magazin istoric

SERIE NOUĂ — AUGUST 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 8 (293)
august 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan (responsabil de număr)

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

„Datoria oamenilor de stat — să asigure soarta acestui popor": Ion I.C. Brătianu 2
August 1914. Butoiul cu pulbere explodează: André Castelot 3
Regele Ferdinand — „Dar eu sînt în primul rînd român": Raymund Netzhammer 9
Decembrie 1915. În culisele unui atentat eşuat: Armand Goşu 16
„M-am prezentat în prima zi a mobilizării": Grigore Antipa 22
File rupte din cartea războiului: Gheorghe I. Brătianu 26
România, un mare izvor de talente: Keith Hitchins 27
În Bucureşti, acum 50 ani 28
„Mişcarea comunistă îşi schimbă numai mijloacele sale tactice": Iuliu Maniu 33
România în al doilea război mondial (III): Alesandru Duţu, Mihai Retegan, Marian Ştefan 36
Dosare desigilate: Cristian Popişteanu, Florentina Dolghin 43
23 august 1944-9 mai 1945. Antiaeriana română la datorie: Gh. D. Marinescu 48
23 august 1944 — Mărturii inedite din procesul Lucreţiu Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 50
Un cărturar umanist ignorat — Filip More din Ciula: Ioan Drăgan 56
Vechi mărturii de artă şi cultură la Biblioteca Academiei Române: Gabriel Ştrempel 59
S.O.S. Monumentele istorice!: Gheorghe Sebestyén 63
Sfinţi daco-români în calendarul creştin. Sf. Apostol Andrei: Petru I. David 66
Istorici pe care i-am cunoscut: Ion Hurdubeţiu 69
Faţa văzută şi cea nevăzută a cenzurii: Dumitru Hîncu 71
Otto von Bismarck la ora Germaniei unite: Constantin Antip 78
„Aventurile" neutralităţii Elveţiei: Leon Săraţeanu 83
Acum 75 de ani... Cea mai mare bătălie navală din istorie — Iutlanda-Skagerrak: Niculae Koslinski 90
• Cărţi sosite la redacţie .... 21 • Rebus istoric .... 89 • Dialog cu cititorii 92

ION I. C. BRĂTIANU: „Datoria oamenilor de stat — să asigure soarta acestui popor“

...Statul român nu era din acelea care avea interes să pescuiască în ape turburi şi să turbure apele nimănui.

De aceea, el obţinuse în viaţa internaţională, într-adevăr, respectul şi încrederea tuturor şi în primul rînd a vecinilor săi. Această situaţie a sa apăruse în modul cel mai limpede şi cel mai strălucit la pacea de la Bucureşti din 1913, care da o imagine complectă şi clară a situaţiunii pe care o avea România înainte de războiul mondial. Domnilor, astfel eram cînd războiul mondial a izbucnit fără vina noastră. Dar odată el izbucnit, un mare problem se punea şi acel problem era: România sta-va ea neutră sau va merge cu vreunul din beligeranţi şi anume cu care?

Nu putea România să stea neutră, din moment ce războiul luase un caracter în adevăr european, cu alte cuvinte pentru noi un caracter mondial. Nu putea România, cu interese mari şi esenţiale pentru viitorul ei, să lase pe alţii să decidă de soarta unui război de care depindea situaţiunea neamului său, fără ca ea să fi făcut tot ce sta în propriile ei puteri, ca să asigure victoria cauzei care era a sa.

Iată de ce, din primele vremuri, situaţiunea de neutralitate definitivă nu putea să fie aceea a României într-un război mondial.

De ce trebuia să mergem cu Antanta şi nu puteam merge cu Germania, care ne fusese aliată în momentul izbucnirii războiului?

Aici, daţi-mi voie să insist asupra cauzei reale pentru care am mers cu Germania şi Austro-Ungaria, ca aliaţi, un lung şir de ani. Nu fiindcă ne

ameninţase Germania, cum are aerul că a crezut dl. prim-ministru [Al. Vaida-Voievod]:

Nu, domnilor.

Este firesc, originea noastră, situaţiunea noastră geografică, misiunea noastră în aceste regiuni ale lumii fac ca între noi şi popoarele occidentale, în special între noi şi civilizaţia latină, să fie legături permanente, care în orice vreme normală trebuie să-şi găsească echivalentul în relaţiunile de strînsă amiciţie internaţională cu acele state occidentale cu care în mod normal politica României trebuie să se acorde.

Sînt însă situaţiuni anormale; stări bolnave şi trecătoare ale Europei, în care dintr-o împrejurare sau din alta statele occidentale nu pot sau nu vor să-şi manifeste interesele firești pe care le-ar avea în aceste părţi ale Europei şi pe care în special le-ar avea ca să susţie dezvoltarea cît mai puternică statului latin de la gurile Dunării.

În acele împrejurări, e datoria oamenilor de stat români să caute înainte de toate să asigure soarta acestui popor...

Noi nu am intrat în război ca nişte solicitatori nepoftiţi. Noi am intrat în război cu nişte aliaţi doriţi şi ceruţi. Noi am intrat bărbăteşte, atunci cînd ambasadorul Franţei la Petrograd spunea: „Dacă România nu intră în război se poate să se compromită frontul oriental“.

Am intrat în război atunci cînd ruşii ne spuneau: acum ori niciodată!

...Nu vă înspăimîntaţi de vorbe, d-lor, nici pe un tărîm nu există în firea forţelor puterea să înfrîngă hotărîrea unui popor care vrea să trăiască demn şi independent... Cea mai bună definiţie pe care am găsit-o de ceea ce înseamnă o naţiune este aceea a conştiinţei naţionale. O naţiune este o conştiinţă naţională, cît valorează una atît înseamnă cealaltă. Conştiinţa a ceea ce este şi hotărîrea fermă de a fi, este puterea cea dintîi a unui popor. Cum şi-o manifestă el, astfel îşi aşează rolul şi rostul în mijlocul neamurilor. Prin situaţiunea lui, geografică, prin însuşirile lui, prin trecutul şi originile lui, neamul nostru are un rol de seamă în lume.

(Situaţia internaţională a României. Expunere făcută în Adunarea Deputaţilor, în şedinţele din 16 şi 17 decembrie 1919)

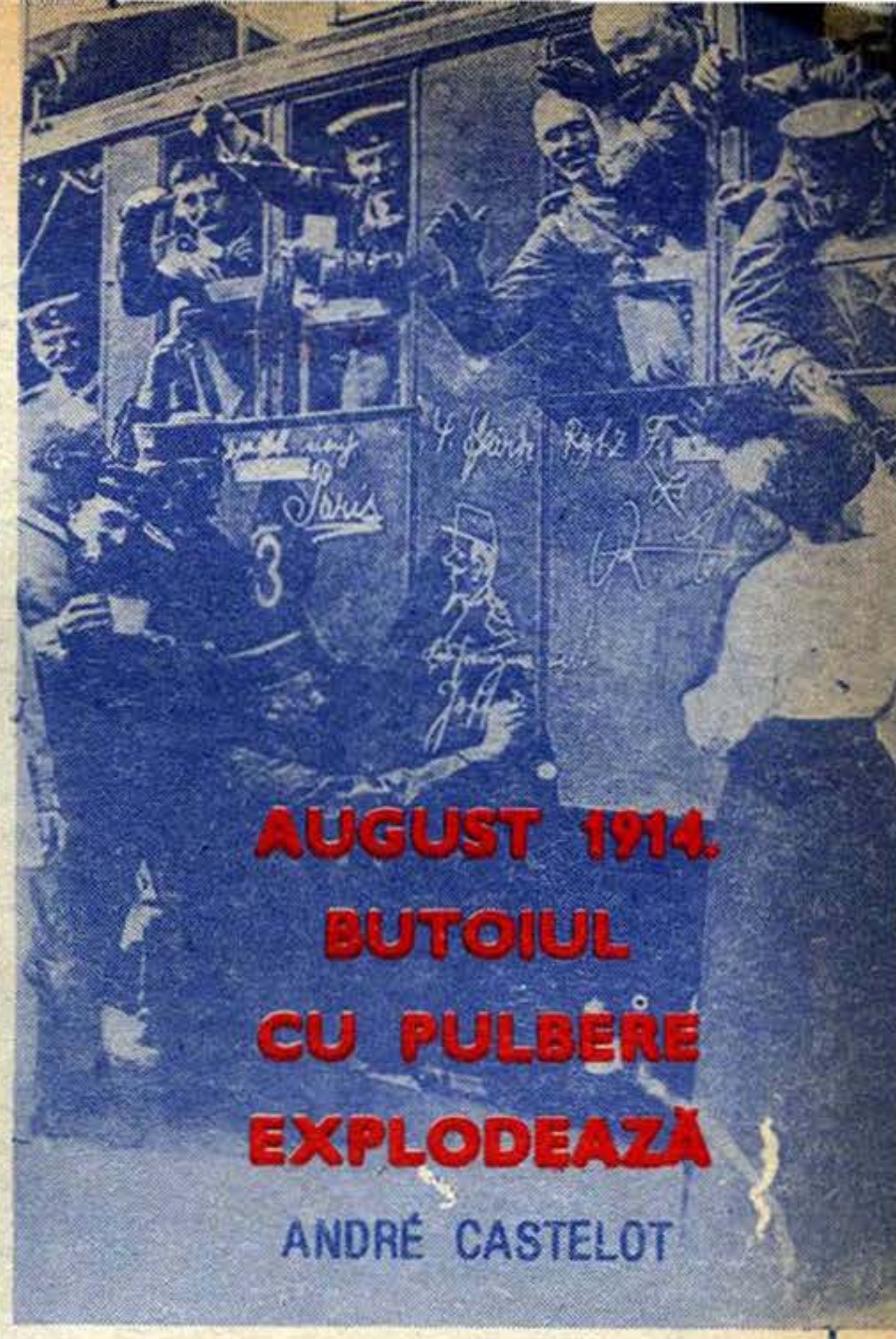

AUGUST 1914. BUTOIUL CU PULBERE EXPLODEAZĂ

ANDRÉ CASTELOT

Berlin, ora 5 după-amiază[1]. Împăratul Wilhelm a semnat ordinul de mobilizare. Pe străzi, în vreme ce ofiţeri străbat oraşul în maşini decapotabile strigînd: „Mobilizare, mobilizare!", mulţimea îşi manifestă bucuria şi linşează pretinşi spioni ruşi. În realitate, deşi declaraţia de război nu a fost emisă, în vest operaţiunile militare au început. Din Trèves, unităţi se pregătesc să treacă graniţa luxemburgheză. Misiunea lor este să violeze neutralitatea marelui ducat, pentru a ocupa nodul feroviar de la Ulfingen.

Pentru o clipă revine în memorie recomandarea bătrînului Moltke: „Nu mai construiţi fortăreţe, construiţi căi ferate..." Şi ea a fost urmată. În timp ce reţeaua feroviară franceză semăna — şi seamănă încă — cu o pînză de păianjen, al cărei centru este Parisul, reţeaua germană te face să te gîndeşti la o plasă pescărească.

Se ştie cît de greu îi este unui locuitor din Cognac să ajungă direct la Grenoble, pe calea ferată... În Germania poţi traversa întreg teritoriul ţării, fără a fi obligat să treci prin Berlin. Se spunea că la absolvirea Şcolii de război „cele mai valoroase creiere îşi începeau activitatea la secţia de căi ferate şi şi-o sfîrşeau la aziluI de nebuni".

În 1914, deci, trenurile se pot îndrepta spre graniţe, fără nici o dificultate. Capturarea plăcii turnante de la Ulfingen, unde se încrucişează căile ferate germană şi belgiană, prezintă cu atît mai mare importanţă cu cît Germania a pregătit cu minuţiozitate atacul împotriva Franţei, trecînd prin Belgia. Încă din 29 iulie, în casa de bani a ambasadorului lui Wilhelm II la Bruxelles, von Below-Saleske, se află un plic cu menţiunea „de deschis numai la ordin". El conţinea ultimatumul Germaniei adresat Belgiei.

„La statul major general sîntem gata — scrisese generalul Waldersee lui Jagow, ministrul afacerilor externe al Reichului; în acest interval nu mai avem nimic de făcut".

„Mi-am aruncat stiloul"

Totul este gata. Cele 1 000 de trenuri încep să se succeadă din zece în zece minute către viitorul front...

La ora 17.30 şeful statului major general, tristul general Moltke, nepotul marelui Moltke, este chemat în biroul imperial, pe care abia l-a părăsit. Jagow a adus Kaiserului o depeşă de la prinţul Lichnowsky, ambasadorul german la Londra. Dacă Reichul nu va ataca la vest, Anglia ar fi dispusă să apere neutralitatea Franţei sub garanţia sa. Un surîs larg luminează faţa lui Wilhelm, acest nemaipomenit lăudăros. Susţinînd Austria, în timpul ultimatumului său adresat micii Serbii, el a contribuit la aruncarea Europei în prăpastie, dar a fost îngrozit aflînd despre mobilizarea rusă:

— Lumea — suspină el — se va pierde în cel mai teribil război, al cărui scop final este ruinarea Germaniei. Anglia, Franţa şi Rusia au pus la cale nimicirea noastră. Încercuirea Germaniei este, în sfîrşit, un fapt împlinit. Ne-am băgat capul în laţ...

Şi iată că, mulţumită acestei telegrame a prinţului Lichnowsky, nodul slăbeşte. Uşurat, aproape triumfînd, Kaiserul se întoarce spre Moltke:

— Sîntem în mod natural obligaţi să luăm în considerare această ofertă şi, în consecinţă, să oprim provizoriu marşul spre vest.

Se lasă linişte. Împăratul reia:

— Acum putem declara război doar Rusiei. Este suficient să punem toată armata în marş spre est!

Von Moltke vede cu ochii minţii miile sale de trenuri obligate să se întoarcă din drum. Cu o voce surdă, el explică:

— Sire, nu este posibil. Nu putem face ceea ce ne propune Majestatea Voastră. Dacă o vom face, vom pierde orice şansă de succes. De altfel, patrulele noastre au pătruns deja în Luxemburg, iar Divizia din Trèves le urmează.

Wilhelm îl ascultă, apoi se întoarce spre aghiotantul său Plessen, rugîndu-l să telefo-

[1] La 77 ani de la izbucnirea primului război mondial, reproducem acest articol, cu subtitlurile redacţiei noastre, din revista franceză *Historia*.

neze imediat la Divizia 16 din Trèves, pentru a opri operațiunea împotriva Ulfingenului.

„Am crezut că mi se sparge inima în piept", va spune mai tîrziu Moltke. Dar era prea tîrziu. Compania locotenentului Feldmann, înghesuită în mașini, se îndrepta spre gara luxemburgheză de la poalele vechiului burg Ulfingen.

Tot atunci, la Berlin, un aghiotant îi aduce lui Moltke ordinul care ar fi făcut să se întoarcă din drum trupele germane, din cadrul cărora cîteva unități au intrat în Luxemburg. Aproape năuc, cu figura și mai lugubră decît de obicei, generalul ia hîrtia cu neliniște: „Mi-am aruncat stiloul, refuzînd să fac așa ceva".

Dar, la ora 23.00, el este convocat în camera Kaiserului, care îl primește în cămașă de noapte, cu o manta militară pe umeri. Lichnowsky a trimis o nouă telegramă — nu mai aveau de ce să aștepte răspunsul pozitiv din partea Angliei:

— De acum înainte, faceți ce vreți, declară trist Kaiserul, băgîndu-se în pat.

„A fost prima mea experiență de război, va scrie Moltke mai tîrziu. Niciodată nu mi-am revenit total din șocul provocat de acest incident. Ceva s-a rupt în mine, n-am mai fost niciodată cel de dinainte".

La Paris, în acea dimineață de august, Joffre își urmează decizia luată în cursul nopții: se înapoiază la Ministerul de război și cere ministrului Messimy, pe un ton patetic, contrastînd puternic cu serenitatea sa obișnuită, „ordinul de mobilizare pentru aceeași zi, cel mai tîrziu la ora 16.00, dacă nu, el preferă să-și dea demisia..." Are peste 62 de ani! Nu a sosit vîrsta retragerii?

Messimy îl liniștește: Consiliul se reunește într-o oră la Elysée și Joffre poate explica personal neliniștea lui. Acea neliniște pe care, în memoriile sale, Poincaré o va numi „observații tehnice". Sînt acele observații, demonstrînd că o întîrziere de numai 24 ore ar obliga armata de acoperire — care a efectuat deja o repliere diplomatică de 10 km — să opereze o altă repliere ce, de această dată, n-ar fi fost voluntară și destinată să demonstreze buna noastră credință...

Va fi necesar, pentru a obține decizia Consiliului, anunțul respingerii de către Rusia a jignitorului ultimatum german. Oficial, de această dată, St. Petersburgul mobilizează. Franța nu poate aștepta. Dar știrea trebuie să rămînă deocamdată secretă și, cînd la ora 11.00, ambasadorul Germaniei, von Schoen, se prezintă la Quai d'Orsay pentru a afla ce va face Franța dacă Rusia și Germania vor intra în război, Viviani răspunde simplu:

— Franța se va lăsa inspirată de interesele sale.

— Guvernul — va povesti mai tîrziu Messimy lui Raymond Recouly —, încredințîndu-mi ordinul de mobilizare generală, îmi dădea dreptul de a-l păstra la mine încă cîteva ore. Nu prezenta, de altfel, nici un inconvenient pentru noi să acționăm astfel. Era suficient, într-adevăr, ca ordinul să fie dat înainte de ora 4.00 d.a., pentru a putea fi transmis în întreaga Franță și executat încă de a doua zi dimineață. De la prînz la ora 3.00, am păstrat deci în mîinile mele acest document tragic, această hîrtiuță fatală, semnată de d-nii Poincaré, Viviani, Augagneur, ministrul marinei, și de mine.

Niciodată nu voi uita acea clipă supremă, cînd l-am predat. Era 3.30. Generalul Ebener, adjunct al șefului de stat major, trimis de generalul Joffre, a venit în căutarea documentului. I l-am dat. Un sfert de oră mai tîrziu, era dus în biroul din strada Grenelle [sediul Ministerului de război].

Se opresc dansatoarele

Viitorul general Spears
află la Ministerul de răzb
francez. Lucrează „într-
colț întunecos". Ignoră știre
părăsind biroul împreună
unul dintre colegii lui. „Era
după-amiază minunată,
povesti el. Străzile Parisul
aveau acel aspect particul
pe care îl dă căldura suf
cantă în unele seri de var
numai umbra șirurilor de ca
tani prăfuiți o îndulcea puți
Străzile erau la fel ca în aju
dar ceva ciudat dădea t
coale prin împrejurimi. Bul
vardul Saint-Germain era
nițit ca niciodată: puțini tr
cători, nici o trăsură. Dar
se petrecea oare? Vedea
deja a doua femeie mergîn
grăbită și părînd că plîng
La capătul bulevardulu
Saint-Germain, aproape d
Camera Deputaților, pe che
atenția ne-a fost atrasă de c
teva lucruri ce frizau anorma
lul. Circulația la Paris n-
fost niciodată lentă, da
acum automobilele treceau
ca săgețile, conduse de oa
meni cu fețele tensionate, în
cremenite. Nici un conducă
tor de taxi nu vroia s
oprească: toți se retrăgeau
garaj. Ne-am întors. Și acolo
pe zidurile palatului Bourbon
încă umede de la pensulel
de lipit afișe, se lăfăia strălu
cind în soare ordinul de mo
bilizare generală. Nu avean
de ce să ne mai amăgim: er
război!"

Curînd pe străzi va domn
entuziasmul. Cînd primele re
gimente vor fi văzute îndrep
tîndu-se spre Gara de Est, el
vor fi însoțite de strigăte
„Aduceți mustața lui Wi
helm!" Pentru mulți, venise î
sfîrșit revanșa! Spălarea ruș
nii de la Sédan! Vor fi di
nou ale lor Alsacia și Loren
Cine își putea imagina în ziu
aceea milioanele de morți?.

La Armenonville, va poves
mai tîrziu Barbara W. Tuch

an[1], „dansatoarele se presc cînd directorul, făcînd n semn orchestrei să tacă, aintează pentru a anunța: A fost decretată mobilizarea. ncepe la miezul nopții. Cînați Marseilleza!»".

În noaptea de 1 spre 2 august, ordinul de mobilizare ajunge la St. Petersburg. Ambasadorul Franței, Maurice Paléologue, este invitat să asiste la ceremonia ce se va desfășura în imensa sală Sfîntul Gheorghe din Palatul de Iarnă.

„După ultimele discursuri, preotul Curții citește manifestul țarului către poporul său — simplă expunere a evenimentelor ce au făcut războiul inevitabil, apel adresat tuturor energiilor naționale, implorare a Celui de Sus etc. Apoi împăratul, apropiindu-se de altar, ridică mîna dreaptă spre *Evanghelia* ce i s-a adus. Este și mai grav, și mai recules, ca și cum se împărtășește. Cu voce surdă, apăsînd pe fiecare cuvînt, el declară:

— Ofițeri din garda mea prezenți aici, salut în voi întreaga mea armată și o binecuvîntez. Jur solemn că nu voi încheia pace atîta timp cît un singur dușman se va afla pe pămîntul patriei.

Un vuiet de ură răspunde acestei declarații, copiată după jurămîntul pe care țarul Alexandru I l-a pronunțat în 1812. Vreme de aproape zece minute sala este cuprinsă de un tumult frenetic, ce se dizolvă curînd în urletele de dezaprobare ale mulțimii, masate de-a lungul Nevei.

Brusc, cu impetuozitatea-i caracteristică, marele duce Nicolae, generalissim al armatelor rusești, se aruncă asupra mea și mă îmbrățișează, mai să mă înăbușe. Urmează o creștere a entuziasmului, în care predomină strigătele: Trăiască Franța! Trăiască Franța!

În mulțimea care mă aclamă reușesc să-mi croiesc drum, prin spatele suveranilor, și să ajung la ieșire.

Sînt în fine în piața Palatului de Iarnă, unde o mulțime imensă se îmbulzește cu drapele, steaguri, icoane, portrete ale țarului.

Împăratul își face apariția la balcon. Într-un gest reflex toată lumea îngenunchează și intonează imnul rusesc. În acel moment, pentru aceste mii de oameni prosternați acolo, țarul este în mod incontestabil autocratul ales de Dumnezeu, comandantul militar, politic și religios al poporului său, suveranul absolut al trupurilor și sufletelor supușilor săi.

În timp ce mă întorc la ambasadă, avînd încă în ochi acest spectacol grandios, nu mă pot împiedica să mă gîndesc la sinistra zi de ianuarie a anului 1905, cînd populația muncitoare a Petersburgului, condusă de popa Gapon și purtînd tot aceste imagini sfinte, se adunase ca și astăzi în fața Palatului de Iarnă, pentru a-și implora tătucul, țarul, și fusese nemilos mitraliată".

Arde acoperișul vecinului

Ce face Anglia?

Este problema pe care o pune, la Londra, directorul politic al ziarului *Times* lui Paul Cambon, ambasador al Franței, după ce a aflat despre intrarea trupelor germane în Luxemburg. Diplomatul îi va arăta o hîrtie de pe masa sa.

— Acesta este tratatul, va explica el, care garantează neutralitatea Luxemburgului. Îl voi pune, în cel mai scurt timp, sub ochii lui Sir Edward Grey. L-am întrebat ce atitudine a luat guvernul său. Mi-a spus că nu cunoaște nimic deocamdată. „Nu știu, a adăugat Paul Cambon — după cîteva clipe de tăcere —, dacă nu va trebui, chiar în seara asta, să ștergem din dicționarul britanic, cuvîntul onoare!...".

Dar dacă Germania ar invada Belgia? În aceeași zi, un grup de liberali cer în Camera Comunelor ca regatul să rămînă neutru, „orice s-ar întîmpla în Belgia sau aiurea". Cabinetul nu îndrăznește să ia decizia, așteptînd evenimentele, care — speră unii — nu vor întîrzia să aibă loc la frontiera germano-belgiană. În pofida ezitărilor cabinetului de la Saint James, Churchill ia totuși hotărîrea de a mobiliza flota...

În aceeași zi, de 1 august, regele Albert I este extrem de neliniștit. Evident că ambasadorul Germaniei a spus d-lui Davignon, ministrul afacerilor externe, că „Belgia nu are de ce se teme de Germania", evident că același personaj a declarat presei în urma invadării Luxemburgului: „Arde acoperișul vecinului, dar casa voastră va rămîne intactă", regele Albert tot simte un nod în gît. El îi scrie personal lui Wilhelm, invocînd legăturile lor — îndepărtate — de rudenie. Răspunsul nu-i va parveni decît a doua zi, 2 august, sub forma unui ultimatum, al cărui text inițial fusese scris de Moltke, încă din 26 iulie.

Germanii pretind a fi primit „știri sigure", fără a lăsa nici cea mai mică îndoială asupra intenției Franței de a întreprinde un marș asupra Germaniei prin teritoriul belgian. De asemenea, „considerînd ca o sarcină imperioasă, de conservare pentru Germania, prevenirea acestui atac întreprins de inamic" și temîndu-se că diviziile belgiene nu vor putea ține piept invadării de către francezi, Reichul, cu o rea credință care te lasă perplex, cere libera trecere pentru trupele sale. Nu era nici pe departe vorba, după părerea agresorului, de „un act de ostilitate". Micul stat trebuia pur și simplu să se angajeze să adopte „o atitudine de neutralitate binevoitoare". Bineînțeles, Germania promitea să evacueze terito-

---

[1] Este vorba despre scriitoarea americana Barbara W. Tuchman (1912-1989), laureată a două premii Pulitzer (1963 și 1972), cunoscuta cititorilor *Magazinului istoric* (nr. 7-8/1969, 8/1972, 8/1976) și, în general, cititorului român, din traducerile apărute în Editura politică: *Tunurile din august* (1970); *Trufașa citadelă* (1977); *O oglindă îndepărtată* (2 volume, 1989). În afara acestor lucrări, Barbara Tuchman a mai semnat între altele: *The Lost British Policy; Zimmermann Telegram; Stilwell and the American Experience in China* 1911-45; *Notes from China*.

riul belgian „odată cu încheierea păcii".

Este clar — a fost opinia unanimă a Consiliului — că dacă Germania ieșea victorioasă, „avea să uite" să evacueze țara...

Armata belgiană nu are decît șase divizii de infanterie și una de cavalerie. Rămîne singură, în cursul primelor zile, primind loviturile armatelor 2 și 3 germane. Instruirea trupelor nu este deloc la înălțime. În plus, creditele alocate nu permit decît tragerea a „două cartușe pe om și pe săptămînă"... În ciuda acestor cifre puțin reconfortante, guvernul belgian decide să respingă ferm „orice atingere a dreptului său, prin toate mijloacele ce-i stau în putință", dar, la cererea regelui, se hotărăște să nu se facă apel la ajutorul puterilor garante ale neutralității belgiene, înainte ca germanii să intre efectiv în regat... Imediat, Albert I dă ordin să fie aruncate în aer podurile și tunelurile din regiunea Meuse.

Atacînd o țară căreia chiar ea i-a garantat neutralitatea, Germania obligă Anglia să iasă din starea de expectativă și să acționeze înaintea ei.

Un singur soldat britanic...

A doua zi, 3 august, Sir Edward Grey urcă la tribuna Camerei Comunelor.

— Cer Camerei — declară el — să considere ceea ce discutăm ca atingînd interesul Angliei. Dacă Franța este înfrîntă... dacă Belgia cade sub aceeași influență dominatoare și, după ea, Olanda și Danemarca... dacă, într-o criză ca aceasta, ne derobăm de obligațiunile de onoare și de interese pe care ni le impune tratatul belgian... eu nu cred nici o clipă că la sfîrșitul acestui război, dacă ne vom ține de-o parte, vom putea desface ceea ce ea ar face, vom putea evita ca întreaga Europă occidentală să cadă sub dominația unei singure puteri... Va trebui, sînt sigur, să sacrificăm amorul nostru propriu și buna noastră reputație, fără a putea evita cele mai serioase și grave consecințe economice.

Aplauzele sînt cvasiunanime. Guvernului nu-i mai rămîne decît să trimită un ultimatum germanilor, somîndu-i să nu invadeze Belgia. Răspunsul nu comportă nici cea mai mică îndoială... Odată cu căderea nopții, Sir Edward Grey poate fi văzut privind pe fereastra de la White-Hall cum se aprind lămpile de pe stradă.

— Se vor stinge lămpile în întreaga Europă — murmură el —, nu le vom mai vedea reaprinzîndu-se în viața noastră.

Grey se mai gîndește la dificultățile de a trimite un corp expediționar în Franța.

— Care este cea mai mică unitate britanică care v-ar fi de utilitate practică? l-a întrebat Wilson pe Foch, cu cîțiva ani în urmă.

— Un singur soldat britanic... și o să aranjăm în așa fel încît să fie ucis, a replicat Foch.

Guvernul Majestății Sale promite șase divizii Franței. Dar acest ajutor infim reprezintă chiar prea mult în ochii celor care estimează că asta ar compromite securitatea insulelor britanice.

La Paris, tot pe 3 august, ne relatează generalul Lanrezac, „comandanții de armată sînt convocați la Ministerul de război de către generalul Joffre. Momentul este solemn: este ultima dată cînd comandantul-șef își poate strînge astfel toți locotenenții în jurul său.

„Toți acești mari șefi afișează calmul perfect și chiar buna dispoziție: emoția lor este totuși profundă, căci ei înțeleg că în formidabila partidă în care se vor angaja miza este însăși existența țării. Credeți probabil că generalul Joffre ne-a adus la cunoștință aprecierile sale privind uneltirile probabile ale germanilor și că a precizat rolul ce va incumba fiecărei armate în eventualitățile previzibile? Speranță deșartă! Totul s-a cantonat la un schimb de propoziții de o banalitate extremă, pînă în momentul cînd generalul Dubail, comandantul Armatei 1, a luat cuvîntul în acești termeni:

Sir Edward Grey rostește în Camera Comunelor discursul ce va forța guvernul britanic să trimită un ultimatum Germaniei și...

— În vreme ce grosul armatei mele va ataca Sarrebourgul, Corpul 7, pornind din regiunea Belfort, va pătrunde în Alsacia: se va deplasa fără nici o dificultate pînă la Colmar, dar nu va putea depăși acest punct fără să meargă pe malurile Rinului. Pentru aceasta îi vor fi necesare întăriri importante, or eu nu voi putea să i le furnizez.

Generalul Joffre nu pare deloc dispus să asculte observațiile generalului Dubail. El îi spune (textual):

— Este planul dv. Nu al meu.

Cuvintele nu răspund deloc la chestiunea ridicată.

Generalul Dubail, care crede că nu a fost înțeles, își dezvoltă explicațiile precedente. Generalul Joffre, cu figura inundată de surîsul cu care i-a obișnuit pe toți, își reia răspunsul exact în aceiași termeni:

— Este planul dv. Nu al meu.

— Sînt pradă unei impresii dintre cele mai penibile, adaugă Lanrezac".

Și, pînă la bătălia de pe Marna, din luna următoare, impresiile interlocutorului lui Joffre rămîn „dintre cele mai penibile".

Un discurs stupid

Tot în acea zi de 3 august, u puțin înainte de ora 19.00, on Schoen sosește la Minis- erul afacerilor străine. Pare urios. Furios, dar cu ele- anța ce îl caracterizează. De um coboară din mașină, o emeie îi adresează o injurie.

— Acesta este obiectivul izitei dv.? îl întreabă ironic Viviani.

Nu... Dl. ambasador poartă declarația de război a Ger- maniei către Franța. Pretex- ul? Von Schoen — vizibil tînjenit de minciunile la care l-a obligat guvernul său — enumeră cîteva „acte de osti- litate ce le-ar fi comis france- zii, ca, de pildă, bombarda- mentele de la Nürnberg și de la Karlsruhe, efectuate de avioanele sau dirijabilele franceze! Viviani protestează, din toate puterile, dar, citind în ochii lui von Schoen că acesta era convins de insani- tatea pretextelor germane, îl conduce pe ambasador pînă la mașină. Se despart după o tăcere și se îmbrățișează.

Cu cinci ore înaintea vizitei excelenței sale von Schoen, la ora 14.00, ulanii intrau în Nomeny și jefuiau băcăniile și magazinele alimentare.

La începutul după-amiezii de 4 august, un pluton de lăncieri belgieni se află în su- sul unui promontoriu împă- durit, nu departe de Remou- champs. Deodată răsună un strigăt:

— Uite-i acolo!

Locotenentul Picard — așa îl chema — a pus binoclul la ochi și a văzut, mai departe, avansînd „într-o sclipire de oțel", o grupă de ulani. Pi- card își scoate carnetul de buzunar, va povesti Laurent Lambard, rupe o pagină din el și, cu un scris fin și ner- vos, notează cîteva cuvinte:

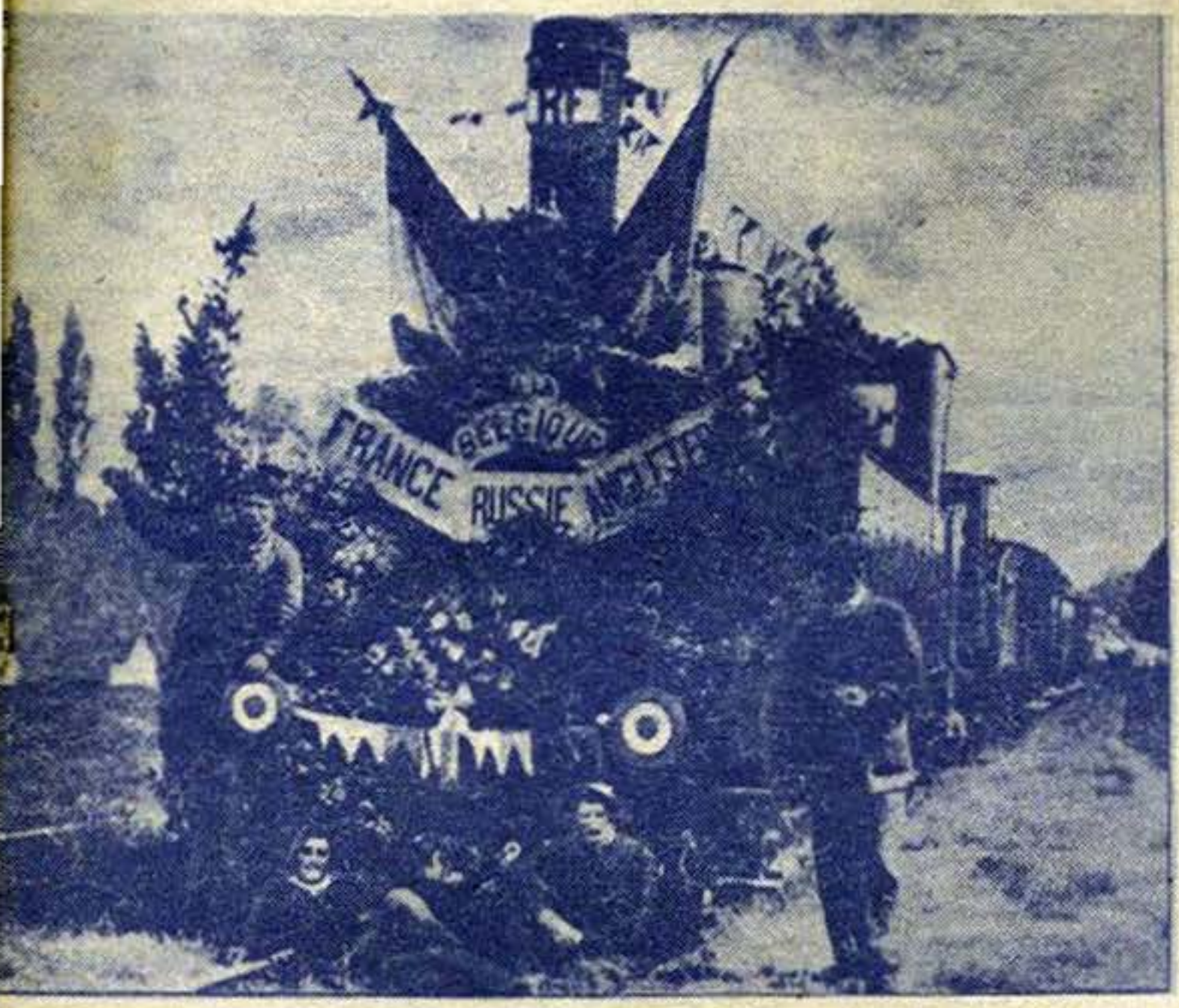

...într-un entuziasm general, cu flori la... locomotivă, soldații francezi pleacă spre front...

„Zărim un pluton de ulani în direcția Remouchamps. 4 au- gust. Ora 2.00. Locotenent Picard".

— Dă-mi un porumbel.

Un soldat bagă mîna în co- șul cu porumbei, aflat la ră- dăcina unui copac. Mesajul este atașat de piciorul păsă- rii, care, scuturînd din aripi, țîșnește ca o săgeată în pro- funzimile albastre ale cerului. Soldații o urmăresc o vreme cu privirea.

Zarurile sînt aruncate.

În dimineața aceleiași zile de 4 august, la Berlin — un Berlin în care plouă torențial — împăratul, în ținută de galá, cu cascheta pe cap, ur- cat pe tron, îi primește pe de- putați și le declară:

— Tragem sabia cu conș- iința clară și mîinile curate.

La ora 15.00 deputații se reunesc în Reichstag. Nu știu încă despre intrarea trupelor germane în Belgia.

— Trupele noastre, anunță Bethmann-Hollweg, au ocu- pat Luxemburgul. Poate că au ajuns deja în Belgia (vii emoții). Franța a promis să respecte neutralitatea Belgiei, dar noi știm că ea se pregă- tește să invadeze Belgia... și nu putem aștepta. Necesita- tea face legea.

Apoi cancelarul adaugă ceea ce amiralul Tirpitz va denumi „cea mai mare ne- ghiobie proferată vreodată de un om de stat german".

— Invazia noastră în Bel- gia este contrară dreptului internațional, dar vom repara nedreptatea cauzată astfel — vorbesc foarte sincer —, ime- diat ce obiectivele noastre militare vor fi îndeplinite.

— N-am să uit niciodată momentul cînd am citit acest discurs, va scrie prințul von Bülow, predecesorul lui Bethmann-Hollweg, căci rar am încercat o asemenea emoție. Acum înțeleg ce în- seamnă expresia din popor, „mi-a stat inima în loc". Am simțit că prin acest discurs, de o stupiditate incalificabilă, ne-am pus în cap opinia pu- blică din lumea întreagă...

Seara, Bethmann-Hollweg

...luîndu-și rămas bun de la familii

își continuă „stupiditățile", vorbind cu ambasadorul Angliei, Sir Edward Gaschen. El abordează problema garantării neutralității belgiene, semnate de principalele state europene, între care și Germania.

— O să fiți înapoi înainte să cadă frunzele, își asigură Kaiserul ofițerii.

Toți își imaginează că vor dejuna la „Café de la Paix" pe 2 septembrie, aniversarea Sedanului...

— Va fi o urgie, dar foarte scurtă, prezice Bethmann-Hollweg; contez pe un război de trei, cel mult patru luni. În acest sens mi-am organizat întreaga politică.

Singurul lucid — lordul Kitchener

La Paris, pe vagoanele ce ies din Gara de Est scrie cu cretă: „Tren de agrement cu destinația Berlin". Iar cei mobilizați strigă: „Întoarcerea peste două luni".

Dacă există totuși cineva care vede foarte clar în aceste zile, acela este în mod sigur mareșalul Lord Kitchener, secretarul de stat britanic la război, care declară colegilor:

— Trebuie să ne pregătim să asigurăm acestei campanii armate milioane de oameni, pe care să-i întreținem vreme de mai mulți ani.

„Nimeni n-a știut vreodată — va scrie Grey — cum, prin ce raționament, ajunsese el la această premoniție privind durata războiului".

Odihna armelor luase sfîrșit. Pe ambasadori îi pîndea șomajul. Cuvîntul cedase locul tunului. Dar prima victimă de război căzuse deja, cu 32 ore înainte de declarația de război.

În dimineața de duminică 2 august, locotenentul german Meyer primise ordinul: „Deplasați-vă la frontieră și executați operații de cercetare în direcția Belgiei, trecînd prin Delle, pentru a stabili unde se găsesc trupele". Patrula — susține o mărturie germană — era pătrunsă de dorința de a lupta și de bucuria, de mîndria de a arăta — ea prima — inamicului forța călărețului german".

La Jonchery, la 12 km de frontieră, se afla un mic post al Regimentului 44 infanterie: patru soldați comandați de un caporal, Peugeot. Dar să dăm cuvîntul primarului din Etupes, martor al acestei sîngeroase ridicări de cortină: „Fiica d-lui Docourt iese spre ora 10.00 pentru a aduce apă de la fîntînă, situată la vreo 30 metri de casă. Zărește o patrulă germană între două lanuri de grîu, ce o ascund privirilor celor din micul post francez. Ea revine în grabă, acasă, strigînd: «Ajutor! prusienii!».

Santinela nu a descoperit încă patrula. Locotenentul Meyer își mînă calul în direcția Jonchery, în timp ce ceilalți călăreți fac o manevră, pentru a prinde santinela și postul între două focuri. Caporalul și santinela fac somațiile reglementare, dar patrula deschide focul asupra francezilor. Locotenentul descarcă trei gloanțe din revolverul său. Primul intră în tulpina unui plop, al doilea atinge pe caporalul Peugeot în umărul drept, al treilea traversează un prun. Deși rănit mortal, Peugeot are forța să-și coboare arma de pe umăr și să tragă în direcția locotenentului, care cade de pe cal, circa 50 metri mai departe, lovit de trei gloanțe. În același timp, fantasinii francezi ripostează agresiunii.

Caporalul scapă arma imediat după ce a tras, face cîțiva pași către casă, apoi se prăbușește cu capul în ancadramentul ușii, fără să scoată un cuvînt...".

Curge sînge. Primul sînge al unui cumplit măcel al istoriei. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

CUGETUL din Chișinău

Doamna Tamara Osmochesc, redactor șef adjunct al noii publicații *Cugetul* din Chișinău, ne-a adus primul număr al revistei, care nu demult și-a început drumul publicistic spre cititori.

Editată sub egida Ministerului științei și învățămîntului al Republicii Moldova, *Cugetul* — cu apariție de șase ori pe an — se subintitulează „revistă social-politică și metodico-științifică", adresîndu-se, îndeosebi, tineretului studios, profesorilor din învățămîntul de toate gradele, „tuturor celora care se interesează de problemele istorice și social-politice ale Moldovei". Colegiul de redacție al publicației (redactor șef — Ion Negrei, redactor șef adjunct — Tamara Osmochescu, secretar general de redacție — Vlad Arhip) este format din cadre didactice și cercetători în domeniile istoriei, filologiei, dreptului, economiei.

Sumarul acestui prim număr este ilustrativ pentru programul revistei, reunind articole de istorie, economie, diplomație, semnate de Pavel Parasca, Vasile Munteanu, Gheorghe I. Ioniță, Mihai Cojocariu, Anatol Petrencu.

Sub titlul *28 iunie 1940. Documentele mărturisesc,* Ion Șișcanu și Mihai Cernenco publică *Raportul asupra acțiunilor trupelor Frontului de Sud la eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord,* prezentat în august 1940 comisarului poporului pentru apărare al U.R.S.S., mareșalul Timoșenko, de către generalul de armată Gh. Jukov, din care rezultă, așa cum subliniază cei doi istorici, că „U.R.S.S. mai întîi a concentrat de-a lungul Nistrului — frontiera de stat a Uniunii Sovietice cu România —, o cantitate enormă de trupe, a pregătit minuțios operația militară de ocupare a Basarabiei și Bucovinei de Nord și abia după aceasta, în ultima decadă a lui iunie 1940, a convenit cu Germania hitleristă asupra realizării punctului 3 al Protocolului adițional secret la cunoscutul Pact de neagresiune, cerînd concomitent «în calitate de compensare» Bucovina de Nord".

Urăm *Cugetului* multe succese publicistice, exprimîndu-ne convingerea că începutul de colaborare convenit la București va fi continuat cu noi contacte și schimburi între redacțiile noastre în interesul comun al revistelor și cititorilor noștri.

„Avînd timp liber, mi-a venit ideea să aleg
nai multe pagini din memoriile mele şi să le
ublic ca Amintiri din România. Imaginile şi
extul din acest volum descriu epoca de la
noartea regelui Carol I pînă la plecarea tru-
elor germane din Bucureşti; adică el cu-
rinde perioada neutralităţii României, intra-
ea ţării in războiul mondial, cucerirea Vala-
iei şi a Bucureştiului şi ocupaţia germană.
Toată atenţia mi-a fost îndreptată spre
ăstrarea faptelor şi a esenţialului din notele
ilnice, fără să găsesc necesar ca, datorită
nor noi elemente, să aduc vreo corectare.
eoarece caietele mele cu note zilnice sînt
umeroase, cu un conţinut care, deocam-
ată, nu tot este indicat spre publicare, a
rebuit să fac o selecţie şi o restringere a
naterialului. Completarea notelor prin co-
espondenţă, referate şi articole publicate în
eriodice am exclus-o... Rareori au fost
enţionate şi impresiile şi părerile mele per-
onale. Povestesc pe scurt ce s-a întîmplat
au ce s-a discutat într-o convorbire, fără a
exprima păreri asupra caracterului vreunei personalităţi..."

Autorul acestor pasaje este un nume de-acum bine cunoscut cititorilor noştri. Prezent de mai multe ori în paginile revistei (într-un număr recent — 5/1991 — au fost reproduse fragmente dintr-o extrem de interesantă evocare consacrată regelui Carol I al României), Raymund Netzhammer, poate şi prin selecţia efectuată de noi, îl are, de data aceasta, în centrul atenţiei sale pe regele Ferdinand I, confruntat şi el cu aceeaşi dramatică întrebare: va intra România în război împotriva Puterilor Centrale?

Fragmentele pe care le vom publica sînt desprinse din volumul memorialistic inedit Amintiri din România, lucrare a cărei valoare istorică de excepţie o vom sublinia, cu amănuntele şi argumentele necesare, în numărul viitor al revistei.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

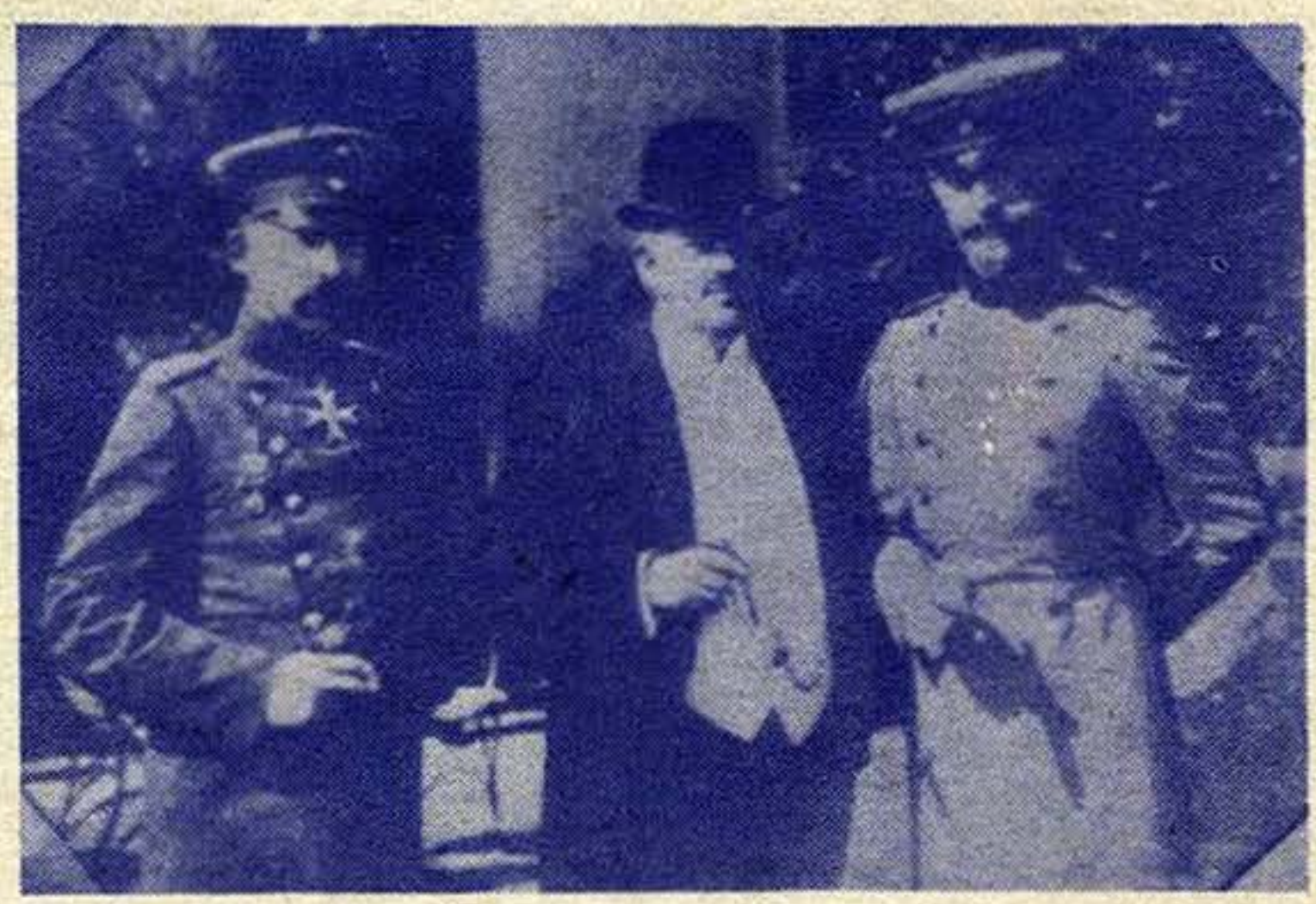

Regele Ferdinand:

„DAR EU SÎNT ÎN PRIMUL RÎND ROMÂN"

RAYMUND NETZHAMMER

914

uminică, 18 octombrie. La
ra 10 şi jumătate, la Cate-

În imagine: fraţii Hohenzollern *(de la stînga la dreapta):* Ferdinand (prinţul moştenitor al României), Wilhelm şi Karl

drală este o mare solemnitate, cu ocazia urcării pe tron a regelui Ferdinand... Participarea catolicilor noştri a fost bună. De asemenea, mulţi domni au dat curs anunţurilor noastre tipărite, care, ca şi în alte ocazii asemănătoare, fuseseră predate Curţii, înaltelor autorităţi civile şi militare şi membrilor corpului diplomatic. Au fost, de pildă, prezenţi: un aghiotant regal, ministrul afacerilor

externe și comandantul pieței orașului București. După încheierea serviciului divin, s-a cîntat *Imnul regal*, cu acompaniament de orgă...

Duminică, 8 noiembrie. Prima vizită la biserică a regelui Ferdinand, în capela arhiepiscopală [din actualul sediu al Nunțiaturii Apostolice, str. Pictor C. Stahi nr. 7]. Vizita a fost anunțată de-abia la ora 8 dimineața. Din fericire, totul era pregătit și caloriferul cu abur în funcțiune. La ora 10 vine regele, stînd în față, în mașina deschisă; pe aghiotantul Costescu, care îl însoțește, îl trimite înapoi la Palatul regal, cu instrucțiunea să fie din nou cu mașina la fața locului peste o oră. Regele ia loc în tribuna capelei arhiepiscopale, unde stătea și înainte, cînd îl mai însoțea pe unchiul său [Carol I] la biserică. Părintele franciscan Ladislau Surany de la Galați, care a sosit aseară, citește sfinta liturghie.

După serviciul divin, am luat loc în salon și am vorbit despre regele defunct. Nu era nimic mai natural decît acest lucru, pentru că pe vremuri stăteam în același salon cîteși trei, într-o discuție plăcută, iar astăzi este pentru prima oară, după opt ani, cînd regele Carol lipsește. Se pare că lumea a devenit pustie în jurul nostru. Căci tocmai aici, într-o convorbire lipsită de constrîngere, se putea arunca cîte o privire în inima bună și sufletul profund al regelui decedat. Cei care se aflau departe nu puteau avea nici o idee despre măreția lui sufletească. Cel mai puțin trebuie să fi știut acest lucru cei care în ultimele săptămîni, în presă și în adunări, au aruncat asupra lui săgeți otrăvite...

Această apreciere a noastră despre marele dispărut a transferat curînd discuția pe tărîmul politic. Numai aceasta îi amărîse regelui săptămînile dinaintea morții sale. Consiliul de Coroană de la Sinaia *[Magazin istoric,* nr. 1/1976] împungea ca un ghimpe în carne vie și în inimă, provocînd surpriza dureroasă de a nu avea nici o siguranță („Nu putea pune bază") din partea șefilor de partide și a celor dintîi oameni de stat, care peste noapte își inversaseră pozițiile; și apoi indiscrețiile și răstălmăcirile care au urmat. Nu era nevoie să pronunțăm nume, căci le cunoșteam prea bine.

Regele Ferdinand se găsește și el de pe acum în mijlocul vîltorii și învălmășelii politice. Cînd pleacă de aici înapoi la palatul de reședință, îl așteaptă profesorii universitari cu un memoriu care urmărește ca românii să treacă de partea Antantei. S-ar putea crede că și acești oameni învățați își pierd capul, cu toate că printre ei se află și unul care este foarte înțelept și remarcabil, anume dr. Jean Cantacuzino; în orice caz, el este cu totul francez. Regele consideră perfect îndreptățită străduința de a uni pe toți românii și de a-i aduna într-un singur stat, doar că aceasta nu se poate face acum; protestatarii spun însă că acum este momentul pentru aceasta, că un asemenea moment nu va mai veni niciodată.

S-au spus cîteva cuvinte și despre cei de „dincolo", românii din Transilvania. Printre ei este un gălăgios principal, cunoscutul unit (greco-catolic) „părintele" (Pater) Lucaciu...

Am ajuns să mai vorbim și despre moartea d-lui [D.A.] Sturdza. Regele l-a numit un om cu adevărat evlavios. Aceasta puteam s-o confirm și eu, după convorbirile obișnuite cu el și din istorisirea credinciosului său servitor, conform căreia bătrînul domn își făcea zilnic rugăciunile de dimineață și de seară, citindu-le cel puțin cîte un sfert de oră din carte...

Cînd s-a sculat de pe scaun, regele a aruncat o privire în salon și a observat că pe peretele care înainte era decorat cu portretele fostei perechi regale se aflau acum portretele în ulei, al său și al reginei Maria. A întrebat cine fusese pictorul. Aruncînd o privire asupra tabloului și asupra epoleților roșii ai uniformei de general, rege spuse cu un zîmbet uș „Epoletul roșu de colo es deosebit de reușit!" Era pes 11 și jumătate, cînd mași regală a ieșit din curte...

1915

Duminică, 7 martie. Evide regele Ferdinand vrea să ți la obiceiul introdus de înai tașul său, de a nu merge totdeauna la biserica mănă tirii [Sf. Maria din str. Pit Moș], ci de a asista o dată lună la liturghia de dumini în capela de la Catedrală, a cum a făcut azi. În ora petr cută în salon, nu lipsește ciodată materia de convers ție. De la ultima sa vizită ai s-au schimbat puține lucru pe teatrele de luptă și nici politica internă nu s-a mișc nimic esențial. În țară s-a agitat doar mai mult pasi nile, așa că toți sînt uniți ura împotriva Ungariei...

Regele a revenit din nc asupra atîtării războinice ca se întinde din ce în ce și as pra grozăviei de a porni u război în Transilvania, cee ce ar însemna o ruptură t tală cu familia sa. „La urm urmelor, ai totuși o inimă", spus regele cu durere. Mi-a permis să menționez că r mânii, în 1866, l-au chemat la tron pe prințul Carol ca un Hohenzollern german că azi se plîng pe nedrept c după 48 de ani în Români el ar fi rămas german; dar c l-ar fi disprețuit dacă ar fi d venit într-adevăr român!...

Duminică, 18 aprilie. Discuți de azi cu regele Ferdinan s-a desfășurat pe aceeași l nie ca acum cinci săptămîn Starea de spirit din țară d vine tot mai favorabilă răz boiului [alături de Antantă] pretențiile românilor tot m mari. Dacă la izbucnirea răz boiului, neutralitatea lor bine voitoare putea fi obținută c prețul Bucovinei, acum cer plus, cu impetuozitate, A dealul. Deoarece este previz bil că Bulgaria și, desigur, Serbia vor ieși mărite din răz boi, trebuie în mod neces să crească și România. C regret, regele revine la fapt că propriile sale sentiment

a german și Hohenzollern, ebuie să dea înapoi față de arile interese ale patriei; ar într-adevăr foarte neplăcut porți război împotrivă unui iat de treizeci de ani, dar semenea considerații nu pot onvinge pe nimeni din ceastă țară. Este de la sine țeles că România nu poate lase să treacă muniții [din artea Puterilor Centrale] ore Turcia, unde Dardanele trebuie să reziste la asalturi puternice, deoarece pentru propria țară se află pe rum, pe mare, spre Salonic ult material de război și arcole sanitare, nu se poate ce nimic care ar antrena onfiscarea acestui material e către puterile Antantei. Ca bservație generală, s-a remarcat că rezultatul de pe atrele de război ar fi cu totul altul, dacă Statele Unite -ar livra în Europa atît de norme cantități de arme și uniții...

uminică, 20 iunie. Maiestatea Sa a cinstit din nou casa noastră cu vizita sa duminicală. Sergenții în uniformă de gală au lipsit azi din rada Esculap [astăzi pictor . Stahi] și de la poarta de trare. Doar serviciul secret e siguranță era în activitate, ît în casă cît și afară. Sergenții au azi o misiune mai ecială în împrejurimile mai săli Dacia, unde Acțiunea ațională[1] ține o adunare urgată de demonstrație în ață, și pe străzi. Această ocietate politică atîțătoare a nsat ieri un manifest către oporul român...

Mulți sînt nemulțumiți că omânia n-a intrat în război 24 mai, odată cu Italia. Se are că românii nu au pornit zboiul pentru că retragerea ușilor i-a descumpănit și entru că, mai întîi. trebuie culeasă recolta de grîu, care oferă perspective splendide. Regele a fost de curînd pe marele domeniu al Coroanei la Segarcea și nu putea să laude destul frumusețea cîmpiilor. La Segarcea se face și crescătorie de cai pe scară mare. Se pare că s-au obținut rezultate frumoase cu încrucișările...

Aparent, din cauza neintrării României în război alături de Italia, în Partidul Conservator s-a produs o sciziune, prin care Jean Lahovary s-a făcut șef împotriva așa-zisului germanofil Marghiloman. Partea bizară a situației a fost

R. Netzhammer, autorul însemnărilor

caracterizată de Lahovary însuși cînd, prezentîndu-se regelui, i-a spus în glumă, că în fond nu știe dacă vine în calitate de papă sau antipapă!

În primul plan al convorbirii a revenit mereu problema intrării în război a Italiei; nu este neîntemeiat să presupui că italienii vor mînca o bătaie zdravănă. Este uimitor cîtă influență i s-a acordat poetului Gabriele D'Annunzio[2] și la ce înalt nivel a fost distins. Ziarele din toate țările vorbesc despre el. Se admiră frumoasele sale descrieri de natură, ale vieții poporului și ale orașelor; pe de altă parte, alții îl consideră de-a binelea pervers și îl numesc direct un porc de cîine. Regele pare să fi citit puțin de el. Maiestatea Sa s-a grăbit azi mai mult ca de obicei; a plecat din casa noastră curînd după ora 11...

Duminică, 24 octombrie. „Trebuia să văd și eu odată cum vă merge, a zis regele coborînd din mașină. Doar ați fost grav bolnav; acum însă arătați din nou bine!"

În timp ce treceam prin salonul de primire înspre capelă, a trebuit să-i povestesc despre boală și despre cum a fost la Timiș. Și eu m-am interesat de starea sănătății regelui, fiindcă și el avusese o stare dureroasă și trebuise să se menajeze și să se trateze multă vreme la Sinaia și Constanța, neputînd să se ducă la băi în străinătate. Azi regele a apărut în uniformă de marină, fiindcă, probabil, într-un astfel de costum te simți la fel de ușor și comod ca în haine civile.

Fără să am o figură deosebit de gravă, l-am întrebat pe rege despre siguranța pe străzi, pentru că, după spusele unei doamne din cea mai bună societate, pentru azi se prezisese o revoluție și că anumite capete vor fi primele care vor cădea. Maiestatea Sa n-a părut deloc îngrijorat, ci a rîs! Astăzi este convocată din nou, în sala Dacia, o adunare populară, și anume de Federația Unionistă [fosta Acțiune Națională]. Sînt de prevăzut niște încăierări. Dacă însă, cu acest prilej, principalii doi instigatori și vorbitori, ardelenii Octavian Goga și părintele Lucaciu, vor fi chelfăniți strașnic, aceasta n-ar face

---

[1] Bazele ei s-au pus în cadrul întrunirii desfășurate acasă la dr. Ion Cantacuzino, în ziua de 5 noiembrie 1915, la care au participat numeroși oameni politici și de cultură (N. Filipescu, C.I. Cantacrati, Er. Pangrati, S. Mândrescu, Ioma Ionescu, O. Goga, V. Lucaciu, I. Dissescu, N. Fleva, I. Grădișteanu, I. Ștefănescu-Delavrancea, N. Xenopol ș.a.); în rîndurile ei au intrat conservatorii antantofili, conservatorii-democrați, refugiați ardeleni; președinte fost ales N. Filipescu, iar vicepreședinți Take Ionescu și Simion Mândrescu — *n.r.*

[2] Gabriele D'Annunzio (1863-1938), scriitor și om politic italian. A fost considerat cîntărețul Italiei imperialiste. A jucat un rol important în determinarea intrării Italiei în război, în 1915. Promotor al mișcării naționaliste italiene, a luptat ca ofițer de aviație în timpul războiului, iar în 1919, în fruntea unui detașament de naționaliști italieni, a ocupat Fiume. Regimul fascist l-a celebrat ca pe un mare poet național.

decît să bucure pe mulţi cetăţeni cu gînduri paşnice. Lucaciu, de altfel, trebuie să fi avut o zi foarte proastă şi să se fi făcut verde-roşu la faţă, cînd ministrul de interne [V.G.] Morţun i-a arătat în asemenea chip păcatele sale publice şi particulare, încît el însuşi îşi exprimase părerea că nu-i rămînea nimic mai bun de făcut, decît să ia drumul Americii!

Acum se vede limpede că ardelenii care şi-au rupt punţile spre patria lor ungurească, nu mai au nimic de pierdut. De cînd bulgarii au declarat război Serbiei, la 13 octombrie, gălăgia acestor domni s-a dublat. Uneori strigă chiar împotriva regelui, pe care această agitaţie îl lasă însă rece şi liniştit. Astăzi se poate vedea că regele Ferdinand nu este prietenul celor „care ne împing cu toată puterea în prăpastia războiului". Scurtele caracterizări pe care le face regele conducătorilor acestei nefericite mişcări sînt tăioase şi juste şi amintesc de acelea pe care atît de adesea le-am auzit din gura regelui Carol despre politicienii săi. Nici azi şi nici atunci n-au lipsit din aceste schiţe unele trăsături ascuţite şi îngroşate, cum ar fi calificativele de „lipsit de caracter", „amoral", „cinic", „beţiv" şi „vîndut". Unul dintre aceşti eroi susţinuse în clevetirile sale despre Germania că Spania şi Grecia ar fi vîndute. Regele spune cu un zîmbet amar că, într-adevăr, acestor oameni nu le stă bine să vorbească despre vînzare, deoarece el însuşi ştie despre unii din ei ce sume au primit. Cînd Delavrancea a criticat Austria cum că zeci de ani ar fi fost împotriva României, fusese rugat să enumere binefacerile pe care le-ar fi primit România de la ruşi. Aluzia la răpirea provinciilor de dincolo de Prut fusese sesizată de scriitor, care a înlăturat foarte simplu acest capitol incomod prin cuvintele: „Trebuie să uităm că ruşii ne-au răpit Basarabia!"

Regele îl preţuieşte foarte mult pe Maiorescu, care judecă liniştit şi acţionează cu înţelepciune; nu ar fi exclus ca, în ciuda vîrstei sale, să mai poată aduce servicii. El laudă şi bunele principii ale lui Petre Carp, numai că „este păcat că în împlinirea lor procedează prea radical şi violent!" Se menţionează ca un lucru demn de remarcat că extrem de germanofilul Carp de azi, în 1870 [la izbucnirea războiului franco-prusian] susţinuse principiul: „Unde fîlfîie drapelul francez, fîlfîie şi cel românesc!"

Diplomaţii Puterilor Centrale şi românii germanofili îl simt, ca pe cel mai mare duşman al lor, pe ministrul de finanţe [Emil] Costinescu şi n-ar fi exclus ca Maiestatea Sa să fi auzit de la ei dorinţa exprimată fără ocolişuri ca acest om să fie lăsat să cadă... A trebuit să menţionez declaraţia regelui Carol că „nu poţi fi deloc sigur că armata română, ofiţerii şi trupa, ar mărşălui alături de Puterile Centrale". Regele a remarcat: „Şi de atunci, în această privinţă, starea de spirit nu s-a schimbat cîtuşi de puţin, şi nici nu este aşa uşor de schimbat, cum vor să creadă anumite persoane"...

Duminică, 21 noiembrie. Spre mirarea mea, primul cuvînt al regelui a fost: „Azi este ziua de naştere a papei!"... Regele mai are încă o oarecare speranţă că aici vom rămîne liniştiţi: ruşii, spune el, natural că nu trebuie lăsaţi să mărşăluiască prin România, căci atunci, imediat, din toate părţile, germanii ar năvăli rapid în ţară şi, odată cu ei, ar apare şi cîmpurile de luptă. În alte ţări, maşinaţiile unui Filipescu sau Take Ionescu, care cheamă pe ruşi direct în ţară, ar fi considerate acte de înaltă trădare, aici însă trec drept patriotism din cel mai înalt. O activitate de agitaţie similară desfăşoară şi generalul Crăiniceanu, cu articolele sale de fond din *Universul*. Regele nu le citeşte, dar prin aceasta pierde multe „poante"... Printre agitatori se numără şi profesorii universitari, care se poartă ca o bandă zgomotoasă. Nimeni nu-i întrece însă pe fug din Transilvania...

Duminică, 12 decembrie. la biserică, regele Ferdina purta uniforma de gene Dispoziţia sa era senină prietenoasă, ca soarele c de pe cer. De aceea mi- permis să aduc vorba des „vesela" deschidere a Cam rei, care avusese loc de rînd. Takiştii şi Filipeştii îl trerupseseră pe rege la c rea Mesajului Tronului strigătul „Jos ungurii!" F sese o purtare vulgară şi măgărie, dar şi un semn de pre cît de puţin se respec oamenii pe ei înşişi şi Par mentul... Cînd i-am atr atenţia că acum va avea nou scandalagiu în Came căci părintele Lucaciu voia fie ales deputat, a zis cu zîmbet sarcastic că arhiep copul [adică R. Netzhamme ar trebui să se bucure da va veni în Cameră şi un pre cvasicatolic. A adăugat în imediat că alegerea lui Luc ciu, acum, era imposibilă, indcă, mai întîi, trebuia reg mentată situaţia sa de dre faţă de statul român. O as menea alegere ar folosi în numai Federaţiei Unioniste

1916

Duminică, 9 ianuarie... În m cul salon de primire, Maies tea Sa văzînd pomul de Cr ciun, a făcut observaţia acesta s-a încetăţenit pe d plin în Bucureşti; e de alt cunoscut în lumea întreagă nici măcar războiul nu l-a î lăturat, deşi este de origi pur germană. Şi regele are el acasă un asemenea po de Crăciun pentru copii. serbarea pomului de Crăci sînt invitaţi azi la Palat ca 300 de copii de ofiţeri; sig că va fi multă animaţie!

După serviciul divin,. a mai stat din nou la „mic noastră convorbire de o oră Odată cu cuvintele regel „pacea este încă foarte d parte", ne-am şi situat în mi locul războiului. La răspuns meu, că românii ar pute grăbi pacea, prin intervenţ lor de partea Puterilor Ce trale, n-am auzit de la reg decît că intervenţia lor n- putea aduce decît mici mod

cări marginale, dar nu să ccelereze rezultatul final. eşi acum s-a instalat o stare e spirit mai calmă, cei mai ulţi din ţară sînt totuşi conşi de victoria finală a Anntei, şi anume, pentru că ntanta are acces liber la ate mările, putîndu-se asiura cu alimente şi muniţii uficiente. Puterile Centrale u posedă aceste avantaje.

În Cameră şi Senat, de cund s-au ţinut unele cuvîntări vorabile Puterilor Centrale, eea ce, după părerea regeşi, ar fi fost cu neputinţă nul trecut. Marea cuvîntare lui Carp se pare că a fost ună, însă a trebuit să-l lase e rege afară din joc. Cuvînrile lui C.C. Arion şi [Contantin] Stere nu s-au prea uzit, însă făcuseră o adîncă mpresie. E adevărat că nici arp şi nici Stere n-ar fi fost săsaţi să vorbească dacă preedintele Camerei, [Mihail] herekyde, n-ar fi intervenit u toată hotărîrea. Cea mai labă cuvîntare fusese aceea lui Take Ionescu, care în ond nu spusese nimic[1]. Din oată convorbirea de azi, în are a fost vorba şi despre umpărarea de cereale, desre situaţia din Grecia .a.m.d., reiese din nou că ste imposibil să implici România cu forţa alături de uterile Centrale...

Duminică, 20 februarie. Ca de obicei, eu ţin slujba de dimineaţă în capela Doamnelor de Sion. Înainte de slujba de duminică din capela Arhiepiscopiei, îl informez exact pe Erzberger[2] cum va fi condus pe neobservate, după slujbă, în salonul de primire, unde va avea de aşteptat pînă la audienţă.

Exact la ora 10, Maiestatea Sa soseşte cu trăsura la reşedinţa arhiepiscopală. I se spune imediat că Erzberger se află în capelă şi cu ce persoane s-a mai văzut şi a stat de vorbă pînă acum... Îl rog pe Maiestatea Sa să-mi permită să-i prezint pe dl. Erzberger, pe care în glumă îl numesc „vice-cancelarul Imperiului german". Îndată ce acesta este introdus, mă retrag în salonul alăturat, ale cărui uşi dinspre vestibul sînt închise. Nici măcar directorul poliţiei secrete, care se plimbă încoace şi încolo prin faţa scării şi citeşte ziarul, nu poate să ştie că un altul decît arhiepiscopul stă de vorbă cu Maiestatea Sa.

Convorbirea a durat cinci sferturi de oră. Regele a ieşit singur din marele salon de primire şi închise uşa în urma lui. „Erzberger este un om foarte interesant şi foarte simpatic, zise regele; am vorbit cu el foarte deschis şi i-am spus ce greşeli mari au comis germanii aici". Era foarte bucuros că putuse să vorbească cu Erzberger la mine atît de neobservat, căci la Palat nu ştiu despre asta decît Basset [fost secretar particular al lui Carol I] şi prinţul Barbu Ştirbei. Lui Barbu Ştirbei îi spune tot, căci acesta este absolut sigur şi de încredere; este, dacă se poate spune astfel, mai bun decît fusese răposatul Iancu Kalinderu sub regele Carol. Regele s-a uitat la ceas; încă de o jumătate de oră trebuia să fie acasă pentru o audienţă...

Dl. Erzberger a fost foarte mulţumit de audienţa la rege şi chiar se liniştise pînă la un anumit punct. Îi părea bine că întreaga convorbire se desfăşurase într-un mod cu totul degajat. „Acestui om i se face o nedreptate, zise Erzberger, dacă este considerat mai puţin înzestrat; sesizează totul corect, recunoaşte clar punctele esenţiale şi are o privire de ansamblu bună asupra situaţiei". Era foarte bine ca împăratul, cancelarul şi încă mulţi alţi oameni [politici germani] să fie acum lămuriţi asupra capacităţii regelui Ferdinand!...

Erzberger mi-a ţinut o conferinţă detaliată asupra conţinutului convorbirii cu regele Ferdinand. Punctele principale se pot rezuma după cum urmează: poziţia României faţă de Austria a devenit mai puţin bună din vina diplomaţilor şi politicienilor austro-ungari; în serviciile diplomatice şi politice nobilimea joacă un rol prea mare, iar ici şi colo intră în funcţie cîte un conte incapabil. Este de înţeles că Erzberger a fost de acord cu aceste declaraţii.

Relaţia României cu Austria a devenit mai puţin amicală din cauza ungurilor, respectiv din cauza tratamentului românilor din Ungaria. Dacă românii din Ungaria ar fi trataţi aşa cum sînt trataţi cehii în Austria, toată lumea ar fi pe deplin mulţumită; regele a accentuat că atunci românii n-ar pretinde concesii teritoriale în această parte. Erzberger a considerat această declaraţie ca făcută cu un gînd sincer şi a apreciat-o ca extrem de importantă.

Regele a arătat că o greşeală din partea monarhiei austro-ungare a fost întemeierea Episcopiei maghiare de Hajdudorog, care i-a îndîrjit rău pe români. Erzberger cunoaşte această problemă şi mi-a spus că are informaţie sigură că Mons. Francesco Rossi-Stockalper, auditor şi însărcinat cu afaceri al nunţiaturii de la Viena în 1912, care purtase tratativele respective, făcuse această episcopie pentru bani; Erzberger ceruse şi obţinuse rechemarea de la Viena a Mons. Rossi, din cauza diverselor reclamaţii [text şters: „a unei vieţi nu ireproşabile"] şi din cauză de spionaj...

Regele a dat asigurarea că se vor plasa trupe la frontiera

---

[1] În realitate, Take Ionescu spulberase argumentele celor doi conservatori, subliniind, încă o dată, că idealul unităţii naţionale era singurul criteriu ce trebuia avut în vedere, atunci cînd se discuta despre o eventuală reorientare a politicii externe româneşti.

[2] Matthias Erzberger era o cunoscută personalitate a vieţii politice germane din acea vreme, colaborator apropiat al împăratului Wilhelm II, şef al Partidului Catolic German; el a depus o intensă activitate diplomatică pentru atragerea României în război de partea Puterilor Centrale; în acest scop a şi fost trimis de împăratul german la Bucureşti pentru a-l contacta pe rege. A fost adversar politic al contelui maghiar Tisza István; ca şef al delegaţiei germane, a semnat armistiţiul cu Aliaţii, în Pădurea de la Compiègne, la 11 noiembrie 1918. Pentru poziţia sa, naţionaliştii germani l-au acuzat de înaltă trădare; a fost asasinat în 1921. Cu un an mai înainte îi apăruse la Berlin lucrarea *Erlebnisse in Weltkrieg* (Evenimente din războiul mondial).

rusească şi că ruşii în nici un caz nu vor putea trece prin ţară împotriva voinţei românilor. O ocupare a Basarabiei nu este posibilă acum, ar fi însă posibil să se accepte Basarabia din mîinile Puterilor Centrale. Pentru dl. Erzberger este extrem de important să se ştie acest lucru, deoarece germanii pot acum să avanseze spre Kiev, fără să se teamă că România rămîne în spatele lor!

O schimbare de cabinet [în România] nu poate interveni acum, deoarece în prezent opoziţia este prea slabă în alegeri. Regele ştie foarte precis că în Germania nu există încredere în preşedintele Consiliului de Miniştri, Brătianu şi, pînă la un anumit punct, înţelege acest lucru. Erzberger deduce de aici că regele nu ţine morţiş la un cabinet Brătianu şi că o presiune din exterior, de exemplu din partea bulgarilor, ar putea aduce o schimbare.

Deoarece Erzberger făcuse uşoare aluzii la eventuale primejdii pentru Tron, regele a spus că este cu totul sigur că suveranul va fi criticat dacă vecinii bulgari vor ieşi mai mari din război, iar România nu! Printre greşelile pe care le-au făcut germanii în România, regele a numit trimiterea unui om ca Rosselius[1], cumpărarea Minervei, întemeierea ziarului *Ziua*, deschiderea biroului de informaţii etc. Regele şi-a exprimat mulţumirea pentru ministrul plenipotenţiar von dem Busche.

La sfîrşit, regele Ferdinand a transmis salutări împăratului şi cancelarului, pe care Erzberger speră să-i întîlnească chiar marţi, sau cel tîrziu miercuri, şi [regele] îl poftise ca, în cazul unei a doua treceri prin România, să-l viziteze tot aşa ca şi azi...

Vizita d-lui Erzberger a fost plăcută şi bogată în învăţături. Este un om de societate foarte interesant şi în plus un om cu multe cunoştinţe, cu un orizont larg şi energie neobosită. El povestea lucruri remarcabile despre spionaj şi contraspionaj, despre minciunile presei, despre submarine...

Pentru a cîştiga România [de partea Puterilor Centrale] sau cel puţin pentru a o menţine într-o neutralitate binevoitoare, fuseseră oferite, în primăvara anului trecut, următoarele: trei judeţe din Bucovina, pe care Erzberger însuşi le estorcase de la guvernul austro-ungar; întreaga Basarabie; o alianţă defensivă şi ofensivă; garantarea teritoriului şi protecţia frontierelor; o serie de concesii economice şi o temeinică îmbunătăţire a situaţiei românilor din Ungaria (ministru în cabinet, o universitate românească, şase gimnazii româneşti etc.). Faţă de toate aceste oferte, românii nici măcar nu se deranjaseră să dea un răspuns. Pentru poziţia regelui Ferdinand al României, Erzberger are deplină înţelegere, căci în primul rînd, şi ca o datorie înaintea lui Dumnezeu, el trebuie să fie român; calitatea sa de german şi de Hohenzollern poate conta doar în a doiea rînd...

Duminică, 13 august... Astăz regele arată afectat şi îngrijo rat şi spune că agitaţia mare, iar vremurile grele. adevărat că în toate constitu ţiile se prevede că regele n este răspunzător, totuşi, î cele din urmă el este făcu răspunzător pentru toate Dacă ceva iese bine, atunc întotdeauna guvernul est responsabil, dar dacă cev merge prost, atunci regel trebuie să fie vinovat. De aceste observaţii putea trece fără rezerve, eu mi-a permis totuşi să afirm: „po porul şi criticii vor spune c regele ar fi trebuit să chem alt guvern". Fără să intre subiectul unei schimbări d cabinet, regele a continuat s toarcă firul de dinainte, c părerea că nu se mai poat sta de vorbă cu oameni Apoi s-a plîns că peste tot s petrec indiscreţii; e destul s spui cuiva un lucru de dimi neaţă, că seara îl şi ştiu c siguranţă miniştrii plenipo tenţiari: cel german, vo dem Busche şi cel austriac Czernin! Şi există lucruri car frizează cu adevărat înalt trădare, aşa cum a trebuit s- spună de curînd zdravă unui domn.

Cînd mi-am exprimat bucu ria pentru întoarcerea d-lu Maiorescu de la Gmünden regele a răspuns doar că l- primit ieri pe Maiorescu, c acesta nu a văzut politicie în străinătate şi că est într-adevăr, un om care gîn deşte calm şi nu e nebun c ceilalţi. Regele a relatat că l Filipescu îi merge rău cu să nătatea, la Călimăneşti.

Regele este încă foar afectat de catastrofa de la f brica de praf de puşcă de Dudeşti [sărită în aer la 9 a gust]; şi prima lui impres fusese tot că era în joc mînă criminală străină...

Pe teatrele de război, dup părerea regelui, austriecii prezintă peste tot foarte sla El ştie că germanii au înd părtat de la comandă atîţia atîţia generali austrieci chiar arhiducelui Karl Fra Josef îi dăduseră un şef stat major german. Pe ci

---

[1] Se ştie că, mai ales în perioada neutralităţii României, Puterile Centrale au desfăşurat o intensă activitate de spionaj în ţara noastră. Atenţia serviciilor lor secrete s-a concentrat îndeosebi în urmărirea şi interceptarea tratativelor secrete dintre guvernul român şi reprezentanţii puterilor Antantei, cunoaşterea potenţialului de luptă al armatei române, evoluţia stării de spirit a populaţiei şi încurajarea activităţii unor personalităţi şi grupări politice filo-germane, încercînd, şi în parte reuşind, să corupă unii politicieni, militari şi publicişti pentru a susţine interesele Germaniei şi Austro-Ungariei. Manevrînd importante sume de bani, serviciile secrete ale Puterilor Centrale au organizat o intensă campanie propagandistică favorabilă Germaniei, reuşind să cumpere ziare şi să-şi infiltreze agenţi în redacţii *(Ziua, Seara, Moldova, Minerva, Dreptatea)*, au corupt şi atras în colaborare militari cu funcţii de răspundere (generalul A. Zottu sau coloneii A. Sturdza, V. Verzea şi Crainiceanu). Serviciile de spionaj germane şi austro-ungare au reuşit să infiltreze în România o serie de agenţi sub masca de „tehnicieni sau specialişti" ai unor întreprinderi şi instituţii social-culturale şi ştiinţifice. Aşa a fost cazul reprezentanţei Societăţii „Auskunftei W. Schimelpflug G.m.b.H.", al cărei birou de informaţii comerciale efectua intensă activitate de spionaj militar. În privinţa organizării propagandei favorabile Puterilor Centrale, unul dintre „intermediarii" cei mai activi utilizaţi de spionajul germano-austro-ungar a fost bancherul Rozelius, directorul societăţii petrolifere cu capital german „Güntner".

egele spunea că acum Hin-
lenburg are totul în mîna lui,
m observat că acesta ar
vea nevoie de două sau trei
ăptămîni pentru regrupare și
m întrebat apoi dacă româ-
ii vor mai sta ca privitori
ncă atîta vreme, așteptînd
ezultatele noii situații? Cum
ici nu a urmat nici un răs-
uns, mi-am permis să spun
n continuare că România,
rin intrarea sa în război,
une totul în joc, că frontu-
ile sînt enorm de întinse și
ă România va atrage imediat
ăzboiul pe propriu-i teritoriu.
Regele a făcut o figură ca și
um nu ar fi vrut să accepte
ltima afirmație...

Cînd, la sfîrșitul convorbi-
i, am transmis regelui res-
ectuoase salutări din partea
-lui Erzberger, Maiestatea
a a tresărit speriat și mi-a
pus cu un ton de reproș:
Cum! Mai sînteți încă în co-
espondență cu Erzberger?!"

Nu poate fi nici o îndoială
ă România va intra în cel
nai scurt timp în război îm-
otriva Puterilor Centrale!...

Duminică, 3 septembrie... În
trada Esculap, descuiem
oarta grădinii numai cu pu-
in timp înainte de ora 10.
Regele conduce singur auto-
nobilul și ia cu îndemînare
urbele scurte și înguste din
tradă pe sub poartă, pînă
ub bolta de intrare. Poartă
niformă de campanie și are
o înfățișare foarte gravă. Sa-
utul meu sună: „Maiestate,
uferințele dv. sînt suferințele
nele, iar bucuriile dv. sînt
ucuriile mele și ale alor
nei!" Regele îmi strînge tare
mîna și este emoționat. Pă-
șește tăcut pînă în salon și
spune: „Sînt zile grele, zile
care-ți rup inima, dar eu sînt
n primul rînd român!" La re-
marca mea: „Acest lucru o să
se înțeleagă și în străinătate",
îmi răspunde liniștit: „Asta nu
prea știu!"

Cum stă regele așa pe gîn-
duri, îi înmînez o medalie a
Sf. Benedict, îi aplic apoi
crucea Sf. Benedict de pe ea
ca și inițialele inscripției
energice de pe conturul ei, și
îi recomand ca, în timpul
campaniei, să poarte mereu
asupra sa acest așa-numit
„bănuț" al Sf. Benedict. Re-
gele este recunoscător și
pune medalia aurită în buzu-
nar cu cuvintele: „Nu se știe
niciodată ce se poate întîm-
pla!"...

Încă înainte de liturghie,
regele spusese că vrea să
stea de vorbă cu mine... Se
ating foarte pe scurt perspec-
tivele războiului. „O să le
meargă foarte bine tuturor și
nouă, am îndrăznit să spun,
dacă Maiestatea Voastră nu
va fi strivită în această po-
veste delicată! Și noi vom
avea avantaje dacă românii
vor primi într-adevăr Ardea-
lul, căci aceasta ar însemna o
mare întărire a Bisericii cato-
lice în țară, astfel că s-ar pu-
tea conta, cu bunăvoință, pe
noi catolicii și pe ungurii
care ar aparține țării". Regele
a tăcut.

În legătură cu situația răz-
boiului, am întrebat dacă,
într-adevăr, totul merge chiar
așa de bine cum se spune și
cum este scris în rapoartele
de război. Regele a ezitat să
răspundă, dar în cele din
urmă a spus totuși un „Da"
timid. Apoi a devenit mai vor-
băreț și a povestit, bucuros,
că românii, împotriva obi-
ceiului lor, au reușit totuși să
păstreze un secret și că i-au
luat total prin surprindere pe
unguri, prin declarația de
război și trecerea la atac
neașteptată. „De fapt n-a fost
foarte frumos, a observat re-
gele despre aceasta, însă ce
nu face omul ca să obțină
avantaje chiar de la început!"

După încă cîteva cuvinte
despre declarația de război
bulgară și despre atacurile
grele de la nord și de la sud,
care au început acum, regele
s-a ridicat și și-a luat rămas
bun, într-un mod foarte cor-
dial... ■

(Va urma)

JURNAL REGĂSIT

Sînt cinci agende îngălbenite, care au zăcut aproape o jumătate de secol într-un sertar. Ele cuprind jurnalul intim al lui Edouard Daladier, om politic francez, ministru în mai multe guverne și președinte al Consiliului de Miniștri în anii 1933 (ianuarie-octombrie), 1934 (ianuarie-februarie), 1938-1940. Din septembrie 1940 pînă în mai 1945, Daladier a trăit în captivitate, mai întîi în Franța, apoi în Germania. Cinci ani, cinci agende.

În martie 1943, cînd a aflat că urma să fie transferat de la fortul Bourrassol în Germania, la castelul Itter, a încredințat paginile scrise pînă în acel moment uneia dintre îngrijitoare. Ea le-a ascuns la o fermă din apropiere. După eliberare, Daladier le-a recuperat și le-a alăturat carnetele scrise în perioada germană a detenției sale.

După război, lui Edouard Daladier i s-au imputat semnarea Acordului de la München și, în parte, înfrîngerea suferită de Franța. Doar generalul Charles de Gaulle și socialistul Mendès-France l-au mai vizitat, iar André Malraux l-a invitat la masă. A murit în 1970, fiind îngropat în cimitirul Père-Lachaise, fără nici un fel de onoruri. Și totuși — este de părere Dominique Simonnet, care prefațează în revista *L'Espress* prezentarea unor pagini din jurnalul regăsit al lui Daladier — omul care apare în urma lecturii este altul decît cel pe care îl prezintă de obicei istoricii. Rezultă că Daladier a încercat să înarmeze Franța împotriva părerii mareșalului Pétain. De asemenea, cînd, în 1960, a găsit copia unei scrisori a președintelui cehoslovac Beneș, din care rezultă că el și-a dat acordul la München pentru împărțirea țării sale — lucru pe care l-a negat apoi — a refuzat să o publice pentru că nu avea și originalul.

D.M.

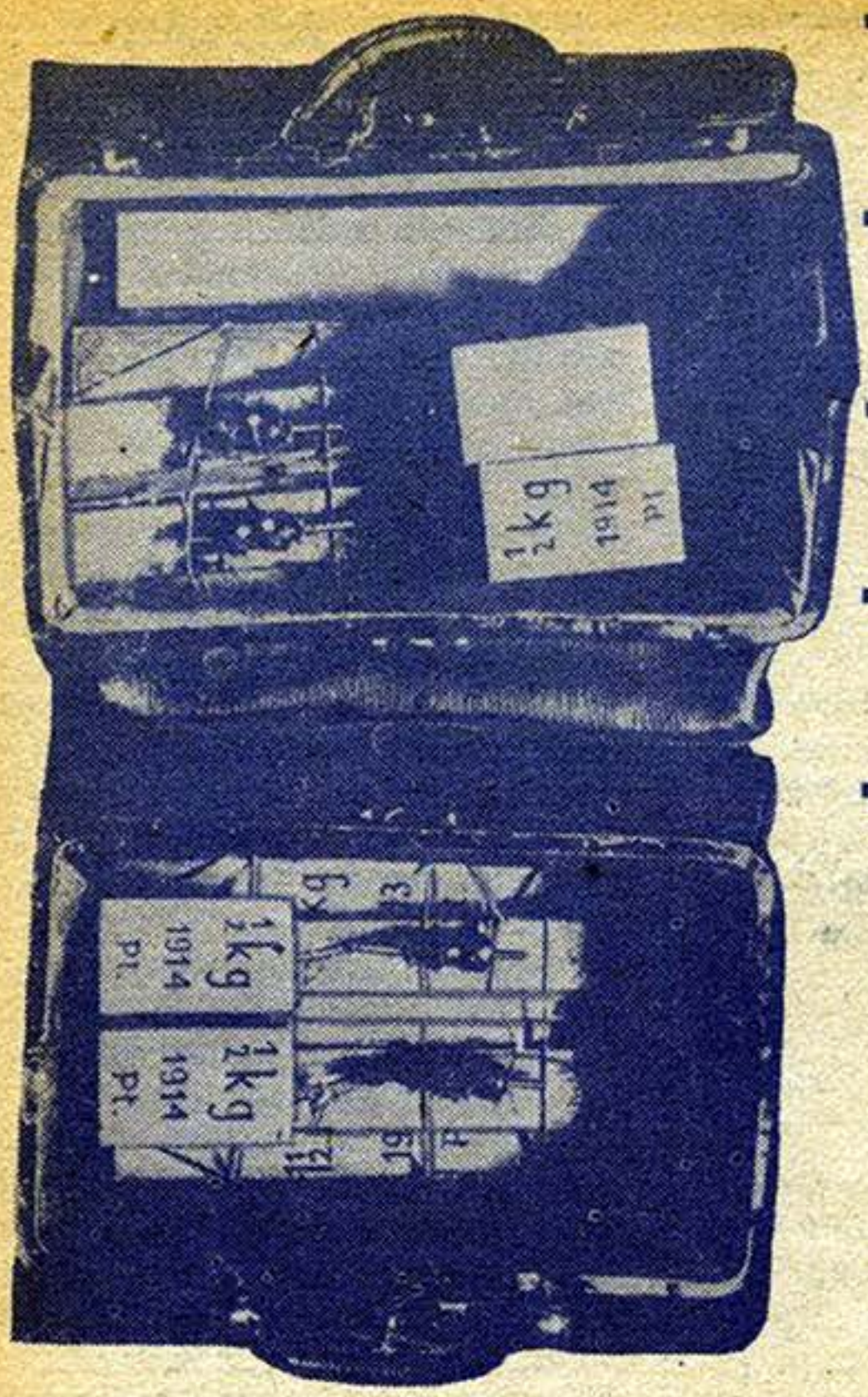

Într-una din zilele de la mijlocul lunii decembrie 1915, cetăţenii Capitalei au fost treziţi de strigătele stridente ale vînzătorilor de ziare, care anunţau descoperirea unui teribil atentat împotriva unor personalităţi de primă mărime ale vieţii politice româneşti. Pe primele pagini ale ziarelor, cu litere mari de-o şchioapă, se puteau citi titluri care mai de care mai incitante: Uneltiri criminale, Nemţii complotează, Senzaţionalul complot maghiar din Capitală, Atentatele plănuite de poliţia maghiară, O descoperire senzaţională **etc. Cele mai violente erau, desigur, cotidienele antantofile.**

Decembrie 1915

ÎN CULISELE UNUI ATENTAT EŞUAT

ARMAND GOŞU

Dincolo de aceste titluri şi de anunţuri d felul „nu putem, pentru moment, să dă toate amănuntele care le-am aflat, mai ale că poliţia noastră e pe urmele celorlal complici", **presa nu a furnizat însă amănun tele aşteptate de publicul cititor. Mai mul anunţurile de genul celui citat mai su aveau darul să ascundă de fapt lipsa de in formaţii, iar ştirile vehiculate în ziare părea a fi darul unor mici indiscreţii.**

A existat şi o reacţie a presei germanofile care n-a întîrziat să îndrepte ascuţişul atacu lui împotriva lui Take Ionescu şi Nicolae Fi pescu, cunoscuţi pentru atitudinea lor osti faţă de Puterile Centrale. Articole de felu Complot-compot **(în care „marele european — Take Ionescu — era aspru persiflat, arti col semnat V.C. şi apărut în** Seara) **sau** Des compunerea takismului **încercau să minima lizeze evenimentul. Şi presa austriacă reacţionat,** Wiener Allgemeine Zeitung în **cercînd să acrediteze ideea că atentatul fu sese pus la cale de către inamicii Puterilo Centrale pentru a întări şi mai mult opini publică din România împotriva lor.**

Surpriza din arhive

Cam la aceste informaţii, disparate şi cu totul insuficiente pentru a ne putea formula o idee clară despre eveniment, se reduceau cunoştinţele noastre despre atentatul din decembrie 1915. Eforturile de a dezvolta investigaţiile au rămas fără rezultat. Cercetarea istorică nu s-a oprit asupra lui şi se părea că **totul va rămîne în umbra istoriei.** Pînă cînd, într-o zi, din întîmplare, căutînd cu totul altceva, am descoperit un dosar al Siguranţei Generale conţinînd documente extrem de interesante exact despre atentatul ale cărui taine le credeam pe veci de nepătruns. A urmat apoi găsirea unui alt dosar, şi tot aşa, pînă ce, în Fondul Tribunalului Ilfov, între copertele unui volum ce cuprinde cîteva sute de file, am găsit *toate documentele originale* — declaraţii, memorii, interogatorii, procese-verbale, note etc. — care ne permit să încercăm reconstituirea acestui caz.

În imagini: unul din geamantanele cu explozivi; *Nicolae Filipescu, ţinta atentatorilor.*

După cum se știe, izbucnirea primului război mondial a pus factorii de decizie ai polițiilor românești în fața unei mari dileme. Întinse teritorii locuite de români se aflau atunci sub stăpîniri străine. Transilvania, Banatul și Bucovina erau încorporate în Austro-Ungaria, în vreme ce Basarabia se număra printre guberniile pravoslavnicei împărății de la răsărit. Atît una, cît și cealaltă dintre taberele aflate în conflict s-au grăbit să momească cabinetul de la București, folosind ca nadă teritorii românești aflate în stăpînirea celeilalte. Antanta (Rusia, Franța, Anglia) și-a dat acordul încă de la început pentru unirea Transilvaniei, Banatului și Bucovinei cu România, bineînțeles, în schimbul participării acesteia din urmă la război alături de ea. De partea cealaltă, Germania și Austro-Ungaria au dat de înțeles guvernului român că nu s-ar împotrivi la unirea Basarabiei cu România, dacă țara ar declara război Rusiei și s-ar înregimenta în blocul Puterilor Centrale. Interesele naționale, dar și tradiționala simpatie față de Franța a opiniei publice a țării au obligat puterea executivă să adopte o atitudine conformă cu sentimentele poporului și să declare, în urma Consiliului de Coroană de la Sinaia, din 3 August 1914 (*Magazin istoric*, nr. 1/1976) neutralitatea armată a României. Prin aceasta, guvernul român făcuse un pas mare pe linia repunerii la politica tradițională a ultimelor trei decenii de alianță cu Puterile Centrale.

Cei doi ani de neutralitate n-au fost însă decît răgazul pentru adoptarea marii hotărîri. În toată această perioadă, în care presiunile și demenirile celor două tabere n-au încetat, țara a fost împînzită de agenți și spioni care încercau în fel și chip să creeze o stare de spirit favorabilă taberei din care proveneau. Departamentul Siguranței Generale a statului, înființat în ultimul deceniu al sec. XIX și reorganizat după marile răscoale țărănești din 1907, avea în urmărire sute de indivizi suspecți, mulți cu titluri nobiliare, care, sub paravanul unor activități industriale, comerciale etc., făceau spionaj. Cele mai numeroase și active, cum o dovedesc documentele vremii, erau agenturile serviciilor de informații ale Puterilor Centrale.

Din cercetarea dosarelor amintite, rezultă că două persoane fuseseră destinate să ducă la îndeplinire planuitul atentat. Primul era Ion Baboș, român ardelean, născut într-o comună din apropierea Clujului. Tatăl său fusese numit cantonier în stația de cale ferată Dîrste și întreaga familie se mutase lîngă Brașov. La cîteva luni după izbucnirea războiului, pentru a se sustrage serviciului militar în armata austro-ungară, Ion Baboș, ajutat și de tatăl său, a trecut fraudulos frontiera în România, cum au făcut numeroși alți români ardeleni. Din septembrie 1914 pînă în primăvara anului următor, I. Baboș a stat în București, cea mai mare parte a timpului fără ocupație. Ajutat de colonelul Victor Verzea, director general al poștelor și telegrafului, și el ardelean, dar cum avea să se adeverească ulterior, aflat în legătură cu serviciile de spionaj ale Puterilor Centrale, fapt pentru care a și fost judecat și condamnat, Ion Baboș a fost trimis la Școala militară de artilerie și geniu, pe care a părăsit-o pe la sfîrșitul verii. Este momentul cînd l-a întîlnit pe enigmaticul Szabo Dezsö, fost angajat al unui circ din Timișoara și care făcea spionaj pentru Austro-Ungaria. Acesta i-a propus să intre în serviciul Siguranței ungare. Împreună au plecat în Ungaria, după ce Baboș obținuse un act de călătorie de la Legația Austro-Ungariei pe numele Balogh Jenö. La Brașov au fost însă recunoscuți, arestați și trimiși la Budapesta pentru a fi anchetați de poliție (Baboș era urmărit pentru că se sustrăsese serviciului militar). În declarațiile sale din timpul anchetelor făcute de organele românești, Baboș pretinde că la poliția din Budapesta s-a întîlnit cu un alt personaj implicat în afacerea atentatelor. Este vorba despre Toth Illés, născut în România, la Turnu Severin, și care la vîrsta de 14 ani fugise de acasă pentru a se angaja într-un circ. Pînă în 1909 trăise în România, apoi timp de patru ani în Bulgaria, de unde, cu un an înainte de izbucnirea războiului, trecuse în Ungaria, unde îl cunoscuse și el pe Szabo Dezsö, care, în acea perioadă, era urmărit de poliție, fiind acuzat de furt. Pînă la urmă au fost arestați, dar cunoscînd mai multe limbi, poliția a decis să-i folosească în serviciile de spionaj ale armatei. Cei doi au primit și au fost trimiși la Budapesta, la Corpul 4 armată, spre a fi instruiți de către căpitanul Suljok. Trimiși să spioneze mișcările trupelor rusești, au fost prinși și închiși. N-au putut rezista propunerilor făcute de ruși de a lucra pentru ei și, eliberați, au fost trimiși de noii lor stăpîni cu misiuni în Ungaria. O vreme făcuseră acest dublu joc, lucrînd cînd pentru unguri, cînd pentru ruși, ambii stăpîni încredințîndu-le însă doar misiunea răspîndirii unor zvonuri false. Plictisindu-se de aceste însărcinări, au cerut căpitanului Suljok să le încredințeze alte misiuni pe alte fronturi. La insistențele lor, au fost trimiși în Serbia. Numai că (întîmplător?) au ajuns în Bulgaria, unde au rămas timp de șase luni și după ce au cheltuit toți banii pe care îi primiseră, au hotărît să se întoarcă în Ungaria, prin România.

Cercul se lărgește

La București s-au despărțit și, în vreme ce Szabo Dezsö, însoțit acum de Ion Baboș, a ajuns la Brașov, Toth Illés a călătorit singur. A împărtășit însă aceeași soartă, fiind arestat pentru neîndeplinirea misiunii și trimis la Budapesta.

După mai multe tentative eșuate, serviciile de spionaj

ale Puterilor Centrale au întocmit o nouă variantă de asasinare a unor oameni politici români. Şi pentru că cei doi, Baboş şi Toth, cunoşteau foarte bine limba română, s-a crezut că erau cei mai indicaţi spre a fi trimişi în România. La începutul lunii octombrie 1915, după ce li s-au făgăduit importante sume de bani, li s-a spus că vor fi expediaţi la Bucureşti, unde vor avea de îndeplinit o misiune foarte importantă. Tot atunci au făcut cunoştinţă cu Emil Waldapfel, ofiţerul austriac însărcinat cu îndeplinirea întregului plan. Peste cîteva zile s-au deplasat la Timişoara. Waldapfel şi-a reţinut o cameră la hotelul Kronprinz, iar ceilalţi doi au tras la hotelul Bristol. Spre seară, Waldapfel i-a chemat şi i-a prezentat căpitanului Röhlich, din garnizoana Timişoara, care urma să preia întreaga afacere. Tot atunci li s-au dat şi unele detalii despre misiunea pe care o aveau. Victimele atentatului urmau să fie: prim-ministrul I.I.C. Brătianu şi ministrul de finanţe Emil Costinescu. Li s-au arătat şi valizele cu explozivi. În final, li s-a spus că, peste cîteva zile, trebuiau să plece la Braşov şi că, acolo, li se vor da şi alte detalii despre misiunea lor; li s-au înmînat şi cîte 120 coroane pentru fiecare. Timp de trei săptămîni n-au primit însă nici un ordin şi cei doi s-au întors la Budapesta.

În capitala ungară, s-au prezentat căpitanului Suljoc, care i-a înştiinţat că, momentan, nu mai avea nevoie de serviciile lor, sfătuindu-i să-şi găsească alte ocupaţii. Toth a lucrat cîtva timp la fabrica de muniţii, iar Baboş — chelner într-un restaurant. Către sfîrşitul lunii noiembrie, Waldapfel le-a ordonat să se prezinte pentru a li se încredinţa o nouă misiune. S-au întîlnit la hotelul Royal, unde, după ce le-a împărţit nişte bani, E. Waldapfel le-a spus că vor pleca de îndată la Braşov. Cu acest prilej au avut şi neplăcuta surpriză de a constata că pe paşapoartele puse la dispoziţie de serviciile de spionaj ungare (Baboş avea paşaportul nr. 14 614, seria A 875 427, pe numele Ilie Ştefănescu, iar Toth paşaportul nr. 14 615, seria A 875 426, pe numele Raab Illés) fotografiile le fuseseră inversate. Documentele aveau deja vizele Consulatului general al României şi a Consulatului Bulgariei.

Cei doi au luat trenul pentru Braşov, de la Arad alăturîndu-li-se şi un soldat genist, pe nume Molnar, cu două valize pline cu explozibil. Ajunşi la Braşov, s-au cazat la hotelul Krone, Toth şi Baboş într-o cameră de la etajul III, în vreme ce Molnar şi valizele lui a ocupat o cameră de la etajul I. Waldapfel, sosit şi el la Braşov, aducînd cu sine încă două valize cu explozivi, a ocupat camera nr. 1 a aceluiaşi hotel. Duminică, 12 decembrie 1915, în camera lui Waldapfel, li s-au dat ultimele detalii despre misiune, cu acest prilej făcîndu-şi apariţia şi un nou personaj, Iakab Öffenberger, cel care, cum avea să declare el mai tîrziu organelor de poliţie româneşti, avea „însărcinarea strictă de a arăta tinerilor situaţia casei lui Costinescu şi aceea a casei lui Filipescu şi să-i convingă că ei trebuie să aducă la îndeplinire o mare faptă patriotică". Aşadar, între timp, planul se modificase, prima victimă nu mai era I.I.C. Brătianu, ci liderul conservator N. Filipescu. Cu aceeaşi ocazie, s-au schimbat şi pozele de pe cele două paşapoarte şi Waldapfel i-a asigurat că, după îndeplinirea misiunii, cei doi vor primi cîte 40 000 coroane fiecare. După ce Öffenberger le-a prezentat planurile celor două case, le-a spus că ultimele detalii le vor primi, tot de la el; dar după ce vor ajunge la Bucureşti. În acest scop, le-a şi fixat locul, data şi ora la care urmau să se întîlnească.

Dar cine era acest Iakab Öffenberger?

În primii ani ai sec. XX fusese practicant la Tribunalul din Braşov. Urmase cursurile Universităţii din Budapesta şi mai apoi pe acelea ale Universităţii din Cluj, unde îşi lu ase doctoratul în drept şi şti inţe politice. Din 1912, făcus numeroase călătorii la Bucu reşti, ocupîndu-se cu diverse afaceri ale lui Caius Popp proprietarul hotelului Bule vard. La izbucnirea războiu lui, a fost încorporat, dar nu pentru multă vreme. Pentru că avea întinse relaţii printre bucureşteni, se recomandă de la sine spre a fi folosit de serviciile de spionaj ale Puterilor Centrale. În primele luni ale anului 1915, a primit paşaport şi a fost trimis în România, pentru, cum avea să declare el însuşi la anchetă, a lua pulsul vieţii politice. A şi întocmit cîteva rapoarte în această privinţă.

Încă din primăvara lui 1915, Siguranţa română îl ţinuse sub o atentă supraveghere şi existau numeroase semnalări despre unele vizite ale sale la Craiova şi Curtea de Argeş şi chiar textul unei convorbiri pe care o avusese într-o casă din spatele Bisericii luterane din Bucureşti unde se afla un centru de coordonare al spionajului ungar din România. Toate acestea se găseau consemnate în ceea ce avea să devină „Dosarul Öffenberger", împreună cu rezoluţii de genul: „Vă invit a-l ţine îndeaproape în discretă supraveghere", „par cu totul suspect" etc.

În primele zile ale lunii septembrie 1915, Öffenberger primise ordin din partea lui Waldapfel să se informeze despre locuinţa ministrului Costinescu de la Sinaia şi să se intereseze de activitatea detectivului de origine română, Iosif Nistor din Braşov care fusese trimis de serviciile ungare în misiune pe Valea Prahovei. Numai că, între timp, ajuns în România, Nistor se predase poliţiei române...

La o săptămînă după ce se întorsese de la Sinaia, Öffenberger primise vizita lui Waldapfel, care îi prezentase nişte ordine scrise din care rezulta că vor colabora într-o misiune de o însemnătate deosebită. Şeful poliţiei din Braşov i-a confirmat acest ordine. În luna noiembrie

Öffenberger s-a deplasat din nou la București, cu misiunea de a studia casa lui E. Costinescu din str. Polonă nr. 8, pe aceea a lui Take Ionescu din str. Cătun nr. 25 și a lui N. Filipescu din str. Scaune nr. 26. Raportul înaintat la întoarcerea din misiune a fost găsit bun și a primit avizul favorabil al șefilor săi. Și cum Öffenberger, în acel timp, se ocupa și cu traficul ilegal de aur în favoarea comerciantului berlinez Hermann Leon Berkovici, spre a-l cointeresa, Waldapfel s-a oferit să-i ușureze trecerile frontierei, în schimbul executării atentatelor preconizate.

O hotărîre neașteptată...

Luni, 13 decembrie 1915, Ion Baboș, Toth Illés și Iakab Öffenberger au plecat spre România cu trenul de ora 11. La Predeal, geamantanele cu explozivi, cărora între timp Molnar le montase mecanismele de detonare, au fost trecute granița de subofițeri unguri și predate atentatorilor în restaurantul gării, cu cîteva minute înainte de plecarea trenului spre București. Baboș și Toth și-au cumpărat bilete cu destinația Giurgiu și au călătorit în același compartiment. Ajunși la București, au coborît și închiriat camera nr 22 de la hotel Dacia. Cu același tren călătorise și Öffenberger, dar și-a luat, conform obiceiului său, o cameră la hotelul Athénée Palace.

După ce au încuiat geamantanele cu explozivi în garderobă, Ion Baboș și Toth Illés au scris o scrisoare prin care solicitau lui Nicolae Filipescu o audiență urgentă. În aceeași seară, între orele 22-23, cum își amintea mai tîrziu liderul conservator, pe cînd se pregătea să se culce, servitorul l-a anunțat că era căutat de doi domni care aveau să-i facă comunicări extrem de urgente. Mai întîi a primit cu neîncredere spusele servitorului său, dar la insistențele celor doi necunoscuți, N. Filipescu s-a hotărît să-i primească. În urma explicațiilor pe care le-au dat cei doi și a declarației lor că geamantanele cu explozivi se aflau încuiate în camera de la hotelul Dacia, a telefonat la Prefectura Poliției. Cei doi au fost arestați și depuși la Siguranța Capitalei, descinderea la hotel confirmînd pe deplin declarația lor.

În cursul primului interogatoriu luat de Ion Raffail — șeful Serviciului de Siguranță de pe lîngă Prefectura Poliției Capitalei — împreună cu prefectul Corbescu și cu directorul Siguranței Generale, Panaitescu, cei doi arestați au mărturisit complicitatea lui Öffenberger, de la care trebuiau să primească a doua zi ultimele instrucțiuni. Un telefon la Vama din Predeal a confirmat semnalmentele oferite de cei doi, dar faptul că nici unul dintre ei nu-i cunoșteau numele lui Öffenberger și nici hotelul la care acesta se cazase a întîrziat întrucîtva prinderea lui. A fost arestat abia după miezul nopții. Asupra lui s-a găsit și suma de 84 000 coroane, dintre care 30 000 pe un bilet de bancă, iar restul depozitat în seiful hotelului. Cu toate că a negat că din acești bani urmau să fie plătiți cei doi atentatori, concordanța dintre suma promisă celor doi și banii pe care avocatul brașovean îi avusese asupra lui era dincolo de orice dubiu.

Raportul întocmit de pulberăria Dudești, care primise spre analiză cele două valize cu explozibil, preciza că ambele aveau dispozitive duble de amorsare care se declanșau prin tragerea unei sfori. Geanta neagră conținea 6 cartușe a cîte 0,5 kg fiecare și alte 5 cartușe de cîte 1,5 kg (în total 10,5 kg acid picric, „unul din explozibilii cei

Cei trei atentatori (de la stînga la dreapta): *Baboș, Öffenberger și Toth*

mai puternici cunoscuți pînă azi"); valiza cărămizie conținea, la rîndu-i, 4 cartușe a cîte 0,5 kg fiecare și alte 7 de cîte 1,5 kg (în total 12,5 kg). Dispozitivele „nu sînt improvizate", ci construite de specialiști și ele nu puteau „da greș, date fiind măsurile de prevedere, ca în orice caz una din ćele două capse să funcționeze".

Faptul era într-adevăr senzațional și se pare, după cum relatează Al. Marghiloman în ale sale *Note politice*, că însuși directorul Siguranței Generale, Panaitescu, se îndoia de „seriozitatea afacerii". Cu atît mai mult cu cît, în primele zile după arestare, Öffenberger a redactat mai multe memorii în care nega că i-ar cunoaște pe Baboș și Toth și că fusese arestat din greșeală, cerînd să fie eliberat imediat. În urma confruntării cu cei doi, Öffenberger a recunoscut că îi văzuse pe cei doi într-un restaurant din Brașov, dar absolut din întîmplare. Pe la sfîrșitul lunii decembrie, după ce (cum va recunoaște într-un memoriu adresat contelui O. Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București) judecătorul de instrucție și primul procuror i-au declarat că nu va putea „fi pedepsit decît cu expulzarea din România", Öffenberger a recunoscut complicitatea sa; mai mult, a oferit detalii și despre alte tentative de asasinare a unor oameni politici români.

...și urmările ei

La trei zile după predarea lui Ion Baboș și Toth Illés și prinderea lui Öffenberger. Waldapfel a revenit la Brașov, pentru a obține amănunte despre eșuarea misiunii celor trei. Prezența sa în oraș este consemnată în registrul hotelului Krone. Prin intermediul Legației germane din București, Siguranța Generală a statului român a obținut și o declarație de la E. Waldapfel, datată Berlin, ianuarie 1916, dar ea nu prezintă nici o valoare. Autorul ei pretinde că acțiunea fusese îndreptată împotriva Rusiei și că Öffenberger debitase întreaga poveste cu dorința de a deveni „printr-o asemenea lovitură un personaj celebru și a profita astfel financiar din această lovitură senzațională".

Autoritățile ungare au încercat să obțină informații pe diverse canale despre mersul instrucției acestui caz. Au apelat chiar la serviciile unui deputat român în Parlamentul din Budapesta, pe care l-au trimis special la București pentru a obține eliberarea lui Öffenberger. Rudele arestatului, pe altă parte, au abordat și ele unele persoane care să faciliteze evadarea lui. Pentru a evita orice surpriză, autoritățile române de resort i-au asigurat o pază corespunzătoare.

Din declarațiile și memoriile redactate de Öffenberger în luna februarie 1916 în închisoarea Văcărești rezultă clar că serviciile germane colaboraseră cot la cot cu cele austro-ungare în organizarea eșuatelor atentate.

Se pune întrebarea: de ce erau vizați cei patru oameni politici români de către serviciile de spionaj ale Puterilor Centrale?

Pentru fiecare dintre ei există, desigur, o explicație. Astfel, încă din vara anului 1914, Emil Costinescu se manifestase ca adversar al Puterilor Centrale. Atitudinea sa în cadrul Consiliului de Coroană care a decis neutralitatea României fusese dintre cele mai tranșante. Bătrînul lider liberal, relatează în amintirile lor atît I.G. Duca cît și Al. Marghiloman, părea să fi încheiat un pact cu Take Ionescu și N. Filipescu prin care se angajaseră să determine intrarea României în război împotriva Puterilor Centrale. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că tocmai în perioada de sfîrșit a anului 1915 se purtau tratative pentru perfectarea unui contract privind vînzarea a 50 000 vagoane de cereale unui consorțiu germano-austro-ungar și că ministrul de finanțe E. Costinescu împiedica semnarea lui, pretinzînd ca taxele de export să fie plătite de Puterile Centrale în aur. Atitudinea sa intransigentă a determinat partea germană să cedeze, contractul semnat la 22 decembrie 1915, stipulînd obligativitatea plății taxelor de export numai în aur. Așadar, asasinarea lui Costinescu ar fi eliminat pe cel mai fervent antantofil din sînul guvernului român și ar fi eliminat asperitățile ivite în timpul tratativelor pentru vînzarea celor 50 000 vagoane de cereale.

Nicolae Filipescu, „copilul teribil" al scenei politice românești, fire impulsivă, pasională, mare talent oratoric cu o inegalabilă forță mobilizatoare, era considerat, alături de Take Ionescu, inamicul cel mai înverșunat al Puterilor Centrale. Încheierea alianței dintre Italia și puterile Antantei, iar mai apoi intrarea Italiei în război au dat naștere unor puternice frămîntări în sînul Partidului Conservator. În aprilie, a început o nouă etapă de luptă intestine, terminată în iunie cînd I. Lahovary, iar mai apoi după moartea acestuia, N. Filipescu a preluat șefia Partidului Conservator, modificînd substanțial linia de politică externă a acestuia spre o alianță cu Antanta. Mai mult, din septembrie, odată cu înființarea Federației Unioniste în cadrul căreia N. Filipescu juca un rol de frunte, acțiunea pentru ieșirea din neutralitate și alăturarea României puterilor Antantei, pentru eliberarea teritoriilor românești aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei, căpătase noi valențe. Sub patronajul și la inițiativa Federației Unioniste în București și numeroase alte orașe ale țării s-au desfășurat impozante mitinguri și adunări publice, în cadrul cărora au luat cuvîntul personalități marcante ale vieții politice — Take Ionescu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Nicoale Titulescu, Nicolae Filipescu ș.a. — relevînd necesitatea stringentă a împlinirii idealului unității naționale. Eliminîndu-l pe N. Filipescu, serviciile de spionaj ale Puterilor Centrale urmăreau n

umai înlăturarea unuia dine cei mai influenți tribuni nioniști, ci și a unui factor estabilizator din sînul Partiului Conservator, organizae politică în care Centralii i mai puneau încă speranțe, azînd-o ca pe o alternativă o viitoare guvernare a Roâniei.

În decembrie 1915, Siguanța Română nu avea proape nici o informație ertă despre atentatele plăuite de serviciile de spionaj entrale. Nu era pentru prima dată cînd serviciile de informații românești erau prinse e picior greșit. Și cu toate acestea planurile serviciilor entrale au eșuat.

Chiar dacă ar fi reușit, tentatele n-ar fi făcut altceva decît să întărească și mai mult curentul de opinie stil Puterilor Centrale. Dar um se explică tăcerea care înconjurat aceste atentate, căci dincolo de vîlva din resă pe care am amintit-o la nceputul acestui articol, aurităţile române n-au dat publicității nici un fel de detalii? eama de un scandal interțional, într-un context și destul de apăsător, se are că a fost elementul care condus autoritățile românești spre această exagerată liscreție. Cu toate că ancherea celor trei arestați furnise suficiente date pentru a întocmit rechizitoriul, terenul de prezentare în fața nstanței întîrzia. E drept și aptul că alte evenimente, ult mai importante și preante, se înscriseseră în calendarul timpului. Tergiversările l-au determinat, totuși, pe . Filipescu ca, la 19 iunie 916, să se prezinte în fața udecătorului de instrucție și ă se constituie în „parte civilă cu suma de 1 leu". Dar ici acest fapt n-a adus o chimbare a situației.

În august 1916, România a emnat tratatul de alianță cu uterile Antantei și a intrat în ăzboi, iar mai apoi, după curta campanie victorioasă in Transilvania, asupra țării -a abătut, strivitoare, ameințarea invaziei Puterilor entrale. În această situație, utoritățile judecătorești au decis trimiterea urgentă a atentatorilor în fața Tribunalului Ilfov, Secția II. Procesul s-a judecat în două ședințe, la 2 și 6 noiembrie 1916. Datorită faptului că în legislația românească acțiunile inculpaților nu puteau fi considerate ca o tentativă de crimă, ele rămînînd „în domeniul actelor preparatorii care nu sînt calificate de codul penal ca delicte", Ion Baboș, Toth Illés și Iakab Öffenberger au fost condamnați la cîte un an de zile închisoare, pe baza unor articole din Legea pașapoartelor, Legea generală a vămilor și a codului penal. Sentința pronunțată în ședința din 6 noiembrie 1916 n-a trezit nici un ecou. Singur ziarul *Epoca*, la cîteva zile după eveniment, a publicat o scurtă notiță. Alte evenimente se produseseră, fiind pe larg comentate în presă: moartea generalului Dragalina și aceea a principelui Mircea (al șaselea copil al regelui Ferdinand), situația alarmantă a frontului. Și, ca o ironie a soartei, N. Filipescu, cel mai interesat, poate, în deznodămîntul acestei afaceri, murise cu trei săptămîni în urmă...

Recursul introdus de inculpați imediat după pronunțarea sentinței a devenit inoperant. Condamnații au fost mutați de la închisoarea Văcărești la închisoarea din Iași, cu puține zile înainte ca trupele Puterilor Centrale să ocupe Bucureștii. Cele aproape 20 termene de rejudecare a procesului au fost fixate inutil, neexistînd posibilitatea aducerii condamnaților în fața Tribunalului Ilfov. La sfîrșitul lunii decembrie 1918, Curtea a declarat stinsă acțiunea publică deschisă de inculpați. Numai că, între timp, I. Öffenberger și I. Baboș muriseră de tifos exantematic în închisoarea din Iași, la 22 și, respectiv, 24 mai 1917. Singur Toth Illés a apucat să se elibereze din închisoare. După război, s-a stabilit la București. În ciuda numeroaselor apeluri ale Tribunalului Ilfov, el a refuzat să se prezinte pentru rejudecarea cazului. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Viorica Moisuc — PREMISELE IZOLĂRII POLITICE A ROMÂNIEI. 1919-1940.**

Editura Humanitas, București, 1991, 390 pp., 151 lei: lucrarea, bazată pe o documentație inedită și variată, culeasă din arhive militare, politice și diplomatice, românești și străine, prezintă concluzii noi cu privire la schimbările intervenite în echilibrul european după 1935, despre începuturile tragediei ale cărei consecințe le trăim și astăzi. Într-un moment greu al destinului acestei cărți, **Magazin Istoric** a publicat cîteva fragmente (nr. 2,3/1990).

● **Constantin Argetoianu — PENTRU CEI DE MÎINE, AMINTIRI DIN VREMEA CELOR DE IERI, VOL. I, PARTEA I: PÎNĂ LA 1888** (ediție și postfață de **Stelian Neagoe**); **VOL. II, PARTEA IV: 1913-1916** (ediție și indice adnotat de **Stelian Neagoe**).

Editura Humanitas, București, 1991, 217 pp., 65 lei; 299 pp., 80 lei.

● **Constantin Argetoianu — PENTRU CEI DE MÎINE AMINTIRI DIN VREMEA CELOR DE IERI (1888-1898, 1913-1916), VOL. I** (îngrijire de ediție, introducere și note de **Ion Ardeleanu**).

Editura Albatros, București, 1991, XXXVI + 263 pp., 96 lei: o lume de mult dispărută, reînviată de talentul literar excepțional al unuia dintre cei mai controversați oameni politici români.

● **RĂZBOIUL SUBMARIN ÎN MAREA NEAGRĂ, 1941-1944. ACȚIUNILE MARINEI ROMÂNE.**

1991, 32 pp., 30 lei: o prezentare sintetică a principalelor operațiuni desfășurate de submarinele române, prin texte semnate de: cpt. lt. (r) **Camil Cernat**, cpt. lt. (r) **Alexandru Greceanu**; cpt. lt. (r) **Niculae Koslinski**, cdr. **Jipa Rotaru**, dr. ing. **Cristian Crăciunoiu**.

● **MARTIRIUL EVREILOR DIN ROMÂNIA. 1940-1944. DOCUMENTE ȘI MĂRTURII** (cu un **Cuvînt înainte** de dr. Mozes Rozen, Șef Rabin al Cultului Mozaic).

Editura Hasefer, București, 1991, XXXIV + 318 pp., lei 100: 165 documente și amintiri despre martiriul evreilor din România în timpul celui de-al doilea război mondial, culese și adnotate de centrul pentru studiul evreilor din România.

● **AERONAUTICA.**

Nr. 1/1991, 24 pp., 25 lei: publicație a recent înființatului Muzeu al Aviației din România, ce se adresează tuturor celor pasionați de avîntul spre înălțimile cerului.

GRIGORE ANTIPA:

„M-am prezentat în prima zi a mobilizării“

La izbucnirea primului război mondial, întinse teritorii românești se aflau sub stăpînirea unor puteri străine din ambele tabere aflate în conflict: Basarabia era încorporată în Imperiul rus, iar Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina făceau parte din Imperiul austro-ungar. Dată fiind această situație obiectivă, în viața politică a țării s-au profilat și deosebiri de vederi în privința mijloacelor și căilor de împlinire a dezideratului unității naționale și statale. Dacă în privința atitudinii imediate de urmat, cu excepția lui P.P. Carp, adept al intrării în acțiune alături de Puterile Centrale prin respectarea tratatului de alianță cu acestea, ceilalți fruntași ai vieții politice adoptaseră în unanimitate neutralitatea. Pe parcurs — și sub presiunea evenimentelor politico-militare — s-au produs rapide reconsiderări de poziții, profilîndu-se trei orientări. Cel mai important curent, avînd solide motivații istorice și, deci, asentimentul imensei majorități a populației, era acela care se pronunța pentru o alianță cu puterile Antantei și realizarea, în cooperare militară cu acestea, a eliberării teritoriilor românești stăpînite de Austro-Ungaria și unirea lor cu România. Alți fruntași politici (îndeosebi Constantin Stere, basarabean de origine și cunoscător al stărilor de fapte din Rusia) erau de părere că desăvîrșirea unității naționale nu putea începe decît prin eliberarea Basarabiei, ceea ce ar fi însemnat război împotriva Imperiului țarist și alianță cu Puterile Centrale. A existat apoi și un al treilea curent, al cărui reprezentanți se pronunțau pentru menținerea neutralității, aceasta părîndu-li-se singura soluție pentru salvarea existenței statalității românești, deopotrivă amenințată de cele două tabere aflate în război. (O atitudine oarecum singulară a avut P.P. Carp — constant în ideea necesității respectării tratatului cu Puterile Centrale, dar care, spre cinstea lui, s-a supus voinței majorității, suportînd cu demnitate înfrîngerea pe planul convingerilor sale politice).

Trebuie spus, lucru de altfel subliniat în multe studii și lucrări de specialitate, că deși confruntările de idei au căpătat uneori forme de manifestare destul de tranșante, între reprezentanții acestor curente s-a menținut permanente punți de colaborare impuse nu numai de apartenența la acela context național pe care îl exprimau, dar e de preocuparea de a se găsi cea mai potr vită soluție chiar și în cazul unei evoluții n prevăzute a evenimentelor. Analizînd c atenție mărturiile epocii se poate observ limpede ideea unei formule politice de re zervă, menită să intre în funcțiune la mo mentul potrivit. Și chiar dacă acest fapt a nea de culisele politice, el a devenit cît ș poate de evident la sfîrșitul anului 191 cînd, înainte de retragerea autorităților ce trale la Iași, cu acordul primului ministru al regelui, la București au rămas o serie d oameni politici (Al. Marghiloman, T. Mak rescu, C. Stere) sau fruntași ai vieții cultu rai-științifice (Grigore Antipa, Tzigara-S murcaș, V. Arion, C. Litzica), cunoscuți c avînd relații și simpatii în cercurile influen din Germania, tocmai pentru a acționa ca „echipă guvernamentală de rezervă“ în rel țiile cu Puterile Centrale, în caz că alianț guvernului cu puterile Antantei s-ar fi solda cu un eșec. A existat și credința că aces personalități vor fi în măsură să diminueze întrucîtva impactul ocupației militare asupr populației.

Înainte de a părăsi Capitala, I.I.C. Brătianu a lăsat în teritoriul ocupat o însemnat parte a aparatului de stat și chiar persoan care să gireze unele ministere și instituț importante (Lupu-Costaki — la Ministerul A interne, generalul Mustață — prefect al poli ției, Emil Petrescu — primar al Capitalei etc.).

Odată cu instituirea administrației militar din anturajul oamenilor politici rămași București sau chiar dintre cei lăsați aici d I.I.C. Brătianu, s-a constituit un guvern d giranți români, din care au făcut parte Lu pu-Costaki (interne), D. Nenițescu (finanțe Al.S. Hinna (justiție), Gr. Antipa (domenii C. Litzica, înlocuit curînd cu V. Arion (ins trucție). Fiecare ministru era dublat de u reprezentant al autorităților de ocupație car trebuia să aprobe și să contrasemneze oric hotărîre. Așadar, guvernul de giranți era ș fel de intermediar între autoritățile de oc

pețle și populație, fiecare dintre miniștri comportîndu-se după propriile-i convingeri și aspirații.

În contextul vieții politice românești de după război, atît de agitată și plină de pasiuni, activitatea multora dintre aceștia, ca și aceea a unor oameni politici cunoscuți pentru opțiunile lor progermane, a fost viu discutată și incriminată, mergîndu-se, în tolul disputelor politice, pînă la acuzații grave de trădare națională și colaborare cu autoritățile de ocupație. Cititorii noștri cunosc deja „cazul" lui Constantin Stere (Magazin istoric, nr. 10-12/1990). Ținta unor aluzii și atacuri au fost și alții, între care și savantul Grigore Antipa, ca și scriitorii Tudor Arghezi (pentru scurtă vreme chiar internițat la Văcărești), D.D. Pătrășcanu sau A.D. Hertz. Simțindu-se lezat, academicianul Grigore Antipa a răspuns prompt printr-o declarație citită în fața distinșilor săi colegi în ședința intimă extraordinară a înaltului for de cultură din ziua de 3/16 decembrie 1918. Este un document rămas nepublicat și cărula îi facem loc în continuare.

M. ȘTEFAN

Domnilor colegi

Ca răspuns la comunicarea ce mi-a făcut-o colegul I. Bogdan că primul ministru [I.I.C. Brătianu] a afirmat că în timpul ocupațiunii aș fi fost „funcționar al Comandaturii germane", am onoarea a vă prezenta în scris următoarea declarațiune și vă rog să dispuneți să fie înserată în procesul verbal al acestei ședințe intime:

Domnilor colegi,

Deși pentru prestigiul țării și al celei mai înalte instituțiuni culturale a ei, cred că fiecărui membru al Academiei Române trebuie să-i fie garantată libertatea gîndirii, mă socot totuși dator față de D-voastră — care-mi sînteți aci colegi pe viață — să vă dau cîteva lămuriri privitoare la activitatea mea în cursul războiului nostru, spre a putea astfel judeca mai în cunoștință de cauză valoarea imputării ce mi se aduce în timpul ocupației cît aș fi fost funcționar al Comandaturii germane. O fac aceasta nu ca o justificare — de care cugetul meu curat îmi spune că nu am nevoie —, ci pentru a pune o stavilă, măcar aci la ușile Academiei, unei insinuațiuni răutăcioase ce se caută a se răspîndi pe socoteala mea și a se semăna discordie acolo unde trebuie să domine absoluta armonie.

Domnilor Colegi

Ca răspuns la comunicarea ce mi-a făcut-o colegul I. Bogdan că Primul-Ministru a afirmat că în timpul ocupațiunii aș fi fost funcționar al Comandaturii germane, am onoarea a vă prezenta în scris următoarea declarațiune și vă rog să dispuneți să fie inserată în procesul verbal al acestei ședințe intime:

Domnilor Colegi

Deși pentru prestigiul țării și al celei mai înalte instituțiuni culturale a ei, cred că fiecărui membru al Academiei Române trebue să-i fie garantată libertatea gîndirei, mă socot totuși dator față de D-voastră — care-mi sînteți aci colegi pe viață — să vă dau cîteva lămuriri privitoare la activitatea mea în cursul războiului nostru, spre a putea astfel judeca mai în cunoștință de causă valoarea imputărei ce mi-a adus [illegible] / o fac aceasta nu ca o justificare — de care cugetul meu curat îmi spune că nu am nevoe — ci pentru a pune o stavilă, măcar aci la ușile Academiei, unei insinuațiuni răutăcioase ce caută a se răspîndi pe socoteala mea și a se sămăna discordia acolo unde trebue să domine absolute armonie

Nu am fost și nu sînt om politic; deci ori ce aș fi gîndit în privința războiului nu era

Nu am fost și nu sînt om politic; deci ori ce aș fi gîndit în privința războiului nu era legat și de o acțiune practică. Deși în împrejurările de la 1916 eram convins — alături de mulți alții — că intrarea noastră de atunci în acțiune era o primejdie pentru țară și că trebuia să rămînem în neutralitate veghind la interesele țării și ale neamului nostru, m-am prezentat totuși în prima zi a mobilizării ministrului de război, cerînd să mi se dea o întrebuințare. Am fost numit membru în Comisia internaților și munca ce am depus-o acolo a fost cred

spre cinstea ţării.

La evacuarea Capitalei am rămas — *cu ştirea guvernului* — în teritoriul ocupat, spre a continua să-mi îndeplinesc datoria de director al Muzeului de istorie naturală şi inspector general al Ministerului de agricultură. Pe lîngă acte oficiale, însărcinări chiar personale din partea ministrului de război o dovedesc aceasta. Am rămas în teritoriul ocupat — deşi puteam şi eu lua drumul comod spre ţările neutre — deoarece aveam convingerea că eu, mai mult ca oricare altul, voi avea putinţa să fac aci binele; să apăr două treimi din populaţie de asperităţile unei ocupaţiuni duşmane, ţara şi instituţiunile ei culturale de devastare şi pe lîngă acestea fructele propriei mele munci ca Muzeul de istorie naturală şi pescăriile. Am avut această convingere bazat mai cu seamă pe faptul că mi-am petrecut tinereţele în universităţile germane, unde am conservat întinse relaţiuni, şi că am publicat 16 lucrări în limba germană prin care mi-am creat un nume în lumea ştiinţifică.

În adevăr, nu m-am înşelat în aşteptările mele şi convingerea că rămînînd aci voi avea de îndeplinit o mare misiune spre binele ţării s-a adeverit. Chiar în primele zile, bulgarii au cerut să transporte Muzeul de istorie naturală la Sofia şi numai intervenţiile mele au putut salva ţării această podoabă culturală.

În timpul ocupaţiunii am fost şi gerant al secretariatului general al Ministerului de domenii, funcţiune pe care am ocupat-o în diferite rînduri în timpul de 26 ani cît am servit în acest departament. Nu am fost numit de germani „ca funcţionar al Comandaturii", ca „slugă a nemţilor", sau ca „prieten al duşmanilor noştri" — cum mi se aruncă acum în obraz de ziarul *Viitorul* —, ci ca cel mai înalt funcţionar al acestui departament, rugat şi chemat cu delegaţie în regulă de actualul ministru Kiriacescu, care fusese însărcinat de guvern cu girarea acestui minister pe lîngă cea a Ministerului de finanţe.

Ca gerant am luptat pentru reintroducerea vieţii normale şi reînceperea lucrului la ţară, pentru reconstituirea tuturor ramurilor de producţie şi a gospodăriilor devastate de trupe, pentru oprirea devastării pădurilor, pentru producerea de venituri domeniale care trebuiau să alimenteze bugetul statului, de unde să se poată întreţine întreaga administraţie română, pentru repunerea în funcţiune a instituţiunilor care ocrotesc munca naţională, ca Consiliul superior al agriculturii şi Camerele de comerţ etc.

Mai mult încă, chiar din primele zile am obţinut readucerea în ţară a 48 000 prizonieri ţărani, care — pe a mea răspundere — au fost lăsaţi liberi la ogoarele lor şi pe care cu siguranţă foamea i-ar fi pierdut pe jumătate dacă rămîneau în lagărele din Germania.

Una din grijile mari a fost asigurarea existenţei acelei armate de funcţionari rămasă în teritoriul ocupat, precum şi a soţiilor sau rudelor mobilizaţilor şi a refugiaţilor, care rămăseseră aci fără nici o resursă şi cărora numai graţie multor stăruinţe am putut să le asigurăm plata salariilor — a salariilor de odihnă chiar — şi a ajutoarelor.

Mai greu însă a fost asigurarea hranei populaţiei, căci lipsa din ţările centrale făcea pe ocupanţi să adune tot ce găseau spre a exporta. Pentru fiecare produs — pînă la cel mai neînsemnat — trebuia să duc necontenit o luptă grea ca să lase cît mai mult în ţară. Memorii, proteste, intervenţii personale, rugăminţi etc. erau mijloacele zilnice pentru a salva ceva mai mult pentru hrană, îmbrăcăminte, încălzit etc. Astfel, de exemplu — am fost în stare — contrar afirmaţiunilor tendenţioase din ziarul *Viitorul* — să fac dintr-o producţie de peşte de 11 499 000 kg (pînă la 1 aprilie 1918) să se exporte numai 839 000 kg, iar restul să fie lăsat pentru consumaţiune în ţară. Şi aceasta a fost o mare binecere, căci, de exempl populaţia dobrogeană ar murit literalmente de foa neavînd nici măcar pîine.

Cu modul acesta de lu zilnică am fost în stare pe s-a putut să ferim populaţ nea de calamităţile boale şi epidemiilor proveni dintr-o stare de subnutriţie să-i conservăm sănătatea puterea de muncă neatin

Pe lîngă aceste chestiu generale, am crezut neces să mă ocup după „putinţă" de nevoile individuale, pent ca populaţia să nu simtă a de greu asperităţile ocupaţ străine şi să ştie că este şi autoritate română care sp jină interesele lor. Am aju astfel ca din unghiurile ţă să primesc nenumărate plî geri şi reclamaţii — care d păşeau cu mult competen Departamentului agricultu — şi pe care le susţineam scris şi verbal faţă de adm nistraţia militară. Tocmai această direcţie am put face mult bine, apărînd zi d zi avutul public şi privat drepturile fiecărui. Chi Academia Română a scăp veniturile moşiilor ei — ca erau să fie puse sub admini traţia forţată — numai graţ acestor intervenţii.

În toate relaţiile mele administraţia militară am fo corect şi loial, şi tocmai pr aceasta mi-am cîştigat re pectul lor şi autoritatea nec sară pentru a le putea spu adevărul în faţă şi a spriji cererile şi nevoile ţării cu m multă tărie şi şanse de bîndă.

La venirea guvernului Ma ghiloman am încetat de a m gira Ministerul agriculturii am fost numit prin decret gal delegat tehnic la trata vele de pace, unde am lu parte la negocierile pent chestiile dunărene şi conve ţia vînzării cerealelor.

De la semnarea păcii a fost apoi numit comisar guvernului, întărit cu o ple potenţă specială din part M.S. Regelui, pentru a neg cia şi aplica convenţiile ec nomice. În această calit am negociat vînzarea vinu şi a ţuicii, cum se ştie, dobi

dind prețuri foarte urcate.

În această a doua parte a activității mele din teritoriul ocupat am avut de dus o luptă și mai grea, căci acum lipsa de alimente din țările centrale silea pe ocupanți — cu toate că pacea fusese semnată — să caute a storce tot ce se mai putea lua de la noi. După un ordin de la marele cartier german, pe la finele lui mai rechizițiunile au început a lua astfel de proporții încît periclitau direct hrana populației și întreaga noastră economie națională. Vitele ne-au fost luate peste 80% din stocul dinaintea războiului și exportate, ouăle, laptele, brînza de vaci și de oi, mierea, fructele, legumele, inul, cînepa, lîna etc. se rechiziționa cît mai mult; se dăduse ordin a se lua tot porumbul țăranilor care trebuia să le asigure hrana pînă la viitoarea recoltă de grîu. Peștele care trecea de 1/2 kg trebuia sărat și exportat; prin sate pornise coloane de cîte 40 soldați care căutau prin casele țăranilor și le luau pînza, velințele, lîna și tot ce mai găseau etc.

Deși nu mai intra acum în atribuțiunile mele, am început o nouă luptă în contra acestor barbarii. Deși prin această extraordinară rapacitate organizată s-a făcut mult rău populației, cred totuși că intervenția mea energică și neobosită a fost de un mare folos și în aceste grele împrejurări; oricum, rechizițiile prin casele țăranilor ce le făceau coloanele militare au fost oprite, rechiziția cazanelor de țuică și a fructelor a încetat, permițîndu-se țăranilor să-și fabrice singuri țuica și reziliindu-se contractele cu evreii cărora li se crease un monopol de fabricare a țuicii; tunderea oilor a doua oară — care era o barbarie — a fost oprită; o bună parte din vitele deja înregistrate au fost scăpate rechiziționărilor [urmează cîteva cuvinte ilizibile, scrise mărunt printre rînduri].

Protestele și memoriile ce le-am adresat în contra acestor rechiziții barbare, precum și în contra demontării fabricilor noastre pentru a exporta mașinile — care ne-au distrus începuturile noastre de industrie — vor forma desigur o bază serioasă a pretențiilor noastre justificate de despăgubiri la pacea generală. De altfel, dosarele Direcției generale economice vor fi un material prețios pentru acela care va voi să scrie odată istoria ocupației militare a României și să tragă consecințele cuvenite.

Tot în această calitate am fost însărcinat să negociez condițiile predării administrației țării în mîinile guvernului român [condus de Al. Marghiloman], lucrare foarte grea și îndelungată la care am fost ajutat de domnii Crăsnaru, Burghele, Marian, Oscar Niculescu, Oscar Kiriacescu, Petre Antonescu, inginer I. Tănăsescu, ing. Balasinovici, Murat, ing. Mereuță, general Darvari, dr. Dinu Brătianu, Țzigara-Samurcaș, Iuliu Zanne etc. etc. Condițiunile grele ce căutau a ni se impune în unele chestiuni, precum și pretențiile pe care le formulasem noi în chestiunea petrolului și nerecunoașterea contractelor încheiate de administrația militară ne-au făcut ca nici după 5 luni de negocieri să nu cedăm și astfel să întîrziem ratificarea păcii și să putem cîștiga timpul necesar pentru a vedea rezultatul final al războiului.

Această scurtă expunere poate da o idee sinceră de felul activității mele din timpul ocupației, de greutatea sarcinii ce mi-am luat-o și de situația extrem de delicată în care mă aflam. Eu cred că mi-am îndeplinit o misiune sfîntă față de țara și compatrioții mei și — cu toată munca istovitoare ce am avut-o timp de 2 ani neîntrerupți — am marea satisfacție că am putut să-mi îndeplinesc cu totul datoria de bun român ce mi-o dicta conștiința mea.

Acestea sînt, domnilor colegi, lămuririle pe care m-am crezut dator ca coleg și om de onoare a vi le da cu privire la persoana mea. Rămîne acum ca d-voastră să hotărîți asupra demersurilor ce trebuie să le facem pentru a cruța Academiei Române o lovitură în demnitatea și independența ei care ar putea duce la consecințe grave, periclitînd chiar firea și existența acestei — celei mai înalte — instituții culturale a țării. ■

Nu uitați!

Mai sînt cîteva luni pînă la sfîrșitul anului.

Nu le lăsați să treacă fără a vă abona la *Magazin istoric*.

Cu numai *25 lei*, lunar, vă asigurați primirea unei *cărți de istorie* în care găsiți informații, documente, mărturii inedite despre istoria tragică și eroică a românilor din antichitate pînă în timpul totalitarismului ca și despre istoria lumii.

Numai abonamentul vă garantează primirea regulată a revistei.

Deci, nu ezitați! Chiar **astăzi,** reînnoiți-vă abonamentul la *Magazin istoric*, cartea dv. preferată de istorie în fiecare lună!

FILE RUPTE DIN CARTEA RĂZBOIULUI

GHEORGHE I. BRĂTIANU

Era în ziua de 8 august 1916, o săptămînă înainte de începutul războiului. Plecasem dimineața de la Florica în automobil, cu tatăl meu, și ne întorceam la București. Ultimele ceasuri fuseseră pline de griji; liniștea apăsătoare a zilelor de vară prevestea furtuna. Prinsesem cîteva vorbe răzlețe, pline de înțelesuri: „...să nu ajungem ca Grecia, totul e de preferat acestui lucru..." Era oare atît de aproape ceasul hotărîrii, lupta pentru întregirea sau chiar pentru viața neamului nostru?

Tatăl meu se uita lung la dealurile de lîngă Florica, la via care se pierdea în zarea prăfuită și ploioasă; în privirea lui tristă și întunecată se întrezărea limpede o mare și dureroasă întrebare. Pe sufletul acestui om, care pleca să declare războiul, apăsau greu răspunderile hotărîrii, poate și teama nedeslușită a nenorocirilor viitoare. Tăcerea devenise nesuferită; îmi adusei aminte că-i dădusem să citească, vre-o două zile înainte, un mic studiu despre politica externă a domnilor români. În această încercare, fusese vorba și de Mihai Viteazul, în care nu mai vedeam simbolul unirii, așa cum îl zugrăvise Bălcescu; generația nouă dorea Ardealul, nu pe temeiul unor drepturi istorice, nu pentru că un 'mare voivod român cîrmuise doi ani în Alba Iulia, ci pentru că, timp de zece veacuri, stăruise, sub jugul străin, o populație românească asuprită. Amintindu-mi aceste împrejurări, îl întrebai ce părere avea asupra celor citite; și iată conversația noastră, așa cum mi s-a întipărit în minte, aproape neschimbată:

— În partea din urmă a lucrării tale, ai combătut politica lui Mihai Viteazul. Admit că nu exista atunci la noi sentimentul național, după cum nu exista nici în alte țări, dar valoarea lui Mihai Viteazul, ca simbol al întregirii neamului, rămîne întreagă. De cîte ori ne gîndim la Ardeal, ne gîndim la dînsul, el e, de fapt, întîia confirmare reală a drepturilor noastre asupra acestei țări. Vezi, tu ai dat preferință politicii de conservare și de oportunism a lui Ștefan cel Mare și a altor voivozi. Desigur că acest oportunism e bun la timpul său, dar adu-ți aminte că nu trebuie să confunzi mijloacele cu scopul. Oportunismul în politică e de multe ori un mijloc foarte bun, nu e însă decît un mijloc. Peste oscilațiile unei politici oportuniste, trebuie să mai fie încă ceva, mai înalt, mai nobil, trebuie un scop, un ideal. Nu trebuie să exagerăm nici într-un sens, nici în altul. Nu uita vorba lui Talleyrand: *...Surtout, pas de zèle...*

— Îți repet, răspunsei, că n-am vorbit despre oportunism în general. Am spus numai că a fost folositor lui Ștefan cel Mare, în vremea lui, și că părăsirea lui de către Mihai a adus poate dezastrul acestuia...

Tatăl meu mă întrerupse:

— Ai condamnat pe Mihai Viteazul, pentru că n-a reușit. Crezi că o acțiune trebuie judecată numai după rezultatele ei imediate? Uite, revoluția de la '48 s-a sfîrșit printr-o catastrofă, și totuși, după cîțiva ani, tata și cu tovarășii săi s-au întors învingători și ideile lor au triumfat. Și să nu crezi că mișcarea lor de atunci a fost fără folos sau fără urmări: a pregătit și a deșteptat țara.

Dar nu e nevoie să ne ducem așa de departe: în războiul de astăzi, dacă învinge Aliații — adică nu, cînd vor învinge Aliații, căci aceasta e sigur — situația Serbiei care a fost zdrobită, va fi mult mai bună decît a Greciei care a rămas neutră. Noi putem spune c Mihai ne-a deschis calea, că fost un premergător și un pre gătitor al zilelor de astăzi... D altfel, e o regulă aproape gene rală în natură, că acel ce lu crează la ceva e un incon știent. Își dă totdeauna seam lucrătorul de pietre scumpe d frumusețea giuvaerului pe ca re-l ciopleste? Regii Franței d altădată nu știau că, adunînd moșii și petece de pămînt sub stăpînirea lor, formau nația franceză de astăzi.

Și pe urmă zici că erau în politica noastră două curente unul de smerenie și altul de ri dicare. Aceasta este drept pînă și vodă Bibescu spunea la '48: „Soarta acestei țări e de-a fi în veci smerită". Dar cu ast fel de idei, n-am fi ajuns acolo unde sîntem acum; era nevoie de revoluția de la '48 ca să le schimbe. De ce pilda și chipul lui Mihai Viteazul sînt mult mai vii astăzi în poporul nostru decît chiar figura lui Ștefan cel Mare? Fiindcă a dat o formă reală aspirațiilor noastre. Și noi ne putem găsi în astfel de împrejurări: nu știu cum se va desfășura războiul, putem să fim învingători, putem avea soarta Serbiei, dar vom fi con firmat, în mod imprescriptibil drepturile noastre asupra pă mîntului nostru.

— Atunci...

— Vezi, momentul de față hotărîtor. Dacă se încheie pa cea fără noi, vom fi zdrobiți în tre o Ungarie mare și o Bulga rie mare. Trebuie să vază lu mea ce voim și pentru c voim...

Ploaia începuse să cadă ma repede. „Simioane, zise tată meu, oprește mașina și dă jo acoperitoarea". Conversația s întrerupse tot atît de neaște tat cum începuse.

Cu acest îndreptar am intra în război. (Din volumul, *Fil rupte din cartea războiului*)

KEITH HITCHINS:

România, un mare izvor de talente

Joi, 30 mai 1991, se acordă titlul de membru de onoare al Academiei Române, profesorului american Keith Hitchins, care cu cîteva zile mai înainte fusese declarat și doctor honoris causa al Universității din Cluj.

Profesor la Universitatea din Champaigne-Urbana (Illinois, S.U.A.), membru al Academiei româno-americane din S.U.A., al Asociației istoricilor americani, profesorul Hitchins este un specialist de notorietate internațională, fiind — potrivit caracterizării prezentate cu ocazia decernării titlului — „istoricul cu cea mai bogată activitate în domeniul studiilor române ce activează în afara României".

Format în ambianța Universității Harward (S.U.A.), elev al unui foarte cunoscut specialist în istoria evului mediu sud-est european, Robert Lee Wolff, în 1964 Keith Hitchins și-a susținut teza de doctorat cu o temă din istoria Transilvaniei The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780-1849, **publicată apoi în Editura Universității Harward în 1969.**

Prof. Hitchins, în timpul specializării sale, a frecventat Universitatea din Paris, Sorbona, iar ca bursier în România, Universitățile din București și Cluj, unde a lucrat cu specialiști români în vederea aprofundării istoriei Transilvaniei.

Autor al unei opere de cercetare întemeiată pe surse primare, profesorul american a integrat fenomenul românesc problematicii europene privind istoria politică și culturală. Amintim doar cîteva titluri: Corespondența lui Ioan Rațiu cu George Barițiu, 1886-1892, **Cluj, 1970;** Cultură și naționalitate în Transilvania, **Cluj, 1972;** Ortodoxy and nationality. Andrei Șaguna and the Romanians of Transylvania, 1846-1873, **1977;** Studies on Romanian National Consciousness, **1983;** The idea of nation. The Romanians of Transylvania, 1691-1849, **București, 1985, etc., etc. Recent profesorul Keith Hitchins a descoperit 152 de scrisori dintre Ioan Rațiu și George Barițiu, precum și 6 scrisori dintre Al. Papiu Ilarian și Timotei Cipariu, epistole necunoscute.**

Profesorul Hitchins este cunoscut și ca editor al revistei Rumanian Studies, **consacrată în exclusivitate problemelor românești și aflată la al VI-lea volum.**

În timpul vizitei la București, profesorul Keith Hitchins, cu solicitudinea dintotdeauna (a se vedea interviurile din nr. 1/1974 și 3/1986) a răspuns cîtorva întrebări pentru cititorii revistei noastre.

— Cum apreciați perspectivele unei mai bune cooperări între istoricii români și cei americani, în condițiile liberei circulații a ideilor și a oamenilor?

— Cred că în prezent, posibilitățile de cooperare între istoricii români și americani sînt excelente. La Cluj și București, cele două orașe pe care le-am vizitat în timpul actualei mele călătorii în România, există o mare circulație de oameni și idei. Relațiile dintre universitățile și instituțiile românești și cele străine se dezvoltă rapid, în beneficiul tuturor părților interesate. Schimburile au loc la nivel de profesori, studenți sau publicații, iar proiectele de cercetare comună cît și conferințele sînt în curs de desfășurare.

— Sînteți unul dintre specialiștii străini buni cunoscători ai istoriei românești, îndeosebi a celei transilvane. Cum vedeți dv. problemele istoriei Transilvaniei la ora actuală?

— Aș spune că problema Transilvaniei este rezolvată din punct de vedere demografic, fiindcă românii formează marea majoritate a populației din această zonă. Dar pentru ca problema să fie rezolvată și din punct de vedere politic, economic și cultural, cred că este nevoie să fie garantate drepturile fiecărui cetățean pe baza respectului libertăților fundamentale ale întregii țări și stabilirea unui sistem politic democratic.

— Ce loc ocupă istoria Transilvaniei în preocupările dv. de viitor?

— Transilvania va ocupa un loc important și în cadrul viitoarelor mele cercetări. Tocmai am terminat și revăd acum o lucrare despre mișcarea națională română din Transilvania, între 1850-1914. M-am gîndit să o intitulez *Ideea de autonomie* și este o continuare a unei lucrări anterioare, *Ideea de națiune 1691-1849*, care a fost publicată de Editura enciclopedică, în 1986. Aceeași editură și-a manifestat interesul și față de noua mea carte. De asemenea, lucrez la un studiu despre vechiul regim din Europa de Sud-Est, între 1600 și 1800. Este o încercare de a analiza structurile politice, economice și sociale din zonă pentru a putea înțelege de ce și cum s-a produs schimbarea în secolul următor. Transilvania va fi și ea inclusă în studiu.

— Ca istoric, cum receptați realitățile României de astăzi?

— Mie mi se pare că România trece printr-o perioadă de tranziție. Dacă România urmează să devină partener cu drepturi depline în comunitatea națiunilor europene, atunci eu cred că este important să se îndrepte spre un sistem politic și economic bazat pe largi libertăți. Libertatea presei și a schimbului de idei, dreptul de asociere și de adunare — a căror existență am putut-o constata — sînt pași esențiali în această direcție. Cred că extinderea unor asemenea drepturi în toate zonele vieții publice, atît economice cît și politice, vor elibera marele rezervor de talente individuale existente în România.

Ioana URSU

AUGUST 1941

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• La 1 august **încep cursurile de inițiere sanitară pentru învățătoare la școala normală de menaj „Gheorghe și Maria Filipescu" din București.**

• Subsecretariatul **de stat al aprovizionării din cadrul Departamentului economiei naționale interzice utilizarea cauciucului brut la fabricarea încălțămintei.**

• Pentru **ajutorarea familiilor ostașilor morți sau grav răniți în război, Filarmonica, sub bagheta lui George Georgescu, dă un concert extraordinar la Ateneul român; solist Dinu Lipatti. În program:** Simfonia a treia (Eroica) **de Beethoven,** Concertul pentru pian în mi bemol **de Liszt,** Rapsodia română **nr. 2 și** Poema română, **de Enescu.**

• Duminică **10 august are loc vernisajul expoziției de caricaturi Ion Sava, în sala „Orfeu", din Calea Victoriei 44; artistul este prezentat de Tudor Arghezi.**

• Secția **propagandei din Marele Cartier General organizează un festival artistic pentru rănițil germani de la spitalul „Elias"; regizori: căpitan Sică Alexandrescu și soldații Ion Șahighian și Aurel Maican.**

• „Vechea **revistă pentru popor** Albina, **scrie** Timpul, **își va relua în curînd apariția, după o scurtă întrerupere pricinuită de greutatea zilelor prin care trecem. Ea va apare, deocamdată, de două ori pe lună, în 16 pagini mari, tipărite în două culori. Ea va fi cea mai bogată și cea mai ieftină revistă culturală din toată țara".**

• În vitrinele **librăriei „Cartea Românească" sînt expuse trofeele capturate de pe crucișătorul sovietic „Moscova", scufundat în fața Constanței (vezi** Magazin istoric, **nr. 6/1991).**

• Vicepreședinția **Consiliului de Miniștri hotărăște ca toți copiii de țărani, din întreaga țară, premianți, care nu pot urma mai departe cursurile școlilor din lipsa de mijloace a părinților, să pri-**

După eliberarea Bucovinei și Basarabiei, trupele român ajung să lupte, în august 1941, dincolo de Nistru, pînă î preajma Odessei, fapt cu care o serie de lideri ai opoziției își ex primă dezacordul, iar populația începe să fie îngrijorată de pre lungirea campaniei și creșterea numărului victimelor. Unități aflate pe front sînt vizitate de regele Mihai, însoțit de Ion Anto nescu. După popasuri în orașele Tighina și Tiraspol, este inspec tat sectorul de luptă Odessa.

Pentru meritele sale de comandant de căpetenie al trupelor ro mâne, generalul Ion Antonescu este înălțat prin decret regal l gradul de mareșal, fiind decorat, totodată, cu Ordinul „Mihai Vi teazul", la 22 august. Cu 16 zile mai înainte, Ion Antonescu pri mise din partea lui Hitler Crucea de cavaler al „Crucii de fier" distincție înmînată de cancelarul german la întîlnirea lor de la august „undeva pe frontul de răsărit", după cum scriu ziarele „Revederea dintre cei doi conducători este din cele mai cordiale notează *Curentul*. Führerul aduce mulțumiri d-lui general Ion An tonescu pentru splendida comportare a armatei românești și-și exprimă bucuria că Basarabia și Bucovina au fost recucerite prin eroismul soldaților români și germani".

Referindu-se la personalitatea mareșalului Antonescu, acelaș ziar scrie la 25 august: „El a înălțat deasupra capetelor noastre steagul strălucitor de frumusețe al unirii tuturor într-o singură ta bără și Țara, în armura marilor hotărîri unanim consimțite, adu nată în jurul acelorași pariuri salvatoare, renăscută ca pasărea le gendară din propria-i cenușă, a dovedit că poate să vrea și ști să asculte".

La 12 august este publicat decretul-lege privind lansarea „împrumutului reîntregirii" din 1941, pentru acoperirea cheltuielilor de război. Acest împrumut public, arată ministrul fi nanțelor, general de brigadă Nicolae Stoenescu, oferă „condi țiuni de subscriere de așa natură, încît subscriitorul să găsească îndemnul la subscriere nu numai pentru a îndeplini un act patrio tic, dar și pentru că ar găsi în această operațiune o mulțime de avantaje, în raport cu menținerea neproductivă a disponibilului său".

Împrumutul, scrie *Timpul* din 18 august, constituie „o nouă ocazie pentru verificarea conștiinței și solidarității naționale. Îm prumutul acesta verifică sufletul și conștiința fiecăruia. Cei care ocolesc subscrierile sînt ca dezertorii de pe cîmpul de luptă, ca re-și lasă camarazii să lupte singuri, în timp ce ei se retrag la

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Arțezienele orașului

Afiș pentru împrumutul reîntregirii

dăpost. A sta cu banii în buzunar și a nu-i da statului care are evoie de ei pentru apărarea noastră — încheie ziarul citat — este o dezertare civică, o absență de neiertat".

Întîlnim în presa acestei luni și consemnări ale unor fapte și evenimente din statele care luptă împotriva hitlerismului. stfel, ziarul *Viața* informează despre interviul acordat de Winton Churchill ziaristei americane Dorothy Thompson, cu precizarea că este primul său interviu în calitate de prim-ministru. Întrebat fiind cum crede că va cîștiga Anglia războiul, Churchill răspunde că „pentru aceasta trebuie mai întîi să aibă grijă de a nu-l pierde. Cînd războiul se va sfîrși — declară el — vor mai fi multe lucruri de făcut, pentru că atunci poate că va fi o lume minunată, poate că nu va mai fi decît un morman de ruine sau poate că va fi o mare închisoare. «Lumea minunată» nu va putea fi realizată decît cu ajutorul americanilor. Poporul englez — continua premierul — suferă enorm, dar nu se plînge și va mai suferi pînă la sfîrșitul acestui război, care ar fi trebuit cîștigat înainte de a fi început și care nu ar fi avut loc dacă poporul englez nu ar fi fost orb. Acum, războiul trebuie dus pînă la capăt".

Sînt publicate, de asemenea, informații privind tratativele dintre Anglia, S.U.A. și U.R.S.S. În vederea luptei comune împotriva nazismului și a ajutorării Uniunii Sovietice. Astfel, se relatează despre întrevederile avute cu liderii sovietici, la Moscova, de către Harry Hopkins, consilierul președintelui Roosevelt, în legătură cu ajutorul acordat U.R.S.S. de Marea Britanie și S.U.A. „Misiunea Hopkins", cum este cunoscută această vizită a diplomatului american la Moscova, a reprezentat una din primele acțiuni ale coaliției antihitleriste în cadrul căreia s-au stabilit principiile continuării războiului împotriva Germaniei naziste.

Un moment deosebit în cadrul constituirii alianței antinaziste îl reprezintă întîlnirea dintre președintele F.D. Roosevelt și primul ministru W. Churchill dintre 9 și 14 august la baza militară „Argentina" din arhipelagul Newfoundland. După cum se știe, la 12 august 1941, cei doi șefi de guverne au aprobat textul final al convorbirilor lor, intitulat *Declarația comună a președintelui și primului ministru*, dată publicității la 14 august și cunoscută ulterior drept *Carta Atlanticului*. Principiile stabilite în acest document ofereau o primă platformă internațională comună a tuturor celor care luptau împotriva fascismului („culisele" elaborării acestui document, în *Magazin istoric*, nr. 7/1986).

O apariție editorială primită cu deosebit interes (și care va deveni în scurt timp subiectul unor virulente dispute — vezi pe larg în *Magazin istoric*, nr. 4/1984) este *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu, lucrare care,

Cronică măruntă

mească un ajutor de la stat pentru plata taxelor școlare.

● Revista Transilvania **publică studiul** Bibliotecile românești din Ardealul cedat, **de Ion Mușlea, în care sînt amintite principalele biblioteci românești din sec. XVIII-XIX, „focare de naționalism și de cultură românească". Astfel, Biblioteca Episcopiei Unite din Oradea, întemeiată în 1775, avea „aproape 7 000 de volume și mai multe sute de manuscrise dintre care multe din ele ale lui Șincai și Clain".**

Bogată în colecții era Biblioteca școlilor din Năsăud (peste 10 000 volume), iar în Biblioteca Universității din Cluj se afla „cea mai mare colecție de cărți românești apărute în Ardeal: mai multe zeci de mii de volume, adunate — se știe — cu bani și trudă românească".

● Dan Simonescu **publică lucrarea** Orațiile domnești în sărbători și la nunți, **în care prezintă un manuscris din sec XVIII, conținînd 14 cuvîntări ce se rosteau la Curtea domnească cu diverse prilejuri. Autorul scoate în evidență faptul că obiceiurile de zile mari sînt aceleași la curțile boierești, ca și la țărani: „Domnii noștri au fost păstrătorii cu sfințenie ai vechilor obiceiuri populare, pe care le-au primit în ceremonialul și protocolul curților domnești".**

● O declarație **a lui Gandhi din 1921, reprodusă de revista** Vremea: **„Dacă indiile și-ar face legea lor din violență, nimic nu m-ar reține în țara mea. N-aș putea fi mîndru de ea. Patriotismul meu se subordonează religiei mele. Mă simt legat de indii, așa cum e legat copilul de mama sa, pentru că ele îmi dau hrana spirituală de care am nevoie. Dacă mi-ar fi răpit acest lucru, aș fi ca un orfan și m-aș retrage în singurătatea Himalaiei ca să-mi ascund sufletul însingerat".**

● Și o alta **a lui Al. Odobescu, reprodusă de aceeași publicație:**

AUGUST 1941

Constantin Tănase
într-un spectacol
pentru răniții
de război

Cronică mărunță

„Aceea ce înalță o națiune, aceea ce-i inspiră demnitate și tărie nu este atît dezvoltarea prosperității sale materiale, nici îmbelșugarea produselor industriei sale, nici înmulțirea capitalurilor și averilor, nici luxul vieții casnice, ci respectul către eroii și gloriile naționale de orice fel, ci amorul către pămîntul natal, pentru păstrarea căruia s-au luptat generațiile trecute, ci iubirea către limba și datinile pămîntești, moșteniri scumpe rămase din vechime. Fără de aceste elemente spiritul național piere, inima se sleiește în recile speculațiuni și în întreprinderi egoiste ale industriei și ale negoțului".

● Dintr-o scrisoare a generalului Kiseleff către țarul Nicolae I, menționată în Revista Fundațiilor Regale: „scriam Majestate, și confirm și acum, guvernatorul H. nu numai pradă averea, ci suge sîngele bieților locuitori ai Basarabiei. Ca să vă dovedesc cît de rea este administrația noastră de azi, aș dori să porunciți, Majestate, de a vă prezenta o notiță de cîți locuitori au fost în Basarabia la 1812, la încheierea păcii, cîți coloniști bulgari la noi, pe urmă cîți locuitori au emigrat, preferînd jugul turcesc, așa de greu pentru dînșii, administrării noastre. Rușii au introdus în Principate și Basarabia toate ororile unei robii din cele mai cumplite, care exista la dînșii acasă și care n-a fost cunoscută de populația liberă de aici".

● La 19 august se împlinesc 50 ani de la moartea lui Th. Aman „cel dintîi care a pus pe pînză nemuritoarele fapte ale eroilor români", după cum scria în 1891 ziarul Românul. Evocîndu-l pe Aman, revista Vremea notează: „Dornic de a-și vedea patria «pe aceeași linie de prosperitate artistică, ca și celelalte națiuni civilizate», el caută să determine interes pentru artă, să ridice prin ea nivelul cultural al poporului, să

notează *Timpul* din 10 august, „vede, în sfîrșit lumina tiparului, veștmîntul unei somptuoase ediții scoase la iveală de Editu Fundației Regale pentru Literatură și Artă. Tipărită în cond grafice neobișnuite, într-un format masiv, pe hîrtie de lux și c prinzînd o panoramă iconografică inedită și nespus de sugesti lucrarea d-lui G. Călinescu reprezintă rodul unei munci în fa căreia cititorul se va închina, desigur, cu gratitudine".

Subliniind uriașa muncă de documentare și de interpretare i corporată în această scriere, ziarul amintit continuă: „Este c mai vastă și cea mai impunătoare dintre lucrările de specialita apărute pînă acum. Imensa arenă în care sînt resuscitate chip și cariere de scriitori, curente și cenacluri artistice, semnificații îndreptare de artă — lucrarea d-lui G. Călinescu reprezintă numai un moment ci un monument literar".

Ziarul *Viața* evocă tradițiile armatei române de aparatoare pămînturilor țării, trecutul ei eroic. „Armata română scrie ziarul amintit —, așa cum a evoluat în cursul timpului, n posedat prea multe caractere comune cu armatele care erau acel timp în Europa". Spre deosebire de acestea, care erau alc tuite din mercenari, armatele țărilor române „au fost constitu ad-hoc, cînd primejdia era aproape, din țăranii care nu posed exercițiul armelor și nu cunoșteau nici arta războiului".

Deși era alcătuită, în cea mai mare parte, din țărani, fără o pr gătire militară deosebită, oastea Principatelor române folosea strategie specifică, obținînd de cele mai multe ori victor Aceasta consta în atragerea inamicului în cursă, folosirea teren rilor greu accesibile, modalitatea și rapiditatea în acțiune. acest fel, inferioritatea numerică a oștenilor români (uneori luptau unul contra zece) nu reprezenta un impediment în cal reușitei. „Țăranii români, constituiți ad-hoc în armată, au lupt pentru libertate, pentru credință și pentru pămînt. Aproape că există bulgăre de pămînt în România care, în cursul atîtor veac de lupte, să nu fi fost înroșit cu sînge românesc. Armata româ — continuă ziarul citat — n-a fost armată de cuceriri, ci num un popor care și-a apărat țara".

Prezentînd *Atlasul lingvistic român* (partea a doua) editat Muzeul limbii române de sub conducerea lui Sextil Pușc riu, autori Sever Pop și Emil Petrovici, Th. Capidan scrie în *Re vista Fundațiilor Regale*: „Publicarea acestei grandioase ope care este singura în tot sud-estul european, a constituit una d preocupările de căpetenie ale școalei lingvistice din Cluj", repr zentînd „cea mai strălucită realizare pe terenul lingvistic, isto

Trupe române trecînd Nistrul

Cladirea în care a funcţionat în 1918 Sfatul Ţării din Chişinau

național a unor străduințe de aproape două decenii depuse de ți membrii Muzeului limbii române".

Este subliniat faptul că „executarea *Atlasului lingvistic român* a făcut după un plan bine studiat și aplicat uniform în toate ținuturile explorate". Chestionarea pentru *Atlas* s-a desfășurat în aproape 400 localități din cuprinsul țării, pe baza a 7 000 întrebări. S-a apelat, de asemenea, la ajutorul unor prestigioși scriitori: M. Sadoveanu, I. Agîrbiceanu, I. Al. Brătescu-Voinești.

Uriașa muncă de sistematizare și interpretare a răspunsurilor trimite în cadrul chestionarelor amintite a fost concretizată într-o lucrare de o deosebită importanță, nu numai științifică, ci și patriotică. „Publicarea acestei grandioase opere — scrie Th. Capidan — constituie pentru noi o mîndrie națională, nu numai fiindcă ea reprezintă o înfăptuire românească, dar și pentru faptul că desăvîrșirea ei, care reclamă atîtea mijloace materiale, se face nu numai cu ajutorul bugetului țării, ci numai din abonamente și contribuții benevole, primite de la instituțiile particulare".

Tot în *Revista Fundațiilor Regale*, Vasile Netea recenzează primul volum de *Documente istorice transilvane*, publicat la Sibiu în 1940 de Ion Lupaș. Sînt documente dintre anii 1599-1699, din „cel mai însemnat veac în zbuciumatul trecut al Principatului tansilvan — după cum notează I. Lupaș —, căruia împrejurările de atunci i-au dat putința să-și afirme propria ființă de stat, săvîrșind în cursul acestei dezvoltări seculare isprăvi cu răsunet prelungit chiar în analele istoriei europene". Din cele 206 documente din volum, 31 sînt mărturii ale domniei lui Mihai Viteazul, marele unificator de țară.

Între ele, și o scrisoare din 4 noiembrie 1599, prin care Mihai Viteazul invita la adunarea Dietei din Cluj pe Ladislau Gyalfi, comitele Solnocului de mijloc: „asigurăm pe Domnia Ta pe credința noastră că nici persoana, nici vitele, nici moșia Domniei Tale nu vor avea nici o stricăciune ori supărare din partea noastră; dacă Domnia Ta nu vei ține seamă de asta și ți se va întîmpla vreun neajuns, vina să n-o pui în socoteala noastră, ci în a Domniei Tale. Noi te primim pe Domnia Ta cu inimă bună și cu dragoste". Printre aceste mărturii, consemnează V. Netea, „care nu vorbesc decît despre războaie, cuceriri, diete și trădări, găsim însă un document surprinzător de poetic și de neașteptat, prin care căpitanul Constantin Stolnicul din partea lui Mihai Viteazul scrie primarului Ioan Budaki din Bistrița să-i trimită, într-o oală, o tufă de garoafe pline «căci oricît vor costa, eu îți voi trimite prețul lor îndată ce îmi vei scrie»". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

stîrnească o mișcare artistică, să întemeieze o artă națională. În același timp lucrează fără răgaz, alcătuind tezaurul artistic pe care-l va lăsa moștenire țării".

● Societatea Anonimă Română de Telefoane reamintește onor publicului că, în baza convenției din 20 mai 1936, Direcția tehnică a drumurilor din primăria municipiului București se ocupă cu astuparea șanțurilor, de canalizarea telefonică subterană, refaceri de pavaje și ridicarea surplusului de pămînt.

● Printr-o **lege specială, în Algeria, se pedepsesc cu amendă și chiar cu închisoare viticultorii care, după ce au făcut vinul, aruncă semințele de struguri. Acestea se întrebuințează la extragerea uleiului.**

● Acolo bătea inima Daciei **se intitulează· însemnările geografului Ion Conea** (Magazin istoric, **nr.5/1987) publicate în ziarul** Dacia **(scos de Octavian C. Tăslăuanu, Dan Botta și Emil Giurgiuca) și în care sînt prezentate vestigiile fostei capitale a dacilor liberi de la Grădiștea Muncelului. „Trecusem în excursie peste munții aceia înainte de a ceti, în** Getica **lui Pârvan, pasagiul în care acesta amintește, după istoricul englez Davies, despre «burgurile» dace semănate pe numitele vîrfuri — și mă impresionase măreția peisagiului, grandoarea lui". Acolo, continuă autorul, „se desfășurase epopeea eroică a lui Decebal". Acolo „legiunile romane, într-un cadru de natură în care te simți mai aproape de zei decît de oameni, de cer mai mult decît de pămînt, acolo, ele, într-un cadru cu adevărat demn de măreția faptei, și cu însuși împăratul în frunte, s-au prins cu armatele dace în încleștarea în care Decebal avea — atît de eroic, totuși — să cadă răpus.**

Acolo — continuă I. Conea — stă scrisă, în făptura pămîntului, nașterea poporului românesc".

1917: o vizită pe front

„19 martie. Ideile revoluționare din Rusia se întind cu repeziciune. Soldații poartă cocarde roșii. S-a suprimat salutul și actele de necuviință (nu mai zic de disciplină, căci disciplina a dispărut) nu mai cunosc margini.

Am fost la Piatra și am dat acolo de o mare manifestațiune.

Am intrat în vorbă cu niște soldați (ruși) asupra înțelesului acestei manifestațiuni și nu au știut ce să-mi spue. Știu numai că ei au acum libertate și atît.

Cînd au aflat cine sunt mi-au făcut o călduroasă manifestație amicală" (Alexandru Averescu: *Notițe zilnice din războiul 1916-1918).*

Iată de ce regele Ferdinand I, în calitatea sa de „comandant de căpetenie" al armatei româno-ruse din Moldova, însoțit de statul său major, a întreprins numeroase vizite și inspecții pe front, în zonele de concentrare, instrucție și dislocare a trupelor, pentru a constata starea de spirit a ostașilor, mersul pregătirilor pentru campania din vara anului 1917, precum și de a lua măsurile necesare pentru păstrarea și sporirea capacității combative a unităților.

O astfel de inspecție a trupelor Armatei 2 române a făcut-o în zilele de 22-24 martie 1917. Generalul Averescu o descrie după cum urmează:

„Regele a sosit din nou. Nici prin minte nu-mi trece adevăratul motiv.

În orice caz, este o zi de mare însemnătate și denotă că o stare de foarte serioasă îngrijorare domnește în cercurile înalte ale țării.

Probabil că au contribuit mult la producerea ei și evenimentele din Rusia care devin din ce în ce mai complicate.

M.S. Regele a inspectat centrul de instrucție, a asistat la un mic exercițiu tactic la cîmp și apoi s-au vizitat spitalele «Regele Ferdinand» și «Cazarma 4 Obuziere».

A fost mulțumit de mo cum sînt adăpostiți și îngr bolnavii...

După-amiază (masa a f luată în vagon) am mers cele două divizii în refac a 8-a la Răcăciuni și 1-a Negri.

După revistă și defilare, fiecare loc, regele a pus a strînge trupa în caré și a ți cîte o cuvîntare cam la

În rezumat, după o introc cere, cu care arată mulțu rile sale pentru bravura d fășurată în trecut și nădejd ce pune în bravura viitoa prin care se va izbuti a se bera țara de dușmani, a soldaților făgăduiala că mîntul, pentru care luptă, fi al lor...

23.III.1917. Am petrec noaptea în tren la Pufeș

Am mers apoi cu autom bilele la Divizia a 12-a (ge ral Moșoiu) la Varnița. vista, vizitarea unei baterii

(Continuare în p. 5

COPERTELE

① De-a lungul vremii, elveții au dovedit o solidaritate și o unitate pe care nici o furtu nu a reușit să le știrbească. Cărți de joc din anul 1840, simbolizînd cantoane elvețiene **(„Ave turile" neutralității,** p. 83)

② Otto von Bismarck (p. 78)

④ Din tezaurul artistic național aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române: Evangh listul Marcu (miniatură dintr-un tetraevanghelier din sec. XVII)**(Vechi mărturii de artă și cultu la Biblioteca Academiei Române,** p. 59)

PLANSELE

① ② ③ ④ În timpul primului război mondial, regele Ferdinand I vizitează frontul din Mo dova, în zilele de 22-24 martie 1917: **1.** Inspecție la o instalație de băi pentru trupe, la Gracea; Divizia 1 în marș, la Negri; **3.** Cu o parte dintre ofițerii comandamentului armatelor romano-r se; **4.** Însoțit de generalul Averescu, trecînd în revistă trupele; **5.** În gara Pufești; **6.** Defilar unor subunități din Divizia 12; **7.** Decorarea unui ofițer rus; **8.** O nouă inspecție a trupelor; La Căiuți, înconjurat de ofițeri români; **10.** La Răcoasa, în dialog cu soldați români; **11.** La R căciuni, regele decorează soldați din Divizia 8; **12.** Defilarea Diviziei 12; **13.** O inspecție în tra șee; **14.** Regimentul 55 infanterie rus în așteptarea înaltelor oficialități române; **15.** Cu gener lul Averescu; **16.** În drum spre tranșee **(1917: o vizită pe front,** p. 32)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

DIN DOSARELE ARHIVELOR

Iuliu Maniu: „Mişcarea comunistă îşi schimbă numai mijloacele sale tactice“

„Un fapt politic, pentru ca să-l înţelegi pe deplin, trebuie să-l judeci pe îndelete şi sub toate aspectele. Asta înseamnă să nu-l priveşti superficial, să nu-l judeci sub prima impresie, să nu laşi de o parte nici unul din elementele însemnate care-l compun. Pentru că altfel judecata ce o facem este defectuoasă şi ne duce la concluzii greşite. Este uşor de înţeles că cu atît mai mult judecata noastră trebuie să fie limpede şi înţeleaptă cu cît suferim din plin influenţa propagandei duşmane, interesată să răstălmăcească faptele şi arătîndu-le întotdeauna strîmb.

Mult interes a stîrnit în ultima vreme hotărîrea Internaţionalei Comuniste de a se dizolva[1]. Însemnătatea acestui eveniment s-a făcut văzută în graba cu care specialiştii propagandei hitleriste s-au apucat să-l schimonosească în interesul pe care Naţiunile Aliate l-au arătat, cît şi în diferitele păreri şi impresii care au circulat în jurul acestei hotăriri. Desigur, acest fapt politic îşi are însemnătatea lui, iar interesul trezit de nemulţumirile asmuţite de el în lagărul duşman, sînt pe deplin justificate“.

Fragmentele citate mai sus reprezintă primele două paragrafe din manifestul intitulat În jurul hotărîrii Internaţionalei a III-a Comuniste de a se dizolva, **răspîndit de organizaţiile comuniste din România în luna iunie 1943. El fusese precedat de alte două documente — manifestul cuprinzînd** Hotărîrea Prezidiului Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste **şi** Răspunsul lui Stalin la întrebarea corespondentului-şef al Agenţiei REUTER la Moscova, **urmat de** Hotărîrea Comitetului Central al P.C.R. privind dizolvarea Kominternului şi sarcinile Partidului Comunist din România. **Tonul general al acestor documente, ideile enunţate, ca şi modul de a interpreta evenimentul nu reprezentau decît o însuşire cuminte a rezoluţiei conducerii Internaţionalei, dar voiau să dea impresia că autorii lor erau perfect informaţi despre cele întîmplate şi în posesia tuturor elementelor necesare descifrării adevăratelor semnificaţii ale faptului produs. Aşa să fi fost oare?**

Din documente cunoscute de altfel multora dintre istorici, dar, din motive bine cunoscute, lăsate în afara procesului cercetării şi analizei istorice, faptele par să fi avut o cu totul altă faţă. În primul rînd, pasul autodizolvării fusese determinat de raţiuni ce ţineau, hotărîtor, de natura relaţiilor dintre U.R.S.S. şi ceilalţi parteneri din coaliţia antifascistă, iar hotărîrea, pentru multe dintre partidele comuniste (cum a fost şi cazul celui din România) a provocat, cel puţin în prima fază, o surpriză totală şi o reală derută. În această privinţă, ni se pare cu totul semnificativă nota întocmită de Direcţia generală a poliţiei din România, datată 9 iunie 1943, din care aflăm că „în urma dizolvării neaşteptate **a Kominternului, Partidul Comunist din România a fost pus în faţa unei situaţiuni cu totul noi, situaţiune care a produs o oarecare frămîntare în mijlocul organizaţiunilor.**

Întrucît conducerea centrală n-a fost în măsură să hotărască din primul moment, **s-a lansat cuvîntul de ordine şi anume respectarea lozincilor de luptă antifascistă alături de toţi luptătorii democraţi.** Dar cum această situaţie neclară produce unele şovăiri, conducerea mişcării a decis să trimită cît mai neîntîrziat organizaţiilor în subordine unele lămuriri şi instrucţiuni. Se aşteaptă ca însuşi Kominternul să dea unele directive de

---

[1] În cadrul unei şedinţe a Prezidiului Comitetului Executiv al Kominternului, desfăşurată la Moscova în ziua de 13 mai 1943, s-a făcut propunerea autodizolvării Internaţionalei Comuniste şi în acest scop s-a cerut părerea tuturor partidelor comuniste-secţiuni ale Internaţionalei. Pînă la 8 iunie, cînd are loc o nouă şedinţă, şi-au trimis răspunsul 31 de partide (majoritatea acestora prin intermediul unor reprezentanţi ai lor aflaţi la Moscova), în condiţiile războiului fiind dificilă o consultare a tuturora. La 10 iunie, pe baza analizei răspunsurilor primite, Prezidiul Comitetului Executiv a elaborat o hotărîre în care aprecia că, „plecînd de la consideraţiunile expuse mai sus [un scurt istoric al Internaţionalei şi al mişcării comuniste internaţionale] şi ţinînd seama de creşterea şi maturitatea politică a partidelor comuniste şi a cadrelor lor conducătoare în diferitele ţări, de asemenea, ţinînd seama de faptul că în decursul războiului actual mai multe secţii au ridicat chestiunea dizolvării Internaţionalei Comuniste ca centru de conducere a mişcării internaţionale muncitoreşti, Prezidiul Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, neavînd posibilitatea, în condiţiile războiului mondial, de a convoca congresul Internaţionalei Comuniste, îşi permite a depune spre aprobarea secţiilor Internaţionalei Comuniste, propunerea următoare:

A dizolva Internaţionala Comunistă ca centru de conducere a mişcării muncitoreşti internaţionale, liberînd secţiile Internaţionalei Comuniste de obligaţiile decurgînd din regulamentele şi deciziile congreselor Internaţionalei Comuniste.

Prezidiul Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste face un apel tuturor aderenţilor Internaţionalei Comuniste de a-şi concentra forţele pentru sprijinirea prin toate mijloacele şi pentru participarea activă la războiul eliberator al popoarelor şi al statelor coaliţiei antihitleriste pentru cea mai grabnică înfrîngere a duşmanului de moarte al muncitorilor — a fascismului german şi a aliaţilor şi vasalilor săi.

Membrii Prezidiului Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste: Dimitroff, Gottwald, Jdanov, Kolarov, Koplenik, Kuusinen, Manuilsky, Marty, Pieck, Thorez, Florin, Ercoli.

La prezenta hotărîre au aderat următorii reprezentanţi ai partidelor comuniste: *Bianco* (Italia), *Dolores Ibarruri* (Spania), *Lehtinen* (Finlanda), *Ana Pauker* (România), *Rakosi* (Ungaria)“.

viitor [subl. noastră]. Oricum ar fi, organizațiile au primit ordinul de a se apropia cît mai mult de lupta patrioților, pentru asigurarea triumfului ideilor „democrate".

Numeroase astfel de documente, care demolează mitul mult trîmbițatei conspirativități comuniste, ne furnizează surprize de a afla date și fapte ce merită a fi luate în considerare atunci cînd se va scrie adevărata istorie a comunismului în România. Mai mult, am constatat că organele de urmărire și informații ale regimului antonescian au fost tot timpul informate pînă la detalii cu activitatea comuniștilor, și nu numai a lor.

Astfel, legat de același moment al autodizolvării Internaționalei Comuniste, vom cita, de data aceasta o notă a Serviciului Special de Informații din 26 mai 1943, cuprinzînd comentariile lui Iuliu Maniu pe marginea evenimentului amintit. Impresionează nu doar clarviziunea și capacitatea de analiză a celui care era recunoscut de cercuri tot mai largi politice din țară, dar și de cele din străinătate, drept cap al opoziției antihitleriste din România. Pornind de la aprecierile și interpretările relevate de document, se vor înțelege mai bine reticențele și pozițiile adoptate de fruntașul național-țărănist în cursul numeroaselor discuții și tratative pe care le-a purtat cu comuniștii în perioada premergătoare creării Blocului Național-Democratic. Reiese limpede, credem, faptul că acceptarea de către el a comuniștilor ca parteneri de discuție a fost determinată în mod exclusiv de evoluția raporturilor dintre cele trei mari puteri ale coaliției antifasciste. Dar să facem loc documentului.

M. ȘTEFAN

S.S.I.,
26 mai 1943

Grupările democratice și dizolvarea Internaționalei a III-a

Desființarea Internaționalei a III-a și urmările ce le poate avea asupra vieții interne din România constituie, în ultimele zile, o preocupare principală a cercurilor democratice de la noi.

Opiniile lui Maniu și ipotezele sale în legătură cu dizolvarea

Maniu, fiind întrebat de către amicii săi cu privire la urmările măsurii luate de către *Stalin*, a declarat unor intimi următoarele:

1. Dizolvarea Internaționalei a III-a și noua tactică de luptă a partidelor comuniste va avea urmări considerabile în viața politică a tuturor statelor.

Nu trebuie să credem că mișcarea comunistă renunță la țelurile sale, deoarece acum își modifică numai mijloacele sale tactice, cu scopul de a putea penetra în viața națională.

Comunismul va deveni mai primejdios, în măsura în care guvernele și partidele democratice se vor încăpățîna să rămînă pe poziții ideologice vechi și să refuze a se înțelege, „încotro merge lumea".

2. Există multă lume serioasă care crede că, pînă la capăt, puterile anglo-saxone vor găsi mijlocul să anihileze influența sovietică în lume.

Este de adăugat că dacă aceste puteri vor reuși să oprească întinderea forței sovietice dincolo de hotarele U.R.S.S., este greu însă de presupus că vor putea să limiteze întinderea curentelor radicale și dezvoltarea partidelor comuniste.

Ca oameni realiști, trebuie să luăm în considerare ipoteza că Sovietele — în cazul unei victorii aliate — să devină un factor politic în Europa, iar partidele comuniste, la noi și aiurea, să încerce a cîștiga masele muncitorești și să înlăture, treptat, din arena politică partidele social-democrate.

Am observat la noi, unde nu există o puternică mișcare muncitorească — și nici nu se poate crea din cauza structurii noastre agrare — *că social-democrații au fost pe alocuri eliminați din rîndurile muncitorimei de către comuniști.*

În afară de aceasta, contactul cu stările din U.R.S.S. și nemulțumirile create de starea de război pot pregăti o atmosferă prielnică comunismului și în alte straturi sociale.

În concluzie, a spus Maniu, situația locală se prezintă astfel: *avem un curent comunist, care nu e îngrijorător într-o țară agricolă, unde majoritatea populației o formează țărănimea; trebuie însă să contăm pe acest curent în examinarea viitoarei situații politice.*

Aceasta era situația în momentul în care Stalin a hotărît dizolvarea Internaționalei a III-a. cu scopul de a da posibilitatea partidelor comuniste din Anglia și America — și mai tîrziu și din alte state — să poată colabora cu partidele democratice pentru realizarea țelurilor de război și de organizare socială.

3. Partidul Comunist din România va fixa la rîndul său acțiunea sa după noile norme tactice și alegîndu-și o politică potrivit cu condițiile politice și sociale locale, va încerca a se apropia mai mult de climatul nostru național, pentru a furniza aparențele că a încetat să mai execute orbește ordinele Moscovei, fără însă ca noi să credem orbește că va renunța la țelurile sale.

4. Chestiunea nu ne interesează numai din punctul de vedere al viitoarei configurații politice interne a țării, *ci și al posibilităților de colaborare cu o anumită parte din muncitorime și cu exponenții politici ai acesteia, în eventualitatea în care asemenea conlucrări ar fi impuse de noile condiții interne și externe.*

S-ar putea ca unele considerente de ordin extern să ne oblige de a alcătui — mai tîrziu și în cazul unei victorii aliate — un front unitar, întins pînă la extrema stîngă, cu scopul de a asocia toate forțele politice în lupta ce va trebui să ducem în afară, iar în politica internă cu scopul principal ca asociind partidul comunist la reformele sociale ce le vom realiza, să tăiem posibilitatea unor noi agitații radicale.

5. Desigur, primul scop al dizolvării Internaționalei a

III-a este ca partidele comuniste, începînd de formă de a avea un caracter internaţionalist, să obţină putinţa de a lucra în mod deschis în ţările democratice.

Totul atîrnă deci, de mijloacele de luptă şi de ţelurile ce i le va fixa, în cadrul politicei noastre interne, Partidul Comunist din România.

Se pot ivi, după părerea mea, două ipoteze:

— *Prima:* Partidul Comunist din România să înţeleagă că trebuie să rămînă exponentul muncitorimei industriale, *în limitele interzise de forţa numerică a acestei muncitorimi în ţara noastră;* atunci va putea astfel, în cadrul regimului democratic parlamentar şi cu respectul fiinţei constituţionale a statului român, să aducă contribuţiunea sa şi eventual să colaboreze cu grupările democratice.

Noul spirit internaţional şi reformele sociale la care vom fi siliţi, ne pot impune şi asemenea colaborări, noi rămînînd să apărăm, bineînţeles, fiinţa naţională a statului.

— *A doua:* partidul comunist să profite de posibilitatea de a putea activa în mod legal şi, sub pretextul că a devenit o forţă politică naţională, să continue o acţiune negativă, pentru a submina bazele naţionale ale statului şi a tinde să tragă toate profiturile din situaţia ce o avem de ţară limitrofă cu U.R.S.S.

În acest caz, va trebui să ducem o luptă deschisă şi tenace împotriva comunismului şi ţinînd seamă că ne putem baza pe numărul copleşitor al ţărănimii, putem avea speranţa că vom putea ţine piept oricăror agitaţii antinaţionale.

Este de aşteptat însă ca, în primul moment, să primim oferte în vederea unor discuţii, deoarece comunicatul lui Stalin recomandă pentru categoria de ţări în care ne aflăm şi noi o luptă comună în contra „stăpînirii germane".

Dacă voi primi o asemenea ofertă, potrivit obiceiului meu de a sta de vorbă cu toată lumea şi de a putea să aflu tot ce se urmăreşte, nu voi refuza discuţiuni, deocamdată strict principiale, fără ca prin aceasta să mă angajez în vreun fel.

Trebuie să mai vedem ce nouă organizare va suferi Partidul Comunist din România, ce nouă conducere va primi, ţinînd seamă că Boris Ştefanov, actualul şef, nu locuieşte în ţară.

Oricare ar fi situaţia, trebuie să avem în vedere că de aici înainte lupta politică se va da numai în faţa maselor populare.

Partidele democratice trebuie să fie pregătite pentru a susţine lupta de mase, în condiţii extrem de grele.

Vecinătatea cu U.R.S.S. şi prezenţa unui partid comunist activ ne vor obliga la o sforţare propagandistică extraordinară, iar guvernul, ţinînd seamă de aceasta, trebuie să lase partidelor democratice. de ordine posibilitatea de a se organiza şi de a-şi crea pe teren aparatura trebuincioasă luptei în contra comunismului şi a oricăror curente subversive şi antinaţionale.

Părerea experţilor electorali naţional-ţărănişti

Profitînd de prezenţa în Bucureşti a lui *Căpăţîneanu-Slatina,* unul din marii agitatori electorali din jurul lui *Mihalache,* Maniu a avut cu acesta un schimb de vederi cu privire la starea de spirit de la sate, în legătură cu o eventuală acţiune de propagandă comunistă.

Din expunerea făcută de Căpăţîneanu reies următoarele:

1. Pînă în momentul de faţă, nu se poate spune că există un curent comunist la sate.

2. Contactul ţăranilor cu stările din U.R.S.S. a influenţat — după părerea mea — starea lor psihologică şi mentalitatea lor politică, iar însăşi ideia de oroprietate, atît de puternică în ţărănime, este relativ zguduită în urma acestui contact.

Ţăranii — a declarat Căpăţîneanu — încep să creadă că nu proprietatea pămîntului aduce buna stare, ci modul în care este organizată folosinţa bunurilor pentru toată lumea.

3. Aceste stări psihologice, alimentate de nemulţumirile create de război şi de lipsuri, au format un teren prielnic oricăror curente radicale, printre acestea situîndu-se în primul rînd comunismul.

Această situaţie — după opinia lui Căpăţîneanu — nu va putea fi dominată decît prin mari şi rapide reforme sociale şi printr-o necontenită acţiune politică în mase.

Maniu a arătat că observaţiile lui Căpăţîneanu sînt confirmate şi de experţi electorali din alte regiuni ale ţării; şeful grupării naţional-ţărăniste a fost de acord cu soluţiile preconizate de Căpăţîneanu.

Rezervele conducerii liberale

Conducerea liberală a primit cu mari rezerve posibilitatea ca partidul comunist să poată lucra ca un partid naţional în viitorul apropiat.

Se precizează că de la războiul celălalt, partidul liberal a susţinut o luptă tenace împotriva oricărei mişcări comuniste şi a folosit mijloacele de stat pentru a împiedica dezvoltarea unei asemenea mişcări la noi.

Partidul liberal — arată conducerea acestuia — nu vede vreo posibilitate de colaborare cu comuniştii care, după părerea lor, vor rămîne un *partid internaţional,* urmărind aceleaşi ţeluri.

Dacă pentru alte state problema comunistă poate fi examinată numai dintr-un punct de vedere intern, la noi capătă o importanţă excepţională şi *priveşte însăşi existenţa statului naţional român.* ■

ROMÂNIA

ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (III)

Încă la sfîrşitul anului 1943 se profilaseră clar perspectivele înfrîngerii Wehrmachtului, ampleie acţiuni ofensive ale armatelor sovietice soldîndu-se cu eliberarea regiunilor occidentale ale R.S.F.S. Ruse, a estului Bielorusiei şi a teritoriilor ucrainene de la est de Nipru. Atingînd acest fluviu pe o lărgime de 750 km, trupele sovietice stabiliseră puternice capete de pod pe malul de vest al fluviului. În primele luni ale anului 1944, înaltul comandament sovietic şi-a continuat efortul ofensiv de-a lungul întregului front germano-sovietic, deblocînd Leningradul şi împingînd Grupul german de armate „Nord" pe o adîncime de 190-280 km. Acţiuni ofensive au fost organizate şi împotriva celorlalte grupări de forţe germane — „A" şi „Sud" —, dispuse pe un front de 1 200 km, de la mlaştinile Pripetului pînă la litoralul Mării Negre. În luna martie 1944, efortul principal a fost concentrat la joncţiunea dintre cele două grupări germane, spre Uman şi Balta şi, concomitent, pe direcţia Rovno-Cernăuţi. La 24 martie, trupele sovietice au ajuns pe Nistru, iar la 26 martie pe cursul superior al Prutului; la jumătatea lunii aprilie au pătruns pe căile de acces spre oraşele Iaşi şi Chişinău. Din martie pînă în august 1944, aliniamentul aripii de sud a frontului germano-sovietic s-a menţinut în mare pe linia: limanul Nistrului — Nistrul pînă la Duboşari — nord-est Chişinău — nord Cornești, nord Iaşi — nord Tîrgu Frumos — nord Tîrgu Neamţ — versantul estic al Carpaţilor Orientali — Kuty. Pe acest aliniament de circa 650 km se afla dispus în apărare Grupul german de armate „Ucraina de Sud", compus din patru armate (6 şi 8 germane, 3 şi 4 române), organizate în două subgrupări: general Wöhler (Armata 8 germană şi Armata 4 română) şi general Dumitrescu (Armata 6 germană şi Armata 3 română).

În vara anului 1944, operaţiile militare pe fronturile celui de al doilea război mondial indicau cu certitudine faptul că Wehrmachtul pierduse complet iniţiativa strategică, operaţia „Overlord", marcînd deschiderea celui de al doilea mare front în Europa (Magazin istoric, nr. 3-5/1984, 8/1989) fiind doar o nouă confirmare a schimbării fundamentale a raporturilor de forţe în favoarea Aliaţilor. Reacţiile în România au fost din cele mai rapide şi dînd semne că, atît la nivelul populaţiei, cît şi în cercurile opoziţiei sau chiar ale puterii se întărea convingerea în victoria Aliaţilor. Numai un miracol (pe care Hitler îl vedea producîndu-se odată cu lansarea mult-trîmbiţatelor sale „arme secrete")ar mai fi putut schimba cursul războiului, căci factorii hotărîtori în purtarea lui (potenţial economic şi uman, producţie, propagandă etc.) indicau superioritatea netă a Naţiunilor Unite.

Dacă în istoria generală a celui de al doilea război mondial, 1944 este privit ca anul victoriilor hotărîtoare ale armatelor coaliţiei Naţiunilor Unite, aprecierea este cu atît mai justificată pentru frontul sovieto-german, care a rămas în continuare principalul teatru de operaţii de pe continentul european, desfăşurările de la aripa sa de sud influenţînd decisiv şi situaţia politico-militară din România.

Pentru români, perspectiva victoriei Aliaţilor se asocia însă dramatic cu aceea a inevitabilei ocupaţii militare a ţării şi transformarea ei în teatrul unor pustiitoare confruntări. Se confirma acum punctul de vedere al celor care avertizaseră asupra gravelor consecinţe pe care le-ar fi putut avea colaborarea militară cu Germania, dincolo de frontierele naţionale, în adîncimea teritoriului sovietic.

Cronica noastră va urmări atît evenimentele militare, căpătînd aspecte tot mai dramatice pe măsură ce frontul se apropia sau intra pe teritoriul naţional, cît şi înfiguratele tatonări diplomatice desfăşurate pe diferite canale, atît de reprezentanţii opoziţiei, cît şi de cei ai guvernului (evident cu ştirea mareşalului Antonescu) cu scopul de a evita României soarta pămîntului pîrjolit şi regimul unei ţări ocupate. Deseori inconsecvente şi influenţate de impulsuri de moment, contactele diplomatice stabilite de diferiţii emisari români sînt tot atîtea elemente ale imaginii extrem de complexe a unuia dintre cele mai grele momente din existenţa statalităţii româneşti.

Cum se va observa şi din cronologia pe care o publicăm în continuare, prima parte a anului 1944 poate fi considerată, din punct de vedere politic mai ales, ca o aprigă bătălie pentru armistiţiu. În cadrul acestei bătălii, acţiunea factorilor de decizie, atît cei ai opoziţiei, cît şi cei ai guvernului Antonescu, s-a desfăşurat într-un spaţiu extrem de precis jalonat: de o parte, exigenţele capitulării fără condiţii cerută de Aliaţi (la unison, deşi vocea ce vorbea era cea sovietică), iar de cealaltă parte, pretenţia absurdă, însoţită de ameninţări, a lui Hitler ca Antonescu să-i rămînă credincios pînă în ultimul moment. În acest context a intervenit surprinzătorul moment 23 august.

Studiind toate sursele de care dispunem pînă în prezent, chiar şi acum, după decembrie 1989, cînd asupra evenimentului s-au emis puncte de vedere atît de divergente, un fapt se desprinde cu claritate: toate proiectele ce vizau o schimbare de atitudine a României considerau armata ca elementul pivot. De altfel, cum se va vedea, armata a

şi fost factorul istoric cu o pondere copleşitoare în aceste evenimente. În final, ea a fost cea care a dat curs noii orientări stabilită de ultimul rege al României, Mihai I, şi coaliţia celor patru partide (P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D. şi P.C.R.) din cadrul Blocului Naţional-Democrat format în iunie 1944. Precizînd că această nouă orientare a marcat şi sfîrşitul Campaniei din Est, **în participarea ţării noastre la cel de al doilea război mondial a intervenit o nouă etapă, distinctă: lupta pentru lichidarea rezistenţelor hitleriste din teritoriul aflat la 23 august 1944 sub autoritatea guvernului român şi apoi a restului teritoriului naţional aflat sub ocupaţia trupelor germano-ungare, continuată cu participarea armatei române la operaţiile desfăşurate în Ungaria, Cehoslovacia şi o parte din Austria, evenimente ce vor forma subiectul cronologiei noastre în următoarele numere.**

1944

1 ianuarie: sperînd încă în posibilitatea ieşirii din război doar prin tratative directe cu puterile occidentale, ministrul român de externe Mihai Antonescu transmite lui Fr. Nanu, şeful Legaţiei române la Stockholm, să continue tratativele cu sovieticii, fără a intra însă în fondul problemelor (începînd cu acest număr, *Magazin istoric* publică pentru prima oară documente din arhivele diplomatice sovietice despre începutul şi desfăşurarea acestor tratative).

18 ianuarie: Departamentul de stat al S.U.A. redactează un proiect de document referitor la problema şi caracterul unei ocupaţii militare în România, după capitularea necondiţionată a acesteia, în conformitate cu principiile Declaraţiei comune adoptate de reprezentanţii celor trei puteri la 1 noiembrie 1943 la Moscova şi căreia i se alăturase şi reprezentantul Chinei. Proiectul de document menţiona: *„Înainte de capitularea României şi ocuparea teritoriului ei, cele trei guverne trebuie să realizeze un acord referitor la dimensiunea şi caracterul participării fiecăruia la ocupaţia şi administraţia militară a problemelor de natură civilă ale României. Se presupune că, cel puţin în prima perioadă de ocupaţie, coordonarea problemelor civile se va afla în mîinile unei conduceri militare care să acţioneze direct sub ordinele comandanţilor supremi respectivi în această zonă a războiului"*. Ca soluţii alternative, se precizează următoarele variante: a) ocupaţie sovietică cu o comisie interaliată de control sau o comisie politică consultativă tripartită; b) participarea simbolică a forţelor americane la ocuparea şi conducerea militară; c) conducere militară şi ocupaţie sovietică, cu o misiune militară anglo-americană ataşată pe lîngă comandantul şef sovietic pentru legătură şi observare; d) guvern militar şi de ocupaţie doar sovietic; e) conducere militară şi de ocupaţie mixtă, formată din forţe sovietice, britanice şi americane.

25 ianuarie: persoane din cadrul Foreign Office-ului se declară de acord să accepte *„capitularea necondiţionată din partea oricărui guvern român care este în măsură să o ofere şi să o impună"*, apreciind ca oportună propunerea comuniştilor făcută celorlalte forţe de opoziţie de a se forma un front unit de acţiune. *„Un front unit pe direcţiile propuse de partidul comunist* — apreciază unul dintre reprezentanţii Foreign Office-ului — *ar avea un dublu avantaj: din punctul nostru de vedere, de a insufla puţină energie opoziţiei româneşti actuale, iar din punctul de vedere al românilor, de a oferi un mijloc de a trata cu guvernul sovietic"*.

26 ianuarie: Hitler ordonă elaborarea planului „Margarethe II" de ocupare a României.

1 februarie: din cei 890 485 militari români mobilizaţi, 82 039 sînt încadraţi în unităţile şi marile unităţi dislocate la est de Bug, 114 580 în cele aflate între Nistru şi Bug, iar 693 866 intră în componenţa unităţilor şi marilor unităţi aflate în ţară.

2 februarie: James Clement, directorul Secţiei pentru afaceri europene a Departamentului de stat al S.U.A., comunică ambasadorului american în Marea Britanie, J.G. Winant, textul prevederilor ce urmează a fi impuse României în momentul capitulării, *„la dorinţa guvernelor Regatului Unit, Statelor Unite şi U.R.S.S., care reprezintă interesele Naţiunilor Unite, România neavînd posibilitatea de alegere liberă de a consimţi sau nu"*. Documentul precizează poziţia S.U.A. faţă de o serie de probleme importante, precum: 1. semnatarii; 2. capitularea necondiţionată; 3. prevederi suplimentare ce urmau a fi impuse României; 4. organele de ocupaţie; 5. evacuarea teritoriilor ocupate (*„forţele armate române trebuie să fie retrase din toate regiunile, altele decît teritoriul deţinut de România la 21 iunie 1941"*); 6. demobilizarea şi dezamorsarea (*„forţele române terestre, maritime şi aeriene, inclusiv forţele armate cvasipoliţieneşti... trebuie să fie complet demobilizate, ... dezarmate imediat sub conducerea autorităţilor militare* [aliate]"); 7. predarea materialelor de război; 8. ocupaţia (*„Statele Unite, Regatul Unit şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, reprezentînd interesele Naţiunilor Unite, vor avea dreptul să ocupe cu orice fel de forţe aflate la dispoziţia lor şi în orice fel vor socoti ele necesar şi să folosească în orice fel vor considera ele potrivit oricare sau toate regiunile teritoriului românesc... În scopuri politice, Bucureştii şi alte oraşe importante, ce urmează a fi stabilite, vor fi ocupate, cel puţin temporar"*); 9. arhivele; 10. comunicaţii, transport şi energie electrică; 11. controlul presei, radioului şi poştei; 12. maşina comercială (urma să fie predată imediat *„autorităţilor de*

Trupe sovietice din nou la Odessa (10 aprilie 1944)

ocupație"); 13. curți de conturi; 14. cetățenii Națiunilor Unite și alți cetățeni aflați sub stare de arest (urmau să fie predați sau eliberați *„după cum vor dispune autoritățile de ocupație"*); 15. protejarea străinilor; 16. criminalii de război; 17. controlul mișcării populației; 18. tranzacțiile comerciale și financiare; 19. despăgubiri; 20. organizații românești indezirabile; 21. menținerea legii și ordinii; 22. relațiile diplomatice ale României (vor fi supuse *„îndrumării și controlului autorităților de ocupație"*); 23. organizațiile culturale; 24. reconstrucția economică; 25. colaborarea la acțiunile de pace; 26. cheltuieli necesitate de ocupație (suportate de România); 27. durata și intrarea în vigoare a instrumentului de capitulare etc.

12 februarie: Departamentul de stat al S.U.A. trimite amiralului William Daniel Leahy, șeful Statului Major al Comandamentului Suprem al armatei și marinei, o notă a ambasadorului britanic la Washington referitoare la acțiunea preconizată de un grup de generali români în vederea înlăturării mareșalului Ion Antonescu printr-o lovitură de stat. *„Generalii implicați* — se arată în nota britanică —, *pierzîndu-și încrederea în posibilitatea unei acțiuni din partea partidelor politice, au recurs la o măsură militară, dar se spune că sînt dornici să colaboreze cu orice partid ales de rege"*.

14 martie: „Ieri, 13 martie — comunică Mihai Antonescu Legației române din Ankara —, *am luat dispoziția ca toți evreii din Transnistria să fie trecuți pe teritoriul românesc — în Basarabia și Bucovina —, spre a evita să fie supuși vreunui regim asemănător cu cel din 1941... În ceea ce privește sprijinirea emigrărilor, vă rog să comunicați tuturor că sîntem gata să dăm orice concurs în această privință... Pînă azi nu s-a vîndut un singur bun evreiesc dintre cele expropriate de la evrei în 1940-41"*.

15 martie: Marele Stat Major Român aplică Directiva nr. 49 privind concentrarea Comandamentului Armatei 4: marile unități din compunerea acesteia ocupă un aliniament între Tîrgu Neamț — Tîrgu Frumos — Iași. La aceeași dată, Armata 3 română intră în dispozitiv pe litoralul maritim, între Bug și Nistru, iar după forțarea Bugului de către armatele sovietice, se retrage pe aliniamente succesive pînă la vest de Nistru.

17 martie: la Cairo încep tratative între emisarul guvernului și opoziției române, prințul Barbu Știrbei, și reprezentanții Aliaților — lordul Moyne și Cristopher Eden Steel (Marea Britanie), Lincoln Mac Veagh și Harold Shantz (S.U.A.) și Nikolai Vasilievici Novikov (U.R.S.S.). Barbu Știrbei declară că *„guvernul, regele, precum și opoziția doresc o schimbare a frontului"* și subliniază că acțiunea ar putea fi făcută mai bine de către guvern, că Ion Antonescu *„va face totul ca să-și salveze propria-i piele"*. Emisarul român precizează și faptul că, la dorința Aliaților, Iuliu Maniu poate să întreprindă *„o lovitură de stat"*, în cazul în care primește asigurări că: 1. independența României va fi menținută; 2. drepturile sale teritoriale vor fi respectate; 3. România va primi statut de cobeligerantă; 4. sprijin militar aliat în cazul în care va fi atacată de Bulgaria sau Ungaria. Întrunirea se încheie fără a se ajunge la angajamente concrete, fiind urmată de o intensă corespondență diplomatică între Londra, Moscova și Washington pentru armonizarea punctelor de vedere referitoare la România.

18 martie: primele elemente ale armatei sovietice forțează Nistrul la nord de localitatea Soroca, organizînd un cap de pod în această zonă.

21 martie: C.I.C. Brătianu și Iuliu Maniu trimit un nou memoriu mareșalului Ion Antonescu, cerîndu-i să retragă trupele *„care mai operează în Rusia"*, să pună țara *„în situație de nebeligerantă"* și să comunice *„Aliaților anglo-ruso-americani"* hotărîrea luată. În cazul în care nu dorește să dea curs acestor cereri, să arate regelui că nu mai poate conduce țara și că *„trebuie să avizeze la formarea unui nou guvern, care să poată îndrepta, cel puțin în parte, situația în care ne aflăm și care să nu ne expună țara la noi complicațiuni"*.

Amiralul W.D. Leahy precizează într-o scrisoare adresată secretarului de stat Cordell Hull: *„Comitetul mixt al șefilor de stat major este de părere că din punct de vedere militar retragerea României din Axă și asumarea unui statut de cobeligerantă alături de Aliați ar fi un eveniment care se va dovedi a fi de o importanță cardinală în continuarea pe mai departe a războiului... Pierderea petrolului românesc ar însemna o serioasă lovitură dată capacității de război a Germaniei... Situația militară din Ucraina de sud și mai de curînd din Ungaria este de așa natură încît cu cît poate fi mai repede încheiat un acord pentru ieșirea României din război, cu atît mai mare va fi dimensiunea pierderilor provocate armatelor germane"*.

23 martie: în instrucțiunile adresate ambasadelor de la Londra și Cairo, Departamentul de stat al S.U.A. își exprimă satisfacția în legătură cu propunerile românești privind ieșirea din război și alăturarea ei Aliaților. Autoritățile militare americane, se precizează în document, și-au manifestat convingerea *„că ieșirea României din război și asumarea de către România a statutului de cobeligerant alături de Aliați va avea o importanță cardinală în desfășurarea viitoare a războiului..."*.

23-24 martie: la castelul Klesheim se desfășoară o nouă rundă de convorbiri între conducătorii Germaniei și cei ai României. Încercînd să obțină noi angajamente din partea lui Antonescu, Hitler declară caduc dictatul de la Viena din 30 august 1940 și promite că va interveni prompt pentru înzestrarea corespunzătoare a armatei române cu armament și tehnică de luptă. J. von Ribbentrop poartă, la rîndul său, discuții cu ministrul român de externe M. Antonescu, reproșîndu-i acestuia contactele inițiate într-o serie de capitale neutre cu reprezentanți ai Aliaților, precum și misiunea Știrbei la Cairo. Deși discuțiile se încheie fără a aduce o clarificare în relațiile româno-germane, ele au contribuit la evitarea unei ocupații militare a țării de către germani (planul „Margarethe II"), așa cum se întîmplase cu puțin timp în urmă în Ungaria.

26 martie: divizii ale Frontului 2 ucrainean înaintează spre vest și trec la est de Prut.

Revizuindu-și poziția față de misiunea lui Știrbei la Cairo, V.M. Molotov, comisarul poporului pentru afacerile externe, înmînează o scrisoare ambasadorului britanic la Moscova, Sir Archibald Clark Kerr, în care se arată că guvernul sovietic *„este gata acum să încerce să stabilească un contact cu Antonescu"* și cere ca trupele române să capituleze în fața armatei sovietice, după care vor fi *„predate lui Antonescu în scopul organizării lor de către guvernul român în vederea unei rezistențe împotriva trupelor germane"*.

28 martie: analizînd propune-

rile sovietice, Comitetul mixt al șefilor de stat major americani este de părere că acestea *„lasă problema capitulării României exclusiv în mîinile rușilor"* și apreciază că din punct de vedere militar aceasta este *„natural și previzibil, căci forțele rusești sînt singurele pregătite să aplice și să profite de condițiile de armistițiu"*.

29 martie: ambasadorul britanic la Moscova, A.C. Kerr, trimite o telegramă la Foreign Office, în care menționează sprijinul guvernului sovietic în cazul unei răsturnări a guvernului Ion Antonescu: *„Molotov răspunde că guvernul sovietic nu are nici o obiecție și a instruit ministrul sovietic la Cairo să-i spună generalului Wilson, pentru informarea lui Maniu, că dacă domnul Maniu plănuiește o lovitură împotriva germanilor și răstoarnă guvernul Antonescu, guvernul sovietic este gata să-i vină în ajutor"*.

30 martie: Cordell Hull, secretarul Departamentului de stat al S.U.A., face cunoscut ambasadorului american pe lîngă guvernele iugoslav și grec în exil poziția guvernului american referitoare la preponderența ce trebuie acordată sovieticilor în ceea ce privește capitularea și administrarea statelor est-europene dominate de Germania; se precizează că S.U.A. și Marea Britanie se vor rezuma la statutul de membri ai comisiilor de control.

31 martie: nouă întrevedere la Cairo între Barbu Știrbei și reprezentanții Aliaților, în cursul căreia aceștia atrag atenția emisarului român *„asupra urgenței cu care trebuie acționat în vederea unor rezultate imediate"*.

Ambasadorul sovietic la Ankara prezintă ministrului român în capitala turcă, Al. Cretzeanu, o notă în care este reconfirmată poziția guvernului sovietic în legătură cu capitularea României, cerînd ca aceasta să fie adusă de urgență la cunoștința *„atît a mareșalului Antonescu, cît și domnului Iuliu Maniu"*; nici Antonescu, nici opoziția nu se grăbesc să răspundă condițiilor sovietice.

„Obiectivul nostru — menționează W. Churchill într-o minută destinată informării lui A. Eden — *este de a-i face pe români să lupte contra germanilor și să-i ajute pe ruși să avanseze"*.

Aprilie-mai: acțiunea forțelor politice de opoziție cunoaște o deosebită intensificare. În a doua jumătate a lunii aprilie, partidele comunist și social-democrat constituie Frontul Unic Muncitoresc; la sfîrșitul lunii aprilie și începutul lui mai se constituie un comitet central de acțiune compus din reprezentanți ai P.N.Ț., P.N.L., P.S.D. și P.C.R., în vederea perfectării platformei comune de acțiune a celor patru formațiuni politice. La 26 aprilie s-a format Coaliția Național-Democratică compusă din reprezentanți ai P.S.D., P.C.R., Partidului Socialist-Țărănesc, Frontului plugarilor, Madosz-ului, Uniunii patrioților și grupării din jurul lui Petre Topa.

1 aprilie: într-o telegramă trimisă la Berlin de Manfred von Killinger, ministrul Germaniei la București, se apreciază: *„Dacă nu se reușește oprirea rușilor pe linia principală de apărare care s-a stabilit, în primul rînd cu arme care să distrugă blindatele, și rușii înaintează spre regiunea petroliferă și spre București, România este obligată să capituleze, ceea ce va avea ca urmare, probabil, căderea Bulgariei și intrarea Turciei* [în război]. *Pierderea regiunii petrolifere ar însemna o catastrofă pentru Germania în ducerea mai departe a războiului"*.

2 aprilie: declarația guvernului sovietic adusă la cunoștința ziariștilor străini și sovietici de către V.M. Molotov prin care se arată că trecerea Prutului de către armatele sovietice *„este dictată exclusiv de necesități de război și de faptul că trupele inamice continuă rezistența"*; U.R.S.S. nu urmărește să dobîndească *„vreo parte din teritoriul României"* sau să schimbe *„ordinea socială existentă în România"*.

3 aprilie: „Scopul nostru principal — menționează W. Churchill într-un proiect de minută destinat informării lui A. Eden — *a fost în primul rînd de a-i reconcilia pe români cu rușii. Făcînd aceasta, considerăm că inițiativa trebuie lăsată rușilor"*.

4 aprilie: aviația anglo-americană reia seria raidurilor aeriene (ziua și noaptea) împotriva României; sînt provocate mari daune materiale. Totalizînd valoarea pierderilor pe ansamblul economiei naționale, serviciul statistic al Marelui Stat Major aprecia, în 1945, că acestea se ridicaseră la 192 612 577 681 lei (conform prețurilor din 1945). Numărul victimelor provocate de raidurile aeriene s-a ridicat la 15 502 (7 693 morți și 7 809 răniți), iar al clădirilor distruse și avariate la 47 344. Între 4 aprilie și 19 august 1944 s-au înregistrat 1 045 ore de alarme, adică circa 44 zile.

5 aprilie: informînd pe ambasadorul american la Moscova, A. Harriman, că poziția Departamentului de stat în ceea ce privește trecerea României de partea Aliaților este, în principiu, asemănătoare cu aceea a guvernului britanic, Cordell Hull apreciază: *„Noi credem că ar fi, de asemenea, util ca în vederea stimulării unor acțiuni propice ale românilor, să-i facem să înțeleagă clar că cei trei principali aliați acționează după o consultare reciprocă și de comun acord și că viitorul națiunii române nu urmează să fie lăsat exclusiv în mîinile singurei puteri cu care românii au fost direct angajați în luptă"*.

8 aprilie: reprezentantul U.R.S.S. la Cairo prezintă reprezentanților american și britanic propunerile sovietice de armistițiu cu România, declarînd că, după obținerea acordului anglo-americanilor, este autorizat să le transmită lui I. Antonescu și I. Maniu, prin Barbu Știrbei. În

Artilerie sovietică în acțiune pe frontul Iași-Chișinău

esență, guvernul sovietic propune: *„trupele române care luptă împreună cu cele germane să se predea armatei roșii sau să atace spatele frontului german și să înceapă operațiile împotriva Germaniei; restabilirea granței româno-sovietice stabilită la sfîrșitul lunii iunie 1940; plata despăgubirilor de război către U.R.S.S.; repatrierea tuturor prizonierilor de război aflați în România; asigurarea libertății de mișcare neîngrădite a trupelor aliate pe teritoriul României..."* Guvernul sovietic declară că armatele sovietice sînt gata să acționeze împreună cu cele române împotriva trupelor germane și ungare, pentru ca *„întreaga Transilvanie sau cea mai mare parte a acesteia să fie înapoiată României"*.

Trupele sovietice declanșează o puternică ofensivă pentru eliberarea Peninsulei Crimeea. Două zile mai tîrziu, comandamentul Armatei 17 germane dispune începerea retragerii și apoi evacuarea trupelor germano-române din Crimeea. Acțiunea se desfășoară în trei etape, încheindu-se la 12 mai. În total (pe mare și pe calea aerului), au fost transportați în țară 120 183 oameni, dintre care 35 858 români, 58 486 germani (restul fiind slovaci). Din cei 65 093 militari români, aflați în Crimeea la 1 aprilie, au fost recuperați doar 54,61%; pierderile românești în timpul evacuării Crimeei s-au ridicat la 22 139 militari (731 ofițeri, 692 subofițeri și 20 716 gradați și soldați).

20 aprilie: Iuliu Maniu confirmă primirea condițiilor de armistițiu sovietice din 12 aprilie și declară că acceptă să negocieze pe baza lor, anunțînd că în acest scop va trimite un nou emisar la Cairo.

1 mai: manifest al Frontului Unic Muncitoresc, chemînd toate forțele politice la acțiune pentru răsturnarea guvernului Antonescu, întoarcerea armelor împotriva Germaniei.

Într-o scrisoare adresată șefilor de partide, Gh. Tătărescu se pronunță pentru încheierea păcii cu Națiunile Unite, declarînd: *„Negocierile pentru încheierea armistițiului și păcii cu Sovietele trebuie duse direct cu ele, fără nici o reticență, fără nici un grad de tergiversare și fără a mai uza de mediațiunea protectoare a altora, care, în împrejurările de azi, nu ne-ar putea fi de nici un folos"*.

25 mai: emisarii români la Cairo — Barbu Știrbei și Constantin Vișoianu — declară reprezentanților celor trei puteri aliate că, în conformitate cu noua situație social-politică și militară din România, Iuliu Maniu *„dorește să afirme încă o dată și în modul cel mai solemn că, alături și de comun acord cu celelalte partide democratice, este hotărît să schimbe politica actuală a României și să adopte o politică de reală colaborare cu Aliații"*. Apreciind că prezența a numeroase forțe germane în România *„face ca o lovitură de stat întreprinsă în interiorul țării să nu aibă nici un succes"*, se arată că *„ferma dorință de a ieși din Axă i-a determinat pe conducătorii opoziției să ia în considerare o altă formulă..., aceea de a opera lovitura de stat și întoarcerea armelor chiar pe front. Regele este cucerit de această soluție pe care o aprobă"*. În perioada următoare, Aliaților le sînt comunicate garanțiile solicitate de I. Maniu: „1. *orice teritoriu ocupat de Aliați să se afle exclusiv sub administrație românească*; 2. *regiuni ale țării, care nu sînt în zona de operații, ca de pildă București, să nu fie ocupate de forțele aliate*; 3. *fonduri ale Băncii Naționale a României confiscate de germani să fie înapoiate statului român*; 4. *fonduri guvernamentale românești sechestrate în Marea Britanie și S.U.A. să fie deblocate*; 5. *întreaga Transilvanie să fie înapoiată României"*.

29 mai: Marele Stat Major întocmește situația generală a efectivelor românești evacuate din Crimeea: 40 551 militari, din care 35 171 valizi.

31 mai: W. Churchill face cunoscută lui F.D. Roosevelt inițiativa britanică de împărțire a sud-estului european în sfere de influență, precizînd: *„O asemenea reglementare ar constitui o dezvoltare firească a situației militare existente, deoarece România cade în sfera armatelor rusești, iar Grecia în cea a Comandamentului Aliat de sub comanda generalului Wilson din Mediterana"*.

1 iunie: reprezentanții celor trei puteri aliate înmînează emisarilor români la Cairo *„o ultimă declarație"*, prin care-l anunță pe I. Maniu că *„prelungirea negocierilor nu mai servește nici unui scop și că negocierile sînt considerate încheiate... Dacă dl. Maniu dorește să profite de condițiile de armistițiu oferite de cele trei puteri, el trebuie să urmeze sfatul ce i s-a dat deja, trimițînd un ofițer pentru a lua legătură directă cu armata roșie pe front"*.

6 iunie: trupe aliate debarcă pe coasta Normandiei; deschiderea celui de al doilea front în Europa (cea mai mare operație de desant combinat — aerian și marin — din istoria războaielor).

12 iunie: emisarii români din Cairo primesc următorul mesaj din țară: *„Maniu este de acord să încheie un armistițiu pe baza condițiilor formulate de Aliați. Mijloacele de punere în aplicare a armistițiului sînt pe cale de a fi stabilite în înțelegere cu cei răspunzători și vă vor fi comunicate în cîteva zile. Blocul patriotic democrat a fost alcătuit. Avînd în vedere faptul că au fost acceptate condițiile armistițiului, sîntem convinși că vom obține o îmbunătățire a acestor condiții cînd vor fi puse în practică, după cum au arătat Aliații în repetate rînduri"*. Acest mesaj, ca și cele care i-au urmat, nu mai are nici un ecou în rîndul Aliaților; canalul diplomatic de la Cairo fusese practic închis.

13/14 iunie: reprezentanți ai partidului comunist (L. Pătrășcanu și E. Bodnaraș), ai Palatului regal (C. Sănătescu, I. Mocsony-Stîrcea, Gh. Mihail, D. Dămăceanu, Mircea Ioanițiu) și Grigore Niculescu-Buzești se întîlnesc și discută așa-numita „variantă Gigurtu" (înlocuirea lui Ion Antonescu cu I. Gigurtu și a altor miniștri și generali cu funcții de răspundere); comuniștii resping formula și susțin răsturnarea prin forță a mareșalului Antonescu. În 15 iunie, C. Sănătescu face cunoscut acordul regelui cu soluția răsturnării prin forță.

20 iunie: declarația de constituire a Blocului Național-Democrat (P.N.L., P.N.Ț., P.S.D. și P.C.R.): „1. *încheierea, fără întîrziere, în baza ofertei făcute de Aliați a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii), căutînd a obține condițiunile posibile cele mai bune pentru interesele țării*; 2. *ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale*; 3. *în acest scop: înlăturarea actualului regim de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării*; 4. *menținerea unei ordini democratice și*

realizarea păcii, conform cu interesele statului și poporului român".

Iulie-august: întîlniri și discuții repetate între reprezentanții forțelor politice din cadrul Blocului Național-Democrat, al Palatului și armatei, în cursul cărora sînt stabilite detaliile politico-militare ale ieșirii României din război și alăturarea ei la coaliția antihitleristă, data acțiunii (26 august), componența și felul noului guvern (politic sau militar), conținutul documentelor ce urmează a fi aduse la cunoștința publică, modalitățile de contactare a Aliaților etc.

12 iulie: *„Exploatarea economică sistematică de sută la sută a țării* [România] — raportează la Berlin Carl Clodius — *eșuează din cauza rezistenței mareșalului și a inactivității și sabotajului guvernului român și al administrației care, în această privință, după experiențele lor de pînă acum, se simt acoperiți pe tăcute de mareșal".*

14 iulie: organele administrației centrale redactează documentul *Pagubele în lei produse de trupele germane* (între 1 ianuarie-1 iunie 1944) din care rezultă că acestea s-au ridicat la 2 001 014 220 lei.

28 iulie: o anchetă a Marelui Stat Major efectuată pe front constată că militarii români nu mai doresc să lupte alături de germani; majoritatea comandanților de regimente declară că nu se mai poate conta pe subunitățile lor.

1 august: Manfred von Killinger, ministrul Reichului în România, declară generalului Hans Friessner, noul comandant al Grupului german de armate „Ucraina de Sud": *„Mareșalul Antonescu are în spatele lui poporul și guvernul".* Generalul Alfred Gerstenberg, comandantul Misiunii germane a aerului în România, este de părere că *„în caz de incidente, o baterie germană de antiaeriană va fi suficientă pentru a lichida orice lovitură de stat la București".* Nemulțumit și alarmat de cele găsite la preluarea comenzii, generalul H. Friessner solicită lui Hitler *„putere de comandă absolută asupra tuturor organizațiilor, trupelor, forțelor polițienești germane etc., inclusiv în spatele frontului".*

5 august: ultima întrevedere Hitler-Antonescu, la Cartierul general al Führerului. Cancelarul pune *„în mod cu totul intempestiv și cu totul neobișnuit în practica dintre conducătorii de state"*, cum înregistrează minuta convorbirii, problema raporturilor viitoare dintre cele două țări, arătînd că vrea să știe dacă *„România, și în mod special conducătorul ei, mareșalul Antonescu, sînt decișI să meargă pînă la sfîrșit cu Germania".* Replicînd prin trei întrebări, la care Hitler nu răspunde satisfăcător, mareșalul Antonescu precizează că *„dacă trupele germane nu puteau ține frontul pe linia existentă la acea dată, România nu se putea angaja să meargă pînă la distrugerea ei alături de Germania".* În continuare, Hitler reproșează conducătorului român modul în care acesta înțelege să abordeze problema raporturilor economice româno-germane, declarînd: *„Este înjositor și insuportabil pentru conducătorul unei țări ca Germania să afle mereu de la generalii săi că pentru nevoile armatei germane nu se găsesc sumele de lei necesare".* Dacă războiul este pierdut, remarcă el, *„sînt pierdute și moneda românească și rezervele de aur românești, și rezervele petrolifere, precum și toate celelalte pe care apărătorii, poate prea grijulii, ai intereselor românești, le-au pus deoparte cu menajamente".*

Referindu-se la aceleași aspecte economice, Ribbentrop îi reproșează și el lui Mihai Antonescu că *„nu este admisibil ca trupelor germane să nu li se deschidă toate resursele agricole românești excedentare, ci trebuie să-și acopere necesarul în mare parte din alte regiuni mult îndepărtate"*, că nu este nevoie ca cerealele să fie plătite *„numaidecît cu aur"*, deoarece *„moneda românească este garantată și anume cu acoperirea în aur cea mai mare pe care o posedă, la ora actuală, vreo țară din Europa".*

Dînd o apreciere generală convorbirilor avute, mareșalul Ion Antonescu declară: *„M-am despărțit de Führer după o discuție de cinci ore și jumătate, fără să-i fi dat vreun răspuns nici negativ nici pozitiv la întrebarea intempestivă pe care mi-a pus-o".* După încheierea întrevederii, declară colaboratorilor săi: *„Ăștia sînt gangsteri! Ai văzut, domnule, mi-a pus mîna în gît și m-a întrebat dacă sînt de acord să mă sinucid cu el, împreună cu armata și poporul român!"*

12 august: Foreign Officeul este informat că doi emisari români ai mareșalului Antonescu (colonelul T. Teodorescu și prof. C.C. Giurescu) s-au prezentat la Istanbul agenților americani *„cu propuneri de pace vagi și extrem de nerealiste, cărora guvernul american nu le acordă nici o considerație".* Aceeași informație este transmisă și la Moscova.

13 august: telegramă a ministrului român la Berlin, generalul Ion Gheorghe, în care, sintetizînd părerile culese din sondarea cercurilor germane, rezultă: *„că Banca Națională a României ar sabota finanțarea întreținerii trupelor germane de pe frontul românesc, că guvernul român nu voiește sau nu poate face ordine în această chestiune, că România nu așteaptă decît primul prilej de a trece de partea adversarilor, că inamicii comuni sînt ținuți la curent cu informații chiar militare de către organele oficiale românești. Reproșul esențial ce ni se face este că în acest moment critic al războiului, în loc de a face totul pentru a ajuta efortul german, am deschide și am întreține procese, mai ales de ordin economic".*

Potrivit unei sinteze întocmită de statul major al Grupului german de armate „Ucraina de

Ostași români atacînd rezistențele germane din apropierea Ploieștilor

Sud", marile unităţi din subordinea subgrupărilor „Wöhler" şi „Dumitrescu" sînt clasificate, după capacitatea lor de luptă, în patru categorii. În prima grupă valorică nu sînt reţinute decît trei divizii germane, restul sînt de categoria trei şi patru; în plus, Divizia 20 blindată germană, rămasă doar cu *un tanc, „nu are capacitate operativă şi nu e aptă să intre în luptă"*.

16 august: generalul H. Friessner apreciază că este *„imposibil a se conta pe diviziile române"*.

20 august: marile unităţi ale fronturilor 2 şi 3 ucrainene (totalizînd 930 000 luptători, avînd la dispoziţie 16 000 tunuri şi aruncătoare, peste 1 870 tancuri şi autotunuri şi peste 1 760 avioane) declanşează o puternică acţiune ofensivă în sectorul de front de circa 654 km, dintre izvoarele Sucevei şi litoralul Mării Negre. Încă de la început, rezistenţa opusă de Grupul german de armate „Ucraina de Sud" (în cadrul căruia acţionează şi cele două armate române 3 şi 4) este ruptă. Ofensivei sovietice i se opun 739 350 luptători (cele două armate româneşti şi armatele 6 şi 8 germane), dar dintre aceştia doar 147 600 formează efectivele luptătoare; în plus, ei nu dispun decît de 189 tancuri şi autotunuri şi de 2 498 tunuri.

22 august: Ion Antonescu şi Hans Friessner analizează situaţia frontului din Moldova şi Basarabia. *„Situaţia se înrăutăţise şi mai mult* — notează generalul german în memoriile sale. *Noi am convenit să se organizeze un front de apărare comun pe linia Galaţi-Focşani, folosindu-se fortificaţiile pregătite de români cu mult timp înainte. Mareşalul mi-a promis să trimită în acest scop Grupului de armate* [«Ucraina de Sud»] *toate rezervele româneşti disponibile la Bucureşti, pentru a sprijini frontul"*.

Întors la Bucureşti, în după-amiaza zilei, I. Antonescu îl convoacă pe Carl Clodius şi-l informează că a hotărît să iasă din război şi îi cere să obţină avizul lui Hitler în această privinţă.

23 august: Gh. I. Brătianu, din însărcinarea lui Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu şi C. Titel-Petrescu, încearcă într-o scurtă întrevedere la Snagov să-l convingă pe mareşalul Antonescu să încheie armistiţiu cu Naţiunile Unite, *„fiindcă noi toţi, fără excepţie, îi stăm în ajutor"*. Antonescu acceptă, dar cere asentimentul scris al şefilor opoziţiei. Cîţiva ani mai tîrziu, în cadrul procesului ce i-a fost intentat (*Magazin istoric*, nr. 6/1991), el avea să declare: *„Iată, d-le Brătianu, fac armistiţiu, dar îmi trebuie această scrisoare de garanţie, fiindcă este vorba de o răspundere istorică şi atunci luaţi-vă şi dv. această răspundere printr-un act scris, nu discuţiuni care se pierd şi care pot fi negate mîine"*. Informaţi despre acordul lui Antonescu, cei trei lideri politici acceptă să dea asentimentul scris, autorizîndu-l pe Gh. I. Brătianu să-l înştiinţeze despre aceasta pe Mihai Antonescu, textul urmînd să fie formulat în cursul zilei.

Colonelul Nicolae Dragomir, şeful de stat major al Armatei 4 române, declară într-o convorbire telefonică cu generalul Constantin Sănătescu: *„Puteţi conta, în momentul politic şi militar care se apropie, pe absoluta noastră credinţă românească"*.

Devansînd cu trei zile (26 era ziua programată) acţiunea stabilită împreună cu fruntaşii B.N.D., la 23 august în jurul orei 17, Mihai şi Ion Antonescu sînt arestaţi — din ordinul suveranului — la Palatul regal; la scurt timp, sînt chemaţi la Palat şi arestaţi şi alţi membri ai guvernului Antonescu; se constituie un nou guvern condus de generalul C. Sănătescu. După orele 22 sînt difuzate la radio *Proclamaţia regelui către ţară* şi *Declaraţia noului guvern*, anunţînd ţării şi lumii întregi trecerea României de partea Naţiunilor Unite. În jurul orei 23, generalul Gheorghe Mihail, noul şef al Marelui Stat Major, însărcinat de rege cu misiunea de a comanda toate forţele armate române, transmite trupelor directiva strategică generală prin care armata română primeşte următoarele misiuni: „a) *încetarea imediată a focului contra trupelor Naţiunilor Unite (sovietice);* b) *recuperarea forţelor armate române de pe frontul din Basarabia şi Moldova în scopul ulterioarei lor întrebuinţări în operaţiile vizînd recucerirea Ardealului de Nord;* c) *eliberarea teritoriului naţional de trupele germane;* d) *acţiunea ofensivă pentru recucerirea Ardealului de Nord"*. Directiva precizează că *„acţiunea militară trebuie să fie fulgerătoare"*. Pentru a *„exploata surpriza iniţială"*, iar atitudinea faţă de trupele Naţiunilor Unite (sovietice) *„prietenoasă, fără a cădea în servilism"*.

Pînă la 31 august, armata română desfăşoară acţiuni militare împotriva trupelor germane, eliminînd rezistenţa acestora din părţile centrale, de sud-est, sud, sud-vest ale României (circa 150 000 km pătraţi); forţele române angajate în operaţiile împotriva trupelor germane însumează 465 500 militari şi au scos din luptă peste 61 000 luptători inamici (echivalentul a şase divizii), capturînd însemnate cantităţi de armament şi tehnică de luptă, între care 222 avioane, 438 nave de diferite tipuri[1].

27 august: în multe zone din sud-estul ţării se menţin situaţii confuze; jurnalul de operaţii al Regimentului 3 dorobanţi consemnează, de pildă: *„Zi foarte grea pentru regiment. Nici un soldat nu poate să-şi dea seama care este inamicul său, deoarece atît ruşii cît şi germanii dezarmează pe ostaşi şi împuşcă ofiţerii"*.

Din datele centralizate ale Marelui Stat Major, rezultă că armata română a pierdut în cursul Campaniei din Est 624 740 militari, dintre care 71 585 morţi, 243 622 răniţi şi 309 533 prizonieri şi dispăruţi. Pînă la data de 30 septembrie 1947, s-au repatriat circa 90 000 dintre prizonierii capturaţi de armata sovietică.

29 august: o delegaţie română, alcătuită din Lucreţiu Pătrăşcanu, Ghiţă Pop, generalul Dumitru Dămăceanu, Ion Christu, cărora urmează să li se alăture, venind direct de la Cairo, Barbu Ştirbei şi Constantin Vişoianu, pleacă la Moscova pentru a încheia armistiţiul cu Naţiunile Unite; tratativele oficiale încep însă cu mare întîrziere, abia în ziua de 10 septembrie. Ziua de 23 august marcase însă o nouă etapă în participarea României la cel de al doilea război mondial, etapă pe care o vom prezenta în numerele viitoare, dar oprindu-ne asupra momentelor sale mai puţin cunoscute. ■

(Va urma)

Cronologie întocmită de:
Alesandru DUŢU,
Mihai RETEGAN,
Marian ŞTEFAN

---

[1] Nu am insistat asupra desfăşurării zilei de 23 august şi a evenimentelor declanşate prin această cotitură, deoarece, în numeroase rînduri, revista noastră a prezentat pe larg implicaţiile politico-militare ale alăturării României la coaliţia antifascistă (*Magazin istoric*, nr. 8/1974, 8/1979, 8/1984, 8/1989, 8/1990).

Pentru prima oară
în arhivele diplomatice
sovietice

Сов. Секретно

МИССИИ СССР В ИТАЛИИ

экз. единственный

№ 239

20 октября 1944г.

НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ИНОСТРАННЫХ ДЕЛ СОЮЗА ССР

В.М. МОЛОТОВУ

Посылаем Вам следующие документы, относящиеся к мирному зондажу румын в Стокгольме и к предварительным переговорам в 1944 году о выходе Румынии из войны:

1. Текст заявления румынского посланника Нану от 4 января 1944 года, врученного им советнику Звенову. Записка написана Нану на немецком языке.

2. Запись беседы атташе т. Спичкина с Нану относительно подготовки упомянутой выше встречи.

3. Письмо болгарина Горанова о его беседе с румынским советником по прессе Шенеску от 31 марта 1944 года. Это письмо было передано Горановым т. Спичкину 1 апреля 1944 года.

4. Беседа т. Спичкина с итальянским пресс-атташе Орио от 1 апреля 1944 года.

5. Записка атташе т. Спичкина о визите Горанова 1 апреля с приложением визитной карточки Шенеску и Константинеску.

6. Запись беседы Спичкина с Горановым от 24 мая 1944 года.

7. Заявление румынского посланника от 29 мая 1944 года. Передано посланником советнику Звенову в тот же день.

8. Визитная карточка румынского советника Дука, подброшенная им на квартиру Звенова для начала переговоров с Дукой.

9. Заявление переданное Дукой Звенову о поездке в СССР генерала Альдеа.

10. План переворота оппозиции в Румынии, переданный Дукой послу А.М. Коллонтай.

11. Письмо английского посланника Паллет о румынском зондаже. Текст соответствующих документов в свое время был передан нами по телеграфу.

ПРИЛОЖЕНИЕ: упомянутое в тексте на "28" листах.

Советник - /Звенов/

отпеч. 1 экз.
т. Молотову
20.X.44г. ВС

СЕКРЕТНО
6801
26.X 1944

DOSARE DESIGILATE

CRISTIAN POPIŞTEANU, FLORENTINA DOLGHIN

Odiseea tatonărilor de pace ale României în anii celui de-al doilea război mondial este în mare parte cunoscută. Istoriografia română (şi, în primul rînd, istoricii Aurică Simion, Eugen Preda, Gh. I. Buzatu, T. Udrea, I. Chiper, Florin Constantiniu, Gh. I. Florescu, V. Dobrinescu, Gh. Zaharia, Cristian Popişteanu, V. Mocanu, rapoartele lui René de Weck, publicate de Magazin istoric[1], **ca şi volumele coordonate de Iosif Constantin Drăgan, în memoria mareşalului Ion Antonescu), precum şi unii istorici străini (britanici, francezi, sovietici, americani, elveţieni, belgieni, germani) au decriptat numeroase documente, le-au integrat cercetării şi au realizat pînă la ora actuală un prim nivel de ansamblu de înţelegere a premiselor şi desfăşurării acestor tatonări şi, într-o oarecare măsură, a nonproductivităţii lor.**

Ceea ce s-a realizat pînă acum la noi s-a bazat mai ales pe sursele româneşti, precum şi pe cele britanice, americane, elveţiene. Lipsesc însă încă multe piese ale acestei odisei, care, fără a fi fost o reuşită, este o dovadă certă a tragicei situaţii în care s-a aflat România în acei ani.

Perioada care a început după decembrie 1989 ar putea completa următoarele două nivele ale analizei tatonărilor de pace, nivele fără de care înţelegerea lor deplină ar fi iluzorie:

a) **cunoaşterea** tuturor **surselor — în primul rînd sovietice — de informare asupra contactelor de pace;**

b) **elucidarea printr-o sinteză exhaustivă a factorilor promotori şi inhibitori ai acestor tentative de reală semnificaţie istorică.**

Pînă la împlinirea acestor deziderate, intenţionăm ca în acest articol să aducem la cunoştinţa publicului şi a istoricilor alte cîteva documente de arhivă.

[1] *Magazin istoric* a prezentat în mai multe numere contactele prin canalele diplomatice sau serviciile secrete, solicitate de reprezentanţii antonescieni sau ai lui Maniu în diferite capitale ale ţărilor neutre (nr. 7-8/1969, 8/1974, 8/1982, 8/1983, 4/1984, 7/1984, 7-8/1987, 8-9/1988, 4-12/1990, 1-7/1991).

București, decembrie 1989 — București, septembrie 1990 — Moscova, octombrie 1990. Iată etapele ce ne-au permis nouă să abordăm problema petelor albe din istoria relațiilor celor două țări, România și U.R.S.S. În octombrie 1990, unul dintre autori, Florentina Dolghin, a avut posibilitatea să studieze documentele ce urmează la Arhivele istorico-diplomatice ale Ministerului afacerilor externe de la Moscova (unde a fost primită de directorul Felix N. Kovaliov și de adjunctul său Andrei A. Bîkov). Arhivele diplomatice sovietice au fost pînă de curînd — și mai sînt încă — unul dintre centrele de studiu cele mai rîvnite de istorici, atît sovietici, cît și din lumea întreagă. Este cazul să mulțumim ambasadorului sovietic la București, excelența sa domnul Felix Bogdanov, și ambasadorului român la Moscova, domnul Vasile Șandru, pentru sprijinul acordat în realizarea acestei premiere la *Magazin istoric*.

În Arhivele diplomatice sovietice se găsesc peste 1 300 000 dosare cu documente, ce așteaptă ca o nouă lege să reglementeze accesul mai grabnic al cercetătorilor la aceste surse de prim ordin (aici studiază numeroși istorici, sînt publicate multe volume de documente diplomatice și se primesc scrisori de peste tot pentru acordarea permisiunii de cercetare).

Tatonările de pace dintre 1943-1944 desfășurate atît de guvernul Antonescu, cît și de opoziția democrată (Maniu-Brătianu) și, ulterior, de Blocul Național-Democrat (P.N.Ț., P.N.L., P.S.D., P.C.R.) s-au dus la Cairo, Roma, Vatican, Madrid, Lisabona, Berna, Ankara, Stockholm. Toate contactele cu puterile anglo-saxone au evidențiat de la început decizia acestora de a accepta convorbiri preliminare propriu-zise *doar* sub condiția sine qua non a participării U.R.S.S. În aceste circumstanțe, atît la Cairo (prințul Barbu Știrbei și C. Vișoianu), cît mai ales la Stockholm (ministrul F. Nanu și consilierul său George Duca, fiul lui I. Gh. Duca, premierul liberal asasinat de legionari pe peronul gării regale din Sinaia, la 29 decembrie 1933) s-au desfășurat contacte între români (atît emisari ai mareșalului Antonescu și ai lui Mihai Antonescu, cît și ai opoziției în persoana acelorași Nanu și Duca — care deseori nu știau unul de altul) și diplomații sovietici (doamna Kollontai era ambasador, iar V. Semionov, consilier). În zilele de 26 și 29 octombrie 1990, Florentina Dolghin s-a aflat la Arhivele diplomatice sovietice, unde a avut permisiunea să xerocopieze cîteva documente, pe care începem să le prezentăm în acest număr. Ele sînt, după știința noastră, primele acte publicate despre contactele româno-sovietice de la Stockholm, din 1943-1944.

Pe coperta dosarului — foarte subțire de altfel— stă scris:

„Dosar Su-Ro
Documente primite de la misiunea U.R.S.S. în Suedia, referitoare la sondajul de pace al românilor și la tratativele preliminare din 1944 privind ieșirea României din război.
Înc.[epute] 21 dec./1943 - înch.[eiate] 20 oct./1944".

Urmează primul document, un memorandum ce sintetizează intențiile românești (guvernamentale ori din opoziție) de a lua legătura cu puterile occidentale, în vederea unei soluții de pace pentru România. Memorandumul, scris probabil de V. Mallet, ministrul englez la Stockholm (judecînd după cartea de vizită ce-l însoțește), a fost transmis Ambasadei sovietice din Suedia, în cadrul schimbului de informații folosit tot timpul războiului între partenerii marii coaliții.

Reproducem traducerea textului englez:

„Memorandum

La 31 octombrie, consilierul Legației române, domnul Duca, a informat Legația britanică, printr-o cunoștință suedeză comună, despre faptul că a aflat că anumiți membri ai guvernului român știau că agenți ai opoziției române se aflau în legătură cu reprezentanții britanici și americani din străinătate, în special din Lisabona. În legătură cu aceasta, regele României a dorit să se înțeleagă că el respinge în mod categoric politica externă a guvernului Antonescu, că este încă prizonier, că așteaptă să fie eliberat în curînd și că, la un semn potrivit din partea Aliaților, ar trece atunci în mod deschis de partea noastră. O formă a planurilor pentru cooperarea politică și militară cu Aliații, convenită de rege, liderii opoziției Maniu și unii șefi ai armatei care colaborează cu ei, urmează să fie trimisă, nu peste mult timp, prin Ankara, de îndată ce Londra și Washington-ul vor fi în măsură să asigure pe rege că un asemenea plan ar fi luat în considerare prompt și în mod serios.

I s-a trimis domnului Duca un mesaj care specifica faptul că românii, dacă doresc să întreprindă vreo acțiune de apropiere, trebuie să se adreseze și guvernului sovietic. Răspunsul domnului Duca a fost că el a înțeles că lucrurile se prezintă astfel și nu-și putea închipui că liderii opoziției române erau atît de stupizi încît să încerce să opună una dintre Națiunile Unite celorlalte.

La 18 noiembrie, domnul Duca a făcut din nou să parvină un mesaj la Legația britanică, cum că tocmai a primit din București un mesaj urgent care spunea că un înalt personaj politic și un ofițer superior erau gata să zboare la Cairo cu un memorandum adresat guvernelor aliate, conținînd propuneri concrete pentru o strînsă colaborare politică și militară. Memorandumul va prezenta punctul de vedere comun al regelui, liderilor opoziției și șefilor militari care conlucrează cu ei asupra celei mai bune căi pentru folosirea puterii militare a românilor în

sprijinul cauzei Aliaților. Ei doresc un răspuns imediat privind momentul în care respectivii emisari pot pleca spre Cairo.

Ca răspuns la aceasta, domnului Duca i s-a răspuns din nou că guvernul britanic nu poate lua în considerare tatonările guvernului român sau ale unor persoane particulare române, decît dacă erau dirijate și către guvernele sovietic și al Statelor Unite. Asemenea tatonări trebuie să capete forma unei oferte din partea unui emisar cu depline puteri pentru a semna o capitulare necondiționată către principalii trei aliați. Nici un alt aranjament nu prezintă interes pentru noi.

Se pare că, la 25 noiembrie, a intrat în scenă ministrul Nanu. Se crede că pînă atunci el a fost, în cea mai mare măsură, în necunoștință de cauză în privința activităților domnului Duca. Și nu se știe cît cunoaște și acum despre ele. La acea dată, el și Duca au chemat pe un suedez și i-au spus că la București s-a produs o criză gravă și că au nevoie în mod urgent de sfatul guvernelor britanic, american și sovietic privind măsurile politice și militare necesare pentru a scoate România din război. Au precizat că dispun de o cale pentru a contacta pe englezi și americani (probabil prin Turcia), dar nu și pe ruși. Ei doresc să soluționeze acest aspect.

Se subînțelege că emisarul politic propus ar urma să fie domnul Constantin Vișoianu, fostul ministru român la Varșovia. Principalul agent al opoziției române pare a fi domnul Cretzeanu, ambasadorul [ministrul] *român la Ankara".*

Urmează piesa de rezistență a întregului dosar: sinteza alcătuită de adjunctul „bătrînei doamne" (Aleksandra Mihailovna Kollontai), consilierul Semionov, într-un singur exemplar și destinată de el lui V.M. Molotov, pe atunci comisarul poporului pentru afaceri externe, care l-a informat, probabil, pe Stalin. Documentul are următorul conținut:

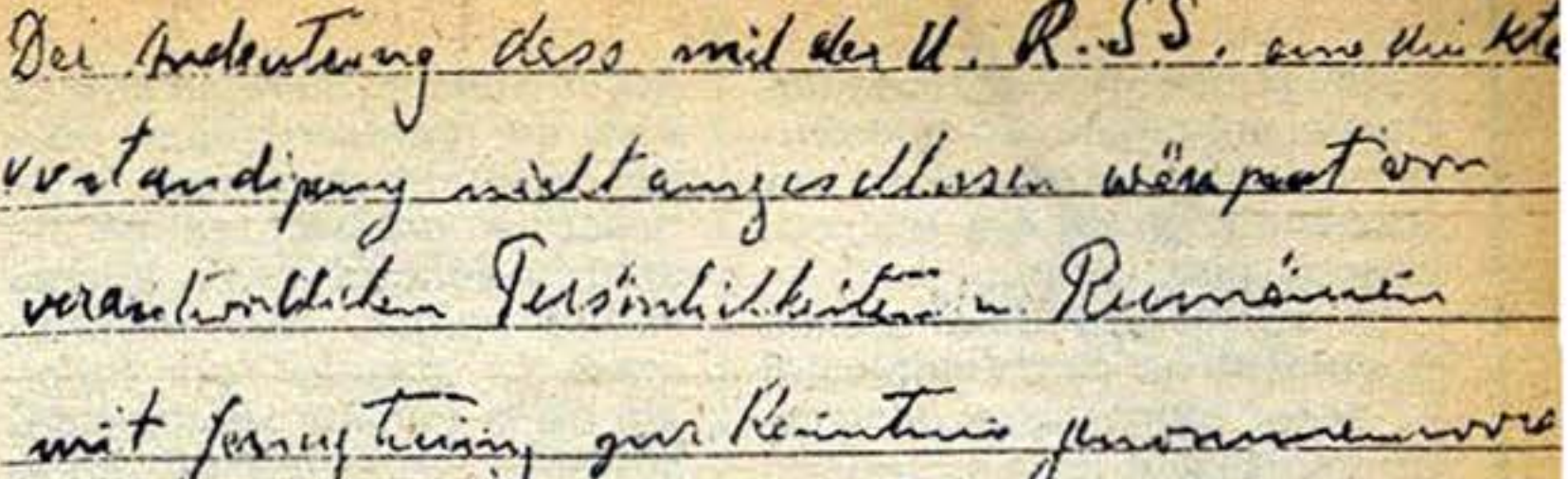

„Misiunea U.R.S.S. în Suedia
Strict secret,
exemplar unic
No 239
20 octombrie 1944

Comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. V.M. Molotov

Vă trimitem următoarele documente referitoare la sondajul de pace al românilor la Stockholm și la tratativele preliminare din 1944 privind ieșirea din război a României:

1. Textul declarației trimisului român Nanu din 4 ianuarie 1944, înmînat de el consilierului Semionov. Nota este scrisă de Nanu în limba germană.

2. Însemnarea discuției atașatului tov. Spicikin cu Nanu, referitoare la pregătirea întîlnirii menționate mai sus.

3. Scrisoarea bulgarului Goranov despre discuția lui cu consilierul de presă Șeinescu din 31 martie 1944. Această scrisoare a fost transmisă de Goranov tov. Spicikin la 1 aprilie 1944.

4. Discuția tov. Spicikin cu atașatul de presă italian Orano din 1 aprilie 1944.

5. Nota atașatului tov. Spicikin privind vizita lui Goranov la 1 aprilie, cu anexarea cărții de vizită a lui Șeinescu și Constantinescu.

6. Nota discuției lui Spicikin cu Goranov din 24 mai 1944.

7. Declarația trimisului român la 29 mai 1944. Transmisă de ministrul plenipotențiar consilierului Semionov în aceeași zi.

8. Cartea de vizită a consilierului român Duca, aruncată de el în apartamentul lui Semionov la începutul tratativelor cu Duca.

9. Declarație transmisă de Duca lui Semionov privind călătoria în U.R.S.S. a generalului Aldea.

10. Planul loviturii opoziției în România, transmis de Duca ambasadorului A.M. Kollontai.

11. Scrisoarea ministrului englez Mallet despre sondajul românesc. Textul documentelor corespunzătoare a fost transmis la vremea lor de către noi prin telegraf.

Anexă: menționată în text în «28» pagini.
Consilier Semionov".

Ceea ce este esențial în acest document este faptul că, elaborat în octombrie 1944, deci după cotitura din România de la 23 august

1944, el cuprinde *toate* materialele principale ale tatonărilor româno-sovietice via Stockholm şi că n-a fost cunoscut pînă acum.

În sfîrşit, cel de-al treilea document pe care-l publicăm în acest număr este declaraţia ministrului român Frederic Nanu, înmînată de el consilierului sovietic Semionov. Originalul, cu scrisul diplomatului român, este în limba germană.

„Înştiinţarea că nu ar fi exclusă o înţelegere directă cu U.R.S.S. a fost primită cu satisfacţie de personalităţi responsabile din România. Deoarece din motive tehnice nu a fost posibilă amînarea plecării curierului, timpul a fost prea scurt spre a se putea lua legătura cu alte personalităţi importante pentru a putea studia suficient această problemă – care desigur este foarte delicată şi complicată – şi pentru a putea propune ceva concret.

O persoană responsabilă din România[1] s-a întrebat însă dacă nu este vorba despre o încercare de a cîştiga timp şi de a primi totodată indicaţii din partea sovietică asupra a ceea ce se aşteaptă din partea României şi ce avantaje ar avea România dintr-o asemenea înţelegere".

În legătură cu debutul contactelor româno-sovietice la Stockholm, nu este deloc lipsită de interes nota confidenţială a unui diplomat american (probabil E. Allan), trimisă ministrului S.U.A. în Suedia, Herschel V. Johnson, la 7 decembrie 1943.

Stockholm, 7 decembrie 1943
„Strict confidenţial

Notă pentru ministru

Sîmbătă, 4 decembrie. Duca m-a informat că la ora 5 p.m., ziua precedentă, ministrul său fusese abordat de ataşatul de presă român, Şeinescu (despre care se ştie că este un reprezentant al poliţiei secrete române[2]. Şeinescu a declarat că el s-a aflat în contact cu un anume ziarist bulgar, care îl informase că ataşatul Igor Spicikin de la Legaţia [Ambasada] *sovietică (presupusul reprezentant al NKVD-ului la Stockholm) are să-i spună ceva (lui Şeinescu). Românii, firește, au fost curioşi să afle ce este în spatele acestei chestiuni şi Nanu i-a permis lui Şeinescu să aranjeze o întîlnire cu Spicikin. Aceasta a fost proiectată pentru luni seara, 6 decembrie, la ora 8 p.m. În acelaşi timp, Duca spera să afle ce este în spatele acestei tentative sovietice de apropiere şi m-a rugat pe mine să fac cîteva investigaţii discrete.*

La 6 decembrie, înainte de masă, m-am întîlnit cu domnul Hinks, care se ocupă de problemele româneşti la Legaţia britanică, şi am aflat de la el că ministrul britanic, domnul Mallet, luase masa cu doamna Kollontai vineri, 3 decembrie, numai cu cîteva ore înainte ca Şeinescu să-l informeze pe ministrul său despre interesul manifestat de Spicikin de a se întîlni cu românii. După cît se pare, în timpul mesei, domnul Mallet i-a spus doamnei Kollontai că guvernul său i-a dat dispoziţie să o informeze că guvernele britanic şi american, prin reprezentanţii lor la Stockholm (şi de prin alte părţi), se aflau în contact cu cercurile româneşti care pretindeau că sînt legate de o mişcare de opoziţie din România aflată sub conducerea lui Maniu şi, probabil, a regelui. Aceşti leaderi au afirmat că aveau motive să creadă că ei vor putea să răstoarne actualul regim, dar că nu doreau să întreprindă vreo acţiune radicală înainte de a şti ce intenţionau Naţiunile Unite, ce garanţii de securitate puteau ele oferi noului regim odată venit la putere şi ce condiţii vor fi oferite pentru o capitulare necondiţionată. De vreme ce nici o hotărîre nu se poate lua la Stockholm, se sugera că poate doamna Kollontai dorea să stabilească vreun contact cu aceste cercuri româneşti pentru a aduce la cunoştinţa guvernului ei orice informaţie sau propunere ce s-ar putea primi la Stockholm.

Doamna Kollontai, despre care se ştie că este foarte activă în legătură cu problema finlandeză, asemănătoare în multe sensuri cu cea română, a manifestat, după cît se pare, un interes considerabil pentru remarcile domnului Mallet şi a spus că ea ar fi foarte mulţumită să trateze cu o persoană competentă de la Legaţia română din Stockholm. Domnul Mallet a informat-o că domnul Duca este persoana cu care legaţiile britanică şi americană s-au aflat în contact şi i-a dat doamnei Kollontai anumite informaţii de fond despre domnul Duca. Se subînţelege că însăşi doamna Kollontai ar dori să-l primească pe domnul Duca, cu condiţia ca ea să primească permisiune de la guvernul ei.

Avînd în vedere întîlnirea Spicikin-Şeinescu proiectată pentru acea seară, l-am informat imediat pe Duca (cu aprobarea lui Hinks) despre dineul Mallet-Kollontai. Duca şi-a arătat interesul şi îngrijorarea, pentru că, ştiind că doamna Kollontai nu se afla în spatele întîlnirii Spicikin-Şeinescu, el se temea că el ar fi putut să menţioneze numele său (al lui Duca) lui Spicikin, care în schimb putea să-l menţioneze în faţa lui Şeinescu. Acesta ar fi evident lucrul cel mai regretabil, întrucît l-ar face suspicios pe Şeinescu în legătură cu acţiunile lui Duca şi ar putea diminua sau reduce la zero utilitatea lui Duca, în calitatea sa de intermediar între rege şi cercurile aliate. Duca şi-a exprimat dorinţa ca eu să-i spun lui Mallet şi să-l rog, dacă el vrea, să ia legătura cu doamna Kollontai

[1] În traducerea rusească, întocmită de ataşatul Spicikin, se afirmă că ministrul Nanu a explicat că este vorba despre Mihai Antonescu.

[2] Diplomatul american nu cunoştea sistemul instituţiilor speciale din România, întrucît Şeinescu nu putea fi reprezentant al poliţiei, ci mai degrabă — şi mai plauzibil — al S.S.I.-ului

înainte de întîlnirea Spicikin-Şeinescu pentru a-i explica situaţia delicată.

După ce am vorbit cu dv., m-am dus la domnul Hinks, care l-a informat imediat pe domnul Mallet despre întîlnirea Spicikin-Şeinescu şi despre rugămintea lui Duca. Apoi Hinks m-a informat că Mallet acţionase prompt şi, spre sfîrşitul după-amiezii (6 decembrie), a trimis o notă doamnei Kollontai. La ora 9.30, Duca m-a sunat ca să-mi spună că Spicikin anulase întîlnirea cu Şeinescu cu scuza că înainte de a se întîlni cu acesta s-au cerut noi instrucţiuni de la Moscova.

Probabil doamna Kollontai îşi informează guvernul despre intenţia de a se întîlni cu Duca într-un viitor apropiat".

(Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, Microfilme S.U.A., rola 662, cadrele 669-682)

Iar în memoriile sale, fostul consilier de Legaţie George Duca scrie:

„19 decembrie 1943. *Instrucţiunile cerute au sosit alaltăieri, ceea ce mi-a pricinuit iarăşi o muncă încordată, pînă la 2 şi jumătate noaptea. Acestea sînt amănunţite şi precise, căci sînt dezlegat a accepta «invitaţia doamnei Kollontai», cu toate că eu scrisesem clar că fusese doar vorba de o «intenţie». Cum reiese, spre mirarea mea, că opoziţia nu a luat pînă acuma nici un contact cu reprezentanţii Sovietelor - sub pretextul puţin convingător al unei «imposibilităţi materiale» - şi, pe de altă parte, constatînd dorinţa noastră de a intra în legătură cu dînşii, am luat iniţiativa de a cere o întrevedere doamnei Kollontai.*

În ciuda gravităţii acestui pas, conştiinţa mea este totuşi împăcată, fiindcă în dramaticele împrejurări de azi trebuie să fim realişti: după ultimele conferinţe de la Moscova şi Teheran, nu mai încape nici o îndoială că sîntem nevoiţi a ne adresa celor trei puteri aliate, laolaltă, mai deschis anglo-americanilor decît ruşilor, dar nu acestora din urmă prin intermediul celor dintîi... Aştept acum răspunsul ambasadoarei paralitice".

(G.I. Duca, *Cronica unui român în veacul XX*, Editura Ion Dumitru, München, 1985)

Oprim aici descrierea dosarului Su-Ro de la Arhivele diplomatice sovietice, conducerii cărora — în speţă directorului Direcţiei istorico-diplomatice a M.A.E. al U.R.S.S. Felix N. Kovaliov — îi adresăm încă o dată mulţumirile noastre. I-am adăugat cîteva documente americane şi româneşti, lămuritoare pentru contextul istoric, urmînd ca în numărul viitor să continuăm a reproduce documente, din surse sovietice, în această eşuată încercare de ieşire a României din război. Credem că toate asemenea documente şi altele mult mai importante pentru istoria contemporană a României — cum sînt, de pildă, imensa arhivă Titulescu-Litvinov, cea privindu-l pe Grigore Gafencu în U.R.S.S., cele de la Cairo şi Ankara (cît de special este pentru noi, istoricii, documentul american reprodus în nr. 6/1991 al revistei noastre despre misiunea profesorului C.C. Giurescu la Istanbul), esenţiala arhivă a deţinerii mareşalului Ion Antonescu şi a celorlalţi demnitari ai regimului său între septembrie 1944 şi primăvara 1946, undeva în Uniunea Sovietică, materialele despre cazul Pătrăşcanu, orientat şi de consilieri sovietici, şi cele privind multe-multe alte capitole: relaţiile P.C.R. cu Cominternul sau cele ale conducerii lui Gheorghiu-Dej şi apoi ale lui Nicolae Ceauşescu cu conducerea P.C.U.S., a statului şi guvernului sovietic, inclusiv momentul Praga 1968 şi ultima discuţie de la Moscova din decembrie 1989 cu Nicolae Ceauşescu — ne vor ajuta să scriem istoria adevărată. ■

(Va urma)

CLIO ANUNŢĂ

SPONSORUL LUI KARL MARX

În 1847 oraşul Bruxelles devenise Mecca revoluţionarilor din Europa. Agitatori alungaţi din ţările lor şi delegaţi ai mişcărilor muncitoreşti din Franţa, Anglia, Germania, Polonia se strîngeau în cafenelele oraşului şi discutau cît era ziua de lungă. La una dintre mese luau loc, în fiecare zi, trei bărboşi — două bărbi negre şi una albă. Unul dintre ei aducea şi un caiet. Se numea Karl Marx şi pe prima pagină a caietului era scris: *Manifestul Partidului Comunist*. Celălalt tînăr era Friedrich Engels. Al treilea personaj, cu barba albă, era Jean Laffite. Avea 56 ani şi era ultimul mare pirat din Caraibe. Cu banii proveniţi, în mare parte, din piraterie, a finanţat el tipărirea *Manifestului*.

Pe atunci, Laffite se stabilise, ca onorabil neguţător, la Saint-Louis, Mississippi. Afacerile lui prosperau. Dar păstrase nostalgia flibustei, cu regulile ei comunitare. Iată motivul care l-a făcut să se intereseze de mişcările muncitoreşti anticapitaliste. Aşa i-a cunoscut pe Marx şi Engels. Laffite, care coresponda cu viitorul preşedinte american Abraham Lincoln, i-a trimis acestuia un exemplar din *Manifestul Partidului Comunist*, cu speranţa că îl va convinge să se inspire din ideile expuse. Pare-se, fără succes.

D.M.

23 august 1944-9 mai 1945

ANTIAERIANA ROMÂNĂ LA DATORIE

General-lt. (r) GH. D. MARINESCU

„M-am născut în anul 1891, la 16 noiembrie stil vechi, către orele 4 dimineaţa, în comuna Cotorca, judeţul Buzău. Tatăl meu a fost preotul Dobre Marinescu, preotul bisericii din sat, al cărui preot-ajutor era bunicul meu, Atanase Stoicescu, tatăl mamei mele, Constantina (Dina). Familia noastră a fost numeroasă, cu 10 (zece) copii, 6 băieţi şi 4 fete. Dintre aceşti copii, 8 (5 băieţi şi 3 fete) au ajuns la deplina maturitate, şi-au terminat studiile şi au întemeiat familii. Cursul primar l-am făcut la şcoala din sat, al cărei învăţător era tatăl meu. În anul 1902 am absolvit cursul primar, am dat examen şi am intrat la Liceul «Hasdeu» din Buzău, absolvind secţia reală a acestuia".

Aşa începe Povestea unei vieţi, **lucrare memorialistică datorată generalului-locotenent în rezervă Gheorghe D. Marinescu (decedat în noiembrie 1989), pe care soţia sa, doamna** Maria Marinescu **ne-a pus-o cu amabilitate la dispoziţie.**

Este într-adevăr povestea vieţii unui om care impresionează prin ţinuta sa morală, prin tăria convingerilor, prin demnitate şi o mare dîrzenie în faţa adversităţilor pe care le-a avut de întîmpinat. Vom cunoaşte povestea vieţii unuia dintre numeroşii bravi ostaşi ai armatei noastre, dar şi calvarul uneia dintre mii de victime ale odiosului aparat de represiune pus în funcţiune de regimul comunist încă din primele zile ale instaurării dictaturii.

Deocamdată, să schiţăm în cîteva cuvinte traiectoria vieţii bravului oştean. Absolvent al Şcolii de ofiţeri de artilerie (1912), participant la campaniile din 1913 şi 1916-1918 (în aceasta din urmă ca comandant al Escadrilei 9 recunoaştere din cadrul Grupului 2 aeronautic, pus la dispoziţia Armatei 1, în timpul bătăliei de la Mărăşeşti), absolvent al Şcolii Superioare de Război, cu stagii la diferite unităţi şi la conducerea unor instituţii de învăţămînt militar, în 1926 urmează cursurile Şcolii de tir şi bombardament aerian de la Cazaux (Franţa), fiind numit un an mai tîrziu comandant al şcolii similare din România organizată atunci la Mamaia. În 1929 a fost chemat în Inspectoratul general tehnic al armatei. Avansat la gradul de colonel în 1937, doi ani mai tîrziu a fost detaşat în Comandamentul apărării antiaeriene a teritoriului (nou creat), iar la 1 octombrie 1939 numit comandant secund al apărării antiaeriene a teritoriului. La 10 mai a devenit secretar general al Subsecretariatului de stat al aerului, iar după 15 septembrie 1940 a revenit în cadrul Comandamentului apărării antiaeriene, fiind înaintat la gradul de general de brigadă. După 22 iunie 1941, în calitate de comandant secund al apărării antiaeriene a armatelor de operaţii, a fost ataşat Marelui Cartier General Român şi a făcut toată Campania din Est. Dar ajunşi în acest punct, să facem loc unui prim extras din amintirile generalului, tocmai pentru a putea urmări şi înţelege mai bine drama pe care a trăit-o în perioada imediat următoare războiului ca deţinut în celebrele închisori comuniste ale României, dramă pe care o va relata în numerele viitoare ale revistei noastre.

M. ŞTEFAN

În faţa perspectivei de a ne vedea ţara ocupată de armatele ruse şi de a pierde războiul alături de Germania, regele Mihai, de acord cu şefii politici ai opoziţiei şi cu înaltul comandament al armatei, a ordonat în după-amiaza zilei de 23 august 1944 arestarea mareşalului Ion Antonescu şi a susţinătorilor lui cei mai apropiaţi. În acelaşi timp a constituit un nou guvern, în care au intrat delegaţi ai tuturor partidelor (y compris socialiştii şi comuniştii), cu misiunea de a încheia imediat un armistiţiu cu Uniunea Sovietică. Cu toate angajamentele luate de şeful Misiunii militare germane, trupele şi în primul rînd aviaţia lor au trecut, chiar a doua zi dimineaţa (24 august), la atacarea trupelor şi a instalaţiilor militare româneşti. Ca urmare a acestor acte, guvernul român condus de generalul Sănătescu a declarat război Germaniei în chiar după-amiaza acelei zile şi a ordonat trupelor române să treacă la atacarea trupelor germane şi expulzarea lor de pe teritoriul naţional.

Trupele române aflate în Bucureşti trec la atacul posturilor de comandă şi al diferitelor formaţiuni germane şi, după ciocniri sîngeroase, le capturează sau le pun pe

goană. Unităţile de apărare antiaeriană iau parte activă la lupte; astfel, Bateria antiaeriană de 88 mm amplasată la nord de pădurea Băneasa, baterie care ţinea sub foc aerodromul de la nord de Otopeni, ocupat de germani, a fost atacată timp de două zile şi s-a apărat cu îndîrjire, germanii fiind respinşi cu ajutorul celor două tunuri de 20 mm, cu armamentul portativ din dotare şi chiar cu grenadele.

La 28 august, toate comandamentele şi formaţiunile germane din Bucureşti sau din jurul său sînt capturate sau izgonite.

La fel au procedat unităţile noastre de apărare antiaeriană care intrau în componenţa dispozitivului de apărare din jurul Ploieştilor şi Cîmpinei. De îndată ce au luat cunoştinţă de declaraţia noastră de război, au trecut la atacarea vecinilor lor germani care, după o scurtă rezistenţă, au părăsit poziţiile numai cu armamentul portativ şi s-au retras spre nord. Toată această grupare se ridica la cîteva mii de oameni şi a încercat să treacă în Transilvania, pe Valea Prahovei, dar s-a izbit, la Breaza, de barajul trupelor române, care au respins-o spre sud, provocîndu-i pierderi mari. Ameninţaţi cu încercuirea, germanii au trecut pe la Telega, în Valea Slănicului, dar au fost din nou interceptaţi de români, care au atacat din mai multe direcţii, silindu-i să fugă precipitat spre trecători.

Primele subunităţi sovietice au intrat în Bucureşti în după-amiaza de 29 august, găsindu-l complet golit de germani.

Unităţile de antiaeriană aparţinînd marilor unităţi care luptaseră în Moldova şi Basarabia sau fuseseră în apărarea Dobrogei s-au retras şi ele odată cu celelalte trupe române, îndreptîndu-se către noile poziţii destinate lor pe noul front de bătălie, în curs de închegare în Transilvania, de-a lungul Tîrnavei Mici, Mureşului şi Munţilor Apuseni. Comandantul titular al apărării antiaeriene, generalul R. Enescu, fiind pus în disponibilitate, la 20 septembrie mi s-a încredinţat Comandamentul apărării antiaeriene a teritoriului şi a armatelor de operaţii. Misiunea forţelor române de antiaeriană, aşa cum decurgea ea din convenţia de armistiţiu ce fusese semnată la Moscova, era: a) de a apăra în contra atacurilor aeriene inamice întreg teritoriul naţional român rămas în spatele frontului; b) de a acoperi în contra activităţii aeriene inamice mişcările şi acţiunile de luptă ale celor două armate române (a 4-a şi 1-a), care luptau pe noul front alături de ruşi.

Cînd armatele ruso-române din Transilvania şi Banat au respins forţele germano-ungare spre nord-vest şi vest, pînă dincolo de linia Tisei, liniile de comunicaţii ale grupului de armate ruse Malinovski lungindu-se, lipsa unităţilor de artilerie antiaeriană de care sufereau ruşii a început să se simtă, comandamentul rus fiind obligat să apeleze la aliaţii lor români ca, pe lîngă diviziile angajate deja pe front, să le mai pună la dispoziţie încă un mare număr de unităţi antiaeriene, care să le apere spatele.

Spre a răspunde solicitării, Comandamentul apărării antiaeriene a trebuit să treacă la o nouă regrupare a forţelor sale: a retras toate unităţile amplasate în Moldova, Dobrogea şi Muntenia (cu excepţia Bucureştilor şi zonei petrolifere) şi a organizat cu ele Divizia 1 antiaeriană pusă sub comanda generalului-maior Horia Roman. Restul de 6 regimente antiaeriene de care mai dispunea Comandamentul apărării antiaeriene, reunite în 3 brigăzi, au rămas la misiunile lor iniţiale: apărarea spatelui armatelor 1 şi 4 române şi a zonei petrolifere şi a Capitalei.

Cum însă către sfîrşitul lunii decembrie 1944 şi începutul lui ianuarie 1945 germanii, profitînd de lungile nopţi de iarnă, au început să trimită avioane care lansau mine pe Dunăre, scufundînd cîteva importante convoaie cu benzină, muniţii şi subzistenţe pentru trupele ruse, Comandamentul sovietic a apelat iar la aliaţii lor români pentru apărarea acestei foarte importante linii de comunicaţii a armatelor lor din Ungaria. A trebuit deci să renunţam la apărarea Capitalei şi Regimentul 7 a.a. şi o brigadă de proiectoare a primit misiunea să apere cursul Dunării între Bechet şi Porţile de Fier.

În ziua de 1 ianuarie 1945 am fost avansat la gradul de general-locotenent.

Unităţile Diviziei 1 a.a. au fost utilizate de Comandamentul sovietic pentru apărarea aerodromurilor, depozitelor de muniţii şi carburanţi, a podurilor, gărilor şi cantonamentelor importante etc. Din punct de vedere al hranei, Divizia era în subzistenţa armatelor sovietice, pe care le deservea; ca aprovizionare cu muniţii, benzină, echipament, încadrare, instrucţie, reparaţii depindea de Comandamentul român al apărării antiaeriene. Unităţile Diviziei 1 a.a. au doborît un însemnat număr de avioane inamice şi uneori au fost întrebuinţate şi în lupta împotriva blindatelor. Comandantul diviziei a primit note elogioase la terminarea războiului din partea generalului comandant al Armatei 5 aeriene sovietice.

La 9 mai 1945, cele mai înaintate unităţi ale Diviziei 1 a.a. române se aflau la Viena, unde apărau triajul, gara principală şi aerodromul, cucerite de ruşi cu cîteva zile înainte de capitularea Germaniei. Pe de altă parte, la aripa dreaptă a grupului de armate Malinovski, grupul de artilerie antiaeriană al Armatei 4 române se găsea la cîţiva zeci de km de Praga. ■

(Va urma)

23 AUGUST 1944: MĂRTURII INEDITE

DIN PROCESUL LUCREŢIU PĂTRĂŞCANU

CRISTIAN POPIŞTEANU

● Mareşalul Ion Antonescu urma să-l întîlnească pe Lucreţiu Pătrăşcanu ● Cum s-a alcătuit delegaţia pentru semnarea armistiţiului de la Moscova ● De ce a fost comutată pedeapsa de condamnare la moarte a şefului S.S.I.

Calvarul detenţiei (şi anchetelor) lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi al celorlalte persoane „implicate" în grupul său de organizatorii tuturor represiunilor cu care şi-a început (şi de fapt cu care şi-a sfîrşit) comunismul dominaţia în România include o infinitate de metode. Am văzut din actul de acuzare pubilcat în numărul trecut al revistei noastre, cîte „crime" de o gravitate excepţională cădeau în seama lor. Pentru a se ajunge la fabricarea acestor „crime", interogatoriile se desfăşurau aproape fără întrerupere (însoţite de cele mai multe ori de brutalităţile şi pedepsele cele mai aspre). Iar întrebările priveau o listă imensă de întîmplări, de la viaţa personală sau cea intimă la pregătirea loviturii de stat, de la acţiuni de spionaj la întrevederi cu diferite personalităţi. Absurditatea întrebărilor, ilogismul lor şi repetarea interogatoriilor pe aceeaşi temă erau o practică naturală a anchetatorilor.

Intrînd în posesia unor revelaţii din sursă directă, respectiv chiar de la Lucreţiu Pătrăşcanu, la cîteva interogatorii (care par a nu fi fost viciate de brutalităţi ci doar de presiunea anchetatorilor) despre evenimentele legate de 23 august 1944, ne pregătim să le dăm publicităţii. Credem că, împreună cu documentele din arhivele diplomatice sovietice (unde Magazin istoric a păşit pentru prima oară) despre aceleaşi evenimente, ponderea dosarelor secrete pe care revista noastră le introduce în dezbaterea istoriei contemporane româneşti, a cărei luminare este atît de necesară, capătă noi dimensiuni.

Şi acum vom citi împreună declaraţii de maximă importanţă ale lui Lucreţiu Pătrăşcanu despre o serie de momente-cheie legate de actul de la 23 august 1944; completările între paranteze drepte ne aparţin.

Primul moment este certificarea unei proiectate întrevederi între Lucreţiu Pătrăşcanu şi mareşalul Ion Antonescu. (În transcrierea documentelor, am respectat întru totul textul originalelor).

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu, în legătură cu întrevederea avută cu Piki Vasiliu [subsecretar de stat la Ministerul afacerilor interne, inspector general al Jandarmeriei], declar următoarele:

La sfîrșitul lui martie 1944 sau în primele două zile ale lui aprilie 1944 — în orice caz înainte de 4 aprilie — într-o dimineață pe la orele 7-7.30 a venit un agent și mi-a comunicat că trebuie să merg la comandantul Jandarmeriei, pe Șoseaua Ștefan cel Mare. M-am îmbrăcat și m-am dus cu agentul. În tramvai l-am întîlnit pe Nițulescu, care a voit să-mi vorbească, dar i-am făcut semn că sînt cu agent și el nu s-a apropiat de mine.

La Jandarmerie am fost introdus în biroul lui [Constantin] Anton [șeful de stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei]. După o jumătate de oră am fost chemat de Piki Vasiliu.

După ce s-a interesat de tratamentul medical, motivul întreruperii domiciliului obligator, mi-a spus că Antonescu se gîndește să încheie armistițiu și voiește să știe dacă conducerea P.C.R. ar forma o delegație, care să înceapă preliminările. Crezînd că totul este o provocare polițistă, i-am răspuns că n-am nici o legătură cu conducerea P.C.R., că urmez doar tratamentul medical și frecventez biblioteca Academiei. Piki Vasiliu a insistat și a revenit mai accentuat asupra intențiilor lui Antonescu să încheie armistițiu. Mi-am dat seama că poate, totuși, e ceva serios, discuția aceasta avînd loc după Uman [localitate din Ucraina, eliberată de armatele sovietice la 10 martie 1944]. Am continuat să neg, mai departe, orice legătură cu conducerea P.C.R., dar i-am răspuns la insistențele lui, că-i pot spune părerea mea personală și anume: războiul lui Hitler e pierdut și România e foarte bine să rupă cu Hitler și să se încheie armistițiu ieșind din război și din Axă. În ce privește delegația — tot ca părerea mea personală — că ar trebui făcută din reprezentanții tuturor organizațiilor și formațiilor antifasciste, astfel încît să se poată vorbi în numele poporului român. Piki Vasiliu a notat ce am spus și m-a întrebat dacă aș accepta să-l văd pe Ion Antonescu și să discut cu el problema de mai sus. Am stat puțin pe gînduri. Mi-am amintit că la radio Moscova s-a spus odată — chiar în 1944 — că guvernul sovietic este gata să încheie armistițiu chiar și cu Antonescu, dacă România rupe cu Axa. În același timp, cum toată activitatea politică a P.C.R. era concentrată asupra aceleiași chestiuni: scoaterea României din războiul antisovietic și ruperea de Axă — indiferent cine le-ar fi făcut — am răspuns afirmativ. Piki Vasiliu m-a rugat să viu a treia zi, la orele 10 dimineața, în Piața Romană lîngă un depou [stație] de benzină, unde mă va aștepta cu mașina. M-a mai rugat să se țină cel mai adînc secret asupra celor discutate, din cauza Gestapoului. În aceeași zi, l-am chemat pe Bodnăraș — cu care aveam atunci legătură permanentă, fiind în timpul pregătirii înlăturării lui Foriș [secretarul general al partidului comunist, înlăturat în noaptea de 3 spre 4 aprilie 1944] (cred că l-am chemat prin Orbanas, legătura lui — legătura mea fiind Lucia Flicher) și ne-am văzut seara la Lucia Flicher, pe str. Londra — casa ei utilizînd-o tocmai pentru întîlnirile cu Bodnăraș. I-am comunicat acestuia toate cele arătate mai sus. Cum nu luase ființă noul Secretariat [al C.C. al P.C.R.], iar înlăturarea lui Foriș și a Secretariatului de atunci fiind hotărîtă, n-am avut cu cine mă sfătui ce trebuie să fac, decît cu Bodnăraș. Acesta a fost de acord să-l văd pe Antonescu, pe baza punctului de vedere expus lui Piki Vasiliu în ce privește delegația.

A treia zi m-am dus în Piața Romană, la ora 10, și Piki Vasiliu mă aștepta, în civil, la volanul unei mașini. M-am suit în mașină și acesta mi-a spus că întrevederea cu Antonescu nu va avea loc deoarece acesta se mai gîndește, situația încă nu este atît de gravă etc. Am luat la cunoștință răspunsul și Piki Vasiliu m-a lăsat în fața școlii. Pe Bodnăraș nu l-am revăzut decît după 2-3 zile — întrucît, între timp, Foriș a fost înlăturat. L-am revăzut — cred — tot la Lucia Flicher. I-am povestit contramandarea întîlnirii cu Antonescu. Curînd s-a format noul Secretariat și am fost chemat la o ședință. N-aș putea preciza dacă atunci sau mai tîrziu am comunicat întregului Secretariat discuția cu Piki Vasiliu dar țin minte că în 1945, vorbind cu Constantin Pârvulescu — secretarul general al Partidului în 1944 — ne-am amintit de chestia cu Antonescu. Deci am făcut Secretariatului nou, în plenul lui, referat asupra propunerii lui Antonescu, pentru că altfel Pârvulescu nu avea de unde să știe.

În 1946, cînd s-a făcut instrucția lui Ion Antonescu la Ministerul de interne, unul dintre anchetatori l-a întrebat de ce n-a încheiat armistițiul. Antonescu a răspuns că s-a gîndit la acest lucru și a voit să aibă o întrevedere cu mine, pe această chestiune, dar întrucît eu am spus că delegația trebuie să reprezinte poporul, iar el voia să-l reprezinte pe el și guvernul lui — întîlnirea n-a mai avut loc. Cu alte cuvinte nu i-a plăcut punctul de vedere comunicat de mine.

Semnez liber și nesilit de nimeni".

Această declarație din noiembrie 1951 este urmată de o a doua, *identică* în conținut, la 10 mai 1952, și de o a treia, *identică* în conținut, la 15 septembrie 1952. Era, după cum specificam, o metodă a anchetatorilor: *de a repeta întrebările asupra acelorași puncte stabilite de ei pentru a determina pe arestați să se contrazică în propriile declarații.* Transcriem din cea de-a treia declarație alte întrebări referitoare la tatonările de pace ale României din primăvara anului 1944:

Întrebare:

În această perioadă, ce tratative se duceau cu Cairo?

Răspuns:

Eu nu știu ce tratative se duceau în această perioadă. La una din consfătuiri, la Safianu acasă, mi-a spus Buzești că are legături cu aliații prin Constantinopol, prin Crețeanu care era acolo, iar la sfîrșitul lui aprilie, în preajma plecării, a venit Vișoianu la mine spunîndu-mi că regele îl trimite la Cairo.

Întrebare:

Cum a ajuns Vișoianu să-ți spună că pleacă la Cairo și de ce ți-a spus?

Răspuns:

Înainte de a lua legătura cu palatul, am trimis pe nevastă-mea la Vișoianu, pentru a-mi face legătura cu el. La întîlnirea cu el au discutat și situația politică în general și din discuția cu el și-a dat seama de activitatea politică a mea.

Eu am făcut legătura cu el pentru a vedea ce se petrece la palat și care-i atmosfera acolo.

În preziua plecării lui la Cairo, am avut o întîlnire cu el la Florica Brătescu-Voinești, unde mi-a spus că regele îl trimite pe el la Cairo pentru a lua legătura cu aliații.

El mi-a spus că este împotriva plecării lui, dar nu poate să-l refuze pe rege.

El nu mi-a spus nimic din ceea ce i-a spus regele, să discute el la Cairo cu aliații.

Întrebare:

A mai plecat cineva care deasemeni te anunța că pleacă din țară?

Răspuns:

Da, m-a anunțat Ausnit.

În preziua plecării lui, Guță Steinberg mi-a organizat o întîlnire cu Ausnit la el acasă. În această întîlnire el mi-a spus că pleacă din țară și m-a întrebat dacă conducerea Partidului are de trimis vreun mesaj. Eu i-am spus că nu am de trimis nimic. După aceasta m-a întrebat ce poate să comunice cercurilor politice din Apus. Eu i-am spus să comunice că în România există o mișcare de rezistență condusă de comuniști și că această mișcare se întărește pe zi ce trece. După aceasta nu l-am mai văzut pe Ausnit pînă după 23 August în decembrie la recepția la englezi.

Întrebare:

Căror fapte se datorește că atît Ausnit cît și Vișoianu s-au întîlnit cu dumneata înaintea plecării lor la Cairo?

Răspuns:

Acest lucru se datorește faptului că ei știau că eu sînt în conducerea Partidului și ei lucrau cu Partidul.

Ei voiau să informeze conducerea Partidului de aceste lucruri.

Lt. col. de Securitate,
Soltuțiu Ion."

Un alt moment asupra căruia a fost anchetat Pătrășcanu este formarea delegației române care la 29 august a plecat la Moscova pentru a semna armistițiul cu cele trei puteri ale coaliției antihitleriste — U.R.S.S., S.U.A. și Anglia —, precum și discuția arestatului cu ambasadorul englez în capitala sovietică, A.K. Kerr.

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu, la întrebarea de mai jos declar următoarele:

Întrebare:

Cum și din cine s-a format comisia de ducere a tratativelor în vederea Armistițiului?

Răspuns:

În prima ședință a Consiliului de Miniștri, a guvernului Sănătescu, care a avut loc în ziua de 25 august 1944, în subsolul «B.N.R.», s-a ridicat chestiunea începerii imediate a tratativelor de Armistițiu. Pe front se luase deja contact între comandamentul sovietic și cel românesc. Maniu a propus cînd a început discuția, ca din partea României să fie trimis un general. Chestiunea începerii tratativelor de Armistițiu a ridicat-o ministrul de Externe de atunci, Niculescu-Buzești. M-am ridicat împotriva propunerii lui Maniu, care și cu această propunere se menținea pe vechea lui poziție de a nu lua nici un angajament politic ca șef al P.N.Ț. în ce privește Armistițiul. Eu am cerut ca să se trimită o delegație mai largă — în care să fie reprezentat și elementul politic din noul guvern. Întrucît — în ce mă privește — socoteam că cea dintîi și principala problemă după reușita loviturii de Stat este de a asigura o cît mai rapidă și efectivă participare a României la războiul antihitlerist și pentru a avea siguranța că delegația trimisă va merge hotărîtă și fără rezerve pe această linie, am propus ca și eu să fac parte din delegația de Armistițiu, tocmai în vederea scopului de mai sus. În fața argumentelor mele și a propunerii făcute, Maniu a cedat, s-a declarat de acord cu o delegație reprezentativă și a propus ca Ghiță Pop — pe atunci secretar general al P.N.Ț. — să facă parte din delegație. Am fost de acord cu această propunere și cu desemnarea, din partea Consiliului, a lui Dămăceanu — subsecretar de stat la Război — care urma să discute partea militară a Armistițiului. Delegația a fost complectată cu Ion Cristu, desemnat de Externe, și cu col. Focșăneanu de la Marele Stat Major. Eu m-am propus să fac parte din delegație — dat fiind [că eram] singurul ministru în delegație, mi-a revenit prin acest fapt președinția delegației. Asupra președinției delegației nu a fost nici un fel de discuție, chestiunea rezolvîndu-se în acest fel automat.

Întrucît după noaptea de 23 August, au început bombardamentele masive nemțești și legătura cu Partidul a fost pentru patru zile întreruptă — și fiind în situația de a lua o atitudine imediată — propunerea de mai sus în forma în care am făcut-o din inițiativă proprie și pe răspundere proprie[1]. În prima ședință cu Secretariatul Partidului, în ziua de 26 sau 27 august, am comunicat cele discutate în Consiliul de Mi-

[1] Studiind aceste texte ne apare evident că deși prin conținut declarațiile reflectă punctul de vedere și mai ales fapte și informații cunoscute doar de Lucrețiu Pătrășcanu, stilul lor este mai degrabă al anchetatorului, care-i rezumă declarațiile după orele de interogatoriu.

niștri relativ la Armistițiu și Secretariatul a aprobat să plec în calitate de președinte al delegației la Moscova.

Semnez liber și nesilit de nimeni. 24 iulie 1951."

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu, la întrebările de mai jos declar următoarele:

Întrebare:

Ce ați discutat la Moscova cu ambasadorul Kerr?

Răspuns:

În noaptea cînd am ajuns la Moscova, am adresat o scrisoare personală Ministrului de Externe Sovietic, la care am primit răspuns după cîteva zile. Trei sau patru zile după sosire am fost chemați — eu ca președinte și cu doi membri ai delegației — la Ministerul de Externe Sovietic. Am desemnat din delegație pe generalul Dămăceanu și pe Vișoianu. Am luat atunci contact la Kremlin cu Ministrul de Externe Sovietic și cu adjunctul său. S-au discutat liniile generale ale armistițiului și — după propunerea mea — participarea României la războiul antihitlerist, Dămăceanu dînd unele lămuriri de ordin militar privind efectivele românești, armamentul lor etc. Prin funcționarul de la Externe, sovietic, care ținea legătura cu delegația românească, am rugat pe ministrul adjunct sovietic să mă primească în audiență. Ministrul adjunct m-a primit imediat și am discutat cu el diferite chestiuni, privind și Armistițiul și situația politică din țară. În cursul acestei discuții mi-a spus că tratativele întîrzie din cauza guvernului englez — care urma să facă o comunicare în legătură cu redactarea definitivă a proiectului de convenție a Armistițiului. I-am spus că voiu lua contact direct cu reprezentantul Marii Britanii de la Moscova, pentru a urgenta începerea tratativelor. Prin funcționarul sovietic de la Externe, am aranjat o întrevedere cu Kerr, ministrul Angliei la Moscova. Am fost la el, împreună cu Știrbey și Vișoianu — de două ori, în ambele dăți ridicînd chestiunea, pentru ce guvernul englez nu trimite răspunsul așteptat. El mi-a declarat prima oară că s-a comunicat dominioanelor textul definitiv al convenției și că aștepta răspunsul lor și că el va comunica la Londra cererea delegației române, de a urgenta începerea tratativelor. Cum totuși au mai trecut cîteva zile și tot nu au început tratativele din cauza aceleiași întîrzieri pusă de guvernul britanic — am fost și a doua oară, insistînd asupra acestui fapt. Kerr mi-a spus că a comunicat la Londra și probabil că răspunsul va sosi curînd. O zi sau două după această nouă vizită, au început tratativele de Armistițiu — englezii dîndu-și asentimentul la formarea definitivă a proiectului de Convenție.

Amănuntele discutate cu Kerr nu mi le aduc aminte, dar toată discuția a privit tratativele de Armistițiu și ambele vizite au fost foarte scurte.

Întrebare:

Despre ce ați discutat la Moscova, cu Harriman?

Răspuns:

Și discuția cu Harriman a privit tot urgentarea tratativelor de Armistițiu. Întrevederea cu el am aranjat-o tot prin funcționarul sovietic, care ținea legătura cu delegația română. Amănunte din discuția cu Harriman nu-mi amintesc, dar și cu el nu am discutat decît în legătură cu Armistițiul și vizitele au fost și la el foarte scurte.

Semnez liber și nesilit de nimeni. 24 iulie 1951."

Ultimul document din acest ciclu este declarația explicita a lui Pătrășcanu care lămurește un alt document publicat în revista noastră privind pe condamnații la moarte în procesul mareșalului Ion Antonescu (*Magazin istoric*, nr. 6/1991, pp. 49-56).

„Declarație

Subsemnatul L. Pătrășcanu, declar următoarele în legătură cu Eugen Cristescu:

După condamnarea grupului de criminali de război în frunte cu I. Antonescu, a venit la Minister în audiență Radu Xenopol, spunîndu-mi

Primire la Președinția Consiliului de Miniștri a unei delegații de generali și ofițeri sovietici. În imagine (de la stînga la dreapta): generalul Constantin Sănătescu, Lucrețiu Pătrășcanu, un colonel sovietic și Constantin Titel Petrescu

că Eugen Cristescu își ia angajamentul să dea pe mîna organelor Statului aparatul Intelligence-Service-ului, care lucrează în România. Cum știam legăturile lui Xenopol cu soția lui Cristescu, mi-am dat seama că comunicarea lui este autentică și mi-am și închipuit că soția lui Cristescu i-a adus și lui acest angajament la cunoștință. Dar cum nu mă interesau amănuntele, ci faptul în sine, nu i-am cerut lămuriri. Dîndu-mi seama că comunicarea lui Xenopol este adevărată, am comutat pedeapsa lui Cristescu de la moarte, așa cum figura pe lista mea, în închisoare pe viață și la palat m-am dus cu 4 nume. Lista

celor grațiați și a celor ce urma să fie împușcați am arătat-o numai la doi oameni la Comisia de Control, unde am fost întîi, și apoi la Partid, unuia din conducători.

Cînd la Comisia de Control, celui care conducea această Comisie [la acea dată generalul sovietic I.Z. Susaikov], am voit să-i detailez motivele care m-au făcut pe unii să-i grațiez, pe alții să-i execut — acel conducător m-a oprit și mi-a spus că aceasta este o chestiune care privește exclusiv guvernul român — de unde am dedus că de astă dată fiind vorba de execuții — acel conducător al Comisiei nu voește să ia atitudine, lucru care mi-a apărut foarte explicabil. Am voit ca chestia cu Cristescu să o arăt acelui conducător sovietic — dar în urma felului cum a decurs discuția nu am apucat să o fac. M-am gîndit la acel conducător, dîndu-mi seama că chestia Cristescu, în general, trece de competența organelor Statului Român. Cum prin faptul grațierii lui, știam că Cristescu va fi pus în situație să-și țină angajamentul — avînd tot interesul s-o facă — nu m-am mai interesat de urmări. De altfel am fost de părere că cu cît va ști [mai] puțină lume despre acest angajament și mai ales de ceea ce deținea Cristescu ca material informativ, cu atît era mai bine, deoarece în 1946 — lucrurile nefiind încă gata pentru o răfuială cu englezii — care figurau în Comisia de Control, era prematur să se discute despre angajamentul lui Cristescu.

Cînd Xenopol mi-a adus la cunoștință acest angajament, eu am socotit de datoria mea să fac ca Cristescu să trăiască — atît și nimic mai mult. Cui urma el să-i încredințeze secretul lui, cînd și în ce chip, nu era nici în atribuția mea și nici nu m-am gîndit să cercetez mai departe lucrurile.

Pentru aceste motive n-am comunicat absolut nimănui comutarea pedepsei de la moarte — așa cum am socotit în primul moment că urma să se întîmple — la închisoare pe viață. Aceasta am făcut-o din absolut proprie inițiativă — așa cum am procedat și cu ceilalți.

Pentru motivele de mai sus n-am comunicat nici conducerii Ministerului de interne, bănuind că Cristescu nu este la Interne ci în alt loc.

Semnez liber și nesilit de nimeni. 18 iulie 1951.

Prezentul proces-verbal de interogatoriu este identic cu originalul.

Lt. colonel de securitate,
Soltuțiu I."

În procesul-verbal de interogatoriu din 10 septembrie 1952, București, desfășurat între orele 17 și 20.30 și contrasemnat pentru conformitate cu originalul de lt. colonel de securitate I. Soltuțiu se repetă aceeași declarație plus o încercare de admonestare din partea anchetatorului:

„Întrebare:

Față de această afirmație a dumitale că numai pentru acest motiv l-ai scăpat pe Eugen Cristescu, ai adus la cunoștința organelor românești de competență, spre a se putea folosi de cele ce afirmi d-ta?

Răspuns:

Nu. Despre ceea ce am arătat în legătură cu Eugen Cristescu nu am spus nimănui.

Întrebare:

Atunci înseamnă că nu acesta era motivul salvării lui Eugen Cristescu de către d-ta, deoarece logic și normal era să arăți Ministerului de interne sau organelor de anchetă care se ocupau de Eugen Cristescu că el nu a fost sincer în anchetă și că el mai ascunde foarte multe lucruri, nu?

Răspuns:

Eu am socotit că nu trebuie să spun nimănui ce mi-a transmis Eugen Cristescu prin Xenopol, deoarece știam că organele de anchetă pînă la urmă, tot vor afla de la Cristescu cele ce le-a comunicat de la arest. Alt răspuns nu am de dat.

Întrebare:

Ce a însemnat acest lucru cînd d-ta ministru al Justiției în funcțiune ai intrat în legătură cu criminalul de război Eugen Cristescu prin Radu Xenopol și ai luat măsuri de a-l salva dintr-o situație peste capul Ministerului de interne și a organelor sale?

Răspuns:

Nu a însemnat nimic. Așa am considerat că trebuie eu să fac și am procedat excelent[1].

ss/L. Pătrășcanu."

Cred că toate aceste documente (deși date de L. Pătrășcanu în condițiile grele ale detenției), prin ineditul și laconismul informației istorice (nealterată de intervenția anchetatorilor), aduc la lumină noi detalii de mare însemnătate despre evenimentele istorice de acum 45-47 ani care nu mai trebuie trucate, exagerate, inventate, ci doar corect interpretate.

Chiar și aceste documente pur relatative ale faptelor au fost total denaturate de anchetatorii securității care, în ciuda celor trei declarații ale lui Pătrășcanu citate aici, susțin că el a arătat că în timpul războiului a dus tratative nu numai cu partidele „reacționare", cu regele și cu reprezentanții capitalului englez în România, ci și cu guvernul Antonescu.

O colecție de falsuri, minciuni, încălcări flagrante și premeditate ale oricăror norme juridice civilizate, toate cu consecințe criminale atît în cazul Pătrășcanu, cît și în numeroase alte cazuri, așa ni se înfățișează încă de pe acum drumul Golgotei pe care l-au urcat atîția dintre nevinovații osîndiți sau uciși de anchetele justiției și temnițele totalitariste. Sperăm să aducem la lumină și alte mărturii ale acestui drum spre infern la care au fost impuse mari personalități și mulți oameni simpli nevinovați. ■

---

[1] Aici Lucrețiu Pătrășcanu își dezvăluie propriul stil și răspunsul echivalează cu un dispreț nemascat față de anchetator pe care-l socoate probabil și incult și incompetent.

„Nici Stalin nu va putea aproba acest masacru..."

Avem în față Dosarul nr. 3 238. L-am putea considera o piesă a acelor „arhive secrete" despre care atît de mult se vorbește în ultimul timp. Poate fi privit astfel, dar numai situîndu-l într-un context istoric. Dacă pînă în decembrie 1989, el părea un dosar obișnuit, conținînd acte prin care o persoană ce se considera nedreptățită și solicita o pensie corespunzătoare, își justifica cererea prin diverse piese probatorii ale activității desfășurate, acum dosarul capătă o semnificație prevalent politică și prin aceasta istorică.

Constantin Costișel, fost colaborator apropiat și însoțitorul lui Petru Groza, în perioada în care acesta a fost prim-ministru, a depus în acest dosar și o mărturie ce depășește sfera problemei în sine, ea definește începutul unei întregi epoci. Iată mărturia:

„În 1948, pe cînd dr. Petru Groza era prim-ministru, mă lua cu el dimineața cînd mergea să facă tenis, pe care îl practica adesea. Ducîndu-mă ca de obicei să-l iau de acasă, l-am găsit foarte tulburat, galben la față și mi-a mărturisit că nu dormise toată noaptea. Am plecat cu el pe drum. Contrar obiceiului său de om voios și povestitor, de astă dată era tăcut, îngîndurat și frămîntat de gînduri care îi chinuiau chiar fizionomia.

Îngrijorat, am căutat să-l ispitesc cu diferite întrebări la care el nu răspundea și părea că nu mă aude. Ne-am plimbat astfel o oră tăcînd. La un moment dat mi-a spus:

— Costișel, pot să am încredere în dumneata?

— Domnule președinte... doar mă cunoașteți de zeci de ani de zile...

După multe ezitări, a început să mi se mărturisească:

— Astă noapte, pe la orele 12, o voce la telefon mă imploră să mă duc imediat la sediul Comitetului Central al partidului, căci se pun la cale fapte foarte grave de care voi răspunde și eu.

Cînd am întrebat cine este, mi-s-a închis telefonul. Tulburat și nedumerit, m-am îmbrăcat în grabă și am pornit spre Comitetul Central. Acolo, spre surprinderea mea și a celor prezenți, am găsit pe Ana Pauker, pe Vasile Luca, pe Iosif Chișinevschi și pe Teohari Georgescu. Se găseau în plină discuție aprinsă, iar intrarea mea i-a surprins și încurcat.

I-am întrebat despre ce este vorba, căci în calitatea mea de prim-ministru aș dori să fiu și eu informat, ca să nu fiu surprins de evenimente. Erau cu toții congestionați la față în urma discuțiilor avute și nu prea voiau să-mi comunice subiectul discuțiilor. După multe insistențe, i-am asigurat de devotamentul meu pentru partidul comunist și de încrederea pe care trebuie să o aibă în mine. Vasile Luca mi-a spus că ei au discutat suprimarea celor 6 500 oameni arestați, majoritatea intelectuali, conservatori reacționari și dușmani ai poporului, care, dacă vor fi lăsați în viață, ar putea deveni foarte periculoși... Că în urma discuțiilor avute, ei erau cu toții de acord că singura soluție era să scape de ei, să se facă o noapte a Sfîntului Bartolomeu ca în Franța și să fie cu toții suprimați, așa precum au suprimat legionarii pe miniștrii arestați la Jilava, într-o noapte. «Decît să ne suprime ei pe noi, mai bine îi suprimăm noi pe ei, cît timp îi avem în mînă. Așa au făcut și bulgarii».

Îngrozit și desfigurat, am început să urlu și să le spun că printre arestați se mai găsesc și rude de ale mele și prieteni, care m-au ajutat în vremuri grele, cînd și eu eram arestat și mi-au salvat viața. Că suprimarea lor fără judecată va avea un ecou internațional foarte nefavorabil pentru țară și pentru regimul nostru și chiar pentru Partidul Comunist Român. Că nici Stalin nu va putea aproba acest masacru în masă și chiar lui îi vor face greutăți în confruntarea lui cu [foștii] aliați din război, care nu vor aproba acest masacru și vor crede să Stalin l-a ordonat... Nimeni nu va crede că este o inițiativă particulară a unora dintre conducătorii Partidului Comunist Român... Că este mai bine să-l întrebe pe Stalin, care are răspunderea a tot ce se întîmplă în țara noastră și se face de [către] reprezentanții Partidului Comunist Român.

Două ore am discutat apoi cu Vasile Luca, cel mai înverșunat și mai cu autoritate dintre ei. Desfășurîndu-i toate argumentele care mi-au venit în minte, încet-încet, am observat că se face lumină în capul lui Vasile Luca și că i se înmoaie inima, spunîndu-i că printre arestați se găsesc și mulți secui reacționari și mulți germani. Că răspunderea este *enormă și istorică*, iar eu nu pot să-mi iau partea mea de răspundere la acest masacru al intelectualilor români, iar dacă se întîmplă acest fapt, eu îmi prezint demisia, orice consecințe ar fi să îndur după aceasta... Că demisia ar fi o dezavuare a celor ce au hotărît masacrul, fapt care va fi comentat de adversarii noștri și de presa din Occident.

Față de opunerea mea categorică, dar mai ales de argumentul Stalin și Occident, Luca i-a convins și pe ceilalți ca să amîne hotărîrea și să găsească *o altă soluție fără zgomot, întru realizarea aceluiași scop*... Astfel, în zori m-am înapoiat acasă zdrobit și desfigurat. *A fost cea mai cumplită noapte din viața mea, frate Costișel, și te rog să închizi în sufletul dumitale ce ți-am povestit, căci pe lîngă panica ce ar trezi astfel de destăinuiri, și eu și dumneata vom putea fi suprimați.* Cînd va veni vremea, și va veni odată, dacă vom mai trăi, vom putea vorbi deschis și despre aceasta. *Pînă atunci mormîntul tăcerii.*

În acea zi, nici dr. Petru Groza nu a mai făcut tenis ca de obicei, iar eu l-am condus acasă și apoi la Președinția Consiliului de Miniștri".

Aceasta este mărturia. Am transcris-o aidoma, preluînd atît punctele de suspensie, cît și sublinierile autorului ei. Desigur, marea majoritate a personajelor acelei nopți (ce puteau declanșa o altă noapte a Sfîntului Bartolomeu, dar de data aceasta în România), dacă nu chiar toate, sînt dispărute. Dar cu încrederea istoricului în șansa documentului de a supraviețui (desigur nu întotdeauna) și de a apare cînd nu te aștepți, așteptăm să găsim și alte piese care să autentifice această cutremurătoare depoziție făcută într-un moment cînd autorul ei nu se gîndea că va fi făcută publică. Textul relatării lui C. Costișel este datat 26 februarie 1971.

M. ȘTEFAN

UN CĂRTURAR UMANIST IGNORAT:

FILIP MORE DIN CIULA

IOAN DRĂGAN

Numele lui Filip More din Ciula era aproape cu totul necunoscut istoriografiei noastre pînă în anul 1966, cînd reputatul medievist clujean, profesorul Francisc Pall, menţiona originea lui românească într-un studiu sintetic asupra renaşterii şi reformei în istoria României. Remarcată apoi, succint, de către distinşii exegeţi ai umanismului românesc Sigismund Jakó (Philobiblon transilvan, **Bucureşti, 1977**) **şi Virgil Cândea** (Raţiunea dominantă, **Cluj-Napoca, 1977**), **personalitatea lui Filip More impune o atenţie sporită, el înscriindu-se în pleiada cărturarilor deschizători de drumuri în cultura umanistă din ţara noastră.**

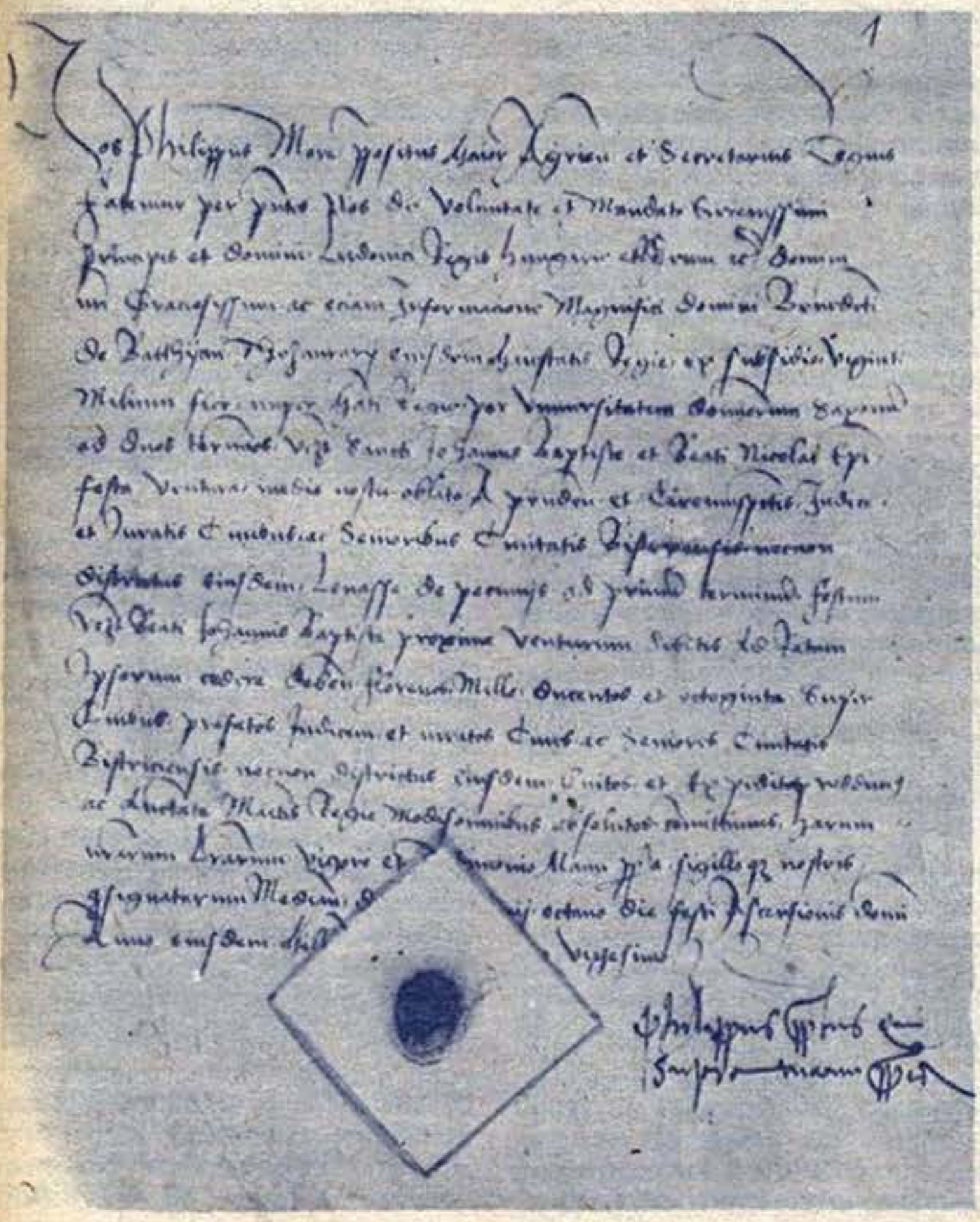

Între oştenii lui Iancu de Hunedoara

S-a născut în preajma anului 1470, în localitatea Ciula din Ţara Haţegului — proprietate ereditară a familiei —, fiind al şaselea dintre cei opt copii ai nobilului român Vlad din Ciula. Familia Ciula, menţionată documentar pentru întîia dată în anul 1404, se număra printre puternicele familii nobiliare româneşti din această străveche formaţiune politico-administrativă — Ţara Haţegului. La 25 august 1404, *Ladislaus filius Michaelis de Chula*, cum glăsuieşte documentul, era propus ca „om de mărturie" pentru Ioan, fiul lui Cînde din Rîu de Mori. Calitatea de „om de mărturie" (*homo regius* potrivit terminologiei utilizate în cancelaria vremii), ca şi faptul că domeniul Ciula nu este menţionat între daniile pe care familia le-a primit în secolul XV, ne determină să credem că aceasta va fi fost

Facsimil din manuscrisul întîiului umanist român - Filip More din Ciula

înnobilată încă din veacul anterior, poate spre sfîrșitul sec. XIV, cînd astfel de acte au devenit destul de frecvente în rîndul cnezimii române din zona Hațegului. În afară de Ciula (cunoscută și sub numele de Ciula Mare), familia deținea și domeniul Țuștea (pe care un document din anul 1504 o desemnează, de asemenea, ca fiind „părintească" — *aviticis*) și diferite domenii căpătate ca danii pentru activitatea desfășurată în rîndurile oștii lui Iancu de Hunedoara. După cum se știe, acesta, în calitate de voievod al Transilvaniei, a acordat multă atenție recrutării de oșteni din rîndul nobilimii mărunte și al țăranilor români din Transilvania, creîndu-și un puternic corp de oaste pe care s-a bizuit în acțiunile sale antiotomane. Din rîndul acestor oșteni au făcut parte și diferiți membri ai familiei Ciula, care, pentru activitatea susținută alături de voievod (să nu uităm că el însuși se ridicase din rîndurile cnezimii Țării Hațegului), au fost răsplătiți cu diferite pămînturi. Astfel, în anul 1447, Ioan, fiul lui Mihail din Ciula, a fost răsplătit de Iancu (pe atunci guvernator al regatului Ungariei) cu părți de moșie în Densuș, pe care urma să le stăpînească împreună cu cnezii din această localitate, cu care, de altfel, Ciulanii se înrudeau. Potrivit documentelor, familia mai stăpînea pămînturi ori părți de moșii în Totești, Valea, Dealul Negru, precum și la Hătăgel. Se număra, așadar, printre familiile bogate și puternice din Transilvania, ceea ce explică și atenția cu care era urmărită instrucția tinerelor vlăstare provenite din rîndurile ei. Mai mulți dintre membrii familiei sînt menționați a fi urmat școli înalte, chiar universități. Astfel, în 1445 la Cracovia studia un *Stephanus Thome Czula*, iar în anul 1492, *Johannes de Transsilvania alias de Cwla*, era student al aceleiași universități, pentru ca doi ani mai tîrziu să devină *Baccalaureus artium* al ei.

Ascensiunea vertiginoasă a familiei se leagă de domnia lui Matei (Matia) Corvinul (1458-1490), fiul lui Iancu și, cel puțin în prima parte a domniei, executorul legatului antiotoman al tatălui său, pe care cnezii și nobilii români hațegani îl susținuseră. Aceeași prezență masivă o constatăm pînă la 1465, cînd proaspătul rege lupta pentru consolidarea tronului, redeschizînd conflictul cu otomanii. În politica de centralizare, el s-a sprijinit îndeosebi pe orășenime și pe păturile mici și mijlocii ale nobilimii comitatense, din rîndurile cărora a ridicat dregători, curteni și sfetnici apropiați.

În noile condiții, nobilimea hațeganâ, prin diferiți membri (între care și unii ai familiei Ciula), a atins înalte trepte ale carierei politico-militare și ecleziastice. Astfel, dintre cei opt copii ai lui Vlad de Ciula, trei — prin merite deosebite pe frontul antiotoman — au dobîndit înalte funcții sociale: Ladislau Ficior — comis, ban de Jaice și Severin, în intervalul 1479-1492; Gheorghe More — mare comis, căpitan și apoi ban de Belgrad (1489-1507), Nicolae Cînde — ban de Sabac; Ioan zis Oancea — castelan în 1489 de Unguraș.

Se cuvin unele precizări în legătură cu numele More sau Ficior, atribuit diferiților membri ai familiei. Acest nume — More — purtat de Filip, precum și de frații săi, Gheorghe, Mihail, Ioan și — în unele documente — de Ladislau era destul de răspîndit în rîndul românilor transilvăneni la finele sec. XV și începutul celui următor. El apare pe la începutul deceniului șapte al secolului al XV-lea și este purtat exclusiv de români, îndeobște cei angajați cu leafă în armata regelui Matei Corvin. Pentru etimologia cuvîntului, încă incertă, ar putea fi luat în considerare vechiul apelativ românesc *măre*, deformat într-un mediu lingvistic străin.

Rămas orfan de tată în 1480, cînd avea vîrsta de aproximativ zece ani, Filip More din Ciula a fost crescut de frații săi, în principal de Ladislau, la acea dată ban de Bosnia. În documente, Filip este amintit pentru prima dată în 24 februarie 1489, ca stăpîn, alături de frații săi, al moșiei Șirioara, din comitatul Dăbîca. Într-un alt act, din 17 mai 1496, e menționat și ca stăpîn al moșiilor Mărgăul Mare și Mărgăul Mic, din comitatul Cluj. La acea dată, Filip se afla de șase ani la Bologna, unde dobîndise o solidă formație spirituală umanistă. Revenit în țară în primăvara anului 1500 a deținut diferite dregătorii: secretar regal, mareșal al curții, prepozit de Agria, apoi de Pecs (1520), iar patru ani mai tîrziu episcop, demnitate pe care o va păstra pînă la sfîrșitul vieții (1526).

Inscripțiile de la Sarmizegetusa

Filip More s-a format, așadar, în atmosfera de puternică emulație umanistă de la finele sec. XV, întreținută prin influența directă a umanismului italian și ilustrată de personalități de seamă, între care se va număra, cîteva decenii mai tîrziu, și Nicolae Olahus. La Bologna, unde și-a făcut studiile universitare, Filip More a fost elev al lui Filip Beroaldus cel Bătrîn (1453-1505), studiind, cu asiduitate, retorica, latina, operele lui Plautus și Plinius. A frecventat, de asemenea, și alte centre din peninsulă — Ferrara, Veneția și, probabil, Roma — și a legat prietenii cu personalități distinse ale timpului, între care Aldus Manutius din Veneția, celebrul tipograf și editor (inventator, între altele, al caracterului de litere — aldine — ce-i poartă numele), Rafael Regius, profesor la Padova ș.a. Ei și-au exprimat prețuirea pentru înzestratul fiu al lui Vlad din Ciula, dedicîndu-i diferite ediții de autori clasici sau contemporani. Astfel, în 1496, în lucrarea *Comentarii Questionum Tusculanarum*, Filip Beroaldus omagia zelul elevului său aflat de șase ani în casa lui,

amintind, totodată, ilustra familie din care provenea; un exemplar din acest incunabul se păstrează în biblioteca Teleki din Tîrgu-Mureș. În 1513, Rafael Regius i-a dedicat o ediție a *Metamorfozelor* lui Ovidius, iar Aldus Manutius, în același an, i-a dedicat o ediție a lui Cicero, și un an mai tîrziu l-a menționat în prefața cărții sale *Athenaeus*.

Filip More însuși s-a străduit în direcția punerii în valoare a unor scrieri sau vestigii istorice. Și dacă încercarea de editare a operei cărturarului Janus Pannonius a rămas fără rezultat, datorăm lui Filip More ducerea în Italia a inscripțiilor romane, culese, la îndemnul său, de un alt învățat al vremii, Ioan Mezerzius, inscripții pe care a intenționat să le publice împreună cu Andrea Solanus. Valoroasa colecție epigrafică a dăinuit, datorită efortului său de a o copia, pînă în zilele noastre, numele lui Filip More fiind înscris în volumul al treilea al celebrei culegeri *Corpus Inscriptionum Latinarum*, alcătuită de Theodor Mommsen.

Legăturile cu Transilvania natală s-au menținut nu numai prin amintirea originii în distincția nobiliară „de Ciula" și prin preocupările epigrafice, sugerate, desigur, de impunătoarele ruine ale Ulpiei Traiane Sarmizegetusa din vecinătatea Ciulei natale, ci și prin vizite directe, ca aceea din 1520, cînd a trecut prin Sibiu, Idrifaia și Gilău. Un document din 24 mai 1520 emis în Sibiu, aflat la Arhivele Statului din Cluj, o chitanță pentru banii de cens primiți de la bistrițeni, păstrează semnătura umanistului, la acea dată mare prepozit de Agria și secretar regal.

Totodată, a întreținut relații strînse cu umaniști ardeleni, precum Ioan Mezerzius, Iacob Pise și Nicolaus Olahus. În privința acestuia din urmă, se cuvine amintit că Filip More l-a cunoscut încă de pe vremea cînd era secretar regal (Olahus fiind la acea dată paj). La recomandarea sa, Olahus a fost numit secretar și, apoi, consilier regal, urmînd aproximativ aceeași ierarhie a dregătoriilor ca și Filip More. Înregistrăm, astfel, o autentică transmitere a ștafetei între doi reprezentanți de frunte ai umanismului vremii, amîndoi de curată și declarată descendență românească.

Filip More din Ciula a fost și un distins diplomat. Sol la Veneția timp de peste două decenii (1505-1525), trimis în repetate rînduri pentru rezolvarea unor dispute în regiunea dalmată, el s-a remarcat prin deosebitele sale calități intelectuale și oratorice, un *Diarie* numindu-l *il notevole orator* (importantul orator). Cu armele elocinței și persuasiunii, el a servit deseori cauza luptei antiotomane, ultima sa misiune diplomatică, întreprinsă în 1526, fiind destinată tot obținerii de ajutoare împotriva primejdiei otomane. A căzut în lupta cu turcii la 29 august 1526 la Mohács, sfîrșitul fiindu-i astfel relatat de către cronicarul Istvanfius: „Filip More... Nu de mult întors din solia îndeplinită la Senatul și Republica Veneției, după ce a primit mai multe răni de moarte, s-a tras din linia de bătaie și, slăbit fiind, și-a dat sufletul pe drum, între mărăcini și stejăriș".

Personalitatea lui Filip More s-a impus contemporanilor și se impune a fi relevată și posterității, prin calitățile sale multiple de umanist, diplomat, demnitar ecleziastic și dregător. Evoluția sa ilustrează extraordinara vitalitate și pe plan spiritual, nu numai militar, a nobilimii române, ridicate în sec. XV dintre cnezii Hațegului, Hunedoarei și Banatului. Totodată, aserțiunea făcută de Ștefan Bezdechi în titlul unei lucrări din 1939 — *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română* — se cuvine amendată. Fără a fi atins strălucitele însușiri și fapte ale celui pe care l-a ajutat să urce în scara ierarhică, Filip More din Ciula se situează, cronologic, la începutul contribuțiilor românești la istoria umanismului european. ■

1917: O VIZITĂ PE FRONT

(Urmare din p. 32)

poziție și apoi dejun la divizie.

Aspectul trupelor excelent. Oamenii, bine sub toate raporturile, cu moralul foarte ridicat și foarte voioși. Generalul Moșoiu este un bun soldat.

După-amiază am mers cu trenul pînă la Căiuți, iar acolo cu trenul pe frontul Diviziei a 6-a (general Arghirescu). Vizita a ținut pînă seara tîrziu...

După-masă, regele a plecat și mi-a spus în momentul despărțirii, că duce cu sine cele mai bune impresiuni".

Aceste vizite ale regelui pe front, discursurile sale mobilizatoare, decorațiile acordate, dialogul direct cu soldații etc., depășesc semnificația lor pur protocolară, ele avînd un rol important în contracararea influențelor străine ce nu puteau aduce nimic folositor intereselor naționale. Răspîndirea ideilor bolșevice în rîndurile armatei române ar fi însemnat în acele momente un adevărat dezastru, cu urmari, desigur, greu de imaginat, în perspectiva destinului național.

În toate inspecțiile sale pe front, regele a fost însoțit și de o echipă de ofițeri ai „Serviciului fotografic al armatei române", ce au reușit să imortalizeze pe peliculă numeroase instantanee, ce constituie documente de mare valoare istorică. Întrucît ele nu au cunoscut încă lumina tiparului (cu excepția imaginii nr. 6 de pe planșă), le-am selectat pe cele mai semnificative; tipărirea acestora constituie , sîntem siguri, o contribuție la iconografia unuia dintre cele mai importante evenimente din istoria patriei.

Cristian TRONCOTĂ

VECHI MĂRTURII DE ARTĂ ŞI CULTURĂ

LA BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

GABRIEL ŞTREMPEL

Cea mai veche unitate a Academiei Române, fondată la numai un an după constituirea înaltului for[1], Biblioteca, a făcut obiectul cîtorva articole, scrise de noi special pentru Magazin istoric[2]. **Unele din acestea s-au referit la colecţiile de manuscrise româneşti adunate de-a lungul vremii. Din considerente de spaţiu tipografic, nu am consacrat atunci şi cîteva pagini manuscriselor slave, greceşti, latineşti şi orientale conservate de venerabila instituţie, cu atît mai mult cu cît unele se remarcă nu numai printr-o mare vechime, ci şi printr-o artă miniaturală de excepţie. Din cele cîteva mii de volume, ce formează tezaurul de cercetare nu numai al românilor, ci şi al popoarelor din Balcani, cele mai multe au fost scrise pe pămîntul românesc. Excepţie fac doar manuscrisele în turcă, arabă şi persană, a căror sursă trebuie căutată, evident, în Orientul apropiat.**

Pot fi puse numeroase întrebări cu privire la geneza, conţinutul, vechimea, circulaţia acestor relicve, ce demonstrează implicarea noastră în cultura popoarelor din jur — şi nu numai — precum şi interesul pentru ele manifestat de oamenii de cultură sau aşezămintele religioase din ţară, care au adunat, au păstrat şi ne-au lăsat moştenire aceste mărturii ale vieţii spirituale de pe cuprinsul pămîntului românesc. Căci, chiar dacă unele dintre ele au fost scrise în afara graniţelor noastre, faptul de a fi fost adunate în biblioteci româneşti, de a fi fost cercetate de oameni de mult dispăruţi, le conferă o valoare dincolo de cea strict lingvistică sau bibliofilă.

Scriptoriile mănăstireşti

Cel mai important dintre fonduri rămîne cel slav. Nu este locul să stăruim asupra rolului jucat de limba şi cultura slavă în viaţa poporului român. Adoptată sau impusă, ca limbă de stat şi de cult, limba slavonă a fost utilizată în cancelariile domneşti şi în biserică pînă la mijlocul secolului XVII. Este explicabil, aşadar, numărul mare de documente istorice în slavoneşte, ce ne-au parvenit, precum şi prezenţa în bibliotecile mănăstireşti din Ţara Românească şi Moldova, mai ales, dar şi din Transilvania, a unor importante manuscrise slave, cele mai multe de redacţie medio-bulgară şi medio-sîrbă. Aceste texte coboară în timp pînă în sec. XIII-XIV şi sînt legate strîns de organizarea noastră bisericească şi de mişcarea monahală. Mănăstirile au fost şi la noi, ca în Occident, centre de cultură, scriptorii, dinspre care se difuzau textele liturgice, scrierile părinţilor bisericii, textele juridice, cronicile şi literatura beletristică — atîta cîtă a fost ea la vremea respectivă. Mănăstirile Tis-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1986; 6/1987, 11/1988, 4/1989, 7, 10/1990

In imagini: viniete şi ornamente din manuscrise româneşti în limba slavonă păstrate la Biblioteca Academiei Române.

mana, Cozia, Cotmeana, Bistrița, Cîmpulung, Dealu, Argeș din Țara Românească, Neamț, Bistrița, Putna, Pobrata, Dragomirna, Secu, Bisericani, Vorona din Moldova, Peri, Hodoș-Bodrog, din Ardeal, sînt doar cîteva din marile centre de cultura unde sub formă slavă mai întîi, în românește, mai apoi, cînd înlocuirea slavonismelor a devenit fapt împlinit, după anul 1650. Așa cum în vremea lui Constantin Brîncoveanu tipografiile lui Antim Ivireanul tipăreau cărți pentru întreaga ortodoxie, în veacurile XV și XVI din scriptoriile mănăstirilor noastre ieșeau superbele manuscrise slave, bogat ornamentate ce erau difuzate în întreaga lume slavă. Nenumărate manuscrise moldovenești și muntenești au ajuns astfel la Athos, la Muntele Sinai, Ierusalim, Bulgaria, Iugoslavia și mai ales în Rusia. Ca să nu mai vorbim de manuscrisele copiate și difuzate în sprijinul bisericii strămoșești din Transilvania.

Odată cu înființarea Bibliotecii Academiei Române, cînd vocile marilor oameni ai neamului — un Odobescu, mai întîi, un D.A. Sturdza, un Ion Ghica, sau Kogălniceanu, iar mai spre finele veacului trecut aceea de profet a lui Nicolae Iorga — au atras atenția asupra condițiilor improprii în care erau păstrate vechile manuscrise, nefolositoare vieții cotidiene călugărești, și au propus trecerea lor în păstrarea Academiei Române, Biblioteca le-a salvat de la distrugere și le-a impus cercetărilor istorice și filologice.

Aceste manuscrise slave, preluate de la mănăstiri constituie fondul principal al colecției academice. Dar nu numai bibliotecile mănăstirești au fost absorbite de Biblioteca Academiei. Multe altele provin de la Muzeul de Antichități, de la Seminarul Central, sau au fost dăruite de numeroșii deținători de valori culturale, cum au fost, spre exemplu, D.A. Sturdza, episcopul Melchisedec Ștefănescu, V.A. Urechiă, Gr. Tocilescu și atîția alții. În sfîrșit, în trecut, ca și astăzi, Biblioteca Academiei a cumpărat manuscrise prețioase, plătind nu puține parale anticarilor sau misiților, care se ocupau cu acest gen de negustorie. Și așa se face că astăzi numărul acestor volume se cifrează la 816. Dacă ne gîndim cîte furtuni s-au abătut asupra poporului nostru, cîte invazii și ocupații streine, cîte distrugeri, incendii și alte calamități au trecut peste lăcașurile de închinăciune, ne vom mira că au străbătut, totuși, pînă la noi filele acestor codice, pe care și-au plecat fruntea atîtea suflete deznădăjduite sau osîndite.

Pomelnicul domnilor

Cea mai mare parte a fondului de manuscrise slave al Bibliotecii noastre îl formează cele religioase. Este explicabil acest lucru nu numai pentru că multe au fost copiate înaintea introducerii tiparului la noi, ci și pentru că biserica și credința jucau rolul fundamental în viața oamenilor acelor timpuri. De la cărțile biblice, ale *Vechiului* și *Noului Testament*, trecînd prin comentariile lor și alte scrieri ale sfinților bisericii răsăritene, și pînă la lucrări de cult, transmise în zeci de exemplare, aproape întreaga literatură religioasă a circulat și a fost adăpostită în marile biblioteci mănăstirești. Ceea ce ne lipsește sînt doar cîteva cărți ale *Vechiului Testament*, *Cărțile regilor*, *Cărțile Macabeilor* precum și texte complete ale *Bibliei*. De altfel, vechimea cea mai mare a manuscriselor o dau înseși cărțile biblice. Fragmente de *Apostol* pe pergament din sec. XII-XIII constituie manuscrisul nr. 790, fost al istoricului Mihail Costăchescu de la Iași. Fragmentul de *Evangheliar* de la Rîșnov (ms. 613), tot pe pergament, datează din sec. XIII. Un alt *Apostol* de 215 file, de asemenea pe pergament (ms. 20), cu numeroase ornamente în negru și roșu scris de un oarecare Ștefan, cu text pe două coloane, este datat ca aparținînd veacului XIII, iar de unii specialiști chiar cu un secol mai devreme. Veacurilor XIII-XIV le aparține și *Octoihul* de la Caransebeș (ms. 450), un volum de 157 file, cuprinzînd ultimele patru glasuri. Din aceeași vreme datează și un *Minei* de la Mănăstirea Neamț (ms. 682) și altele. Toate sînt scrise pe pergament în scrierea semiuncială, specifică fiecărui veac.

Cel mai vechi manuscris datat (1346) este o *Psaltire cu tîlc*, un superb volum, tot pe pergament, de 410 file (ms. 205) scris din porunca lui Branco Mladenovici „cu mîna mult păcătosului Ion, numit Bogoslov", în Serbia, în vremea despoților Ștefan și Uroș, fiul său. Manuscrisul a aparținut mănăstirii Bistrița (din Oltenia) și a fost cercetat, printre alții, și de Al. Odobescu. A stîrnit mai mare interes decît altele pentru că era complet și pentru că grămaticul a avut inspirația să-și consemneze pe ultima filă strădania muncii sale. În sec. XIV numărul textelor crește, iar pergamentul, fără să fie eliminat cu totul, va fi, treptat, treptat înlocuit cu hîrtia, mai ales începînd cu secolul XV. Din anul 1399 păstrăm un *Tîlc al apocalipsului Sf. Ioan Teologul*, scris pe hîrtie (ms. 100) și care provine de la mănăstirea Glavacioc.

Secolul XV este secolul de aur al literaturii manuscrise slavonești. Două elemente fundamentale îi conferă acest atribut. Mai întîi, activitatea

dusă pînă la desăvîrșire artistică la mănăstirea Neamț dintre anii 1424-1450 de către celebrul Gavriil Uric. În al doilea rînd, scriptoriul de la mănăstirea Neamț din vremea fericitului întru pomenire Ștefan cel Fără Egal în istoria noastră, unde printre alții, s-a remarcat grămăticul și protopsaltul Eustatie, unul din marii creatori de muzică bisericească românească. Arta caligrafică și miniaturală, desfășurate pe o lungă perioadă de vreme și în secolul următor, au impus mai apoi forma literelor, a majusculelor și a superbelor frontispicii pe care le-au imitat tipografii primelor noastre cărți, începînd cu anul 1508.

De la Gavriil Uric, ale cărui creații sînt admirate astăzi în numeroase mari biblioteci europene, Academia Română păstrează peste zece volume, din care amintim un manuscris de *Omilii* ale Sf. Ioan Gură de Aur (ms. 136), datat 1443, o *Scară* (ms. 143) ce cuprinde scrierea de perfecțiune monahală a Sf. Ioan Sinaitul, datată 1446, manuscrisele de vieți de sfinți (nr. 164 și 165, cel dintîi datat 1439, al doilea 1441) și altele.

Nu putem trece fără să amintim încă patru manuscrise de imporanță deosebită din sec. XV. Mai întîi celebrul *Pomelnic* de la Bistrița (ms. 78) pe pergament, scris pe timpul lui Ștefan cel Mare, dar care copiază, în primele file (are în total 53 de file), un alt pomelnic din anul 1407. Acesta e unul din cele mai importante documente românești ce redă nu numai succesiunea exactă a domnilor Moldovei de la întemeiere, ci și pe aceea a mitropoliților și boierilor țării. Impresionantă este, spre pildă, înșiruirea boierilor striviți la Războieni de mulțimea turcilor, pomelnic dat, probabil, de însuși Marele Ștefan.

Un alt manuscris de excepție este textul Pravilei (sau *Sintagmei*, cum mai este cunoscută) a lui Matei Vlastares (ms. 131). A fost scris tot la mănăstirea Neamț de către ieromonahul Ghervasie la anul 1472, luna aprilie 28 și

este cel mai vechi text juridic cunoscut la noi. Mai amintim, tot din vremea lui Ștefan cel Mare, monumentalul *Evangheliar* scris și împodobit pe pergament la Neamț de către diacul Teodor Mărășescu, aproximativ între anii 1493-1500 (ms. 10). În sfîrșit, tot de la Neamț păstrăm și cea mai veche variantă a romanului hagiografic *Varlaam și Ioasaf* (ms. 132), lucrat în a doua jumătate a veacului XV.

Dispariția marelui voievod și vremurile grele care au urmat pentru Moldova au încetinit ritmul în redactarea manuscriselor și au umbrit partea artistică, dar n-au oprit, nici pe departe, producția scriptoriilor, cu atît de veche și strălucitoare tradiție. Am putea spune că veacul XVI a fost mai prolific sau, mai exact, ne-a păstrat mai multe volume de literatură religioasă, în special cărți liturgice. Dar tot acum ne sînt transmise cele dintîi cronici slavonești privitoare la români sau la popoarele din jur.

Portrete pe foiță de aur

Nu vom înșirui mulțimea de *Liturghiere*, de *Mineie*, de *Octoihuri*, dar vom aminti cele cîteva texte de cronici pe care le păstrăm și care sînt de mare valoare istorică. Mai întîi textul cunoscut sub denumirea de *Letopisețul de la Bistrița*, aflat la finele unui *Sbornic* (sau miscelaneu, cum definim astăzi manuscrisele neunitare sub raportul conținutului), păstrat ca ms. 649. Cele 247 file ale codicelui sînt împărțite între texte de literatură dogmatica și *Tălmăcirea visului lui Nabucodonosor*, făcută de Daniil prorocul. Numai filele 237 v-246v sînt ocupate de textul letopisețului sau al *Analelor de la Bistrița*, cum mai este cunoscut manuscrisul. Într-adevăr, forma foarte succintă sub care sînt prezentate domniile, de la descălecarea lui Dragoș (1352-1353) și pînă la începutul domniei lui Bogdan III cel Orb (2 iulie 1504) le conferă titlul de anale. Nu știm pînă unde mergea textul, căci sfîrșitul lipsește. Oricum prea mult nu putea continua, căci dupa toate elementele paleografice manuscrisul a fost redactat pe la mijlocul veacului XVI.

Un alt manuscris cu conținut istoric, nr. 636, a fost copiat la anul 1557 de diaconul Ilarion de la Neamț și cuprinde, după textul *Pravilei Sfinților apostoli*, care ocupa cea mai mare parte a scrierii, un fragment de cronică sîrbo-moldovenească. Manuscrisul următor este închinat evenimentelor din Polonia din anii 1572-1573, cu referiri și la istoria Moldovei.

Din Țara Românească trebuie evidențiat, din mulțimea manuscriselor liturgice realizate în această vreme, un superb *Apostol* (ms. 202) scris la Craiova de către Dragomir diacul din porunca jupanului Preda, fiul vornicului Pîrvu Craiovescu, care l-a dăruit mănăstirii Bistrița. Copierea s-a încheiat la 26 octombrie 1519. Manuscrisul este împodobit cu frontispiciu și majuscule în culori, executate cu mare grijă și pricepere. O legătură masivă în scoarțe de lemn și piele, artistic imprimate, protejează filele volumului. Aceluiași Preda i-a datorat mănăstirea Bistrița și o serie de *Minee* (cuprinse aproximativ între cotele 254-265) scrise tot de diacul Dragomir.

Veacul XVII, deși poate fi socotit al apusului culturii slavone, n-a fost unul de decadență, cel puțin nu din

punct de vedere artistic. Matei Basarab, fidel tradițiilor slavone, a protejat nu numai dezvoltarea tiparului în limba slavă, ci și activitatea de copiere și ilustrare a manuscriselor ce se desfășura în marile mănăstiri din Țara Românească. Astfel, la 14 mai 1643, călugărul Mardarie termină de lucrat la mănăstirea Căldărușani, ridicată de domn din temelie, un somptuos *Evangheliar*, ferecat în argint peste scoarțe de lemn și catifea verde. Cheltuielile au fost suportate de voievod, care a dăruit volumul ctitoriei sale „pentru pomenirea și pentru sufletul meu și al doamnei mele Elina și a părinților", cum glăsuiește însemnarea copistului. Ilustrarea manuscrisului cu frontispicii, majuscule și cu icoanele celor patru evangheliști de dimensiunea paginilor (31 x 20 cm) a fost făcută de către popa Vlaicu, zugravul, într-o cromatică de excepțională frumusețe.

Un *Liturghier*, din 1653-1654 (ms. 651), scris și ilustrat de Radu grămăticul, din porunca și cu cheltuiala Păunei, soția vornicului Preda Brîncoveanu, ne-a transmis portretele domnului și al doamnei sale Elina, moartă, spune o însemnare, chiar în anul copierii manuscrisului. Este printre puținele portrete autentice de domnitori români ce ne-au parvenit.

În Moldova, în acest veac XVII, asistăm la activitatea școlii de copiere și ilustrare a manuscriselor de pe lîngă mănăstirea Dragomirna, opera inegalabilului Anastasie Crimca, cel care a ridicat mănăstirea și a devenit mai apoi episcop de Roman și mitropolit al Sucevei. Manuscrisele sale, ilustrate în parte de el, în parte de zugravul Ștefan de la Suceava, exact în aceeași manieră, au fost împrăștiate de vreme și se găsesc acum răspîndite prin multe biblioteci străine unde sînt păstrate ca valori inestimabile ale culturii și artei românești. Cîteva au ajuns în Biblioteca Academiei Române.

In vremea domniei lui Vasile Lupu, rivalul contemporanului său din Muntenia, și în lucruri bune, a fost realizat unul din cele mai frumoase *Liturghiere* (ms. 170), cu cheltuiala marelui logofăt Teodor Ianovici. Copierea și ilustrarea au fost făcute de călugărul Ivanco de pe lîngă Episcopia de Rădăuți și au fost încheiate la 25 mai 1643. Manuscrisul a fost dăruit de marele logofăt înțeleptului mitropolit Varlaam, cum ne informează însemnarea de la finele volumului. După moartea lui Varlaam, *Liturghierul* a rămas în biblioteca mănăstirii Secu, de unde a fost trecut în colecțiile Academiei. Pe lîngă frontispiciile și majusculele lucrate în aur, într-o desăvîrșită artă, lucrarea este împodobită cu miniaturile marilor teologi Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigore Dialogul, lucrate pe foiță de aur. O legătură ferecată și bogat împodobită (din care n-au rămas decît urme) fusese dată acestei capodopere a artei caligrafice și miniaturale românești tîrzii.

Cultura slavă nu s-a stins cu totul nici în sec. XVIII. Influențe rusești, de data aceasta, se exercită asupra isihismului în Moldova și Țara Românească. Reînnoirile aduse de Paisie Velicicovschi[1] și extinse și dincoace de Milcov s-au făcut mai ales prin traduceri din literatura rusă, dar și prin difuzarea de manuscrise în rusește, copiate în unele centre călugărești, cum au fost mănăstirea Poiana Mărului din apropiere de Rîmnicul Sărat, sau Vorona, din nordul Moldovei. Multe din manuscrisele slavonești și rusești scrise în aceste lăcașuri se păstrează la Academie. Unul dintre ele, cel cu nr. 350, ne-a transmis și testamentul, se pare autograf, al marelui reformator Velicicovschi scris la Neamț. Erau ultimele raze piezișe de lumină, înaintea apusului definitiv al culturii slavonești care a stăpînit la noi atîtea sute de ani.

Acestea sînt cîteva dintre cele mai reprezentative manuscrise din fondul slavon al Bibliotecii noastre, valori de neprețuit ale tezaurului cultural național. ■

(Va urma)

[1] Călugăr, născut la Poltava în 1722 și mort la mănăstirea Neamț, în 1794. A pus bazele curentului de renaștere monahală cunoscut sub numele de paisianism. Prin statutele de redresare spirituală (sărăcie, muncă, supunere față de stareț, viață în comun, înălțare morală prin lecturi din părinții bisericii) paisianismul a contribuit decisiv la schimbarea vieții de trîndăvie din unele mănăstiri românești și la ridicarea culturală a monahismului nostru.

SURPRIZĂ LA WESTMINSTER ABBEY

„Este cea mai importantă pictură din sec. XIII de la nord de Alpi, cea mai veche pictură în ulei engleză și, probabil, din lume", declara profesorul Paul Binski, specialist în istoria evului mediu de la Yale University (S.U.A.), revistei *Observer*. Descoperirea — o piesă de altar aflată la Westminster Abbey — datează, potrivit analizelor de laborator, din jurul anului 1270. Există în Anglia mai multe fresce, din aceeași perioadă, la realizarea cărora s-au folosit și culori pe bază de ulei, dar panoul din spatele altarului catedralei Westminster este prima pictură pe lemn în tehnica uleiului. De obicei, se folosea tempera. *Se devansează astfel, cu 200 ani, utilizarea de către italieni a picturii în ulei.*

Deși foarte bucuroși de descoperirea făcută, experții au avertizat Westminster Abbey că piesa se află într-o „condiție extrem de delicată". În timpul Reformei, panoul — care are 3 m, este incrustat cu pietre prețioase, iar picturile reprezintă scene din scripturi — a fost folosit drept capăc pentru o ladă. Abia în 1725 a fost descoperită pictura de pe fața sa. Au mai trecut 102 ani pînă cînd panoul a fost plasat într-o casetă, protejată cu sticlă, dar procesul de degradare a continuat. Comparînd starea de azi a picturii cu o fotografie din 1897, diferența este evidentă. Restaurarea necesită 300 000 lire sterline.

Așezată într-o poziție puțin avantajoasă, pictura a fost ignorată pînă acum de vizitatori, deși *este cea mai importantă comoară de artă adăpostită de celebra catedrală londoneză.*

S.O.S. MONUMENTELE ISTORICE!

Publicarea recentelor articole privitoare la soarta unor monumente istorice, nu numai religioase, dar și civile, începînd cu cele distruse în anii dictaturii ceaușiste, a determinat o seamă de întrebări din partea cititorilor, privitoare la măsurile ce se întreprind pentru salvarea și conservarea acestui patrimoniu, deopotrivă istoric și artistic. Ne-am adresat la rîndul nostru d-lui doctor arhitect Gheorghe Sebestyén, colaborator al revistei, pentru unele opinii pe această temă.

Una dintre primele măsuri întreprinse după Revoluția din decembrie 1989 a constituit-o reînființarea Comisiei Monumentelor Istorice (cu comisii zonale), avînd ca organ operativ Direcția Monumentelor Istorice. Trebuie însă spus că înființarea acestor organisme constituie doar un început și că ele, singure, nu vor putea rezolva situația dramatică în care se află unele monumente istorice. Cu atît mai mult, cu cît și munca acestor organisme trebuie reluată practic de la început. Vechile liste de monumente nu mai sînt valabile, datorită, pe de o parte, puținelor noi descoperiri, dar mai cu seamă prin dispariția unor monumente, ca urmare a masivelor demolări ordonate de dictatură. Apoi, trebuie spus, lipsește cadrul legal de protecție a monumentelor, ca și sursele de finanțare a restaurării lor; a scăzut, de asemenea, numărul specialiștilor pentru cercetarea, proiectarea și execuția restaurărilor. Dar, ceea ce mi se pare mai grav, este lipsa ,sau, mai curînd spus, inconsistența unei opinii publice de prețuire și grijă față de monumente.

Ce am avea de făcut în această situație, agravată de starea deplorabilă a multor monumente valoroase?

Considerăm că nu mai este cazul să insistăm asupra responsabilităților ce revin Comisiei, respectiv, Direcției Monumentelor Istorice pe linia pregătirii cadrului legislativ, precum și a calificării cadrelor ce vor lucra în acest domeniu. Acestea sînt de la sine înțelese. Numai că, firește, ele nu pot fi rezolvate dintr-o dată, ci pe parcursul unei perioade ce poate măsura ani chiar.

Nici asupra problemelor de finanțare n-am insista, cu toate că de ele se leagă nu numai procurarea de fonduri și materiale (care în condițiile liberalizării prețurilor devine realmente o problemă dintre cele mai spinoase), ci și (aș spune, mai ales) de găsirea unei utilizări a monumentului. Perspectiva unei folosințe (firește adecvate categoriei de monument), deci perspectiva valorificării investiției făcute ar ușura considerabil atît procurarea fondurilor necesare restaurării, cît și problema îngrijirii lui de către un beneficiar interesat în buna păstrare a monumentului în cauză.

Cum însă ambele aspecte prezentate aici necesită timp și bani (nici nu știu care este ordinea exactă a acestor două cerințe), consider că este util să-mi expun părerea asupra acelor probleme la a căror rezolvare pot și ar trebui să contribuie mulți alții, în primul rînd cei ce îndrăgesc istoria patriei noastre, a locurilor natale, poate în frunte cu profesorii de istorie și de desen, de arte plastice, chiar cititori pasionați de istorie.

Ne-am limita, în cele ce urmează, la trei aspecte esențiale.

În primul rînd am aminti problema necesității strîngente a evidenței monumentelor istorice, a cărei organizare a început, dar care trebuie considerată ca o preocupare permanentă, nu numai pentru că adeseori descoperim, sub aspectul unor clădiri mai puțin arătoase, case vechi, de o valoare istorică deosebită, dar mai ales fiindcă o acțiune de atare amploare și însemnătate nu poate fi considerată terminată, deci perfectă, după o campanie de cîteva luni, și cu un număr restrîns de specialiști angrenați în efectuarea ei.

În al doilea rînd, punem problema urgențelor, a priorităților de restaurare. Avînd în vedere penuria de fonduri, de specialiști și de materiale, este evident că nu ne putem lansa în lucrări ample de restaurare, ci ar trebui, în principal, să ne orientăm spre protecția, menținerea celor mai periclitate. Este vorba deci de acele monumente la care lipsa unei intervenții urgente ar putea duce la dispariția monumentului respectiv sau transformarea lui într-o ruină irreparabilă. Desigur, semnalările de acest fel vor trebui analizate de specialiști, pentru a se considera dacă, într-adevăr, sînt urgente. Totuși, am semnala două categorii destul de frecvente (după informațiile lacunare de care dispunem). Una dintre ele o reprezintă clădirile considerate în trecut, într-un fel „ale nimănui": castele sau conace boierești, din care localnicii extrăgeau materiale pentru construirea caselor lor. O altă categorie o constituie clădirile ridicate din materiale perisabile (biserici și case din lemn), care tind să fie înlocuite de altele noi. Și în acest caz va trebui făcută o selecție, întrucît considerăm că, dat fiind gradul avansat de distrugere al unora dintre ele, nu toate vor putea fi menținute. De asemenea, ar trebui analizat, de la caz la caz, în ce măsură este sau a fost justificată înlocuirea unei biserici strămoșești de lemn, printr-o „catedrală" de zidărie și beton, adeseori mai puțin frumoasă.

Și, în sfîrșit, al treilea, și ultimul aspect pe care dorim să-l subliniem este acela de schimbare a mentalității, a atitudinii față de monumentele istorice, față de construcțiile vechi. O multitudine de factori, inclusiv presa, ar putea contribui la schimbarea unei mentalități de indiferență, pe alocuri chiar distructivă, care dăinuie față de monumente. Ar trebui, poate, editate cărți poștale, pliante, lucrări monografice despre monumentele valoroase dar părăginite, dintr-o anumită localitate sau județ. Turismul ar trebui, de asemenea, să le acorde o atenție mai mare. Aș menționa, în acest sens, existența în orașele poloneze a asociațiilor „prietenii orașului", avînd vaste preocupări legate de studierea, cunoașterea și punerea în valoare a istoriei locale și, prin ea, a țării.

Dr. arh. Gheorghe SEBESTYEN

ÎNALTA LECȚIE A ISTORIEI

PETRE DAN

Constituirea unor state naționale, unitare, independente și suverane pe harta bătrînului continent, consecință logică și legică a prăbușirii, în urma primului război mondial, a celor trei imperii, a impus în planul vieții sociale și culturale, ca o necesitate vitală, reconsiderarea rolului istoriei în formarea conștiinței popoarelor. Acestei teme i-au fost consacrate, în deceniul trei, numeroase reuniuni științifice internaționale. Una dintre acestea, găzduită în 1927 de celebrul „burg" universitar geman Heidelberg, este al IV-lea Congres al Uniunii Intelectuale, cu participarea delegaților din 14 țări, printre care și România.

Prin conținutul ideatic al problematicii abordate, prin mesajul umanist ce-l conținea, intervenția reprezentanților țării, principesa Alexandrina Gr. Cantacuzino și profesorul universitar C. Rădulescu-Motru, s-a situat în centrul atenției participanților la congres. Numele principesei Alexandrina Gr. Cantacuzino este asociat unor importante realizări în viața publică interbelică, în special acelora din domeniul luptei pentru emanciparea femeii. Astfel, încă în 1910, ea a contribuit la fondarea Societății Ortodoxe a Femeilor Române, iar în 1923 a Consiliului Național al Femeilor Române, în 1927 a Casei Femeii, îndeplinind și calitatea de consilier tehnic al delegației române la Liga Națiunilor. Concomitent, a desfășurat o bogată activitate pe plan internațional, fiind inițiatoarea Grupului Femeilor din Mica Înțelegere, deținînd funcția de președintă a acestuia, iar în Consiliul Internațional al Femeilor era vicepreședintă. Numeroasele sale articole (reunite mai apoi în volumul *Cincisprezece ani de muncă socială și culturală)* publicate în limba română sau franceză stau mărturie acestei laborioase activități, la care se poate adăuga aceea de conferențiar, în țară și străinătate.

La Heidelberg, în intervenția sa, principesa Cantacuzino a făcut încă o dată dovada înaltei sale pregătiri intelectuale, dar și a înțelegerii imperativelor majore ale epocii, a rosturilor pe care trebuia să le împlinească cunoașterea istoriei în crearea unui climat de înțelegere și colaborare între popoare. „Istoria – arăta principesa în intervenția sa – alcătuiește catehismul unei națiuni, în ea se reflectă secretul energiei națiunii și cauzele slăbirii sale. În ea se vede evoluția, procesul intern al formării sau al scăderii caracterelor. Răsfoind o carte de istorie simțind bătînd ritmul care însuflețește mulțimea. Istoria nu este numai cronologia faptelor, ea nu constă numai în date și în expunerea searbădă a evenimentelor; ea este temelia psihologiei universale. Acolo se poate mai bine ca oriunde studia omenirea, înțelege scopurile așa de felurite și acea luptă continuă care nu este decît o reîncepere nesfîrșită spre culmile către care omul nu încetează a rîvni.

Istoria este o fișie din sufletul nostru în acțiune".

În viziunea sa, femeii-mamă îi incumbă responsabilități cu totul deosebite. „Iată de ce noi, femeile, mamele, îi pricepem așa de bine însemnătatea – continuase principesa –, căci noi, care creștem generații, am înțeles tot ce însemnează istoria în formarea caracterului și a sufletului copiilor noștri. Mai ales că noi, femeile din sudul Europei, care năsteam în durere și disperare, noi știm tot ce a fost istoria pentru părinții noștri: ea a fost singura putere statornică care la orice ceas de slăbiciune arăta calea de urmat, dînd exemple de răbdare și de stăruință".

Cu inteligență și înaltă înțelegere a menirii pe care trebuie să o aibă cunoașterea istoriei în modelarea relațiilor de încredere și înțelegere între popoare, principesa Cantacuzino ținuse să remarce: „Distinsul nostru confrate din Ungaria a făcut aluzie ieri la o epocă dureroasă și mișcătoare din istoria noastră. Am prea mult respect pentru această adunare, ca să vă mai trezesc aci asemenea amintiri, aceasta n-ar sluji decît pentru a începe o discuție nefolositoare și nepotrivită. Privind spre viitor, noi am venit aici însuflețiți de sentimente de solidaritate și de înțelegere; de aceea nu vom tulbura seninătatea dezbaterilor, din contră, vom căuta a le înălța în serviciul păcii și al bunei înțelegeri, care ne sînt atît de scumpe".

Replica vorbitoarei viza intervenția, în afara programului anunțat, făcută de filologul romanist Eckart din Budapesta, care formulase proteste față de Tratatul de pace de la Trianon. În disprețul adevărului istoric privind reglementările teritoriale de după primul război mondial, intervenția profesorului Eckart risca să umbrească atmosfera în care se desfășurau lucrările congresului. Replica principesei Cantacuzino s-a produs în limitele unei atitudini elevate, ale unui spirit tolerant.

Cultul pentru istoria românilor, o istorie a luptei pentru supraviețuire, pentru neatîrnare și liberă afirmare, domină conștiința acestei fiice a plaiurilor

moldave (descindea din vechea familie moldovenească Palady). „Nicăieri - afirma ea - istoria n-a jucat un rol mai strălucit în formarea conştiinţei unui popor, ca la noi, românii, care am luptat 1 000 ani ca să ne păstrăm naţionalitatea. În sate sau în palate eram mereu ameninţaţi de invazii nesfîrşite şi pe cînd moartea nu înceta a pluti deasupra leagănelor, noi trăiam în tăcere istoria, alcătuită din lacrimi şi jertfe, răbdînd cu bărbăţie loviturile soartei.

Prin istorie, neamul românesc a putut, deşi împărţit în atîtea grupuri sub atîtea stăpîniri, să-şi păstreze caracterul său etnic aşa de vădit, obiceiurile, tradiţiile.

Pentru a se cunoaşte şi a ne înţelege bine, trebuie să pricepeţi rolul pe care satele noastre l-au jucat în dezvoltarea noastră: satul a fost parapetul de care s-au izbit toate încercările de deznaţionalizare ale diferiţilor stăpînitori politici pe care soarta ni i-a trimis. Satul, alături de Biserica ortodoxă, a rămas neclintit la toate ameninţările, la toate persecuţiile, el a trăit într-o reculegere, într-un fanatism mut, religios, naţional, susţinut de femeie, de mamă, care împreună cu preoţii a fost păzitoarea dîrză a trecutului nostru.

Biserica a fost centrul social, politic şi naţional; ea este aceea care întrebuinţînd limba strămoşească la slujba religioasă, o transmitea din generaţie în generaţie: ea ne învăţa istoria şi cei dintîi cronicari ai noştri au fost preoţi. Primele evanghelii tipărite în 1663 serveau aproape ca manuale de literatură. Strînsa colaborare între mamă şi Biserică, slujindu-se şi una şi alta de istorie pentru a forma caracterul şi pentru a da sufletelor o disciplină întemeiată pe tradiţia naţională, iată ce a îngăduit poporului român să reziste şi să izbutească a înjgheba un stat".

În finalul intervenţiei sale, principesa schiţa locul care i se cuvenea istoriei „în îndrumarea generală a naţiunilor", subliniind necesitatea de a se trage „lecţia de înaltă filosofie ce se cuvine", altfel fiind puşi în situaţia de a păcătui „faţă de morţii noştri, faţă de trecutul şi de copiii noştri, pe care îi aruncăm, printr-o mentalitate greşită, spre rugul ridicat şi menţinut prin ambiţiile, uitările noastre, nimicind minunata înflorire artistică la care generaţii întregi au contribuit şi distrugînd bătrîna noastră Europă, care fiind fără apărare va fi învinsă de mersul crescînd al celorlalte continente".

Încheiem aici această semnalare a discursului rostit de principesa Cantacuzino, nu înainte însă de a sublinia actualitatea multora din ideile pe care le cuprinde. ■

Un proiect pentru Muzeul tehnic şi istoric al Societăţii Comerciale „FAUR-S.A." Bucureşti

Stimate domnule Cristian Popişteanu,

Am fost impresionat de articolul d-lui dr. ing. Henry Holban, privind Uzinele „Malaxa". Regret că Firma FAUR-S.A. nu are încă o istorie publicată, un muzeu, o clădire modernă pentru serviciile de proiectare şi cercetare.

Iată de ce propunem construirea unui muzeu cu funcţiuni de expunere permanentă, prezentare istorică, spaţii pentru desfăşurarea de conferinţe, discuţii, protocol şi încheieri de afaceri avînd forma de piramidă de sticlă cu o suprafaţă construită la sol de 300 mp.

Proiectul a fost întocmit de Colectivul de Arhitectură şi Design din INTEGRAL PROIECT-S.A. Construcţia ar urma a fi amplasată în incinta platformei industriale „FAUR-S.A." ca un element simbol prin simplitatea şi expresivitatea formei. Ea s-ar integra viziunii arhitecturale modelate de unul dintre cei mai mari arhitecţi români, Horia Creangă (1893-1943), nepotul povestitorului Ion Creangă. S-a afirmat între 1932 şi 1942 cu blocul şi cinematograful ARO (azi Patria) *din Bucureşti, hotelul ARO (azi* Carpaţi) *din Braşov şi a fost un colaborator apropiat în problemele de arhitectură şi organizarea spaţiului al lui Nicolae Malaxa, construind* halele principale ale Uzinei.

Construcţia şi armonizarea cu formele arhitecturale unitar realizate pe această platformă industrială vor constitui un punct de atracţie prin adăpostirea rezultatelor experienţei şi năzuinţelor celor care şi-au desfăşurat sau îşi desfăşoară activitatea în acest loc, continuatori ai tradiţiilor industriale de vîrf din România.

Arh. Iulius Rădulescu

Asociaţia „PRO-FAUR" roagă persoanele fizice şi juridice din ţară şi străinătate care se consideră amici ai Societăţii „FAUR-S.A." să participe la subscripţia publică deschisă pentru edificarea acestui muzeu, **prin depuneri in lei in contul 45.10.659.2 şi 47.21.3.16.45.59.0 in dolari S.U.A., Banca Comercială Română, Bucureşti, sectorul 3.**

Va fi un gest de sprijin faţă de tradiţiile economiei româneşti.

(Vezi şi paginile 95-96)

Dicţionar istoric

Sfinţi daco-români în calendarul creştin

SF. APOSTOL ANDREI

PETRU I. DAVID

Popor născut creştin, în chip spontan, odată cu procesul său de etnogeneză, poporul român s-a ilustrat în istoria omenirii şi prin fermitatea păstrării credinţei sale. O credinţă poate nu întotdeauna argumentată prin cuvînt, prin scrieri teologice (deşi au existat numeroase şi valoroase exemple şi în acest sens), cît, mai cu seamă, prin faptă. Este ştiută vitejia cu care – în secolele evului de mijloc al omenirii – românii, conduşi de voievozi destoinici, s-au interpus ca o pavăză pentru apărarea creştinătăţii, un Mircea cel Bătrîn, un Ştefan cel Mare sau un Iancu de Hunedoara binemeritînd din partea contemporanilor lor atributul de „Atleţi" ai lui Hristos. Asemenea exemple – multe neajunse pînă la noi – vor fi fost şi mai numeroase în mileniul tăcerii din timpul marilor migraţii. Şi totuşi, deşi erau primii care, atunci, dădeau piept cu neamurile barbare, locuitorii pămîntului de la Carpaţi, Dunăre şi Mare au oferit – chiar în condiţiile raritătii izvoarelor documentare – exemplul unui popor aureolat de puritatea credinţei creştineşti, de tărie morală şi spirituală. Mulţi dintre locuitorii creştini ai acestor meleaguri au avut sfîrşit tragic, de martiri. Despre marea majoritate a lor nu s-au păstrat ştiri. Faptele unora au răzbătut însă prin urgia vremii, primind recunoştinţa şi recunoaşterea atît din partea contemporanilor, cît şi a generaţiilor ce le-au succedat.

Este drept că Biserica Ortodoxă Română n-a efectuat prea multe canonizări. Aceasta din mai multe motive: 1. Biserica strămoşească a fost şi este, de două mii de ani, parte din Biserica Universală. 2. Toate hotărîrile dogmatice şi normele canonice (inclusiv, recunoaşterea sau generalizarea cultului sfinţilor) ale Sinoadelor Ecumenice şi particulare au fost însuşite de ierarhii timpurilor respective. 3. Datorită poziţiei geografice şi condiţiilor specifice istorice ale ţării noastre – sfinţii, martirii, cuvioşii, mărturisitorii au fost veneraţi local, fără a le fi înscrise numele în sinaxare şi martirologii la Constantinopol, Ierusalim, Roma etc. Aşa se explică şi faptul că multe nume de sfinţi români au fost grecizate, latinizate sau slavizate. În aceeaşi ordine de idei se înscrie şi transferul moaştelor sfinţilor autohtoni în alte locuri, la alte biserici, ca şi readucerea relicvelor sfinte – în întregime sau în parte – din depărtări pe pămîntul românesc.

Dar nu numai moaştele, ci şi unele obiecte considerate ca făcătoare de minuni, purtate de sfinţi au fost la loc de cinste în evlavia strămoşilor. În sfîrşit, obiceiurile, învăţăturile şi tradiţiile, ca şi costumaţiile autohtone identifică apartenenţa unor sfinţi la patrimoniul spiritual al neamului nostru. Cei mai mulţi însă, cum spuneam, rămîn în anonimat, ştiuţi numai de Dumnezeu şi înscrişi în *Cartea vieţii* (Apoc. III, 5).

Începînd cu acest număr, revista *Magazin istoric* a avut iniţiativa de a prezenta cronologic pe acei vieţuitori ai acestor meleaguri, care, pătrunşi de înaltă credinţă, prin faptele şi cuvintele lor, au meritat titlul de *sfinţi*, fiind înscrişi ca atare în calendarul creştin. În fruntea lor, deşi nu era originar de pe aceste meleaguri, dar cărora le-a adus, prin propovăduire, credinţa creştină – Sf. apostol Andrei.

Aşa cum ne istorisesc Scrierile sfinte, Andrei era fratele mai mic al apostolului *Simon-Petru*, amîndoi fii ai lui Iona din localitatea Betsaida (care înseamnă Casa vînătorilor) – nume simbol al pescarilor originari din Galileia [1]. Din copilărie, concomitent cu îndeletnicirea tradiţională de pescar, fusese iniţiat în unele aspecte ale vieţii de sinagogă, învăţînd să scrie şi să citească Legea şi scrierile profeţilor. Fiind înclinat spre rugăciune şi meditaţie, avînd chemare pentru înţelegerea tainelor lui Dumnezeu, s-a apropiat de Sf. Ioan Botezătorul în pustia Iordanului, devenind ucenic al acestuia. A asistat deci la botezul lui Iisus. Cunoscînd bine profeţiile mesianice şi totodată cu dorinţa specifică celor tineri de a şti cît mai multe despre lume şi viaţă, s-a apropiat de Mîntuitor, întrebîndu-l: „Unde locuieşti?" „Vino să vezi!" i-a răspuns Iisus Hristos (Ioan, I, 29) şi Andrei a plecat împreună cu El. Tînărul l-a impresionat pe Iisus, prin candoarea şi puritatea sa. Nu înţelegea că Hristos este Mesia cel profeţit, nu pricepea cum

[1] Să amintim că tot Iona era personajul biblic înghiţit de balenă — *n.n.*

să se coboare Dumnezeu pe pămînt, cînd nici lui Moise nu i s-a arătat, cum să trăiască Dumnezeu prin oameni, unde o fi cerul, din ce lume a venit, ce va face aici, l-a văzut casa, pe mama sa, atelierul lui Iosif, gîndind că, dacă n-are ce mînca, să-l cheme să pescuiască.

Cu aceste frămîntări în suflet s-a întors la fratele său, Simon, căruia i-a istorisit totul. Acesta, preocupat de meseria sa de pescar, l-a considerat pe fratele său mai mic un copil visător şi neastîmpărat. A doua zi însă, cînd Iisus a apărut, atît Andrei, cît şi Simon Petru au rămas fermecaţi de Mîntuitorul. „Veniţi după mine şi de acum vă voi face pescari de oameni" (Matei, IV, 19), le-a spus Iisus şi cei doi fraţi l-au urmat, fiind martori ai tuturor faptelor şi patimilor lui Iisus sporindu-şi cunoştinţele şi credinţa.

„Veniţi după mine şi de acum vă voi face pescari de oameni". Chemarea apostolilor Petru şi Andrei, *panou din* Maestà *realizat între 1308 şi 1311 de Duccio di Buoninsegna, pictură aflată în prezent la National Galery of Art (Washington)*

După pogorîrea Sf. Duh, atunci cînd s-a hotărît ca apostolii să continue propovăduirea începută de Hristos, sorţii au decis ca Sf. Andrei să predice în Asia, Pontul Euxin şi sudul Dunării. În prima sa călătorie misionară, Sf. Andrei, împreună cu Sf. Ioan, a predicat în cetăţile Asiei, întemeind comunităţi creştine în Antiohia, Efes, Elicori (numită, începînd cu domnia împăratului Traian, Niceea), pînă la Bizanţ. În anul 50, este prezent la Sinodul apostolic *(Fapte,* XV, 1-29), după care porneşte în a doua călătorie misionară. Purta - aşa cum îl înfăţişează portretul zugrăvit la Sinopi (cetate antică din sudul Mării Negre), de un pictor al timpului; prima icoană creştină a unui apostol! - un toiag cu cruce la capăt, cu care - spun cărţile sfinte - făcea minuni.

Din Sinopi, a mers în cetăţile pontice, la Abhazi, Cherson şi prin nord, propovăduind vreme de cîţiva ani credinţa creştină în rîndurile triburilor traco-dacice şi scitice pînă spre izvoarele Niprului, Nistrului şi apoi în localităţile Deltei Dunării, înfiinţînd comunităţi în cetăţile pontice, în rîndurile cărora se numărau şi Histria, Tomis, Callatis. Pînă astăzi, o tradiţie pioasă arată că Sf. Andrei şi-ar fi făcut o locuinţă într-o peşteră pe valea Casimcei (sau poate la Murfatlar-Basarabi, acolo unde, mai apoi, s-au construit bisericile rupestre atît de vestite).

Deşi ne lipsesc mărturiile directe, ni-l putem imagina predicînd, în satele şi localităţile de la Dunărea de Jos, pe malurile rîurilor mari, în păduri şi munţi, convertind la credinţa creştină pe localnici. În unele privinţe, viaţa sa va fi fost asemănătoare celei a lui Dion Chrysostomos călător, cam în aceeaşi vreme, pe meleaguri dacice: „Se întîmplă - scria istoricul grec - că am făcut acum o călătorie lungă, drept la Istru şi în ţara geţilor... Am mers acolo nu ca negustător de mărfuri, nici să adun purtători de bagaje în serviciul unei tabere militare sau îngrijitori de boi, nici nu am dus vreo solie pentru aliaţi sau vreo alta cu nume frumos, din acelea care făgăduiesc numai cu gura... Nu eram un om care ştie să călărească, nici arcaş priceput, nici aruncător de lănci sau pietre, dintre soldaţii uşor înarmaţi şi fără scut. Nu puteam nici să tai lemne din pădure sau să sap un şanţ, nici să cosesc fin dintr-o poiană duşmană... Mă înfăţişam... un spectator foarte paşnic al războiului, neputincios la trup, înaintat în vîrstă, om care nu purta sceptrul de aur şi nici panglicuţele sfinte ale vreunui zeu, care venise pe drumul unde-l mîna nevoia..., doritor de a vedea oamenii luptînd, [unii] pentru stăpînire şi putere, iar alţii pentru libertate şi patrie. Pe urmă, nu primejdia m-a făcut să şovăi - nimeni să nu creadă aceasta! -, ci mi-am amintit de o veche dorinţă şi m-am întors iar la noi".

Ca şi pe Dion Chrysostomos, înrăutăţirea relaţiilor daco-romane la graniţa dunăreană, după urcarea lui Decebal pe tronul dacic, l-au determinat pe Sf. Andrei să treacă în sudul Dunării, unde şi-a continuat misiunea de convertire, dar fiind socotit iscoadă dacică şi-a făcut şi duşmani în imperiu. După convertirea Maximilei - o matroană romană - fratele acesteia, Egheat, dregător la curtea imperială şi ostil credinţei creştine a poruncit slujitorilor să-l aresteze pe Andrei. El a reuşit să-i convertească şi pe cei puşi să-l aresteze. „Şi voi v-aţi făcut ucenicii săi" *(Ioan* XI, 46), i-a dojenit Egheat, trimiţînd alţi slujitori pentru a-l aresta. După ce a fost supus unor crunte suplicii, Sf. apos-

tol Andrei a fost răstignit pe o cruce din lemn de tei în formă de X: „Unde este stăpînul tău să te salveze? Îl aşteptam" – i-ar fi spus trimişii lui Egheat. Apostolul a răspuns: „Eu sînt cel dintîi chemat de El. I-am văzut minunile, I-am ascultat porunca, L-am văzut răstignit, mort, dar a înviat şi s-a înălţat în slava de unde venise şi unde şi eu voi merge". Suplicii-le au continuat, pînă ce apostolul Andrei şi-a aflat sfîrşitul. Era în ziua de 30, luna a noua în calendarul roman, poate în anul 87. Apostolul avea aproape 70 ani. Impresionaţi de sfîrşit, mulţi dintre cei aflaţi de faţă s-au convertit. Vestea a ajuns la Roma. Maximila şi Stratoclis – convertit de apostolul Andrei şi hirotonit episcop de Patara – i-au luat trupul şi l-au dus într-o biserică ferită de persecutori, unde l-au astrucat.

În secolul IV, Constanţiu, fiul lui Constantin cel Mare, a luat moaştele Sfîntului Andrei, ale Sfinţilor Luca şi Timotei şi le-a depus în biserica Sfinţilor Apostoli din Constantinopol. În acelaşi timp, împăratul a trimis moaşte ale Sf. Andrei şi la Tomis, denumit după numele său, Constanţa. În Constantinopol, moaştele au stat pînă în anul 1204, cînd cruciaţii latini le-au ridicat şi dus în Italia. Ele au fost restituite Greciei în decembrie 1964, iar crucea pe care fusese răstignit Andrei, a fost cedată de Roma Corintului în anul 1980, fiind depusă în catedrala mitropolitană din Corint.

În tradiţia poporului român, Sf. Andrei, serbat la 30 noiembrie („Moş Andrei" cum i se spune) este cel ce începe luna darurilor, aducînd vestea Evangheliei care se încheie, tot în această lună – a lui „Andrea" – cu darul cerului, Pruncul Iisus. În folclorul dobrogean din colindele vechi, Sf. Andrei apare ca un moş cu toiag mînînd o turmă de capre ce se întîlneşte cu colindătorii şi le dă o nouă veste, a lui „Moş Crăciun cel mai bătrîn".

Luna lui Andrea (decembrie) ca şi zodiacul Capricorn se păstrează de două mii de ani în tradiţia şi calendarul neamului românesc. ■

CLIO ANUNŢĂ

ŞI TOTUŞI ESTE UN FALS!

Pînă în anul 1935, vizitatorii lui *British Museum* puteau admira un sarcofag „etrusc" dezgropat în 1871, în oraşul antic Caere. El fusese iniţial împrumutat muzeului, care, doi ani mai tîrziu, l-a achiziţionat. Faptul că Enrico, fratele lui Pietro Pennelli, cel care îl „descoperise", s-a lăudat în gura mare că el l-a sculptat, a trecut neobservat. Piesa a fost datată ca fiind din sec. VI î.e.n. şi timp de 60 ani a tronat în sala muzeului, devenind cea mai populară sculptură etruscă, reprodusă şi în foarte multe cărţi despre istoria artei antice.

Treptat însă, au apărut semnele de întrebare. Mai întîi s-a constatat că reliefurile de pe coşciug reproduceau modele ale ceramicii ateniene din sec. IV î.e.n. Inscripţia de pe capac s-a dovedit a fi identică cu cea de pe o broşă din aur păstrată la Luvru. Teste ştiinţifice au confirmat că pigmentul nu fusese ars în antichitate, ci mult mai recent. Dar, aşa cum au declarat cei de la *British Museum* revistei *Observer*, este „surprinzător cît de greu poţi schimba părerea oamenilor". Chiar şi acum muzeul mai primeşte cereri pentru fotografierea sculpturii în vederea reproducerii ei în albume de artă.

● **Promptitudine!** ● **Eficienţă!** ● **Largă Difuzare!**

Folosind reclama prin intermediul revistei noastre, beneficiaţi de posibilitatea întîlnirii cu cele mai diverse cercuri de cititori.

Îi puteţi interesa în afacerile dv. apelînd la noi!

Revista noastră, cu paginile ei de reclamă puse la dispoziţia celor interesaţi — firme, organizaţii, asociaţii, edituri, întreprinzători particulari etc. — vă oferă posibilitatea de a vă prezenta marelui nostru număr de cititori, din ţară şi străinătate, cu produsele dv., cu realizările şi iniţiativele dv., şi, bineînţeles, cu cele mai reprezentative pagini din cronica ascensiunii dv.

Nu ezitaţi, deci!

Publicitatea în paginile Magazinului istoric **garantează reuşita iniţiativelor dv.**

ISTORICI PE CARE I-AM CUNOSCUT

Dr. ION HURDUBEȚIU

La 82 ani (mulți înainte domnule profesor, alături de urările noastre de sănătate și putere de muncă) aș vrea să împărtășesc cititorilor revistei *Magazin istoric* cîteva amintiri despre istorici pe care, în anii '40, cînd îmi pregăteam doctoratul la Breslau (în prezent, Wrocław, în Polonia), am avut prilejul să-i cunosc.

În toamna anului 1940 eram tînăr profesor la Liceul „Dinicu Golescu", din Cîmpulung-Muscel, cînd, în cîteva rînduri, m-a asistat la lecții profesorul Arthur Franz, un celebru romanist care preda atunci la Universitatea din Königsberg (actualmente, Kaliningrad, în U.R.S.S.). Se pare că m-a apreciat în chip deosebit (de altfel, fără falsă modestie, trebuie să mărturisesc că în autobiografia sa publicată în 1963 mă considera „cel mai bun pedagog din școală"), deoarece m-a propus Institutului german din București, spre a mi se acorda o bursă Humboldt la una din universitățile germane. Precizez că nici eu, nici el nu eram animați nici atunci, nici mai tîrziu de admirație față de regimul la putere în Germania. Dimpotrivă (era doar la cîteva săptămîni după ce, cu ajutorul Germaniei și Italiei, ne fusese smuls, prin dictat, pămîntul atît de scump al Transilvaniei de Nord), nu i-am ascuns părerea mea (și altele!) despre acest rapt teritorial și nici alte simpatii politice. Iar el le-a recunoscut, cu sinceritate, scriind în 1961, pe cînd era profesor la Universitatea din Jena: „Această bursă i s-a acordat fără a se ține seamă de convingerile sale politice; de altfel, el [adică eu] nu ascundea faptul că împărtășea convingerile politice ale binefăcătorului său, doctorul Nicolae Lupu. Am fost de față la o discuție ce a avut loc în cancelaria liceului, ocazie cu care profesorul Hurdubețiu a susținut cu energie părerea că tratatul de la Viena din 30 august 1940 a adus mari prejudicii poporului român, prin aceea că i s-a luat Transilvania de Nord. Mai tîrziu, el mi-a atras atenția asupra lucrării *Lupta pentru limbă*, a istoricului sas Ștefan L. Roth, care, în 1842, apăra teza că Transilvania este o țară românească".

De altfel, pe alți istorici pe care i-am întîlnit, nu m-am sfiit să-i înfrunt deschis, ori de cîte ori exprimau păreri ce veneau în contrazicere cu realitatea istorică, așa cum o cunoșteam din cercetările mele, așa cum o descoperisem, de fapt, la reputați autori germani, începînd cu Johann Thunmann și sfîrșind cu Ernst Gamillscheg. Acesta și fusese subiectul tezei de doctorat pe care mi-o alesesem ca doctorand al medievistului Hermann Aubin, de la Universitatea din Breslau, al cărui discipol devenisem cu începere din 1 aprilie 1941. Teza de doctorat se intitula *Originea românilor oglindită în istoriografia germană*, fiind tipărită în anul 1943, sub titlul *Die Deutschen über die Herkunft der Rumänen (von Johann Thunmann bis Ernst Gamillscheg*. Atît primul, care își tipărise lucrarea în anul 1774, la Leipzig, cît și Gamillscheg, care trăia și activa la București în anii cînd eu îmi făceam studiile, fuseseră susținători convinși ai continuității daco-romane, considerîndu-ne pe noi, românii, trăind în vatra noastră etnică de azi și dintotdeauna ca „fii ai Romei". Între acești doi istorici, peste 100 de autori (printre care J. Jung, M. Friedwagner, G. Reichenkron — ale căror scrieri le studiasem în profunzime) susținuseră aceleași idei.

Cînd însă am dat peste studii precum acel *Die Nationwerdung der Rumänen*, publicat în 1937 de istoricul Georg Stadtmüller, în care, referindu-se la problema continuității în Dacia, apreciase că această teorie „*ist völlig abzulehnen*" (e total de respins), i-am scris deîndată, solicitîndu-i să-și argumenteze poziția. Și-a atenuat părerea întrucîtva în *Istorie sud-est europeană*, publicată la München în 1950, dar am avut o deosebită satisfacție să constat că într-o lucrare și mai recentă *(Grundfragen der europäischen Geschichte)* recunoaște ca justă teza lui Gamillscheg. Mi-ar plăcea să cred că am avut și eu (prin corespondența pe care am întreținut-o cu el) o parte de contribuție în modificarea acestei păreri. De altminteri, în anul 1969, am avut prilejul să-l întîlnesc la München, unde îmi suplimentam documentarea în vederea susținerii celui de-al doilea doctorat pe această temă (de data aceasta, în românește, avîndu-l conducător științific pe regretatul acad. Constantin C. Giurescu). Într-o discuție amicală, „la o cafea" mi-a declarat că „nu putea să nu țină seama de noile dovezi aduse în favoarea continuității, mai ales după apariția *Atlasului limbii române*, elogiat de către emeriții romaniști Karl Jaberg și Walter von Wartburg și, ca atare, admite, cel puțin în Munții Apuseni, ca sigură, menținerea elementelor romanice și după evacuarea administrativă și militară a Daciei, sub Aurelian".

Pe unul din autorii menționați de el, Karl Jaberg, l-am cunoscut personal, în anul 1943, la Berna, unde i-am fost în două rînduri oaspete. Mai întîi, în drum spre Geneva, unde m-am înscris la cursurile de limbă franceză, i-am înmînat manuscrisul dactilografiat al tezei mele, rugîndu-l ca, la înapoiere, care avea să se petreacă peste o lună, să-mi împărtășească sugestii și, dacă este cazul, să modific ceva. La 8 septembrie, ne-am revăzut în biblioteca seminarului de limbi romanice. Mi-a dat lucrarea, spunîndu-mi că n-a modificat nimic, dar să nu uit că „nemții vor pierde războiul". Eram, cum spuneam, în anul 1943; totuși, amabilul meu interlocutor voia să-mi atragă atenția asupra unei fraze din prefață, pe care, la întoarcerea la Breslau, am eliminat-o din spalturi. Apoi, mi-a arătat un teanc de broșuri aflate pe o poliță, sugerîndu-mi să le răsfoiesc: „Nu le-am citit — mi-a spus —, căci convingerea mea este că voi [românii] aveți dreptate, dar cu aceste broșuri vi s-a luat Ardealul de Nord". Ca și mai înainte, ca și mai tîrziu (chiar în zilele noastre încă) revizioniștii de la Budapesta împînziseră statele europene cu astfel de materiale. În iunie 1945, după eliberarea din lagărul hitlerist de la Mariapfaar, am avut prilejul, la Biblioteca municipală din Bologna, să „inventariez" nu mai puțin de 32 broșuri propagandistice susținînd „drepturile" ungare asupra Transilvaniei. Multe nici nu purtau semnături ale unor autori maghiari, ci pe cele ale unor „mercenari" de ocazie, așa-ziși specialiști în probleme de istorie românească.

Pe unul dintre aceștia, autor al unui volum apărut în două versiuni la Geneva, am reușit să-l cunosc. Se numea Herbert van Leisen și era olandez. Reproșîndu-i că deformează istoria românilor, mi-a mărturisit, cît se poate de sincer, că „tot materialul pentru *Le problème transylvaine* — așa se intitula lucrarea «scrisă» de el — mi s-a trimis de la Budapesta; eu n-am făcut decît să-l stilizez".

Înainte de a pleca la Geneva, la 4 august 1943, făcusem o vizită la Budapesta celor doi conducători ai Editurii Pannonia, profesorii Ladislau Gáldi și Emmerich Lukinich. La solicitarea consilierului nostru cultural (se numea Bucur și nu mai știu cum), m-au primit la ora 15, la Academia maghiară. Le-am mulțumit pentru bunăvoința acestui dialog, spunîndu-le că sînt fiu de țăran ardelean și că, pregătindu-mi la Breslau lucrarea despre etnogeneza românilor, am avut ocazia să citesc toate materialele referitoare la Transilvania, apărute la Pannonia-Verlag. Obiectul venirii mele — am continuat — este acela de a afla dacă afirmațiile din aceste broșuri și cărți „sînt convingerea d-voastră științifică sau propagandă?" Lukinich a reacționat violent; ca împins de un resort, s-a sculat, a bătut cu pumnul în cristalul de pe masă, spunîndu-mi, roșu de furie: „Domnul meu, tot ce este scris în aceste lucrări este purul adevăr!"

Este cazul acum, după mai mult de jumătate de veac, să arăt cititorilor acestei reviste două mostre despre acest *„reine Wahrheit"* (purul adevăr), care, zicea Lukinich, s-ar afla în respectivele lucrări. În *Geschichte der Rumänen*, Budapesta 1942, L. Gáldi și L. Makkai afirmă că „după [anul] 275 rămășițele romane [din Dacia] au dispărut fără urmă", iar Lukinich, de asemenea consecvent ideilor sale, susținea în *Probleme transilvanene*, ediția II, Zürich, 1968 că „pe ruinele fumegînde ale năvălirilor barbare era imposibil ca rămășițele romane să supraviețuiască în Dacia". Cît de departe sînt aceste afirmații de cele scrise de marele Theodor Mommsen (autor ce nu poate fi, în nici un caz, acuzat de partinire în favoarea românilor).

De fapt și conducatorul lucrării mele de doctorat H. Aubin era un adept convins al continuității de viață daco-romane în Dacia, susținîndu-și părerile în lucrări de referință. Din păcate, sînt nevoit să constat că și azi, teoriile de ieri ale unui Gáldi sau Lukinich continua să aibă adepți, cum mi-o demonstrează un recent studiu *Les peuples de l'Ardeal*, apărut în revista *Erdely Magyarsab* sub semnătura dr. Istvan Kreczinger.

N-aș putea încheia aceste scurte notații despre istorici pe care i-am cunoscut, fără să amintesc de cel pe care îl consider un adevărat frate sufletesc al poporului român, marele romanist de la Universitatea din Lund, profesorul suedez Alf Lombard. Îmi amintesc că în vara anului de doliu pentru români, al ultimatumului sovietic și al dictatului de la Viena, profesorul Alf Lombard a ținut să răspundă, în revista *Svensk Tidskrift*, unui alt cercetător, Fredborg, adversar al continuității românești, afirmînd că romanicii din Dacia n-au abandonat niciodată țara lor din nordul Dunării și că în regiunile muntoase din Apuseni (cum susținea și Gamillscheg) s-a menținut, tot timpul, „un puternic nucleu romanic". „Argumentul istoric — își încheia el articolul de răspuns — adică chestiunea de a ști care strămoși erau acolo cei dintîi, și argumentul statistic [în Ardealul ocupat de unguri, prin dictat, sublinia el, românii erau majoritari, populația maghiară însumînd doar 37,1%], adică chestiunea de a ști care popor e în majoritate, sînt suficiente să probeze contrariul".

L-am cunoscut personal pe Alf Lombard în anul 1956, cînd, împreună cu regretatul acad. Alexandru Rosetti, a vizitat mănăstirea Negru Vodă din Cîmpulung-Muscel și m-a asistat la lecția despre întemeierea Țării Românești pe care am ținut-o în cadrul atît de sugestiv al vechiului lăcaș. I-am păstrat o amintire de nesters, lui, ca și celorlalți distinși cărturari, atașați adevărului istoric, pe care i-am cunoscut în felurite împrejurări de viață. ■

AŞA NU NE PLACE ISTORIA!

Opinia publică mondială a fost, se ştie, deopotrivă, surprinsă şi şocată de un fenomen adiacent războiului din Golful Persic: anume, severa cenzură instituită asupra operaţiilor militare din zonă. Într-adevăr, de la bun început s-a afirmat: „Acest război nu va fi un al doilea Vietnam". Atunci mass-media s-a bucurat de o cvasi neîngrădită libertate de acţiune; ulterior, consecinţele acestei libertăţi au fost, însă, considerate una din cauzele eşecului militar american din peninsula indochineză. De aceea, de astă dată corespondenţii de presă nu au mai fost autorizaţi să relateze în direct operaţiile militare; ei erau supuşi unui necruţător control asupra textelor şi imaginilor difuzate, obligaţi să evite anume subiecte, socotite delicate ca, de pildă, tipul şi cantităţile de arme utilizate într-un anume sector, pierderile suferite de trupele aliate etc. Toate imaginile care „curgeau" pe ecranele televizoarelor în cursul operaţiilor militare din Golful Persic, fie că proveneau din tabăra forţelor aliate, fie din cea irakiană, purtau sigla *cenzurat*. În aceste împrejurări, nu este de mirare că, într-un Apel al Comitetului internaţional al Crucii Roşii, publicat la 7 februarie 1991, s-a putut afirma că abia atunci „cînd constrîngerea cenzurii nu va mai exista, se vor dezvălui toate ororile suferinţelor provocate popoarelor din zonă, combatanţilor şi familiilor lor". În faţa draconicelor restricţii, un număr de ziare şi ziarişti din Washington n-au şovăit chiar să depună o plîngere împotriva guvernului lor, declarînd că ele „echivalează cu o politică de cenzură aplicată pentru prima oară în istoria războiului modern".

Dacă existenţa amintitelor restricţii nu poate fi aşadar — şi nici nu a fost, de altfel, de nimeni —, contestată, protestele mass-mediei occidentale au reamintit alte precedente. Căci cenzura strictă a existat nu numai în primul şi în cel de-al doilea război mondial, dar şi mai recent, cu ocazia intervenţiei trupelor a cinci state din fostul Tratat de la Varşovia, în august 1968 (mai puţin România), în Cehoslovacia, a intervenţiei sovietice în Afganistan, în decembrie 1979. Sau în războiul Malvinelor (Falkland; *Magazin istoric*, nr. 7/1982), bunăoară cînd B.B.C.-ul, exasperat de blackout-ul impus de oficialităţile britanice, n-a ezitat s-o sfideze pe doamna Margaret Thacher, achiziţionînd imagini... din Argentina. Ori, şi mai de curînd, cu ocazia expediţiilor militare americane din Granada şi Panama. Iar referindu-se la măsurile de cenzurare a informaţiilor în timpul războiului din Golf, Norman Schwarzkopf, comandantul trupelor aliate, a declarat deschis că la conferinţele sale de presă se opera „selectarea ziariştilor", iar admişi erau doar cei „care nu ridicau probleme".

În aceste cazuri — ca şi în altele similare — a fost, totuşi, vorba — să nu uităm — de situaţii excepţionale, de evenimente militare, care au propriile lor rigori.

Există, însă, şi un alt fel de cenzură, aceea a ideilor care are o vîrstă aproape egală cu aceea a exprimării lor în scris. Areopagul atenian n-a ordonat, oare, arderea operelor lui Protagoras, din cauză că acesta şi-a permis să se îndoiască de existenţa zeilor? Împăratul August n-a ars satirele lui Iabienus, iar, mai tîrziu, Constantin cel Mare scrierile lui Arie? E adevărat, acestea au fost, totuşi, mai mult măsuri represive. Căci antichitatea n-a cunoscut cenzura preventivă, introdusă abia de conciliile bisericii catolice, spre a interzice credincioşilor să ia cunoştinţă de lucrările „ereticilor".

Faţa văzută şi cea nevăzută a cenzurii

Ca instituţie, cenzura s-a constituit, însă, mai ales după inventarea tiparului. De la sfîrşitul secolului XV, mai mulţi episcopi din vestul Europei au început să interzică astfel publicarea, în diocezele lor, a oricărei cărţi ce nu fusese în prealabil examinată de autorităţile eclesiastice şi nu purta viza lor. Ulterior, printr-o bulă din anul 1501, papa Alexandru VI a extins autoritatea cenzurii bisericeşti asupra tuturor statelor ce recunoşteau supremaţia spirituală a Papei, oprind publicarea oricărei scrieri care n-ar fi fost mai întîi supusă cercetării arhiepiscopilor sau vicarilor respectivi, sub pedeapsa excomunicării şi a unor mari amenzi. Inchiziţia şi-a făcut cunoscută identitatea istorică şi printr-o adevărată operaţie de cenzură internaţională a oricărui gînd liber sau exprimat în dezacord cu dogmele papale.

În Franţa, cenzura preventivă, cu corolarul ei: obligativitatea unei autorizaţii prealabile de imprimare, a durat pînă în 1789. Din această cauză, marile opere ale sec. XVIII

au trebuit să fie publicate în afara hotarelor țării. Montesquieu, Voltaire, Rousseau și-au tipărit astfel cărțile în Elveția, Olanda sau Anglia, unde libertatea de conștiință, de gîndire și de exprimare erau într-o mai mare măsură asigurate. Revoluția franceză a desființat cenzura, ușurînd apariția a sute de gazete (*Magazin istoric*, nr. 7/1989). Dar, după lovitura de stat a lui Bonaparte de la 18 Brumar (9-10 noiembrie 1799) toate ziarele ostile lui au fost suprimate, Constituția anului VIII n-a mai cuprins nici o referire la libertatea presei, iar în 1803 pe lîngă fiecare ziar a fost stabilit un cenzor anume. Al doilea imperiu, al lui Napoleon III, a însemnat și el o perioadă de gîtuire a libertății presei. Abia în 1881 a putut fi legiferată în Franța libertatea completă a presei și desființate autorizația prealabilă și depunerea unor cauțiuni — care au fost înlocuite printr-o simplă declarație ce specifica numele girantului responsabil și al tipografului. În principatele germane, cenzura prealabilă a durat pînă după unificarea țării, iar în Imperiul habsburgic și în Rusia pînă la prăbușirea monarhiei bicefale și a țarismului.

Dar la o adevărată perfecțiune a cenzurii — dacă se poate face o asemenea asociație de termeni — s-a ajuns, mai cu seamă, în statele totalitare din perioada interbelică: Uniunea Sovietică stalinistă, Germania nazistă, Italia fascistă, Spania franchistă, Portugalia salazaristă, Japonia militaristă ș.a. Niciodată în istoria umanității nu mai existaseră regimuri politice atît de zeloase pe monopolul lor ideologic asupra mijloacelor de comunicare și atît de doritoare să acapareze limbajul — scris, oral sau prin imagini — pentru a-și impune, cu orice preț, țelurile lor, mărturisite sau nu.

De asemenea, cenzura a acționat ca un puternic instrument represiv al gîndirii și al libertății de expresie în regimurile de dictatură militară din America Latină și din Asia, în colonii, în toate statele în care puterea își menținea autoritatea prin uzurparea drepturilor cetățenești.

După cel de al doilea război mondial, imitînd modelul totalitarismului sovietic, și în țara noastră a fost instituit un formidabil aparat de control al comunicării ideilor — prin presă, edituri, radio, cinematografie, iar mai tîrziu și televiziunea — pus în serviciul exclusiv al siluirii și încorsetării gîndului liber, al mutilării conștiințelor, al impunerii, la urma-urmelor, a unui mutism generalizat. În plus; într-o primă etapă, presa și propaganda căpătaseră, ca și alte domenii ale vieții de stat, politice și sociale, nelipsitul ajutor al consilierilor sovietici.

În țara noastră, cenzura a luat, parcă, forme și mai aberante începînd din 1977 cînd, oficial, organismul calificat, așa numita Direcție a presei și a tipăriturilor, a fost desființat ca atare; din acel moment cenzura s-a exercitat prin conducerea întregului sistem informațional, al mass-mediei, de către partidul comunist, cu bine cunoscutul rol tutelar al organelor de securitate și cu acea formă nevăzută a autocenzurii generată de teroarea spiritelor, exercitată de la cabinetele 1 și 2 ale fostului regim.

Și totuși, în ciuda sistemului generalizat de cenzură, chiar în anii cei mai grei ai dictaturii, presa — vorbită sau scrisă —, cele-

Două efigii ale Bucureștilor interbelici: Palatul Telefoanelor și fostul edificiu al Teatrului Național

Patriarhul Miron Cristea este condus pe ultimul drum

lalte mijloace de exprimare literar-artistice au reușit deseori să aducă la cunoștința marelui public — nu o dată cu complicități în chiar aparatul de stat și de partid — glasul adevărului, întreținînd vie flacăra speranței în reîntronarea libertății și demnității în viața țării.

Sperăm din toată inima să existe răgazul necesar și ca tineri cercetători — mai ales istorici — să treacă nu numai la alcătuirea unor antologii ale rușinii, ce exaltau cultul personalității fără limite, cerut, impus și operat, nu numai în fiecare ziar sau revistă, ci în fiecare loc de muncă din țara noastră de Nicolae și Elena Ceaușescu (prin mijloacele ce le stăteau la dispoziție), după tipicul stalinist, ci și a unor antologii ale inteligenței care să dovedească cum, prin talent și spirit, se puteau strecura în mass-media, ca și în artă și cultură cu mari, foarte mari riscuri, idei contrare dictaturii și, în orice caz, o cultură de altă esență decît o cerea regimul stat-partid. Nu o dată ele erau sesizate și raportate post factum, iar consecințele nu întîrziau să se arate pentru cei implicați.

Mecanismele și absurditatea cenzurii ceaușiste ne sînt, de altfel, prea proaspete în amintire, pentru a mai fi nevoie să stăruim asupra monstruozității și absurdității ei.

Ce se știe, însă, mai puțin este că — țara aflată mereu în bătaia vînturilor potrivnice ale istoriei, care, printre altele, periclitau adesea exercitarea unei vieți publice realmente democratice — România nu a fost ferită de cenzură nici înaintea dictaturii comuniste. Întreaga perioadă din ultimii 53 de ani a stat sub semnul cenzurii: regimul de dictatură personală al lui Carol II, dictatura legionară, cea antonesciană, care s-a exercitat pe lîngă cenzura de război românească și apoi cea a Comisiei aliate de control (de fapt cenzura autorităților militare sovietice) și, în final, din 1948, cenzura regimului comunist.

În același timp s-ar putea spune că întreaga istorie a presei românești — și apoi a celorlalte mijloace de comunicare în masă — oglindește multitudinea de forme sub care presa a încercat să se sustragă opreliștilor cenzurii, eludînd multe din nenumăratele încercări de reducere ori chiar de suprimare a libertății de expresie. Căci de la apariția primelor publicații periodice de la noi, în vremea domniilor regulamentare, ele s-au confruntat cu rigorile cenzurii. Astfel, cenzura extrem de cicălitoare a lui Mihai Sturza a văzut o primejdie pînă și în titlul pe care tînărul Mihail Kogălniceanu voia să-l dea revistei sale: *Propășirea* (1844).

Nu trebuie trecute cu vederea, în același context, condițiile extrem de vitrege în care erau nevoite să apară ziarele românești din Transilvania și Bucovina, aflate sub dominație austriacă sau austro-ungară. Pînă la Marea Unire din 1918, numeroase publicații ardelene și bucovinene au dus o continuă luptă cu cenzura autorităților austro-ungare în numele cauzei unității românilor. În Basarabia, din 1812-sub regim țarist, presa, alături de întreaga populație trăia sub semnul deznaționalizării.

Să ne oprim, totuși, mai pe larg la funcționarea cenzurii din perioada interbelică. Ea a fost formal interzisă prin Constituția din 1923 (articolul 25 al titlului II care stipula imperativ. „Nici cenzura, nici o altă măsură preventivă pentru apariținea, vinderea

sau distribuirea oricăror publicaţiuni nu se vor putea înfiinţa"). După cum, Constituţia garanta tuturor şi „libertatea de a comunica şi publica ideile şi opiniunile prin grai, prin scris şi prin presă, fiecare fiind răspunzător de abuzul acestor libertăţi în cazurile determinate prin codicele penal, care nici într-un caz nu va putea restrînge dreptul în sine". De asemenea, se mai preciza: „Nici o cauţiune nu se va cere de la ziarişti, scriitori, editori, tipografi şi litografi. Presa nu va fi pusă niciodată sub regimul avertismentelor. Nici un ziar sau publicaţiune nu va putea fi suspendat sau suprimat".

În 1927, însă, deci la numai patru ani de la adoptarea noii constituţii, pentru a împiedica dezbaterea aşa-numitei „chestiuni interzise", adică expulzarea din ţară a prinţului moştenitor Carol *(Magazin istoric,* nr. 6,7/ 1972) şi renunţarea acestuia la orice pretenţie la tronul României, guvernul liberal de sub preşedinţia lui I.I. C. Brătianu a introdus brusc cenzura, ceea ce i-a atras un energic protest al tuturor ziarelor din Capitală. „Direcţiile ziarelor — se afirma în acest protest, semnat de publicaţii de toate orientările politice, în speţă: *Adevărul, Argus, Cuvîntul, Dimineaţa, Dreptatea, Lupta, Neamul Românesc, Politica* [evident *Viitorul,* organul Partidului Naţional Liberal nu se asociase] — au fost înştiinţate ieri, verbal, de către d. maior Pella, comisar regal, că din ordinul Comandamentului II Armată se reintroduce cenzura presei.

Măsurile excepţionale luate în ultimul timp de guvern împotriva presei au tulburat ţara şi au alarmat străinătatea. Guvernul însuşi părea că şi-a dat seama de răul ce îl pricinuia şi a revenit asupra acelor dispoziţiuni.

Ridicarea măsurilor excepţionale a fost anunţată în mod oficial, atît ziarelor româneşti, cît şi presei străine.

Astăzi, măsurile ilegale, ridicate de Ministerul de interne, sînt reînfiinţate de autorităţile militare.

Directorii ziarelor din Capitală cer guvernului să pună capăt regimului intolerabil la care e supusă presa, adînc păgubitor intereselor ţării.

În caz contrar, vor lua măsurile de apărare dictate de împrejurări".

Guvernul n-a renunţat, totuşi, la controlul preventiv al presei, care a rămas supusă regimului excepţional şi după moartea lui I.I.C. Brătianu, deci sub scurta guvernare a lui Vintilă Brătianu, pînă la căderea acestuia de la putere.

La 20 noiembrie 1928 a fost instalat un guvern naţional-ţărănist prezidat de Iuliu Maniu, care a ridicat cenzura. Dar, la 25 martie 1930, acelaşi guvern prezenta Parlamentului o lege „împotriva alarmismului", care, adoptată, oferea autorităţilor posibilitatea de a cenzura libertatea de exprimare, nu numai prin cuvîntul tipărit, ci şi prin cel rostit.

O adevărată ferecare a presei şi a tuturor mijloacelor de comunicare a intervenit, însă, mai ales, odată cu instaurarea regimului stării de asediu, la 30 decembrie 1933 în urma asasinării primului ministru I. Gh. Duca *(Magazin istoric,* nr. 12/ 1983). Regimul stării de asediu care se extindea asupra judeţelor Prahova şi Dîmboviţa, a tuturor marilor aglomerări urbane: Bucureşti, Constanţa, Cluj, Iaşi, Timişoara, Cernăuţi, Chişinău, Galaţi, Oradea, precum şi a localităţilor din Valea Jiului unde, se preciza, „există industrii miniere", a fost instaurat iniţial pe o durată de şase luni. După expirarea termenului, starea de asediu a fost prelungită în mod repetat din şase în şase luni, în anii următori, cu o singură întrerupere în vederea alegerilor pentru Cameră şi Senat — numai pentru perioada 25 noiembrie-31 decembrie 1937.

La puţin timp după aceea, odată cu instaurarea Dicataturii regale, la 11 februarie 1938, prin Înalt Decret Regal, Carol al II-lea a introdus starea de asediu pe tot cuprinsul ţării. Conform acestui decret, autorităţile militare erau împuternicite „de a cenzura presa şi orice publicaţiuni, avînd dreptul de a împiedica apariţia oricărui ziar sau publicaţiune sau numai apariţia unor anumite ştiri sau articole".

Controlul presei se exercita printr-un Serviciu de cenzură care, între 30 decembrie 1933 şi 31 decembrie 1937, a funcţionat pe lîngă ministerele de interne şi al apărării naţionale. La sfîrşitul anului 1937, Ocatavian Goga — atunci prim-ministru —, l-a trecut la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dar la 14 februarie 1938 noul guvern, al patriarhului Miron Cristea, l-a mutat din nou la interne.

Nu mai exemplificăm cum opera cenzura, întrucît selecţia care urmează va oferi un tablou sugestiv al modului cum acţiona aceasta în anii 1938-1940, cum erau selectate informaţiile după criterii a căror logică — aşa cum poate constata cititorul — este greu de sesizat.

Şi totuşi, cenzorii nu acţionau la voia întîmplării. Ziarele, primeau zilnic instrucţiuni, aşa numitele normative, care notificau ce subiecte erau tabu, ori cum trebuiau tratate anumite teme.

În fine, se cuvine să ţinem seama că cenzura se exercita nu numai asupra presei interne, ci şi asupra celei externe intrate în ţară, a filmelor, ca şi a cărţii româneşti şi străine, de către organisme specializate în fiecare din aceste domenii.

Pe lîngă Ministerul de interne funcţiona astfel Comisia de control şi cenzura filmelor. Prin Decretul Regal din 8 octombrie 1938, de pildă, au fost desemnaţi ca membri, pe o durată de 4 ani: Sergiu C. Dimitriu, atunci preşedinte al Oficiului Naţional de Turism, Al. Brătescu-Voineşti, Al. Săndulescu, preşedintele Sindicatului Ziariştilor, autorul dramatic Caton Theodorian,

criticul dramatic Ion Dumitrescu, Maria Filotti, Constantin Kiriţescu, director general în Ministerul instrucţiunii publice, Emanoil Bucuţa, director al Educaţiei poporului din Ministerul instrucţiunii publice, iar pe lîngă aceştia procurorul Niculae Missir, Eugen Negulescu, subdirector în Direcţiunea generală a poliţiei, colonel Gh. Liteanu, ca reprezentant al Marelui Stat Major, procurorul T. Boieriu, secretar general al Prefecturii Poliţiei Capitalei.

Tot pe lîngă Ministerul de interne îşi exercita atribuţiile şi Biroul presei străine, care controla şi-şi dadea avizul asupra oricărui ziar şi a oricărei cărţi străine care intrau în ţară, iar în cazuri mai delicate consulta şi Direcţia presei şi propagandei de pe lîngă Preşedinţia Consiliului de Miniştri. În vara anului 1938 un astfel de caz a fost prilejuit, bunăoară, de intrarea în ţară a romanului *Konigliche Hoheit* (Alteţă regală) al lui Thomas Mann, laureat al Premiului Nobel şi cel mai mare scriitor german al veacului nostru. Împreună cu alte două cărţi germane, romanul lui Thomas Mann a fost expediat la Direcţia presei şi propagandei, unde i s-a făcut următorul referat: „*Alteţă regală* de Thomas Mann. Un principe de operetă dar cu situaţii verosimile constituind şarje împotriva principiului monarhic, împotriva ceremonialului de la curte, împotriva administraţiei guvernului care salvează finanţele statului şi introduce calorifer la palat, prin căsătoria morganatică a fratelui monarhului, a «Alteţei regale», cu fiica unui miliardar american... Deşi mişcîndu-se pe un plan de artă, superior, *nu putem admite* intrarea romanului ce bagatelizează instituţiile monarhice şi persoana suveranului dintr-un principat fictiv dar cu atît mai general simbolic". Iar decizia, fără apel, a fost: „Se prohibesc toate trei cărţile. Se va face adresa de prohibire".

În timpul războiului din răsărit purtat alături de puterile Axei, la sfîrşitul lunii noiembrie 1941, şeful cenzurii l-a chemat la el pe poetul Ion Vinea şi i-a citit, din ordin, un protest al Ministerului propagandei Reichului transmis prin Legaţia germană. Ministerul lui Gobbels îşi îngăduia deci, atunci, să admonesteze în astfel de termeni un poet român, care mai era, în plus, şi preşedintele de onoare al Societăţii ziariştilor: „Articolul privitor la presa elveţiană, apărut în *Cuvîntul* (reprodus după *Evenimentul*) dă de gîndit. Fraza în care autorul spune că presa elveţiană a perseverat într-o tradiţie de cultură şi de veche civilizaţie, că ea are libertate de atitudine şi de păreri ... sînt cu totul deplasate şi contrarii adevărului.

Cenzura română este datoare ca pe viitor să i se atragă atenţiunea asupra situaţiei României şi a îndatoririlor sale de ziarist".

Mai tîrziu, presiunile hitleriste au impus, se ştie, chiar internarea în lagăr a lui Tudor Arghezi, pentru un articol publicat în presa românească. Articolul purta titlul *Baroane* şi era un nimicitor pamflet la adresa ministrului nazist la Bucureşti, Manfred von Killinger, care se voia un soi de Gauleiter al României.

În final, se cuvine, totuşi, să precizăm cît se poate de limpede că în anii interbelici presa românească s-a bucurat şi de anumite libertăţi, pînă la instaurarea regimului personal al lui Carol II. Chiar dacă această „libertate a presei" nu se compara cu cea din Anglia, Franţa, Statele Unite, Elveţia etc., publicaţiile şi gazetarii vremii au ştiut să dejoace adesea rigorile cenzurii apărînd libertatea de expresie şi demnitatea profesiunii de ziarist, şi lăsîndu-ne astfel moştenire o presă de înaltă ţinută publicistică.

Cum funcţiona totuşi „bucătăria" cenzurii, cum arăta faţa ei nevăzută? Un document revelator ne-o revelează în toate amănuntele. Este vorba de un *registru intern* al Serviciului cenzurii presei din anii 1939-1940, oferit după război spre păstrare Bibliotecii Academiei Române de Aurel Brătescu, fost funcţionar al acelui serviciu, cu condiţia expresă ca nimeni să nu-l poată utiliza pînă la 1 ianuarie 1957. Este uşor de înţeles că, în anii dictaturii comuniste, un asemenea document nici n-ar fi putut fi publicat, întrucît putea da „idei" şi înlesni apropieri fireşti cu stări de lucruri pe care orice regim despotic are tot interesul să le ascundă. Acum, însă, nimic nu ne mai poate împiedica să-l punem — fie şi parţial, din cauza mărimii sale (trei volume, format mare, cu cîteva sute de pagini) — la îndemîna cititorilor noştri ca pe un document inedit de cel mai mare şi larg interes, ba chiar nu lipsit de o anumită doză de umor, e adevărat involuntar.

Dumitru HÎNCU

1939

1 ianuarie, ora 21.15. Din ordinul d-lui col. [Radu] Hottineanu [şeful cenzurii]. Dacă vine în ziare descrierea uniformelor miniştrilor se lasă[1].

Se interzice cu desăvîrşire a se scrie în ziare că *Neamul Românesc* n-a apărut azi sau că a fost suspendat sau orice; este ordinul d-lui ministru de interne, Armand Călinescu.

8 ianuarie. Se cenzurează prezenţa d-lui G. Tătărescu în Bucureşti. De asemenea c-a luat parte la o masă (la dl. Grigore Gafencu).

9 ianuarie. În ziarul *Romînia* de ieri, într-un sfîrşit de articol, autorul se ocupa de românii de peste Nistru. D. ministru de externe a cerut cenzurii să nu mai lăsam în ziare să apară articole din care ar reieşi că noi ne ocupăm şi ne interesăm de situaţia românilor ce nu sînt în interiorul graniţelor noastre, căci deocamdată nu mai

[1] Am transcris textul conform normelor ortografice actuale, păstrînd particularităţile stilistice ale originalului, inclusiv unele incorectitudini gramaticale. Intervenţiile explicative în paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

avem nimic de revendicat. Pentru a nu da loc la complicații, ca rușii să se intereseze de rușii din Basarabia etc., noi nu vom mai permite asemenea discuțiuni.

24 ianuarie. Din ordinul d-lui ministru de interne. Nu se mai scrie nici un cuvînt de Garda de fier, de foștii legionari, de adeziuni în Frontul Renașterii Naționale[1] sau de declarațiuni de credință a tuturor acelora din mișcările subversive. Numele lor pot să apară ca înscrișii în Frontul Renașterii, dar ca simpli particulari, nu ca foști legionari. La recepția ce a a avut loc la dl. dr. Caracostea s-a pierdut o brățară a d-nei Georgette Dragomirescu. Tapaj, discuțiuni, poliție. Ziarele vor să facă la fel. Se cenzurează.

26 ianuarie. Din ordinul d-lui colonel șef al cenzurii, se aduce la cunoștință d-lor cenzori că atunci cînd sînt în echipă cu d-l cenzor Virgil Carianopol[2] le este interzis de a-l lăsa singur pînă la terminarea serviciului, mai ales în timpul nopții.

Reamintesc: greve, conflicte de muncă, instigare de lucrători, funcționari se cenzurează. „Legația iugoslavă din București a fost înălțată la rangul de ambasadă, odată cu transformarea în ambasadă a legației României din Belgrad". Informația aci alăturată merge numai în această formă; în nici un caz nu se va indica numele persoanelor numite în aceste posturi.

29 ianuarie. S-a sinucis Constanța Grecu, aruncîndu-se de la etajul 3 de la Prefectura Poliției Capitalei. Se cenzurează.

6 februarie. Se reamintește ordinul de a nu se ataca nici un stat străin, pe nici o chestiune. Deci nu se vor lăsa atacuri la adresa Italiei, Germaniei, Franței, Angliei etc. Sub nici o formă.

Dl. ministru de interne a aprobat reapariția revistei *Bilete de papagal*, a d-lui Arghezi. D-nii cenzori, dacă vor avea ceva de cenzurat, îmi vor arăta mie. Deci nu se cenzurează nimic fără ordinul meu.

Din revista *Viața românească* nu se cenzurează nimic fără ordinul meu.

9 februarie, ora 1. 10. Dl. chestor Paximiade comunică din partea d-lui ministru E. Titeanu [subsecretar de stat pentru presă și informații] să nu se lase în ziare știrea incidentului petrecut la restaurantul „Neptun" între d-na Maria Tănase și patronul localului.

În *Lumea Nouă* cenzura a fost exagerată. S-a cenzurat și că muncitorimea ieșeană a hotărît să ia măsuri să se vîndă *Lumea Nouă*. Dacă este un organ democrat, aceasta nu înseamnă să nu poată scri nimic. Mi se va arăta mie toată cenzura și se va face de către șeful echipei. D. Pan [tazescu] a fost prea sever. Unde sînt ordine precise *da*, unde este chestiuni de apreciat trebuiește să fiu *eu* întrebat. Șeful cenzurii.

10 februarie. Într-un articol, dl. Pamfil Șeicaru a atacat ofițerii de stat major. Se va cenzura în viitor orice articol în care ofițerii de stat major, elita armatei, se vor mai ataca sub orice formă și mi se va arăta și mie. Dl. A.I. Athanasiu în *Ordinea* răspunde lăudîndu-i. Cu drept cuvînt. Deci, orice critică se cenzurează, orice laudă se lasă.

11 februarie. Cînd se revine asupra unei cenzuri, primul lucru ce se face este de a se face această mutație în decupări și la Marele Stat Major. Cenzura raportează și atunci autoritățile superioare, primul ministru, miniștrii de interne etc. citesc în ziare și în decupări. Este inadmisibil acest lucru.

12 februarie. Se lasă atentatul (încercarea) contra d-lui ministru Armand Călinescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri.

Să fie lăsată d-na Adela Călinescu, soția d-lui Armand Călinescu, c-a fost la Predeal. De ce a cenzurat dl. Carianopol?

Ora 22.45. Din ordinul d-lui col. Hottineanu. Asupra încercării de atentat contra d-lui ministru. A. Călinescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, nu se lasă în ziare decît ceea ce a apărut în ziarele de azi.

13 februarie. Cercetări pentru descoperirea complotului contra d-lui vicepreședinte al Consiliului de Miniștri se fac în toată țara. S-au făcut arestări în țară. Nu va apare nici un cuvînt despre cercetări sau arestări. Să se citească cu atenție corespondențele de provincie.

Se reamintește ordinul de a nu apare nici o caricatură a șefilor de state sau de guvern.

Nepotul generalului Cantacuzino[3] a cerut tribunalului anularea actului prin care vindea lui Corneliu Zellea Codreanu terenul de la Gutenberg. Atențiune. Se va cenzura.

14 februarie. „Acțiune de anulare". Trib. Ilfov a fost sesizat eri cu o interesantă acțiune în anulare de act vindere-cumpărare.

Reclamant e domnul I. Cantacuzino, în calitate de legatar universal al defunctului general Zizi Cantacuzino; actul a cărei anulare se cere e cel prin care generalul a vîndut lui C.Z. Codreanu terenul din str. Gutenberg 6, pe preț de lei 1 700 000 plătibili în rate anuale, iar temeiul acțiunei e neplata ratei de lei 50 000 exigibilă în decembrie 1938".

Dl. Todie a binevoit a lăsa această informație, deși era ordin precis să nu se scrie. Ce-nseamnă aceasta? Vom lua măsuri severe. Șeful cenzurii.

---

[1] Organizație politică înființată de Carol II în decembrie 1938, după desființarea tuturor formațiunilor politice; vezi și *Magazin istoric*, nr. 12/1988. Pentru multe din faptele și evenimentele politice consemnate în aceste însemnări, a se vedea și jurnalul politic al lui Victor Slăvescu (nr. 10-12/1988, 1-9/1989), precum și rubrica *În București, acum 50 ani* din nr. 2-12/1989.

[2] In acea perioada, la Serviciul cenzurii erau angajați: M. Dumitrescu, Gr. Eremiescu, I. Opriș, A. Braescu, I. Dubert, Al. Predescu, A. Todie, V. Mocanu, V. Chioperc, Al. Tissescu, V. Carianopol, Gh. Nicola, C. Pantazescu, M. Nițescu, I. Hrubaru, A. Alexe, V. Stupcaru.

[3] Gheorghe (Zizi) Cantacuzino-Granicerul (1869-1937), general, deputat averescan și, apoi, conservator. În 1936, C.Z. Codreanu l-a numit condu-

20 februarie, ora 13. Darea de seamă a deschiderii Conferinței presei Înțelegerii Balcanice[1], se va cenzura din cuvîntarea d-lui Săndulescu[2] începutul, adică cuvintele: „Deschizînd această conferință", cuvîntarea d-sale urmînd a începe cu „După cuvintele atît de calde rostite de d. ministru Titeanu" etc.

24 februarie. Ziarul *Semnalul* a fost suspendat 10 zile, pentru articolele din ziua de 22 și 23 februarie 1939. Deci nu se mai citește noaptea aceasta. Poate apare în ziare suspendare.

7 martie, ora 3.30. În ce privește anunțarea în ziare a numirii d-lui Armand Călinescu ca prim-ministru, nu va apare decît textul decretului, fără fotografie, fără comentarii, fără biografie, fără nimic altceva. Mare atențiune și fără nici un fel de excepție, la nici un fel de intervenție.

Revista *Țărănismul* a d-lui I. Mihalache a fost suprimată, deci nu se mai citește.

8 martie. Nici o fotografie a d-lui Călinescu, nici un elogiu, nici o apreciere. Nimic, absolut nici un cuvînt. Se cenzurează fără a mai fi întrebat. Am dat ordin și la „Rador" și la Radio.

Se cenzurează inventarierea averii I.P.S. Patriarhului [Miron Cristea, decedat la 6 martie 1939]. Se cenzurează că s-a sigilat locuința de la Patriarhie sau casa de la Dragoslavele.

12 martie, ora 11.30. Din ordinul d-lui prim-ministru Armand Călinescu, transmis prin subsecretarul de stat al presei și propagandei [d. Victor Alboteanu]: „Domnii cenzori sînt rugați să facă o cenzură cît mai severă a fotografiilor — ce apar în ziare — care, ca și textele trebuie, să treacă, obligatoriu, pe la cenzură".

Ora 11.20 seara. Astăzi duminică, 12 martie 1939, a avut loc o adunare a gazetarilor la care a luat parte și dl. ministru Titeanu, care a făcut declarații. Declarațiile se vor citi d-lui Victor Alboteanu, care le va da redacțiunea cuvenită.

Declarațiile d-lui ministru Eugen Titeanu la adunarea generală a Uniunii Ziariștilor profesioniști merge numai în forma de mai jos: „Dl. Eugen Titeanu ,aduce la cunoștința Adunării generale că *M.S. Regele și* [cuvintele subliniate sînt în chenar roșu și cu ștampila „cenzurat"] Guvernul au (are) toată solicitudinea pentru presă și pentru slujitorii ei, ziariștii." „Pentru realizarea acestor gînduri bune, d-sa mai aduce la cunoștință că în urma înțelegerii cu d-l ministru [Mihail] Ralea [ministrul muncii] s-a hotărît crearea unui corp al ziariștilor profesioniști, care să se bucure în ce privește raporturile de muncă între salariați și patroni de toate avantagiile legii muncitorești și legii breslelor". ■

(Va urma)

Selecție și note
Ioan LĂCUSTĂ

Desen din anul 1911, semnat Grandjouan, reprodus de revista Le Nouvel Observateur *pentru a ilustra repetarea istoriei după șapte decenii*

[1] Conducător al partidului „Totul pentru țara" (Garda de fier).

Între 20 și 22 februarie 1939, a avut loc la București cea de-a IV-a Conferință a presei Înțelegerii Balcanice, organism constituit la București, în iunie 1936. Din Comitetul Național Român făceau parte Cezar Petrescu, Demostene Botez, Mircea Grigorescu și N. Batzaria.

[2] Alexandru Săndulescu, fost membru al P.N.L., era președintele sindicatului ziariștilor, senator și vicepreședinte al Senatului (1936), editor al ziarului *Viitorul*.

OTTO VON BISMARCK

LA ORA GERMANIEI UNITE

CONSTANTIN ANTIP

Cine a vizitat Berlinul în perioada august-noiembrie 1990 nu a putut trece nepăsător pe lîngă afișele care recomandau expoziția Bismarck-Preussen, Deutschland und Europa **(Bismarck-Prusia, Germania și Europa), organizată cu prilejul împlinirii unui secol de la scoaterea forțată din viața politică activă a „Cancelarului de fier". Este vorba despre cea mai recentă manifestare de amploare (prezentarea exponatelor a necesitat un catalog de 526 de pagini!) consacrată celui ce a fost supranumit „un Richelieu al Germaniei" (împăratul Napoleon III), „cel mai mare prusian după Frederic cel Mare" (regele Carol I al României), un adevărat „fenomen al geniului politic al seminției germane" (Thomas Mann).**

Expoziția în cauză nu a fost doar o evocare în sine a imaginii lui Bismarck, ci proiectarea ei în condiționările proprii epocii, istoriei Prusiei și Germaniei, ale interdependențelor cu evoluția generală a Europei, de la bătălia de la Waterloo la bătălia de pe Marna. Comentînd-o, istoricul american Gordon Craig subliniază: „Prin acest secol de transformări politice, de progres material și de escaladare a violenței și-a croit drum Otto von Bismarck, mai întîi exploatînd forțele schimbării revoluționare, iar apoi, în anii în care a deținut funcția de cancelar, căutînd, nu fără succes, să le dirijeze pe făgașul subordonării față de interesele țării, pentru a ajunge, la sfîrșit, ca mulți alți conducători europeni, un fel de ucenic vrăjitor, covîrșit de forțele pe care le-a ajutat să se dezlănțuie".

Expoziția Bismarck-Prusia, Germania și Europa **a sensibilizat nu doar prin discursul istoric, ci mai ales prin impactul cu actualitatea, vernisajul ei coincizînd (accidental, fără îndoială, deoarece pregătirea a început în 1987, cînd nu erau previzibile evenimentele de peste trei ani) cu accelerarea procesului reîntrupării Germaniei într-o singură entitate statală, proces desăvîrșit la 3 octombrie 1990. Acest moment istoric nu putea să nu invite la evaluări comparative între actul unificării Germaniei în 1871 și cel al reunificării ei în zilele noastre.**

În primul rînd, este de reliefat, atunci și acum, identitatea scopului: afirmarea deplină a națiunii germane, unitatea constituind, ca pentru toate națiunile, o necesitate inexorabilă a dezvoltării istorice, singurul cadru propice valorificării superioare a potențelor ei în toate domeniile. În 1871, dintr-o expresie geografică, Germania a devenit o

În imagine: Berlinul, în a doua jumătate a sec. XIX.

realitate politică; în 1990, Germania a depășit divizarea politică și și-a recompus unitatea teritorială, germanii, atît din vest cît și din est, respingînd ideea perpetuării a două state, ca și sloganul propagandistic aberant al existenței a două națiuni germane, una burgheză și cealaltă socialistă: „Nu există o Germanie capitalistă și o Germanie socialistă — spunea unul din artizanii reunificării, Hans-Dietrich Genscher —, există numai națiunea germană".

Și în procesul unificării, și în cel al reunificării au trebuit neutralizate puternice rezistențe: în secolul trecut, particularismul curților princiare și al cercurilor retrograde, în zilele noastre, mai cu seamă obstrucționismul birocrației politice totalitare din Est. Și într-un caz și în celălalt un imperativ l-a constituit întrunirea condițiilor externe favorizante: în 1871, înfrîngerea Franței și asigurarea neintervenției Austro-Ungariei, Rusiei și Marii Britanii; după 120 de ani, obținerea acordului puterilor învingătoare în cel de-al doilea război mondial — Statele Unite ale Americii, Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Franța —, care prezidaseră la divizarea Germaniei.

Paralela între două momente atît de depărtate în timp relevă nu numai asocieri, precum cele creionate mai sus, ci și disocieri, actele istorice neputînd fi repetabile aidoma. Astfel, unificarea s-a realizat sub hegemonia Prusiei, cea mai slabă dintre puterile europene, iar reunificării din 1990 i-a imprimat impuls decisiv Republica Federală Germania, statul cel mai puternic din punct de vedere economic de pe continent. Dacă unitatea, în veacul trecut, s-a înfăptuit sub semnul autoritarismului monarhic, prin războaiele din 1864, 1866 și 1870-1871, refacerea ei a fost rodul hotărîrii adoptate în mod liber și democratic, sub emblema republicană, cu excluderea oricărei violențe. Este, de asemenea, semnificativ că în iarna lui 1871, cancelarul Otto von Bismarck își sărbătorea opera vieții sale, în vreme ce fostul împărat al francezilor, Napoleon III, era prizonier în castelul Wilhelmshöhe (Magazin istoric, nr. 1-3/1978), iar în toamna lui 1990, la dărîmarea zidului Berlinului, simbolul divizării, asistau împreună cancelarul german Helmuth Kohl și președintele Franței, François Mitterand.

Dacă, în optica lui Bismarck, un prusian trebuia să fie totdeauna adversar al Franței, Kohl, dimpotrivă, evaluează ca extrem de importantă colaborarea germano-franceză, fundamentată de tratatul de colaborare franco-vestgerman din ianuarie 1963, semnat de Konrad Adenauer și Charles de Gaulle, agregarea a ceea ce politologi și istorici numesc axa carolingiană, esențială pentru modelarea Europei viitoare.

Întîlnire pe curentul timpului

O Germanie unificată și puternică a produs, în lume și mai ales în rîndul vecinilor nemijlociți, reacții contrare. O opinie: Germania unită reprezintă un factor mai sigur în cadrul unui sistem european eficient. Altă opinie, opusă: Germania unită constituie un generator permanent de teamă. Nu puțini au fost cei care au întîmpinat unificarea și reunificarea germană cu exclamația: *Achtung!* La mijlocul deceniului al șaptelea din secolul XIX, Adolphe Thiers declara că menținerea fărîmițării Germaniei trebuie să fie un principiu al dreptului internațional în Europa! În cel de-al șaptelea deceniu al secolului XX, François Mauriac nota: „Atîta timp cît au existat Germanii, puteam să ne plimbăm prin ele. Cînd s-a născut o Germanie s-a terminat veselia. Astăzi există două. Măcar cu un ochi putem dormi. Cînd cele două bucăți se vor lipi din nou va trebui să redevenim iepurele care doarme cu ochii deschiși". Din cauze diferite de cele invocate în afară și în Germania, reunificarea își are contestatari proeminenți. Cunoscutul scriitor Günther Grass, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, de pildă, aprecia în preajma lui 3 octombrie 1990: „Am cunoscut între 1871 și 1945, adică de la Bismarck la național-socialism, o scurtă perioadă în istoria Germaniei în care a existat un stat unitar. Această perioadă a fost cea mai nenorocită din istoria Germaniei... Asistăm [acum] la o veritabilă politică de Anschluss față de germanii din Est".

Sesizînd motivul principal al suspectării Imperiului german, anume teama în fața creșterii puterii sale militare și a tentației spre expansiune teritorială, Bismarck a căutat să o contracareze. În repetate declarații, el a subliniat că Germania nu are pretenții la pămînturi străine, că interesele comune cu vecinii o fac disponibilă colaborării și conviețuirii pașnice, ca și acțiunilor întreprinse pentru menținerea noului echilibru între marile puteri. După căderea sa de la putere (1890), motivele de neliniște în Europa au primit o teribilă confirmare. Avantajele oferite de unitatea națională și de progresele Germaniei au fost manipulate cu tenacitate de forțele ce au propulsat ideea unei misiuni de dominare a Imperiului în Europa și dincolo de ea, suport al unei gîndiri și practici agresiv-imperialiste, cu rol determinant în declanșarea celor două conflagrații planetare.

Posibilitatea reînvierii spiritului de revanșă și gigantica forță economică a Germaniei reunificate au stat și stau și astăzi la baza îngrijorării resimțite în largi cercuri politice și straturi sociale din diverse țări ale Europei. Beneficiind și de contribuțiile remarcabile ale predecesorilor săi — Willy Brandt și Helmuth Schmidt — la promovarea ideii că națiunea germană a tras învățămintele cuvenite din erorile trecutului și la politica de destindere în viața internațională, cancelarul Helmuth Kohl a răspuns prin satisfacerea cerinței imperative a puterilor învingătoare: recunoașterea definitivă a granițelor fixate după cel de-al doilea război mondial, îndeosebi frontiera Oder-Neisse, prin includerea sistematică și viguroasă a procesului de unificare în orbita edificării noii Europe. Mesajul cancelarului Kohl transmis guvernului român, la 3 octombrie 1990, sublinia că Germania unită nu constituie un pericol pentru comunitatea internațională și, în primul rînd, pentru cea europeană, ci, dimpotrivă, reprezintă calea cea mai sigură pentru a elimina sechelele războiului și pentru a garanta, în cadrul unei formule confederative, securitatea continentului nostru.

De dimensiuni istorice diferite, Bismarck, fiul unui junker, și Kohl, nepotul unui țăran, se întîlnesc pe „curentul timpului", pe care, spunea „Cancelarul de fier", „omul nu-l poate nici crea, nici dirija... [omul] nu poate decît să navigheze pe el și să cîrmească cu mai multă sau mai puțină îndemînare și experiență; poate fie să naufragieze, fie să eșueze, fie să ajungă cu bine în port".

Un von contestat

Nimănui nu i-ar fi putut trece prin minte că publicînd cîteva rînduri despre sporirea — la 1 aprilie 1815, orele 1 p.m. — a numărului membrilor familiei Bismarck din Schönhausen cu un

băiat, Otto-Eduard-Leopold, bătrîna gazetă *Vossischezeitung* anunța de fapt nașterea omului care peste o jumătate de veac avea să se afirme drept conducătorul noului destin al Germaniei pe curentul timpului. Atunci cînd bărbații vechii mărci a Brandenburgului își pregăteau rănițele pentru a se înfrunta cu Napoleon, reîntors din insula Elba, anunțul menționat, dacă nu trecea pur și simplu neobservat, nu ducea mai departe de constatarea că venise pe lume încă un vlăstar al nobilimii din regatul Prusiei.

Originea nobiliară a lui Otto-Eduard- Leopold von Bismarck a fost pusă însă la îndoială de o parte dintre biografii săi. După von Riedel, autoritate în rîndurile istoriografilor Brandenburgului, prima atestare documentară a familiei datează din secolul XIV și consemnează existența unui Rulo Bismarck, staroste, de mai multe ori, al ghildei maiștrilor croitori de postav din Stendal. De ce oare, se întreabă anticontestatarii, în acest tîrgușor german nu s-ar fi putut proceda ca în orașele italiene ale Toscanei, care obligau pe gentilomii de țară, doritori de a domicilia în așezări urbane, să fie membri într-o ghildă medievală? Rulo Bismarck putea foarte bine să fie maistru croilor în Stendal, tot așa cum Dante Alighieri fusese spițer la Florența.

Fără a căuta să stabilim clipa cînd familia Bismarck a căpătat privilegiul de a folosi particula *von*, vom nota că de-a lungul vremii ea a furnizat statului prusian un șir întreg de ofițeri și funcționari credincioși. Bunicul lui Otto von Bismarck, Karl-Alexander, a fost căpitan de cavalerie și era poreclit „Poetul", datorită predilecției de a rima (în limba franceză!), după cum o dovedește acea elegie, din 1774, *Laudă la monumentul ridicat în memoria Christinei von Bismarck, născută von Schonfeld*, soția sa. Tatăl, Ferdinand von Bismarck, a fost și el căpitan de cavalerie, nu însă și „poet", singurul text pe care l-a publicat fiind amintitul anunț din *Vossischezeitung*. Dacă prin ascendenții paterni Otto von Bismarck era legat de nobilime și de armată, nu trebuie omis, susțin biografii de nuanță național-liberală, că prin ascendența maternă — mama sa, Wilhelmina, născută Mencken, se trăgea dintr-o familie de intelectuali — era apropiat de burghezia studioasă și cultivată, care se afirma în peisajul spiritual german din acele timpuri.

Nu datorită nașterii, ci vocației de a cunoaște realitățile și a-și fixa poziția în funcție de ele, Otto Bismarck va frecventa și mediul intelectual burghez, și mediul nobiliar, ca elev la Institutul „Plamann" și Liceul „Grauer Kloster" din Berlin, ca student al vestitei Universități „Georgia Augusta" din Göttingen, în scurtul interval al îndeplinirii obligațiilor de funcționar în justiție și administrație și în cei aproape 10 ani petrecuți, la cererea părinților, ca gospodar al domeniilor familiei de la Schönhausen și Kniephof. În contactele sale cu Asociația patriotică a studenților „Burschenschaft" (de care avea să se îndepărteze destul de repede) va detecta țelurile mișcării de emancipare a Germaniei; la moșie va recepta concepția adversarilor oricărei înnoiri, știut fiind că forțele reacționare, pe lîngă cercurile de la Curte, își aveau susținătorul cel mai activ în junkerimea de la est de Elba.

În condițiile intrării Germaniei, după 1815, într-o etapă nouă, dătătoare de mari speranțe, ideile conducătoare ale mișcării politice germane se concentrau în deviza „unitate și libertate", care răspundea dominantelor, pe plan european, ale secolului XIX: naționalul și socialul, respectiv promovarea conceptului individualității organice și autodeterminării popoarelor, al revendicării libertăților și drepturilor lor, al participării membrilor societății la viața publică. Influența Revoluției franceze asupra continentului, momentele revoluționare înregistrate, începînd din 1820, în Spania, Portugalia, Regatul Neapolelui, Piemont, Lombardia, Grecia, Țara Românească demonstrau caracterul de universalitate al mișcării promotoare a aspirațiilor naționale și liberale. Tocmai de aceea, Metternich denunța ca pe un pericol de moarte pentru ordinea constituită curentele ce tindeau la crearea și consolidarea statelor naționale, împingea Dieta Confederației germane de la Frankfurt să stopeze, în statele germane, acțiunile reformatoare și determina Sfînta Alianță să adopte principiul intervenției.

„Republica de prinți"

Conștient că nu era doar o comunitate de limbă, de civilizație materială și spirituală, ci că trebuie să depășească toate particularismele, toate diviziunile și contrastele care i-au grevat istoria, poporul german înțelegea că sarcina fundamentală ce-i stătea în față era constituirea sa într-o comunitate politică și de destin unitară.

Problema unității germane s-a pus și în epoca medievală, și în cea a Renașterii, și în contextul lumii moderne. Ea a întîmpinat mai mult opoziție decît aderenți, atît în interior, cît și în exterior.

Din punct de vedere intern, principii, susținători hotărîți ai separatismului și particularismelor, nu au trecut niciodată mai departe de conceptul federalismului, care s-a afirmat ca un principiu capital în istoria Germaniei. Din secolul X, de la acel *Regnum Teutonicorum*, care punea capăt istoriei france și marca începutul istoriei Germaniei, de la prima formă dată de Otto cel Mare imperiului german, principii statelor confederate în Sfîntul Imperiu Roman de Națiune Germană, mai ales cei șapte electori care desemnau prin vot pe împărat, și-au întărit propria putere în dauna celei centrale. Împăratul a devenit doar o autoritate nominală, imperiul numai o putere de opinie, electorii fiind aproape independenți de alesul lor. „Bula de Aur" dată de împăratul Carol IV la 1356 a definitivat constituția imperiului, prin abandonarea ultimelor drepturi regaliene în favoarea electorilor, imperiul fiind încarnat de împărat și membrii Colegiului elector. Pe bună dreptate, Frederic cel Mare definea cu maliție acest imperiu „o nobilă republică de prinți".

Forțelor centrifuge interne li se adăugau statuările de drept internațional, care, pornind de la ideea că un stat german unificat în regim absolutist nu putea fi decît rezultatul întăririi puterii coroanei imperiale, au vizat permanent menținerea pluralismului statal, consolidarea poziției principilor, erodarea autorității centrale. Această politică și-a avut apogeul în Tratatul din Westfalia din 1648, la încheierea războiului de treizeci de ani, care avea și rang de pact constituțional al imperiului. Tratatul consacra suveranitatea aproape absolută a principilor, viața politică germană fiind dispersată în peste 300 de suveranități, și limita autoritatea împăratului, orice inițiativa a lui putînd fi modificată sau împiedicată prin intervenția puterilor garante — Franța și Suedia —, autorizată de Tratat. Ordinea în Germania era, așadar, privita ca un element constitutiv al raportului de putere pe continent, o problemă europeană. Europa nu avea nevoie de o Germanie, ci de Germanii, de aici toate combinațiile diplomatice menite

să perpetueze și să agraveze parcelarea imperiului.

Un atare context intern și internațional indica limpede că numai statele cele mai mari aveau posibilitatea să devină entități compacte, ceea ce se va solda cu apariția a trei centre de greutate: Austria, Prusia și Confederația Rinului (rezultat al păcii westfalice). Rivalitatea dintre Austria și Prusia va fi aceea care va domina viața imperiului, competiție în care Prusia va depune eforturi susținute spre a se ridica și întări. Acestui scop i-au fost subordonate îndeosebi actele regelui Frederic II, de la anexarea Sileziei și confruntările militare cu Maria Tereza la Liga principilor din 1783-1785. În acest ultim act diplomatic de anvergură al lui Frederic cel Mare, apreciază analiștii, nu trebuie căutat un precursor politic al acțiunilor din secolul următor dedicate realizării unității germane.

Situația constituțională a Germaniei, după disoluția imperiului în 1806, a suferit o nouă reglementare la Congresul de la Viena din 1815. Potrivit Cartei federale *(Bundesakte)* din 8 iunie 1815, pusă, ca și vechiul Tratat westfalic, sub supraveghere străină, imperiului îi succeda o confederație de 39 de state total independente, care nu avea un guvern central, ci o Dietă, compusă nu din reprezentanți aleși, ci din ambasadori numiți, neabilitați să ia vreo hotărîre importantă fără instrucțiunile exprese ale guvernelor lor. Principiul unanimității impus pentru adoptarea deciziilor permitea ca un stat care nu voia reglementarea unei probleme să o poată face și numai prin simpla amînare *sine die* a răspunsului său.

Carta federală și regimul instituit de ea nu oglindeau existența unei națiuni unitare politic, perpetuau lupta pentru preeminență între Austria și Prusia, menținеau vechea ordine aristocratico-dinastică, de aceea mișcarea înnoitoare le considera total nesatisfăcătoare. Date fiind barierele puse de forțele reacționare și de absolutismul monarhic, fragilitatea burgheziei, absența din cîmpul politic a muncitorilor și țăranilor, liberalismul nu putea conta pe dezvoltarea rapidă a unei mișcări generale de masă. Au devenit prioritare două direcții: cea culturală, cultura fiind o condiție a luptei pentru unitate și libertate, și cea a constituționalismului, care-și avea și un temei juridic în prevederile Cartei federale, ce stipulau dreptul statelor de a se guverna după constituții.

Pe planul cultural, prin literatură, istorie, filosofie, economie politică, se urmărea educarea poporului în ideea realizării unui stat care să unească pe toți germanii. Pe tărîmul constituționalismului se viza obținerea formelor constituționale apte să asigure garanțiile necesare accesului poporului la conducerea statului. În acest scop, curentul istoric din mișcarea politică liberală punea accentul pe ideea extinderii vechilor drepturi și libertăți germanice la întregul popor, nu numai la castele privilegiate, ca în evul mediu, adaptarea lor la exigența epocii moderne într-o comunitate politică unitară și liberă; curentul progresului rațional se orienta spre implementarea la specificul Germaniei a valorilor revoluției americane și celei franceze, ca și a experienței engleze și belgiene. Mișcarea patriotică avea să-și sintetizeze țelurile într-o simbolistică ce va sensibiliza conștiința întregului popor: în 1818, prin Asociația studențească „Burschenschaft", lansa culorile viitorului drapel al Germaniei — negru, roșu, auriu —, după tunica neagră și roșie, cu brandenburguri aurii a vînătorilor din detașamentul de partizani „Lutzow", devenit vestit în războaiele național-eliberatoare, iar în 1841 transpunea deviza, formulată în cursul acelorași războaie (1813) de Ernst Moritz Arndt — „Patria germană este Germania întreagă" — în imnul *Deutschland über alles*, care semnifica, atunci, o singură Germanie peste toate Germaniile.

Primul discurs parlamentar

Momentul de vîrf al mișcării liberale constituționaliste l-au constituit actele primului parlament pangerman, ales prin vot (un deputat la 500 000 de locuitori) în timpul revoluției de la 1848. Parlamentul de la Frankfurt a proclamat Imperiul german, pe baze federaliste, a numit un guvern central responsabil și a adoptat, la 27 martie 1849, Constituția poporului german, promovîndu-se, astfel, deziderатul unității naționale, al democrației parlamentare. Și chiar dacă aceste hotărîri nu s-au validat în practică, ele au rămas un izvor de învățăminte pentru viitor. Günther Grass, de exemplu, apreciază că noua Constituție a Germaniei de astăzi ar trebui să se inspire din cea elaborată de pașoptiști.

Climatul acelei epoci, evocate aici în doar cîteva dintre trăsăturile ei esențiale, va fi și acela în care și-a petrecut tinerețea și s-a maturizat Bismarck. Referindu-se la influența avută asupra lui de fenomenele politico-sociale ale acelor ani, Bismarck notează în memoriile sale: „Ideile pe care le-am supt odată cu laptele matern erau mai mult liberale decît reacționare"; „Treceam drept «liberal» în sensul pe care îl dădeau atunci acestui cuvînt proprietarii și familiile lor pentru a spune că ești nemulțumit de birocrație". Nu aderă la mișcarea constituționalistă, dar păstrează în forul său interior „aspirațiile naționale și convingerea că viitorul... va conduce la unificarea Germaniei". Mărturisește chiar că aprecia republica drept „forma de guvernămînt cea mai rațională", încercînd să descopere „motivele în stare să decidă milioane de oameni să suporte toată viața voința unuia singur". Nimic însă nu a fost așa de puternic „pentru a șterge sentimentul de devotament absolut față de monarhia prusiană", devotament ce avea să-l manifeste cu deosebită forță odată cu intrarea în viața politică a țării, ca membru în Dieta reunită din 1847 la Berlin și în cursul revoluției din 1848-1849.

În primul său discurs parlamentar, rostit la 17 mai 1847, s-a ridicat împotriva a ceea ce taxa drept „o legendă", că în 1813 prusienii s-ar fi bătut pentru a obține o constituție, ca și cum dominația străină n-ar fi fost suficientă pentru a determina ridicarea la luptă. „În ochii mei — spune în memorii — era o nedemnitate ca națiunea, pentru că s-a eliberat prin ea însăși, să voiască să prezinte regelui nota de plată, formulată în articole constituționale". Această declarație, primită cu zgomotoase dezaprobări, venea de fapt în întîmpinarea mesajului prin care regele Frederic-Wilhelm IV deschisese lucrările Dietei la 11 aprilie, mesaj în care avertiza: „Nu voi suporta niciodată ca între Stăpînul Nostru Dumnezeu din cer și persoana Noastră să se interpună o foaie de hîrtie scrisă, ca o a doua Providență, pentru a ne conduce prin paragrafele sale, în locul vechii fidelități".

Peste un an numai, sub presiunea revoluției, regele convoca din nou Dieta reunită, motivînd că reorganizarea Confederației „necesita o organizare constituțională a tuturor țărilor germane". Mai mult, a evacuat trupele din Berlinul revoltat și a traversat călare orașul cu cocarda tricoloră. Stupefiat că regele era

de fapt prizonier al răsculaților, iar trupele prusiene erau obligate să capituleze în fața insurgenților, Bismarck încearcă sentimente de pornire împotriva suveranului. „Ce-mi reproșezi, la drept vorbind?" îl întreabă acesta, în cursul unei întrevederi. „De a fi evacuat Berlinul" — răspunde Bismarck. „Aceasta s-a petrecut împotriva voinței mele", replică regele, după care conchide: „Nu cu reproșuri poți ridica un tron prăbușit; pentru aceasta am nevoie de concurs, de sprijin eficace, și nu de critici". Bismarck îl aprobă și se declară cîștigat de monarh.

A sosit ora

Bismarck era de părere că dacă n-ar fi cedat și ar fi știut să se folosească de armată, Frederic-Wilhelm IV ar fi putut plasa Prusia în fruntea celorlalte state germane spre a înfăptui unitatea națională, care nu ar fi fost amenințată de vecini, slăbiți și ei de revoluție, și, în condițiile prăbușirii Austriei, nu ar fi fost contestată de Rusia. Din contră, în unitatea concepută de „eroii baricadelor" vedea doar „o fantezie germană", încît jubilează de bucurie cînd regele Prusiei declină, la 3 aprilie 1849, coroana imperială oferită de Parlamentul de la Frankfurt.

Agresivitatea pe care Bismarck o afișează în cele mai diverse împrejurări nu scapă intuiției lui Frederic-Wilhelm care, cînd contele de Brandenburg i-l propune pentru un portofoliu ministerial, comentează: „Reacționar roșu, simte sîngele, să ne folosim de el mai tîrziu".

Dacă regele nu l-a numit ministru, i-a încredințat în schimb, în 1851, reprezentarea Prusiei în Dieta de la Frankfurt. Nu a trecut prea mult timp pentru ca Bismarck să-și facă părerea că Dieta nu era decît un fel de adunare a cavalerilor Mesei rotunde, care se străduiau să mențină pacea internă între statele Confederației. „Raporturile noastre aici — notează Bismarck într-o scrisoare intimă — sînt bazate pe neîncredere și spionaj reciproc. Și măcar dacă ai avea ce spiona sau ce ascunde! Acești diplomați, care debitează cu un aer de superioritate fleacurile lor, îmi par mult mai ridicoli decît deputații Dietei reunite... Dacă nu survin evenimente din afară, știu de astăzi ceea ce vom face în viitorii doi, trei sau cinci ani... Fac progrese extrem de rapide în arta de a nu se spune nimic folosind foarte multe cuvinte". Teoretizările abstracte ale oratorilor sau disputele asupra unor înfiorătoare banalități (cine are dreptul să fumeze în timpul ședințelor!) îi demonstrează că cel mai bun lucru pe care l-ar putea face ar fi să determine Dieta să ajungă la „conștiința dezolantă a insondabilului său neant". Decît ședințele Dietei mai mult îi plac plimbările pe lîngă statuia lui Carol cel Mare, amuzîndu-se la apariția marchizului francez de Tallenay, intrat în diplomație pe vremea bătăliei de la Piramide, ca și a bătrînului prinț von Hessen-Darmstadt, care-și mai amintește că în 1813, în bătălia de la Leipzig, Napoleon îl încurajase la atac strigîndu-i „Înainte, rege al Prusiei!", sau conversînd cu un om care realmente îl interesa, prințul Alexandr Gorceakov, ministrul Rusiei.

Însă participarea opt ani la activitatea Dietei i-a dat posibilitatea lui Bismarck să sesizeze ansamblul problemelor politice, să-și formeze concepția privind poziția și aspirațiile Prusiei în contextul lumii germanice și europene. Intrat în Dietă ca partizan al conlucrării dintre Prusia și Austria, Bismarck o va părăsi convins de necesitatea extirpării „spiritului austriac" din statele germane, a asigurării primatului Prusiei în Confederație și a înscrierii ei în rîndul marilor puteri europene. „D. von Bismarck — subliniază unul din miniștrii austrieci la Frankfurt, contele Prokesch-Osten — declară Prusia centrul lumii. El nutrește dorința violentă de a dezagrega Confederația... Dacă un înger ar coborî din cer, el nu l-ar primi dacă nu poartă cocardă prusiană".

Și pentru recunoașterea cocardei prusiene va acționa Bismarck și după încheierea misiunii sale la Frankfurt, de astă dată pe tărîmul diplomatic european. La 1 aprilie 1859, Otto von Bismarck își prezenta scrisorile de acreditare ca ambasador al Prusiei la Petersburg. Peste trei ani, în 1862, ocupa aceeași funcție la Paris. Posturile acestea vor fi folosite pentru a capta bunăvoința celor două mari puteri în favoarea întăririi poziției politice a Prusiei, atît de necesară în disputa cu rivala sa, Austria. După ce și-a asigurat prietenia țarului Alexandru II și a cîștigat aprecierea împăratului Napoleon III, cariera sa diplomatică lua sfîrșit: o telegramă trimisă de prietenul său, generalul Roon, datată 18 septembrie 1862, prin care i se aducea la cunoștință că situația politică tensionată reclama prezența lui la Berlin, anunța că sosise adevărata oră a lui Otto von Bismarck. ■

(Va urma)

ARITMOGRIF. PIRAMIDE

ORIZONTAL:

1. Începutul lui Hathor;
2. Seti I partener al tinerei Tui, fiica lui Raya;
3. „Rezervație" pentru plăcerile sultanilor mameluci;
4. Meșteșug al cărei protector era zeița Neit (art.);
5. Dinastie de militari ambițioși, diplomați abili, care au făcut ca Egiptul să devină centrul lumii.

VERTICAL

A — B — Rege al Egiptului, adorat ca șoim și zeu al lumii. Rival cu zeul Seth la puterea asupra întregului Egipt. Fiu al lui Isis și Osiris.

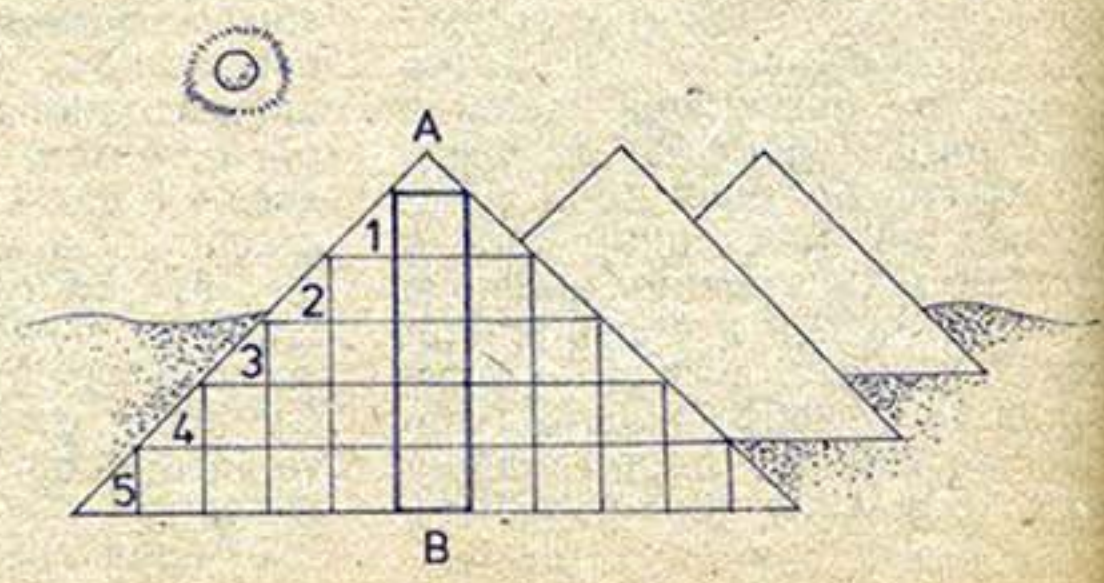

„AVENTURILE“ NEUTRALITĂŢII

LEON SĂRĂŢEANU

Vocaţia de neutralitate a Elveţiei nu datează de ieri. Singurul lucru mai vechi decît ideea de neutralitate este voinţa poporului elveţian — reputat pentru seriozitate, hărnicie şi spirit constructiv — de a-şi apăra neatîrnarea şi libertatea. Această dîrzenie calmă, dar neabătută, în apărarea independenţei şi libertăţii marchează istoria elveţienilor încă de la izvoarele ei. Cine a asistat la un întîi august, ziua în care se cinsteşte sărbătoarea naţională a ţării, va fi fost impresionat de sobrietatea manifestării, dar şi de unanimitatea sentimentelor exprimate.

Criza anilor '30 a marcat profund o întreagă generaţie de elveţieni. La rînd, pentru primirea ajutorului de şomaj (sus). Manifestaţie naţional-socialistă la Zürich în 1935, organizată de imigraţia germană

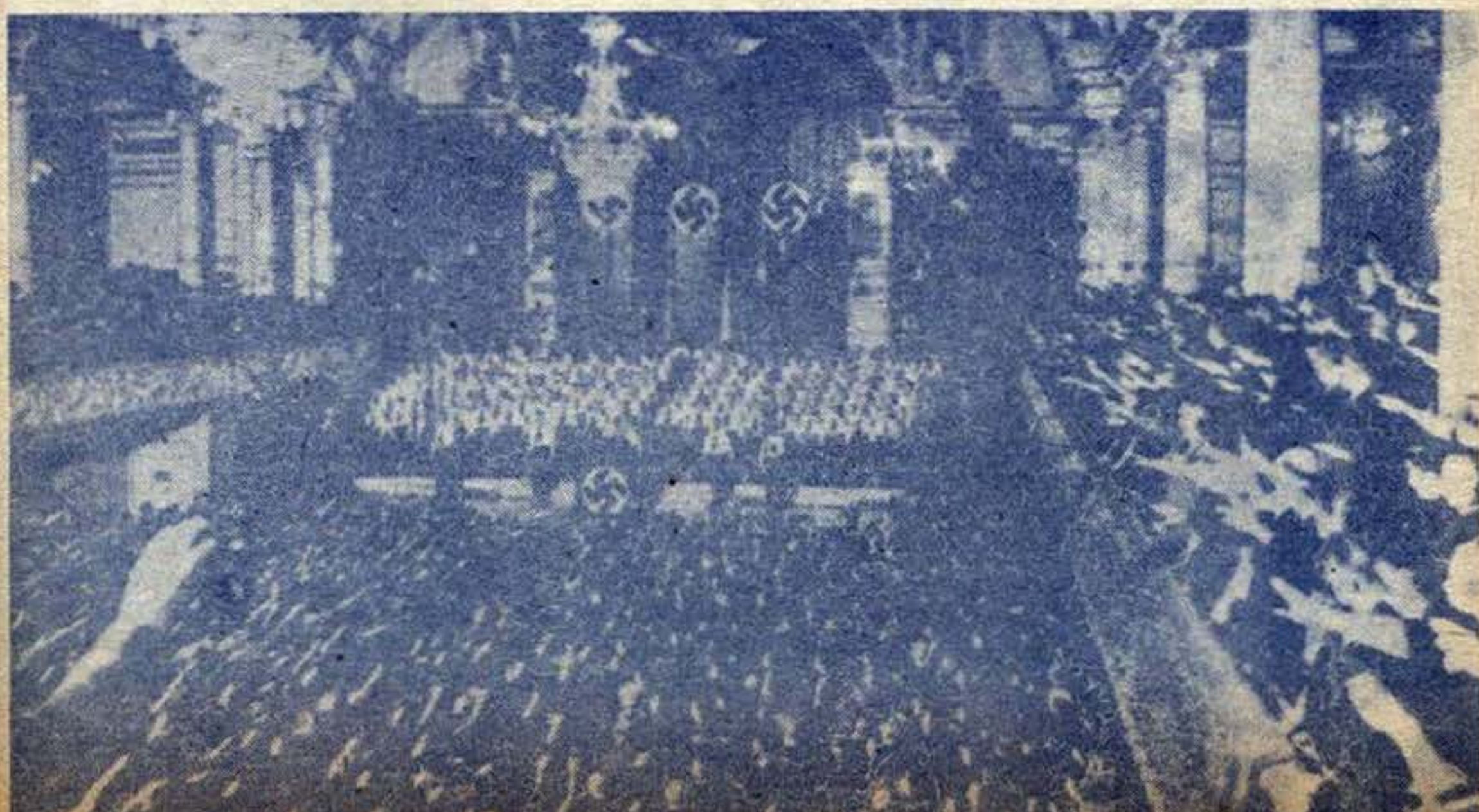

Dacă n-ai bani, n-ai...

Elveţienii au datini diferite, potrivit cantoanelor din care fac parte; vorbesc patru limbi: dialectul germanic Schwitzer-Dütch, franceza, italiana şi rhetoromana. Dar ei au dovedit de-a lungul vremii o solidaritate şi o unitate pe care nici o furtună n-a reuşit să le ştirbească. Ele îşi au sorgintea în istoricul 1 august 1291, din urmă cu 700 ani, cînd — sătui de stăpînitori hulpavi — reprezentanţii a trei regiuni forestiere, Uri, Schwitz şi Unterwald, aşa-numitele „Waldstaeten", adică „ţările pădurii", s-au reunit pe micuţa cîmpie Grütli (după ortografia şi pronunţia modernă: „Rütli"), pentru a-şi jura sprijin mutual de apărare „oriunde ar fi necesar" *(Magazin istoric,* nr. 8/1981). Pădurenii, reuniţi pe cîmpia din preajma lacului Celor patru cantoane, consemnau că şi-au încheiat tratatul „cu voia lui Dumnezeu, pe veci". Aceasta indică, neîndoios, conştiinţa acelor săraci dar mîndri munteni a faptului că, în acel moment, puneau piatra de temelie a unui edificiu politic, ce avea să se înalţe veac după veac şi să-şi afirme o exemplară perenitate. Alte cantoane, prin voinţa liber consimţită a locuitorilor, au unit destinul lor cu cel al confederaţiei incipiente şi elveţienii şi-au dovedit curajul şi capacitatea militară, biruind prin răsunătoare fapte de arme invadatori întotdeauna mai numeroşi şi mai bine dotaţi.

Rînd pe rînd, Habsburgii, împăratul german, trufaşii burgunzi şi alţi doritori de posesiuni pe pămînt helvetic au suferit grele înfrîngeri. Atît de mare ajunsese faima războinicilor elveţieni, încît mai marii vremurilor ţineau să angajeze luptători din sînul acestui popor. Franţa a avut timp îndelungat o gardă elveţiană. Vaticanul o mai are şi azi. Totodată, preţuind nu numai bravura, dar şi cinstea, ca şi dîrzenia în respectarea angajamentului luat, caracteristice elveţienilor, aristocraţii Europei angajau ca paznici ai castelelor sau palatelor lor tot elveţieni. Prezenţa la poarta unei locuinţe somptuoase a unui paznic din acest neam devenise semn de opulenţă. Marele Jean Racine a formulat într-un vers sintagma: „Point d'argent, point de Suisse" — „N-ai bani, n-ai elveţian" — (la poartă). Destinul a vrut ca ea să se transforme în proverb francez.

Dar, în război, sorţii sînt schimbători. Şi la 14 septembrie 1515, trupele regelui Franţei Francisc I, pornite spre regatul Milanului, dar avînd şi misiunea să-i supună, în drum, pe elveţieni, au zdrobit rezistenţa acestora, care opuneau suliţele lor ancestrale tunurilor şi flintelor franceze *(Magazin istoric,* nr. 2/1980). Atunci, crede istoricul Gino Spaventa Filippi, la Marignan (azi Melegnano), înfrîngerea a sădit, „pentru prima dată, se poate spune, în inimile şi minţile elveţienilor, ideea de neutralitate". Cert este că aceştia au negociat cu Franţa o „pace perpetuă", ceea ce poate fi considerată o idee ce anunţa viitorul statut de neutralitate al ţării. Iar cum negocierile au avut loc la Geneva, ele inaugurau lungul şir de congrese şi conferinţe internaţionale găzduite de frumosul oraş de pe malurile Lemanului, pentru rezolvarea paşnică a litigiilor dintre ţări *(Magazin istoric,* nr. 6/1980).

Cînd, la 1648, pacea westfalică *(Magazin istoric,* nr. 4/1976), punînd capăt calamităţilor războiului de treizeci de ani, recunoştea elveţienilor deplina neatîrnare, aceştia şi-au amintit de înţeleptele sfaturi date confederaţilor de către sihastrul din Obwald, una dintre luminoasele figuri ale tradiţiei lor naţionale: „Nu vă amestecaţi în certuri din afara fruntariilor voastre... Fără cauze foarte serioase nu atacaţi pe nimeni cu violenţă şi duşmănie, dar, dacă sînteţi oprimaţi, ridicaţi-vă curajos pentru libertatea şi patria voastră". Şi, călăuziţi de acest sfat, elveţienii au început să militeze neobosit pentru neutralitate. Abia în 1815, după multe şi grele alte încercări, idealul s-a îndeplinit. Înfrîngîndu-l pe Napoleon, puterile biruitoare s-au reunit în acel an în congres la Viena, pentru a făuri ceea ce am numi, cu un termen de secol douăzeci, „o nouă ordine europeană". Cu acel prilej, congresiştii recunoşteau în mod oficial neutralitatea perpetuă a Elveţiei.

Evenimentul a fost plin de consecinţe. Ţara a străbătut, fără a participa, războiul dintre Franţa şi Prusia de la 1870, primul şi al doilea război mondial. Harnicii elveţieni s-au putut consacra dezvoltării ţării lor, modernizării industriei, asigurării uneia dintre cele mai dense reţele feroviare şi rutiere din lume, ridicării sistematice a standardului de trai al populaţiei. În acelaşi timp, neutralitatea Elveţiei a fost profitabilă pentru întreaga lume şi, în primul rînd, pentru beligeranţi. Elveţia a oferit azil persecutaţilor de pretutindeni; pe teritoriul ei, unde nu băteau tunurile, se puteau asigura contacte discrete şi stabili înţelegeri între părţile aflate în conflict. Elveţia a preluat reprezentarea pe plan diplomatic a intereselor beligeranţilor în ţările inamice. Deosebit de preţioase au fost acţiunile umanitare. Crucea Roşie, întemeiată în 1865 de elveţianul Henri Dunant *(Magazin istoric,* nr. 8/1986), a acordat îngrijiri răniţilor din toate taberele în luptă fără discriminare, s-a îngrijit de soarta prizonierilor de război, a ajutat la informarea familiilor despre situaţia acestora şi la repatrierea lor. Dinspre ţara munţilor semeţi şi a lacurilor limpezi ca oglinda o undă reconfortantă de omenie s-a revărsat întotdeauna peste cîmpurile înroşite de sînge, peste oraşe pîrjolite, peste neamuri înfometate.

Pornind să pregătesc acest articol, am cercetat mai multe surse istorice. Fără îndoială că izvorul cel mai complet şi cel mai lămuritor l-a constituit monumentala lucrare (şase volume) *Istoria neutralităţii elveţiene în tim-*

pul celui de-al doilea război mondial, scrisă de Edgar Bonjour, profesor de istorie la Universitatea din Basel. Într-o concisă, dar substanțială prefață, acest prestigios om de știință arată cum s-a născut studiul său. Edgar Bonjour a primit din partea Consiliului Federal al țării, în 1962, mandatul de a întocmi un raport despre ansamblul politicii externe a Elveției în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale. În acest scop, Consiliul Federal, care, cu cei șapte membri ai săi, șefi de departamente, reprezintă guvernul, a făcut un notabil act de excepție: a deschis pentru profesor toate arhivele secrete, militare și civile ale statului, pe care autorul le-a putut consulta și studia în deplină libertate.

„Este excepțional faptul că un stat își permite să expună deschis tot ceea ce a făcut", notează profesorul. Și adaugă: „Un stat nu-și poate salva demnitatea decît respectînd adevărul". La rîndul său, Edgar Bonjour a respectat cu aceeași strictețe acest adevăr: „N-am vrut nici să acuz, nici să apăr; unica mea preocupare a fost aceea de a descrie fidel atitudinea Elveției în timpul celui de-al doilea război mondial", scrie el. Cum era și firesc, lucrarea reproduce Declarația de neutralitate făcută de Consiliul Federal la 31 august 1939, la izbucnirea conflagrației. Documentul, care — după cum spune profesorul Bonjour — reia aproape cuvînt cu cuvînt declarația elvețiană din 1914, în primul război mondial, exprimă hotărîrea Confederației helvetice de „a menține și a apăra prin toate mijloacele de care dispune inviolabilitatea teritoriului său și neutralitatea pe care tratatele din 1815 și angajamentele ce le completează o recunosc, ca fiind în interesul politic al întregii Europe".

Declarația proclamă, de asemenea, „hotărîrea Confederației de a facilita, așa cum a făcut-o și în cursul ultimelor războaie, activitatea imparțială cu caracter umanitar, ce poate contribui la atenuarea suferințelor generate de un conflict".

Un prim dușman: defetismul

La început, Declarația a fost bine primită de toate țările intrate în război. Dar faptul nu a atenuat îngrijorarea elvețienilor. Obișnuiți să trăiască în liniște vreme îndelungată, protejați de securitatea statului lor, ei își dădeau seama că acest scut al neutralității, bazat exclusiv pe echilibrul european, era serios amenințat cînd, în anii treizeci, la nordul frontierei lor, în Germania, venise la putere un regim ce aspira la hegemonia mondială. Hotărîrea Consiliului Federal de a decreta mobilizarea armatei a avut darul să atenueze temerile opiniei publice. La aceasta s-au adăugat și precizările guvernului că Elveția nu este direct amenințată. „Încrederea noastră — se spunea într-o declarație guvernamentală — se bizuie pe armata noastră, pe poporul nostru și pe Dumnezeu atotputernicul".

Anul 1940 a adus însă noi spaime. Din păcate, îndreptățite. Elvețienii — deprinși de generații să privească spre Franța ca spre un prieten de nădejde, iar, după instaurarea regimurilor fascist în Italia și nazist în Germania, ca spre singurul lor vecin cu o orînduire democratică asemănătoare, în liniile ei esențiale, cu cea elvețiană — asistau cu respirația tăiată la cumplita tragedie a prăbușirii statului francez și a pulverizării puterii lui militare.

Educați să privească realist lucrurile, oamenii își puneau întrebări tulburătoare: neutralitatea presupune neamestec într-un război, atunci cînd există două tabere care luptă. Dar, într-un moment cînd armistițiul cu Franța și retragerea dramatică a britanicilor de la Dunkerque *(Magazin istoric,* nr. 9-12/1983) au făcut ca armele să tacă pe pămîntul Europei, față de cine să te declari neutru? E drept, Marea Britanie susține sus și tare că ea continuă războiul Dar este departe. In schimb, jur-împrejur sînt numai puteri amenințătoare. La nord, Germania lui Hitler; la răsărit, Austria încorporată cu forța în „marele Reich german", la sud, Italia lui Mussolini; la vest, o Franță ajunsă la discreția lui Hitler. Și atunci?

Deprimarea, îngrijorarea elvețienilor erau abil întreținute de diferite formații create cu sprijin financiar nazist și de oficinele de propagandă ale acestor „fronturi" ce își dădeau demagogice denumiri și proclamau necesitatea ca Elveția să se încadreze în „noua Europă". Berlinul putuse implanta pe teritoriul elvețian această veritabilă „coloană a cincea", beneficiind chiar de prevederile legale ale țării, elaborate tocmai în respectul ideii de neutralitate.

Mai grav era că starea de defetism atinsese chiar unele cercuri politice conducătoare de la Berna. Un exemplu grăitor în acest sens l-a constituit cuvîntarea rostită la 25 iunie 1940 de către însuși președintele din acel an al Confederației, Marcel Pilet.

Acest bărbat politic, originar din cantonul Vaud (capitala — Lausanne), era o personalitate bine cunoscută la nivel național și european prin vechimea activității lui și demnitățile deținute. Potrivit sistemului elvețian, președintele Confederației, ales întotdeauna doar pentru un an, are numai un rol protocolar. Dar el este unul dintre cei șapte deținători de portofolii ministeriale din cadrul Consiliului Federal (guvernul) și aceștia păstrează respectivele portofolii perioade mai îndelungate. Pilet, care, între 1930 și 1940, fusese șeful Departamentului poștelor și căilor ferate, mai deținuse calitatea de președinte al Confederației în anul 1934

În 1940, cînd rostea discursul la care mă refer, el era deja șeful Departamentului politic, echivalentul Ministerului afacerilor externe, ocupînd acest post pînă în 1944 și — cum spuneam — cumula și funcția de președinte al Confederației. Or, tocmai

acest om cu greutate făcea în cuvîntarea lui (despre care profesorul Bonjour apreciază, nu fără o undă de subtilă ironie, că fusese „concepută cam în grabă") propunerea de a se „demobiliza parțial și gradual armata". Aceasta, spunea el, întrucît „constatăm acum cu ușurare că, prin încetarea focului, vecinii noștri, francezi, germani și italieni, se îndreaptă spre pace". „Europa — adăuga el — trebuie să-și găsească un nou echilibru, total diferit de cel din trecut". Și Pilet invita pe elvețieni să se consacre muncii pe tărîm intern, pentru a repara daunele aduse economiei naționale de mobilizările în armată, precizînd că toate sectoarele trebuie adaptate „noilor circumstanțe". Înainte, economia națională se baza pe echilibrul dintre beligeranți. „Azi, nici un vagon de cale ferată nu mai poate pătrunde în Elveția sau părăsi țara fără aprobarea Germaniei sau a Italiei". De aici concluzia că trebuie făcute mari concesii Germaniei care „domină totul". Dacă în Adunarea federală a Elveției — cu cele două camere ale ei, Consiliul național, cu deputați aleși de populația celor 22 de cantoane, și Consiliul statelor, cu deputați aleși în fiecare canton, după criteriile locale — s-au făcut auzite, alături de unele aprobări, multe și vehemente critici la adresa discursului, în schimb la Roma și mai ales la Berlin luarea de poziție a lui Pilet a fost primită cu „agreabilă surpriză". Opinia publică elvețiană era cuprinsă de stupoare. Cele mai fanteziste zvonuri au început să circule. Cel mai frecvent era că președintele Confederației primise un ultimatum de la Hitler și că tonul net germanofil al discursului reprezenta o tentativă de calmare a Führerului. Dar în acest climat de incertitudini și îngrijorări un om nu și-a pierdut nici calmul, nici hotărîrea de a acționa cu energie. Era comandantul suprem al armatei elvețiene, generalul Henri Guisan.

Prestigiul lui Henri Guisan

În mod tradițional, Elveția nu dispune, în vremuri normale, de ofițeri cu grad de general. Cel mai înalt grad este acela de colonel care — după dimensiunile unității comandate — poate fi „colonel brigadier, colonel divizionar sau colonel de corp de armată": În momentele de cumpănă însă, Adunarea Federală alege din rîndul coloneilor un comandant suprem, care capătă grad de general. Este și cazul lui Henri Guisan, ales cu o covîrșitoare majoritate de voturi, cînd războiul devenise iminent. Originar și el, ca și Marcel Pilet, din cantonul Vaud, era, temperamental vorbind, opusul concetățeanului său. Pilet era un grăbit la vorbă și un spontan în acțiuni, pe care nu le cumpănea cu grijă. Guisan era un taciturn, un reflexiv, dar care, atunci cînd lua o hotărîre, după matură chibzuință, o ducea energic la capăt.

Primul răspuns al generalului a fost ordinul către armată, dat la 2 iulie 1940. Pilet declarase că angajarea Germaniei, Italiei și Franței „pe calea păcii" era de natură să liniștească îngrijorările elvețienilor. Guisan era de părere contrară și o spunea fără echivoc în ordinul de zi. „Armistițiul nu înseamnă pace", declara el, adăugînd: „Războiul continuă cu Anglia și el se poate apropia de noi de la o zi la alta, amenințîndu-ne independența". Iată de ce el cerea compatrioților să nu se lase tîrîți spre defetism și să-și păstreze intacte moralul și voința fermă de rezistență. În timp ce Pilet recomanda confederaților să se consacre muncii de construcție internă, Guisan insista în termeni vibranți pe necesitatea rezistenței militare cu orice preț. „Chiar dacă ar fi să nu repurtăm o victorie imediată, ne vom bate, apărîndu-ne pămîntul pas cu pas și salvînd onoarea armatei și a țării".

Dar, dacă ordinul de zi a fost cunoscut mai ales de militari, reacția publică cea mai spectaculară și cu mare ecou în rîndul tuturor elvețienilor a fost reuniunea ofițerilor superiori din 25 iulie. Guisan a ales intenționat locul unde să se desfășoare aceasta: pe cîmpia încărcată de simboluri de la Rütli, unde se puseseră bazele confederației. Hotărîrea generalului nu era lipsită de riscuri, într-un moment cînd relațiile Elveției cu Germania lui Hitler erau tensionate. Faptul că Guisan îi urca pe un vapor, la Lucerna, pe toți ofițerii superiori, plus șeful Statului major, pentru a străbate lacul celor patru cantoane pînă la micuța cîmpie unde — cum spunea el — „se înalță misterioasa chemare a strămoșilor" crea primejdia ca un potențial inamic să atace ambarcația, decapitînd astfel armata. De altfel, la debarcaderul Lucernei, unde o mulțime de elvețieni l-au ovaționat pe general, s-a auzit totuși remarca „toate ouăle într-un singur paner". Din fericire, soarta a surîs din nou Elveției și traversarea lacului, ca și reuniunea s-au desfășurat fără nici un incident.

În raportul-discurs al lui Guisan, acesta relua în substanță ideile din ordinul de zi de la 2 iulie. El cerea tuturor să privească lucid viitorul, pentru „a ne apăra de primejdii mereu actuale și pe care pactul celor trei cantoane de la 1291 le numea deja «răutatea timpurilor»". Generalul ținea, în același timp, să explice celor 650 de comandanți de mari unități reuniți la Rütli concepția lui despre „reduta din Alpi". El voia ca, în cazul unui atac inamic, să retragă grosul armatei în meterezele naturale ale semeților munți ai Elveției, unde principalele arme ofensive ale Wehrmachtului erau inoperante. Blindatele lui Hitler nu se puteau cățăra pe sinuoasele poteci montane, iar aviația nu reușea să depisteze cazematele și celelalte întărituri și ascunzișuri. Din înălțimi nu se zăreau decît creste etern înzăpezite.

Ecoul reuniunii de la Rütli a fost enorm, atît în rîndul ci-

vililor, cît și al ostașilor. Un tînăr ofițer, citat de profesorul Bonjour, scria: „Acum știm și ce avem de făcut, și de ce trebuie să facem așa". Dar satisfacția oamenilor era însoțită și de o profundă tristețe. Elveții, mîndri de orașele lor, de uzinele și monumentele lor, nu puteau privi fără strîngere de inimă perspectiva ca cea mai mare parte a suprafeței țării să fie lăsată la discreția unui invadator, prin retragerea în munți a grosului armatei. Mai ales că Guisan nu făcea secret planul său de a distruge uzinele și rețeaua feroviară și rutieră a țării, în cazul unui atac. Pentru alte motive, de-a dreptul nemulțumit era președintele Pilet. El deplora faptul că generalul aducea prejudicii politicii lui de reconciliere cu Germania. Dar, trebuie spus că, pe ansamblu, prestigiul lui Henri Guisan sporise enorm în țară, ca și la Londra și în restul lumii libere, și că moralul poporului crescuse.

Creștea precum copilul din poveste

Un obiectiv de prim ordin al generalului a fost acela de a pune la punct un eficace serviciu secret de informații. Bun cunoscător al istoriei, Guisan știa că pe vremuri, cu secole în urmă, locuitorii Bernei își făuriseră un asemenea serviciu care le fusese de mare utilitate în timpul războaielor cu burgunzii. Dar, mai tîrziu, elveții, călăuziți de criteriile neutralității, uitaseră această lecție. Doar în perioada primului război mondial ei au reconstituit un serviciu secret, pentru a-l lăsa apoi aproape să dispară, considerînd că, în timp de pace, existența lui ar fi fost un lux prea costisitor. Numai cînd nazismul a venit la putere în Germania, Elveția a reluat ideea, deschizînd serviciului nou creat un credit mai mult decît modest de 30 000 de franci și dotîndu-l cu prea puține cadre.

Dar, cum pericolele se adunau la orizont, acest serviciu a crescut — grație excelentului spirit organizator și realismului elveților — precum copilul năzdrăvan din poveste. La izbucnirea celui de-al doilea război, serviciul, în fruntea căruia fusese numit, din 1937, colonelul Roger Masson, dispunea deja de fonduri de peste zece ori mai mari (320 000 de franci) și de cadre mai numeroase. Insuficiente totuși față de complexitatea sarcinilor. Atît de insuficiente, încît industriașul Hans Hausamann din Appenzell, într-o pornire patriotică și folosind întinsele relații de afaceri pe care le avea în străinătate, mai ales în Germania, a creat o întinsă și activă rețea de informații particulară. El a pus rețeaua la dispoziția Serviciului oficial de informații, fără a-și pierde însă independența de acțiune.

Între timp, dacă ofițerii elveții de informații nu erau în număr suficient, în schimb, calitatea lor, spiritul de abnegație și curaj în îndeplinirea misiunilor și, nu în ultimul rînd, dragostea de țară au compensat puținătatea lor. Este un fapt confirmat de documente oficiale că serviciul colonelului Masson a reușit în scurtă vreme performanța de a dispune, în Germania, de pildă, de surse de informații de primă mînă, atît în cercurile militare, cît și civile.

Uluitoare, dar grăitoare, în același timp, este dezvăluirea că, prin ceea ce s-a numit codificat „linia Viking", elveții aveau o sursă sigură și extrem de activă chiar la Cartierul general al lui Hitler. Asemenea surse existau și la Înaltul comandament german, și la principalele ministere de la Berlin. Cum se explică aceste succese de talie? Ipoteza emisă de profesorul Edgar Bonjour este că, în pofida pretențiilor propagandei oficiale naziste, cum că poporul german ar fi un monolit, strîns unit în jurul lui Hitler, de fapt, existau chiar și la nivelele cele mai înalte oameni care detestau ideologia național-socialistă și erau profund indignați de excesele celor ce o aplicau. Doritori să vadă dispărînd acea pacoste din țara lor, ei erau convinși că, dezvăluind unor servicii neutre secretele cele mai mari ale regimului hitlerist, contribuiau la distrugerea acestuia.

Explicația profesorului din Basel este desigur întemeiată, dar nu acoperă ansamblul fenomenului. Nu trebuie, cred, uitat că, pe măsură ce luptele creșteau în intensitate și frontul se extindea, militarii germani de carieră, ca și cei mai lucizi dintre demnitarii civili deveneau tot mai conștienți că războiul este pierdut și că vor plăti scump. Este permis, dèci, să ne imaginăm că, făcînd servicii Elveției, ei socoteau că, după prăbușirea lui Hitler, vor putea găsi în acea țară adăpost și protecție. În sfîrșit, nu este de neglijat nici ipoteza că majoritatea căpeteniilor naziste, îmbogățite enorm de pe urma jafului sistematic practicat pe tot întinsul Europei și care își făcuseră depozite la solidele bănci elvețiene, considerau că este în interesul lor și al familiilor lor să apere independența și neutralitatea unei țări care — sperau ei — le va garanta avutul, indiferent de turnura ce o vor lua evenimentele.

Sprijinind și stimulînd activitatea de culegere și analizare a informațiilor de către specialiștii elvețieni, Henri Guisan s-a preocupat și de lupta împotriva spionilor străini strecurați în Elveția. Dacă dintotdeauna diverse țări nu și-au făcut scrupule în a introduce agenți într-o țară considerată propice acestui gen de activități, datorită reținerii pe care însuși statutul de neutralitate o impunea autorităților, în schimb, cum spune profesorul Bonjour, „niciodată Elveția n-a fost supusă unui spionaj atît de intens — practicat, mai ales de țările Axei — ca în cursul celui de-al doilea război. Și niciodată spionajul străin în serviciul unor terțe state n-a fost mai amplu pe teritoriul ei".

Iată de ce Henri Guisan a creat un serviciu de contraspionaj de mare eficacitate.

După război, unul dintre șefii spionajului german — citat de Edgar Bonjour — avea să declare: „Noi am considerat organizația elvețiană de contraspionaj ca fiind de departe cea mai periculoasă; numărul agenților noștri scoși în afara luptei a fost în Elveția cel mai mare". Dintre străinii care au operat în Elveția, profesorul din Basel citează, în primul rînd, pe emigrantul german Rudolf Rössler, instalat din 1934 la Lucerna. Catolic fervent și adversar pasionat al național-socialismului, el a folosit întinsele relații pe care le avea în țara de origine, pentru a crea o activă organizație de spionaj. La început, și-a pus organizația în serviciul elvețienilor, dar, din 1942, a devenit agent dublu, începînd să lucreze și pentru sovietici. Un alt agent instalat în Elveția și care a lucrat pentru U.R.S.S. a fost ungurul Alexander Rado. El a avut trei emițători pentru transmiterea la Moscova a informațiilor, întrucît Uniunea Sovietică, neavînd relații diplomatice cu Elveția, nu putea proceda ca alte țări care, la adăpostul imunității, transmiteau direct de la legațiile lor din Berna.

Despre agenții britanici instalați în Elveția nu ni se spune nimic. Nu știm dacă această discreție a profesorului Bonjour se datorește faptului că scrupulosul om de știință n-a găsit în arhive documente concludente sau dacă a vrut să-i menajeze pe englezi. În schimb, aflăm de instalarea serviciului american condus de Allan Dulles. Edgar Bonjour se mulțumește să observe doar că acesta „avea excelente relații în Elveția". Fapt este că, în cursul războiului din umbră, dus de contraspionajul elvețian, emițătorii clandestini au fost localizați și neutralizați, șefii rețelelor pentru terțe țări judecați și condamnați (este drept, cu suspendarea pedepsei și cu excepția lui Dulles), Elveția procedînd și aici cu grija protectoare a propriilor ei interese. ■

(Va urma)

DIN RAȚIUNI DE SĂNĂTATE

În 1947, într-o grotă de lîngă Marea Moartă — pe atunci în Iordania, astăzi între teritoriile ocupate de Israel — un beduin a descoperit mii de fragmente de rulouri din papirus, vechi de două milenii. Sînt printre cele mai vechi documente biblice cunoscute, redactate în arameică și conțin fragmente din *Vechiul Testament* și comentarii necunoscute pe marginea *Torah*-ului. Unele dintre acele scrieri au devenit, încă de atunci, cunoscute publicului larg drept manuscrisele de la Marea Moartă. Aproximativ o cincime însă au rămas închise în Muzeul Rockefeller, din Ierusalim. Responsabilul echipei însărcinate să le descifreze și analizeze, John Strugnell, profesor la Harvard, în vîrstă de 60 ani, a fost demis recent de autoritățile israeliene, „din rațiuni de sănătate".

De fapt, în urma unui scandal, după cum aflăm din revista *Time*, Strugnell era cunoscut în lumea arheologilor ca o persoană bizară, cu un comportament nonconformist. În plus, colegii îi reproșau încetineala cu care se desfășurau cercetările și secretul absolut care le înconjura. Fragilitatea fragmentelor, laborioasa muncă de restaurare nu justifică cei 36 ani ce au trecut de la descoperire.

Scandalul a fost declanșat de un interviu acordat de Strugnell cotidianului *Haaretz*, în care declara: „Iudaismul este o religie rasistă, un lucru foarte primitiv... legile Sabbat-ului sînt o scuză formidabilă pentru lene... Nu văd decît o singură soluție problemei evreiești, conversiunea masivă la creștinism".

Întreaga comunitate științifică internațională a fost indignată. În decembrie 1990, echipa de cercetători a cerut înlocuirea lui John Strugnell. De altfel, în aceeași lună, el a fost spitalizat în Statele Unite. Un tînăr savant israelian, profesorul Emanuel Tov, va continua și — se speră — va urgenta cercetările.

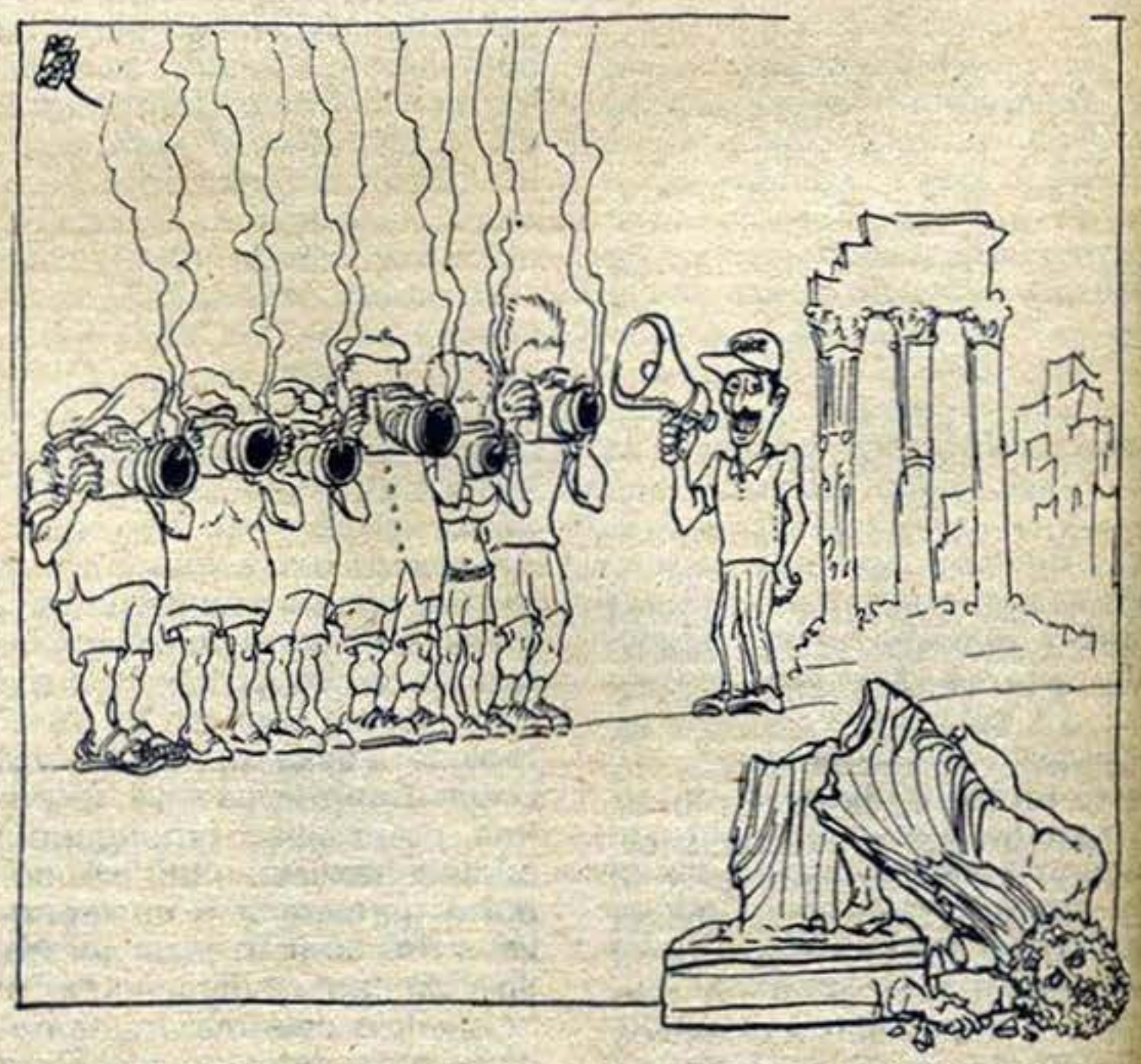

Afluența vizitatorilor are consecințe negative, asemenea poluării, asupra monumentelor istorice. Autoritățile din unele țări au limitat sau chiar interzis accesul la o serie de obiective istorice. Dar problema este departe de a fi rezolvată. Iată și o caricatură pe această temă, apărută în ziarul francez Le Monde

EXPRESII CELEBRE (II)

ORIZONTAL: 1) „Aut Caesar, aut nihil" (lat.: „ori Cezar, ori nimic"), paternitatea expresiei este atribuită acestui faimos cardinal și om politic italian (Cezar) – „Amicus Plato sed magis amica veritas" (lat.: „Mi-e prieten Platon dar mai prieten mi-e adevărul"), expresie ce aparține unui filosof alexandrin (Ammonius). 2) „Animus meminisse norret" (lat.: „Sufletul meu se cutremură cînd îmi aduc aminte"), cuvinte cu care eroul legendar, din opera omonimă a lui Vergiliu, începe să descrie ruinele Troiei – „La plus perdue de toutes les journeés est celle ou l'on n'a pas ri" (fr.: „Ziua cea mai irosită este aceea în care n-am rîs"), susține un scriitor francez (Nicolaus). 3) „Numero deus impari gaudet" (lat.: „Zeilor le plac numerele neperechi") spunea Vergiliu; în antichitate numerele 3,7,9,13 se bucurau de o deosebită trecere: minunile lumii erau 7, muzele 9, Parcele 3 iar aceste divinități din mitologia romană erau tot 3 – Gelu Rădulescu. 4) A stropi – „Divide et impera" (lat.: „Dezbină și stăpînește"), faimos adagiu roman ridicat la principiu de guvernămînt pe care acest poet german (Heinrich) îl atribuia regelui Filip al Macedoniei – Oraș în U.R.S.S. 5) Ritm (muz., pl.) – Ued în peninsula Arabia – Eugen Dimitriu. 6) Campion – „Sesam, deschide-te!", formula magică rostită de un cunoscut personaj din *O mie și una de nopți* – „Ochi au, dar nu vor să vadă; urechi au, dar nu vor să..." (inf.), se spune în *Psalmul 115*. 7) Republique de Cote d'Ivore (siglă) – „Honni soit qui mal y pense" (fr.: „Rușine aceluia care de rău gîndește"), cuvinte ce alcătuiesc deviza celei mai înalte decorații britanice, Ordinul Jartierei, instituită în anul 1348 de către acest rege al Angliei (al III-lea) – Al patrulea roman! 8) „Pares cum paribus facillime congregantur" (lat.: „Cei ce se aseamănă, lesne se adună"); Cicero în *De senectute*, aduce un elogiu acestui scriitor și om de stat roman (Marcus Porcius) – „Ce e val, ca valul trece", celebru vers eminescian; prin extensie, expresia se aplică faptelor, ideilor și sentimentelor de acest fel (masc. sg.). 9) „Bread is the staff of life" (engl.: „Pîinea este temelia vieții"); Swift, autorul lui *Gulliver*, lasă să se înțeleagă că omul, asigurîndu-și-o întîi pe aceasta, se poate apuca apoi de problemele spirituale – Anno Domini (lat.: „... Domnului"; neart.), expresie creată în evul mediu spre a marca socotirea anilor de la nașterea lui Iisus Cristos – Dafin. 10) Zeița înțelepciunii la greci, care, alături de Afrodita și Hera, s-a supus judecății lui Paris – Duși (fig.). 11) „Cîmpul cu florile" din vestimentația noastră populară – „... mare, undae" (lat.: „Înaintea mării, apele"), expresie al cărei autor nu este cunoscut – Eugen Nicolau – Stan Udrea. 12) Sud – sud-est (abr. uz.) – In vino veritas!" (lat.: „În vin e adevărul"), expresie veche de peste 2 000 de ani. Paternitatea ei e atribuită acestui poet liric grec – „O, sancta simplicitas" (lat: „O, sfîntă simplitate!"), ultimele cuvinte ale acestui reformator religios ceh (Jan).

VERTICAL: 1) „Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose!" (fr. „Calomniați, calomniați, ceva tot va rămîne!"), expresie extrasă din opera *Bărbierul din Sevilla*, operă a acestui dramaturg francez (1732–1799). 2) Octavian Neagoe – Filosof, matematician și fizician francez (René), autorul vestitei axiome: „Cogito, ergo sum" (lat.: „Cuget, deci exist"). 3) „A horse, a horse, my kingdom for a horse!" (engl.: „Un cal, un cal,... meu pentru un cal"; neart.), faimoasa expresie din piesa *Richard al III-lea* de Shakespeare – Orășel în India. 4) Localitate în U.R.S.S. – Radu Alexe – Derivat din numele de Ion. 5) „Călcîiul lui..."; erou grec, aflat la originea acestei expresii – „De la... la Caiafa", formulă ce își are obîrșia în scriptură. 6) Documente – „... lui martie", expresie devenită celebră după asasinarea lui Cezar (neart.) – Abreviere pentru atelier (milit.). 7) Comună în Franța – Riu în U.R.S.S. – Eliade Călinescu. 8) Dalila, numele faimoasei curtezane din Gaza, care, după cum spune legenda, a fost plătită de filisteni spre a-l supune pe „herculianul" Samson; aceeași legendă a inspirat opera *Samson și Dalila*, autorul ei fiind acest compozitor francez (2 cuv.; Camille). 9) Anton Moreanu – Ene Ulmu – Radu Mănescu – Riglă de desen. 10) Căile Ferate Române (siglă) – „Robespierre, tu me suivras" (fr.: „Robespierre, mă vei urma"), cuvinte cu care Danton a mers la eșafod; acest istoric francez (1871–1956) susține o altă variantă a expresiei-avertisment: „Eșafodul te reclamă. Mă vei urma, Robespierre!. 11) Camil Oprescu – Localitate în India. 12) De la celebra expresie: „veni, vidi, vici!" (lat: „Am venit, am văzut, am învins!"), acest scriitor român a ajuns la a scrie despre primul cosmonaut: „Omul a venit, a văzut și a biruit" (Tudor) – Riu în toponimia mongolă. 13) „Materiam superabat opus" (lat.; „Opera depășește materialul"; Ovidu, *Metamorfoze*). Despre Paganini s-a spus că a cîntat pe o astfel de vioară, dar „Materiam superabat opus"...

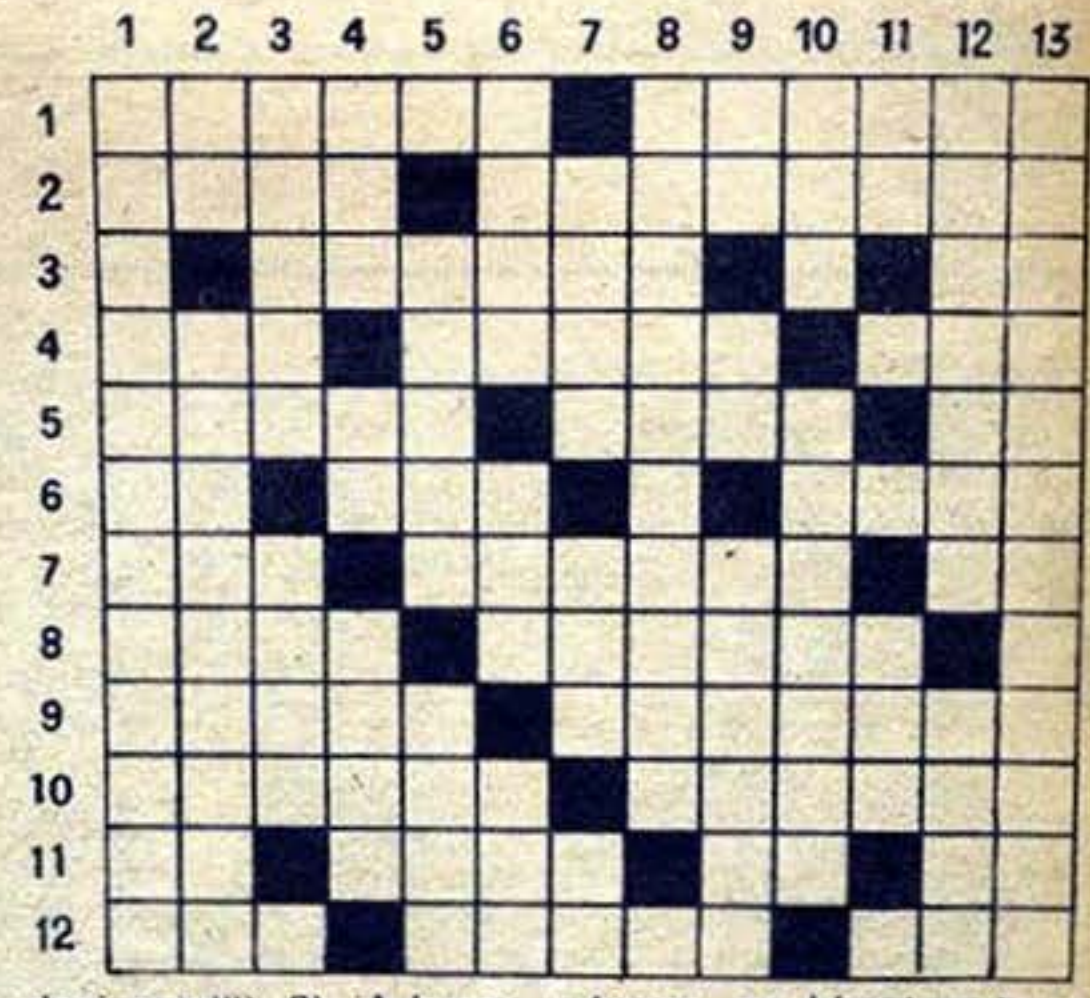

Lucian VASILESCU

Dicționar: OHA, STUM, ITAH, GAR, ATL, HIIS, UFA, RAN, USSU.

Soluția careului *Expresii celebre (I)*: *CICERO – SOLON – ETOLA – LATINA – ZALA – SOLOMON – ALOCA – GUSA – D – RIN – OGAS – NOU – ANI – AUTT – P – S – ALOL – IANUS – ET – EPICUR – SE – NERO – LU – IA – C – EST – HERA – RIO – CE – ARISTOTEL – AUGUR – ARMATE*

Acum 75 de ani...

Cea mai mare bătălie navală din istorie:

Iutlanda-Skagerrak

Vreme de aproape o sută de ani, supremaţia pe mare, dobîndită de Imperiul britanic după bătălia de la Trafalgar (1805), nu a fost pusă în cumpănă. Începînd din 1898 însă, aspiraţiile economice şi politice ale celui de-al doilea Reich au condus la făurirea unei puternice flote militare germane, capabile să conteste Angliei hegemonia maritimă. În 1914, la izbucnirea primului război mondial, Kaiserul şi statul major german, aşteptîndu-se la o înfrîngere grabnică a Franţei pe uscat, au urmărit să păstreze flota, ca argument la viitoare tratative de pace. Cum însă Franţa nu a fost înfrîntă, iar războiul s-a prelungit, flota de bătălie germană — „die Hochseeflotte", cum era denumită — a primit aprobarea unor ieşiri în Marea Nordului. O primă luptă, în care s-au confruntat numai crucişătoarele de bătălie (cuirasate rapide care constituiau avangarda flotelor principale), la 24 ianuarie 1915, nu a avut un rezultat favorabil pentru germani. Dar, la 31 mai 1916, cele două flote s-au întîlnit, în totalitatea lor, în largul coastei daneze a Iutlandei, la sud-vest de strîmtoarea Skagerrak[1]. Au participat cele mai puternice nave de luptă şi aproape toate tipurile de nave militare ale epocii: de partea britanică, 28 de cuirasate moderne (tipul „dreadnought"), 9 crucişătoare de bătălie, 8 crucişătoare cuirasate, 26 crucişătoare uşoare, 5 contratorpiloare conducătoare de flotilă, 74 de torpiloare şi un transportor de hidroavioane, cu un efectiv de 60 000 oameni; de partea germană, 16 cuirasate moderne, 6 cuirasate vechi, 5 crucişătoare de bătălie, 11 crucişătoare uşoare şi 61 de torpiloare, cu un efectiv de 45 000 de oameni.

Bătălia s-a desfăşurat în patru faze, din 31 mai de la ora două după-amiază, pînă a doua zi, 1 iunie, în zori. Amîndouă flotele cuprindeau două fracţiuni, avangardă şi gros, avangărzile aflîndu-se iniţial la 50-60 mile de gros. În prima fază, crucişătoarele de bătălie germane, conduse de viceamiralul von Hipper, inferioare numeric, au căutat să atragă crucişătoarele de bătălie engleze, conduse de viceamiralul David Beatty, spre grosul german. Odată ce acesta a intrat în luptă, a fost rîndul crucişătoarelor de bătălie britanice să atragă grosul german, sub focul flotei de bătălie britanice, „the Great Fleet". Contactul celor două forţe principale a avut loc către ora 18 (faza a 2-a). Comandantul-şef englez, amiralul John Jellicoe, a ajuns să se plaseze între germani şi bazele lor. Sub acoperirea atacurilor de torpiloare şi a cortinelor de ceaţă artificială, coman-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1973.

În imagini: pentru istorie protagoniştii-adversari, umăr la umăr: amiralul Jellicoe şi viceamiralul Beatty (Anglia), amiralul Scheer şi viceamiralul Hipper (Germania).

dantul-șef german, amiralul Reinhard Scheer, s-a putut deroba seara spre vest (faza a 3-a), dar pe timpul nopții a avut de înfruntat atacurile torpiloarelor britanice dinapoia flotei lui Jellicoe (faza a 4-a). Bine antrenată pentru lupta de noapte, „Hochseeflotte" a ajuns în zori la marginea zonelor minate ocrotitoare din largul coastei daneze și s-a putut întoarce apoi în bază.

Pierduse 11 nave, însumînd 61 180 tone (un crucișător de bătălie, un cuirasat vechi, patru crucișătoare ușoare, cinci torpiloare). Avea 2 551 morți, 507 răniți. Flota britanică pierduse 14 nave, însumînd 115 025 tone (trei crucișătoare de bătălie, trei crucișătoare cuirasate, un contratorpilor, șapte torpiloare). Avea 6 094 morți, 674 răniți, 177 prizonieri. Succesul tactic părea să fie de partea flotei germane, care, inferioară în forțe, nu fusese distrusă și pricinuise pierderi aproape duble adversarului.

Dar succesul strategic a rămas de partea Angliei. Cîteva zile după bătălie, în raportul său către Kaiser, amiralul Scheer a arătat că Germania nu putea cîștiga războiul cu flota sa de suprafață, care rămînea simțitor inferioară celei britanice, și că numai un război submarin fără cruțare putea aduce Anglia la tratative de pace. Dar cu tot tonajul comercial scufundat în 1917 și 1918, submarinul nu s-a dovedit „arma absolută", așa cum nădăjduiseră amiralii Scheer și von Tirpitz, creatorul „Hochseeflottei". Blocada navală britanică a continuat, flota germană nu a mai acceptat o nouă bătălie și, după armistițiu, în noiembrie 1918, a fost internată în baze engleze. Nu a ajuns însă în posesia aliaților învingători. Cu o săptămînă înainte de semnarea păcii, amiralul von Reuter, ultimul său comandant, i-a dat un sfîrșit mai apropiat de regulamentele și tradițiile marinărești: și-a sabordat toate navele în ziua de 21 iunie 1918, în golful Scapa Flow.

Istoriografia navală consideră Iutlanda-Skagerrak cea mai mare bătălie *pur navală* din istorie, dacă se ține seama de puterea distructivă totală a forțelor participante. Statistic, s-au tras 8 195 lovituri de tun de calibru greu, circa 20 000 lovituri de calibru mijlociu și mic, s-au lansat 183 torpile. S-au folosit din plin transmisiunile și bruiajele radio, s-au lansat numeroase cortine de ceață artificială, s-au tras și proiectile iluminante, s-a folosit în cercetarea navală o armă a viitorului — mijloacele aeriene —, baloane dirijabile și un hidroavion. ■

Niculae KOSLINSKI

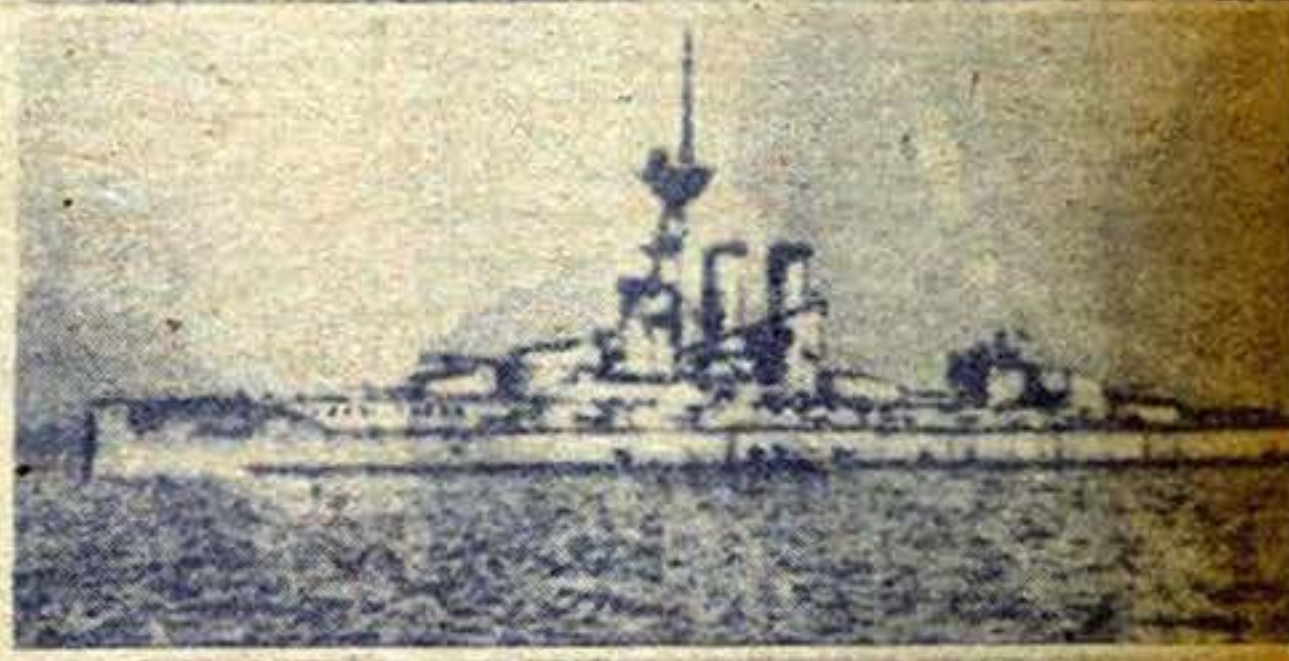

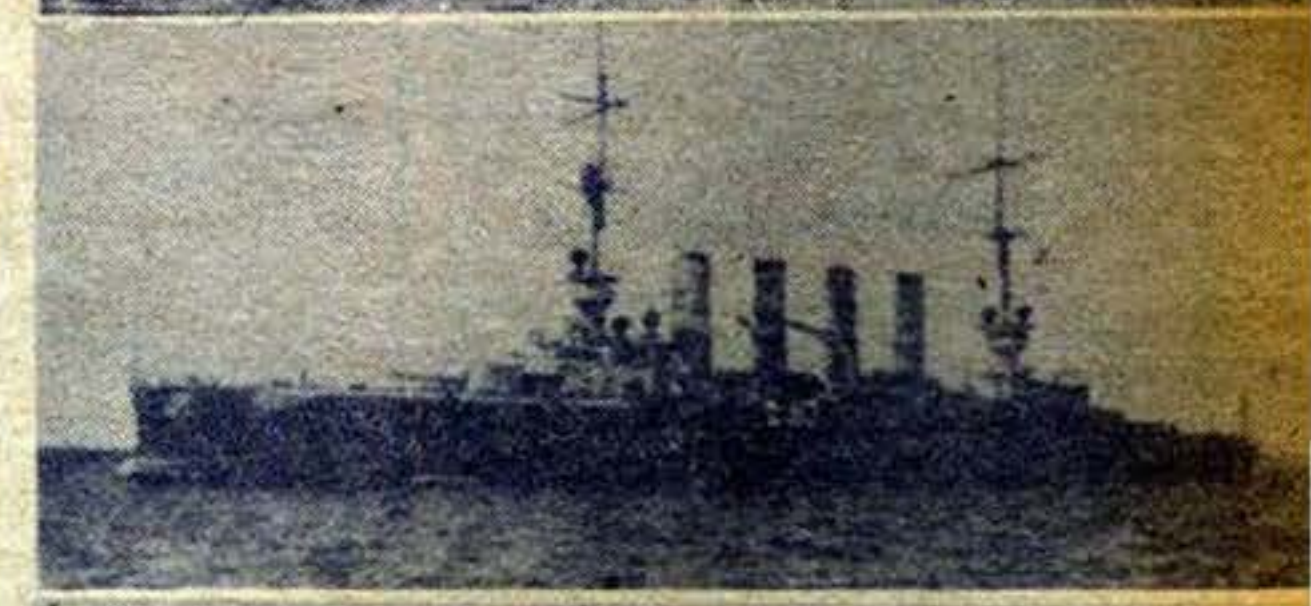

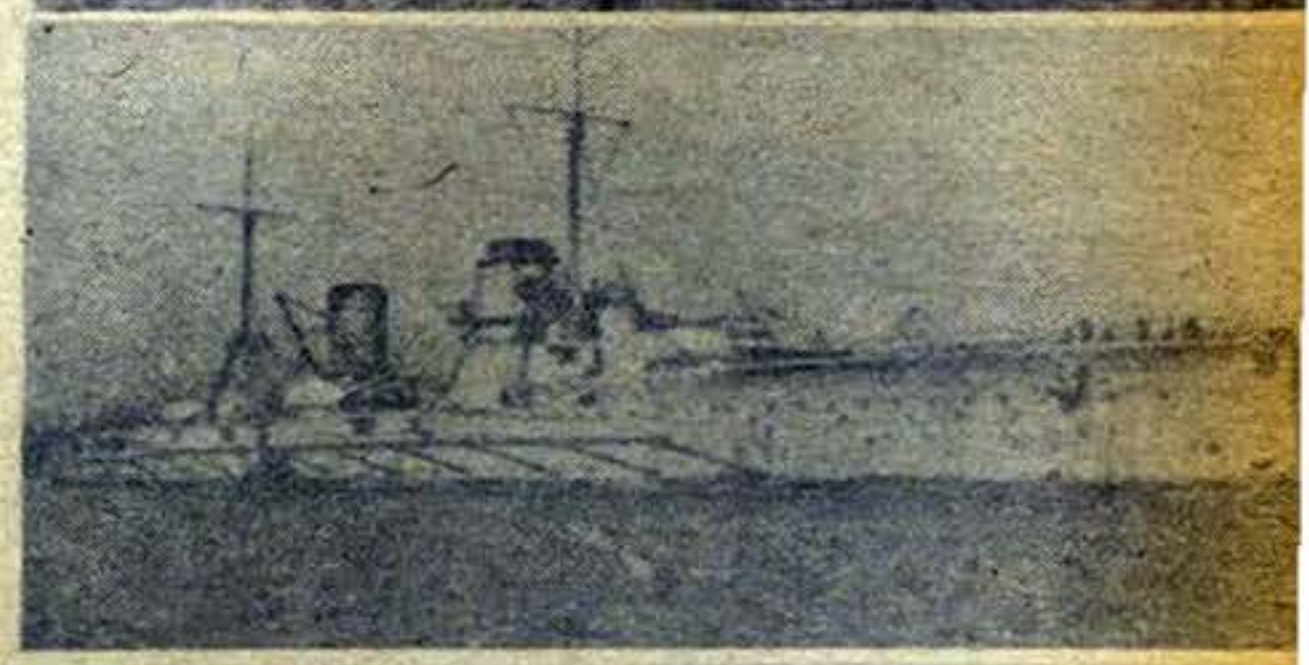

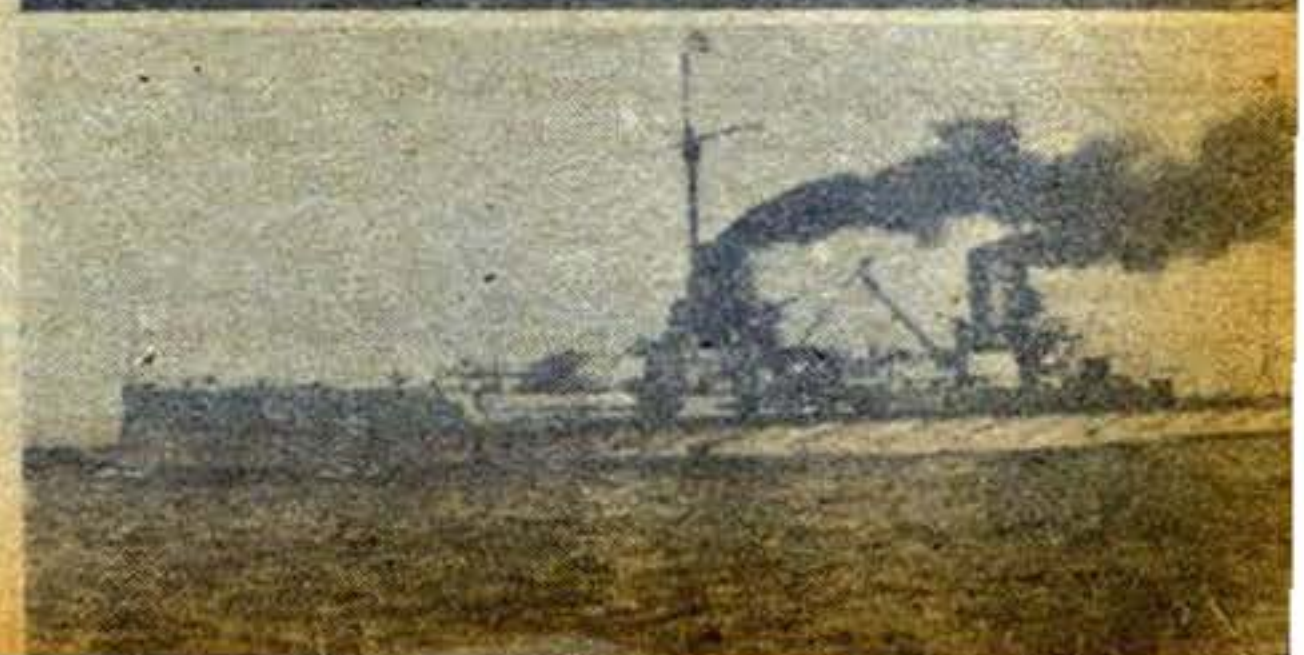

Nave de luptă britanice (primele trei) și germane (următoarele)

DIALOG CU CITITORII

LA POSLOGEA

Pe marginea articolului August 1940: din culisele marii nedreptăți istorice **(nr. 1/1991), dl. GHEORGHE VESA, din** Salonta, **ne trimite cîteva informații referitoare la incidentul** petrecut la punctul de frontieră Poslogea de la granița cu Ungaria, fapte relatate de unchiul meu Puță Petru, fost sergent de poliție (actualmente pensionar în vîrstă de 82 ani) la pichetul Cuștean. În ziua de 27 august după-amiază se întorcea din inspecția făcută la pichetul Poslogea împreună cu un soldat, cînd au auzit focuri de armă dinspre pichet. El ordonă soldatului să anunțe pichetul Cuștean și să ceară întăriri. Unchiul meu se întoarce la pichetul de graniță unde găsește efectivul de soldați de la pichet retrași în adăpostul de refugiu de unde executau foc de armă asupra grănicerilor unguri care ocupaseră pichetul. După un aprig schimb de focuri grănicerii unguri s-au retras luînd captiv radiotelegrafistul care nu părăsise pichetul. Acesta a fost eliberat după aproape un an de zile. Grănicerii români au deschis focul asupra gării din Nategyane ca răspuns la focurile de armă cu care grănicerii unguri au obligat trenul de persoane care făcea legătura cu Ungaria să se întoarcă în gara Salonta. Episodul s-a încheiat a doua zi în urma discuțiilor dintre un maior român și un ofițer de graniță ungur. Peste cîteva zile începea dramatica odisee a poporului român în urma dictatului de la Viena.

JURĂMÎNT ÎMPLINIT

DI. ALEXANDRU COJAN, locotenent în rezervă, veteran de război, din București, **ne relatează** un eveniment deosebit din primăvara anului 1944 care mi-a rămas adînc imprimat în suflet. **Iată-l:** Eram elev anul întîi la Școala de ofițeri de rezervă nr. 2 din Bacău cînd la 27 martie 1944 am primit ordin de evacuare în garnizoana Ineu din jud. Arad.

În curtea școlii, la troiță, unde era locul de adunare, întrega Școală, ofițeri și elevi în careu, cu arma pentru onor, la comanda colonelului Ioan Iucăl, comandantul Școlii, am jurat ca suprem țel dezrobirea Transilvaniei de nord, ocupată samavolnic prin dictatul de la Viena din 1940, în timp ce un elev, ieșit din front, ștergea cu baioneta de pe harta țării, care era fixată pe troiță, pata neagră ce reprezenta zona răpită.

Momentul acela ne-a înfiorat sufletele tuturor și jurămîntul împlîntat în inima fiecăruia a rămas năzuința noastră și ne-a fost tăria în misiunea ce o aveam de îndeplinit.

Am plecat prin viscol, cu viscol în suflete și cu inima grea.

După o jumătate de an, pe valea Crișului Alb, în septembrie 1944, am început împlinirea lui cu tot elanul anilor noștri tineri și credința în dreptatea noastră.

Ofițeri și elevi am luptat cu bărbăție împotriva cotropitorilor și mulți și-au dat jertfa supremă, dar pămîntul românesc a fost eliberat.

Mormintele eroilor căzuți au rămas pietre de hotar pe granița de vest și vor rămîne strajă de neclintit și mărturie a jurămîntului împlinit.

CALAFAT, 1904

Din Calafat, **dl. SORIN CIUPAG ne scrie despre Monumentul independenței din acest oraș, ridicat în amintirea evenimentelor din timpul războiului ruso-româno-turc din 1877-1878.**

Monumentul, așezat în punctul cel mai înalt al orașului, pe locul unde a fost amplasată Bateria Carol, a fost ridicat în anul 1886.

Corpul monumentului în formă de trunchi de piramidă lucrat în piatră cioplită este așezat pe un piedestal prismatic, cu înălțimea totală de 3 m. El avea în vîrf un obuz tras din Vidin asupra bateriei.

Acesta nu a explodat, căzînd în fața domnitorului Carol. Acest lucru este consemnat pe unul din stîlpii de beton care marchează locul.

În anul 1904 acest monument s-a reamenajat prin grija Primăriei Calafat și a locuitorilor săi.

În acel an au fost prezenți la comemorarea evenimentelor regele Carol I și membrii guvernului; iată o fotografie realizată cu acel prilej.

DIN RETRAGERE

În legătură cu relatările publicate de noi în nr. 4/1991 privind „armata lui Vlasov", dl. DEZIDERIU MACH, din Cîmpia Turzii, **vechi și statornic cititor și colaborator al revistei noastre, încă din primii ani de apariție, ne scrie următoarele:** În vara anului 1943, eram cu unitatea (Divizionul 36 artilerie grea hipo) pe țărmul nordic al Mării Azov, în regiunea Berdians-Mariupol. La 16 sept. a început retragerea spre Nipru, care a durat mai multe săptămîni. Atunci am văzut în rîndul trupelor germane cu care ne-am retras împreună și mulți sovietici intrați în armata germană.

Cazacii călări în uniformă germană purtînd căciulile lor caracteristice din blană, neagră cu postav roșu. Calmuci, turcmeni, la fel în uniformă germană cu căciuli de blană cu clape.

Erau și mulți ucraineni, dar nu puteau fi deosebiți de soldații germani, numai după vorbă. Toți erau înarmați dar i-am văzut făcînd parte din unități auxiliare: trenuri de luptă, pază, comunicații.

Retragerea în permanente lupte de apărare a decurs în condiții foarte grele. Au început ploile, iar drumurile și stepa s-au transformat într-o mare de noroi.

Despre gen. Vlasov și armata sa am aflat din lucrările care au tratat despre evenimentele din război.

ADEVĂRATA ISTORIE

LAURIAN BUTURE, din Bacău: Cred că ar fi deosebit de util pentru toți cititorii revistei, și nu numai, ca în numerele următoare să elaborați o retrospectivă a modului cum s-a desfășurat, încă din anii '30, urcușul spre „înalta societate" a „celui mai iubit" și a „celei mai savante...", pentru a putea cunoaște mai bine adevărata față a diabolicei epoci ce a adus România în pragul catastrofei și al deznădejdii. Sînt convins că în timp ne veți prezenta adevărata istorie a patriei, fără deformările și intervențiile de ultim moment caracteristice celor 45 ani de tristă amintire. Istoria a fost făcută de oameni, pentru oameni și, de aceea, orice denaturare a ei se răsfrînge negativ asupra trecutului sau prezentului națiunii noastre, atît de încercate în decursul timpurilor.

PĂCĂLEALĂ TÎRZIE

Doi cititori bucureșteni, care — dintr-o nejustificată „modestie" — nu-și precizează și adresele, semnîndu-și scrisorile doar NICOLAE BÂRNA și, respectiv, H. KÜSO, ne semnalează faptul că una dintre fotografiile publicate în cadrul rubricii În București, acum 50 ani, **din nr. 4/1991 — „automotor pe linia tramvaiului 19" — reprezintă, de fapt, un trucaj fotografic oferit cititorilor de acum 50 ani drept păcăleală de 1 aprilie.**

Semnatarii rubricii respective s-au familiarizat cu practica ziariștilor din anii interbelici de a lansa de 1 aprilie mici glume publicistice spre a-și păcăli cititorii și, pe cît le-a stat în putință, s-au ferit de a cădea în „capcanele" întinse de colegii lor din urmă cu cinci decenii. Iată, însă, că se mai întîmplă ca tradiționalele păcălели de 1 aprilie să „percuteze" și după o jumătate de veac. Facem deci și noi cuvenita precizare, la sugestia celor doi

DIALOG CU CITITORII

cititori: respectiva fotografie reprezintă o păcăleală de 1 aprilie 1941. Dar cum rămîne cu identitatea celor doi corespondenți, cărora le mulțumim, dar care ne-au comunicat doar numele lor? Nu vrem să credem că tot pentru a ne păcăli. Ceea ce trebuie să recunoaștem că în viața noastră de astăzi seamănă mai mult a... sperietură. Sau poate le e frică de Magazin istoric?

SIMPOZION

Prof. MIHAI D. DRECIN, din Oradea, **ne scrie despre simpozionul național** Muncă, bani, bănci, cultură și politică (sec. XVIII — 1918), **ediția I, desfășurat la Oradea între 19-20 aprilie 1991. În cadrul simpozionului, organizat sub egida Inspectoratului școlar al județului Bihor, Școlii normale „Iosif Vulcan", Universității tehnice — ambele din Oradea — și a Uniunii culturale „Vatra Românească", au fost prezentate 16 comunicări susținute de cercetători, muzeografi, cadre didactice din București, Arad, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Caransebeș, Tirgu Mureș, Suciu de Sus—Maramureș și — bineînțeles — Oradea.**

REBUSISTICE

DI. MIHAI DASCĂLU, din sat Fetești, com. Scobinți, jud. Iași, **ne relatează că a cumpărat primul exemplar al revistei în ziua de 27 aprilie 1991, pînă atunci neputînd obține vreun număr. Bănuim că este vorba despre aceleași necazuri provocate de difuzarea presei, pe care ni le-au semnalat atît de mulți dintre cititorii noștri. Domnia sa ne spune că prima pagină la care s-a oprit a fost cea cu** Rebus.

Domnule Dascălu după cum ați constatat deja, soluția careului respectiv a apărut chiar în numărul următor. O ultimă precizare: revista noastră nu se ocupă cu difuzarea cărților. Noi doar semnalăm acele apariții editoriale care ne sosesc la redacție.

DI. NICOLAE GOLGOJAN, din com. Darova, jud. Timiș, **la rîndul său ne scrie:** Cum iarna e un sfetnic bun pentru cei ce nu vor să se plictisească, munca de afară mai lăsînd timp cititului, iată că vă mai trimit două careuri rebus făcute cu această ocazie. **Am reținut unul dintre ele spre publicare într-unul din numerele viitoare ale revistei.**

CREDO

Din partea Editurii „Cuget Românesc", din com. Bîrda, jud. Mehedinți, **primim primele trei apariții, în cadrul colecției** Credo, **îngrijite de pr. ALEXANDRU STĂNCIULESCU-BÎRDA:** Proverbe și expresii religioase. Pentru tine, Doamne **(antologie de poezie românească, prefață de arhim.** Valeriu Anania). Cărți religioase populare. Epistola Domnului Iisus Hristos.

DOUĂ SCRISORI DESPRE DIFUZARE

Primim, din Sibiu, **următoarele scrisori.**

Prima: Subsemnatul **COTEA GHEORGHE,** domiciliat în Sibiu, str. Gen. V. Milea, bl. 10 A, sc. A, ap. 7, tel. 45733, ca urmare a reclamației subsemnatului, privind neprimirea revistei **Magazin istoric,** nr. 7/1990, mă declar complet nemulțumit față de modul cum dv. cu nr. 88 din 13 febr. 1991, cît și Direcția Jud. de Poștă Sibiu (pe care-l anexez), ați înțeles să-mi rezolvați solicitarea mea.

Față de această situație, întrucît nu am primit nici pînă în prezent revista **Magazin istoric,** nr. 7/1990, revin la scrisoarea mea să vă rog să faceți tot ce este posibil pentru ca eu să primesc acest nr. 7/1990 fiindu-mi lipsă din colecție.

Și răspunsul DJPTc Sibiu, **semnat: director ing.** D. Manea **și șef secție: ec.** T. Bădițescu.

Urmare sesizării dvs. expediată la redacția revistei **Magazin istoric,** București, privind neprimirea nr. 7 al acestei publicații pe anul 1990 vă comunicăm următoarele:

Din evidențele existente la DJPTc Sibiu — Of. jud. de Difuzarea Presei Sibiu, numărul 7 al publicației neprimită de dv. nu a sosit la unitatea noastră, fapt comunicat de noi la momentul oportun la unitatea expeditoare DEP București, dar care pînă în momentul de față nu a mai expediat acest număr la noi. Acest fapt a condus la neservirea cu acest număr a tuturor abonaților județului nostru.

În eventualitatea că vom mai primi sumele pentru a fi restituite abonaților pentru numărul neprimit, vi se expediază la domiciliu prin mandat poștal. Regretăm cele întîmplate dar vina aparține cu totul altor unități decît unității noastre.

După cum se vede, nu noi sîntem vinovați pentru neprimirea exemplarului respectiv, stimate d-le Cotea. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putință pentru alcătuirea lui, pentru îngrijirea tipăririi lui, plătind — așa cum se obișnuiește — toate cheltuielile tirajului, inclusiv acelea privind difuzarea.

Aveți pe deplin dreptate să fiți nemulțumit. Mai întîi, pentru că v-ați descompletat colecția și, apoi, pentru că, cu toate demersurile dv. și ale noastre, nu v-ați recuperat exemplarul de revistă ce vi se cuvenea. Și nu sînteți singurul în situația aceasta. Ne-au mai reclamat cititori din județele Galați, Neamț, Maramureș neprimirea nr. 7/1990, deoarece nu a mai ajuns în județele și localitățile lor. Sute, poate mii de cititori care nu au primit acest nr. 7/1990. La toate insistențele noastre nu am primit nici un răspuns din partea celor în ale căror atribuții (și pentru care revista plătește o taxă de difuzare importantă) intră și difuzarea Magazinului istoric, **împreună cu a altor publicații.**

În aceste condiții — cum nu mai dispunem de exemplare disponibile din nr. 7/1990, întreg tirajul fiind epuizat — adresăm apelul nostru către cititorii care au un exemplar disponibil din acest număr să-l trimită corespondentului sibian, ajutîndu-l să-și completeze colecția.

Cît despre gravele deficiențe care ne sînt semnalate în difuzarea revistei, noi stăruim în continuare pe lîngă conducerea Direcției generale a poștelor și difuzării presei, din cadrul Ministerului comunicațiilor, să ne acorde tot sprijinul vital necesar în eliminarea lor, cu aceeași înțelegere, colegialitate și competență colaborare cum a făcut-o și în trecut.

SOLICITĂ NR. 3/1991

Ne sosesc, în continuare, cereri din partea cititorilor noștri care nu au primit, din vina instituțiilor care se ocupă cu difuzarea, nr. 3/1991 **al revistei noastre. Cum nici noi nu mai dispunem de exemplare din acest număr la punctul de desfacere din cadrul redacției, publicăm adresele acestor pasionați colecționari ai revistei cu rugămintea lor de a fi ajutați în procurarea** nr. 3/1991, **pentru a nu-și descompleta colecțiile: GIURIU DEMIAN, din** Călan, jud. Hunedoara, str. Bradului, nr. 7/35; **MIRCEA MUNTEANU, din** Orăștie, str. Nic. Titulescu, nr. 60, bl. 81, sc. A, ap. 19; **DUMITRU CODRESCU, din** Brașov, str. Proletarilor, nr. 10, bl. 10, sc. E, et. I, ap. 6; **DUMITRU BURLACU, din** București, str. Covăsna, nr. 7, bl. E 1, sc. 3, et. I, ap. 47, sector 4; **ION VĂTĂȘELU, din** com. Cerașu, sat Slon, jud. Prahova **(solicită și** nr. 7/1990); **SIMION GÂRLEA, din** com. Vitănești, jud. Teleorman; **NICOLAE CRISTEA, din** com. Solonț, sat Cucuieți, jud. Bacău; **NICOLAE DEACONU VÎLCEA, din** Lipova, str. Aurel Vlaicu, nr. 4, bl. A 2, sc. A, ap. 6; **ARISTIDE POPESCU, din** București, str. Drumul Taberii, nr. 23, ap. 16.

CERERI ȘI OFERTE

CONSTANTIN A. ANTOFI, Șos. Urziceni, nr. 668, com. Afumați, sectorul Agricol Ilfov, **solicită: nr. 10/1989; 10/1990; oferă: nr. 4/1977; 6/1981; 4-6, 9-12/1983; 1-5, 7-11/1984; 5, 11/1985; 1-4, 6, 7, 11, 12/1986; 7/1988; 1/1989.**

IOAN I. SIMION, com. Ulmeni pe Someș, str. Someșului, nr. 14, jud. Mureș, **solicită: nr. 2/1989; 4/1990; oferă: nr. 3-7/1967; 4/1976; 5/1977; 3/1978; 12/1984; 1, 9, 10, 11, 12/1985; 5/1989.**

BURGHELEA TCACENCO, str. Badea Cârțan, nr. 8, bl. 3, sc. B, ap. 71, Sinaia, **oferă colecția completă.**

EUGENIA FĂCĂIANU, București, str. Cobălcescu, nr. 41, bl. B, ap. 10, **oferă colecția completă.**

LIVIU ALEXE, str. Dragalina, nr. 13, Odobești, **solicită: nr. 1, 4, 5/1990.**

CONTENTS (Romanian History) **I.I.C. Brătianu** The Responsability of Statesmen • **R. Netzhammer, A Goşu, Gh.I. Brătianu, Gr. Antipa, C. Troncotă** 75 Years since Romania entered World War I • In Bucharest, 50 Years Ago • **I. Maniu** „The Communist Movement is changing only its Tactical Methods" •Romania in World War II (III) • **C. Popişteanu, F. Dolghin** 1944. Tentative Negociations carried out by Romania. Documents from the Soviet Archives • **Gh.D. Marinescu** August 23, 1944-May 9, 1945. The Anti-aircraft Defence was on Duty • **G. Ştrempel** Old Cultural Treasures in the Academy Library • **I. Drăgan** The Humanist Filip More of Ciula • **Gh. Sebestyén** Historical Monuments: Alternatives for their Salvation • **I. Hurdubeţiu** Historians I Knew • **P.I. David** Daco-Romanian Saints in Christian Calendar • **D. Hincu, I. Lăcustă** 1939-1940. Behind the Scenes of the Censor's Office • **C. Popişteanu** „The Case" of Lucreţiu Pătrăşcanu's Group (II) • **I. Ursu** Interview with K. Hitchins (USA)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I.I.C. Brătianu** Le devoir des hommes d'état • **R. Netzhammer, A. Goşu, Gh.I. Brătianu, Gr. Antipa, C. Troncotă** 75 ans depuis l'entrée de Roumanie dans la première guerre mondiale • A Bucarest, il y a 50 ans • **I. Maniu** „Le mouvement communiste change seulement ses moyens tactiques" • La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale (III) • **C. Popişteanu, F. Dolghin** 1944. Les sondages de paix de Roumanie. Documents des archives soviétiques • **Gh. D. Marinescu** 23 août 1944-9 mai 1945. La D.C.A. au devoir • **G. Ştrempel** Trésors de la culture antique dans la Bibliothèque de l'Académie • **I. Drăgan** L'humaniste Filip More de Ciula • **Gh. Sebestyén** Monuments historiques: alternatives de sauvetage • **I. Hurdubeţiu** Historiens que j'ai connus • **P.I. David** Divinités daco-roumaines dans le calendrier chrétien • **D. Hincu, I. Lăcustă** 1939-1940. Dans les coulisses de la censure • **C. Popişteanu** „Le cas" du groupe Lucreţiu Pătrăşcanu (II) • **I. Ursu** Interview avec K. Hitchins (USA)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И.И.К. Брэтиану** Долг государственных деятелей • **Р. Нецхаммер, А. Гошу, Г.И. Брэтиану, Гр. Антипа, К. Тронкотэ** Вступление Румынии в первую мировую войну — 75 лет • В Бухаресте, 50 лет назад • **И. Маниу** „Коммунистическое движение меняет только тактические методы" • Румыния во второй мировой войне (III) • **К. Попиштяну, Ф. Долгин** 1944. Мирные зондажи Румынии. Документы советского архива • **Г.Д. Маринеску** 23 августа 1944-9 мая 1945. Долг ПВО • **Г. Штремпел** Сокровища древней культуры в Библиотеке Академии • **И. Дрэган** Гуманист Филип Море из Чулы • **Г. Себештиен** Исторические памятники: альтернативы спасения • **И. Хурдубециу** Историки, с которыми я познакомился • **П.И. Давид** Дако-румынские святые в хрестьянском календаре • **Д. Хынку, И. Лэкустэ** 1939-1940. За кулисами цензуры • **К. Попиштяну** „Дело" группы Лукрециу Пэтрэшкану (II) • **И. Урсу** Интервью с К .Хитчинсом (США)

INHALT (Rumänische Geschichte) **I.I.C. Brătianu** Die Pflicht der Staatsmänner • **R. Netzhammer, A. Goşu, Gh.I. Brătianu, Gr. Antipa, C. Troncotă** 75 Jahre von Rumäniens Eintritt im ersten Weltkrieg • In Bukarest, vor 50 Jahre • **I. Maniu** „Die kommunistische Bewegung ändert nur seine taktische Methoden" • Rumänien in den zweiten Weltkrieg (III) • **C. Popişteanu, F. Dolghin** 1944. Die Friedensversuche Rumäniens. Urkunden aus den sowjetischen Archiwen • **Gh. D. Marinescu** 23 August 1944-9 Mai 1945. Die Flakartillerie tat seine Pflicht • **G. Ştrempel** Alte Kulturschätze in der Akademiebibliothek • **I. Drăgan** Der Humanist Filip More aus Ciula • **Gh. Sebestyén** Die Geschichtsdenkmäler. Alternativen zu ihrer Rettung • **I. Hurdubeţiu** Die Geschichtswissenschaftler, die ich kennengelernt hatte • **P.I. David** Dako-rumänische Heilige im christlichen Kalender • **D. Hincu, I. Lăcustă** 1939-1940. Das Sichbare und das Unsichbare Gesicht der Zensur • **C. Popişteanu** „Der Fall" Lucreţiu Patraşcanus Gruppe (II) • **I. Ursu** Gesprach mit K. Hitchins (Vereinigte Staaten)

SUMARIO (Historia rumana) **I.I.C. Brătianu** El deber de los hombres de Estado • **R. Netzhammer, A. Goşu, Gh.I. Brătianu, Gr. Antipa, C. Troncotă** 75 años desde la entrada de Rumania en la Primera Guerra Mundial • En Bucarest, hace 50 años • **I. Maniu** „El movimiento comunista sólo cambia sus medios tácticos" • Rumania en la Segunda Guerra Mundial (III) • **C. Popişteanu, F. Dolghin** 1944. Los tanteos de paz hechos por Rumania. Documentos de los archivos soviéticos • **Gh.D. Marinescu** El 23 de Agosto de 1944 — el 9 de Mayo de 1945. El antiaéreo cumpliendo con sus deberes • **G. Ştrempel** Tesoros de cultura antigua en la Biblioteca de la Academia • **I. Drăgan** El humanista Filip More de Ciula • **G. Sebestyén** Monumentos históricos: alternativas de salvación • **I. Hurdubeţiu** Historiadores que he conocido • **P.I. David** Santos dacio-rumanos en el calendario cristiano • **D. Hincu, I. Lăcustă** 1939-1940. Entre los bastidores de la censura • **C. Popişteanu** „El caso" del grupo Lucreţiu Pătrăşcanu (II) • **I. Ursu** Entrevista con K. Hitchins (EE.UU.)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir. Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

Lei 25.

„FAUR-S.A." a museum project

I was very impressed by Mr. Henry Holban's article regarding the „Malaxa" plant. I am sorry that the FAUR firm has no published history or a museum, a modern building for the projection, designing and research departments.

That is why I propose the construction of a museum with permanent exposing possibilities, historical presentation, conference rooms where discussions and business settlements may take place. It should have the form of a glace pyramid with a foundation surface of 300 m².

The project was drawn up by the staff of the Architecture and Design services - INTEGRAL PROIECT. The construction should be placed in the enclosure of the industrial platform as a symbolic element, by its simplicity and expressiveness. It would be integrated in the architectural vision created by one of the greatest Rumanian architects Horia Creangă (1893-1943), the grandson of our writter and storyteller Ion Creangă. He distinguished himself by the Aro building and cinema (today Patria) in Bucarest, the Aro-Hotel (Carpați) in Brașov, and he was a close co-worker of Nicolae Malaxa concerning architectural problems. He built the principal halls of the factory.

The construction and harmonisation with the architectural forms in an unic composition on this industrial platform will represent an attraction by lodging the results of the experience and aspirations of those who carried on their activity in this place, or are still working here, continuers of industrial Rumanian summit traditions.

Arch. Iulius Rădulescu

The „PRO-FAUR" association asks all natural and legal (or conventional) persons in Rumania or abroad, who consider themselves friends of the „FAUR-S.A." — Society to participate at the public subscription for the built up of this museum **by money deposits — in lei — count 45.10.659.2 or in USA dollars, count 47.21.3.16.45.59.0, Banca Comercială Română, Bucharest, Sector 3.**

This is a gesture of support for the traditions of Rumanian economy.

„FAUR-S.A." un projet pour le musée

J'ai été très impressioné par l'article de Mr. l'ingénieur Henry Holban, concernant les Usines „Malaxa". Je regrète que la firme FAUR-S.A. n'a pas encore une histoire publiée, un musée, un bâtiment moderne pour les bureaux d'étude et de recherche.

C'est pour cela que je propose la construction d'un musée destiné à fonctionner en permanence pour présenter l'histoire de l'usine, avec des salles de conférences pour colloques et conclusions d'affaires. Cette construction pourrait avoir la forme d'une pyramide en verre avec une surface basale de 300 m².

Le projet a été executé par le Collectif d'Architecture et Design de „l'INTEGRAL PROIECT-S.A. La construction devrait être emplacée dans l'enceinte de la platforme industrielle Faur-S.A., comme un symbole, par son caractère expressif et simple. Elle pourrait s'integrer à la vision architecturale crée par un des plus grands architectes roumain Horia Creangă (1893-1943) le petit-fils de l'écrivain Ion Creangă. Il s'est fait connaître entre les années 1932-1942 avec l'immeuble et le cinéma „Aro" (aujourd'hui Patria) à Bucarest et l'Hotel „Aro" (aujourd'hui Carpați) à Brașov. Il a été aussi un collaborateur très proche de Nicolae Malaxa en ce qui concerne les problèmes d'architecture et d'organisation de l'espace édilitaire, en construisant les principales salles de l'usine.

La construction réalisée sur cette platforme industrielle, en harmonie avec les structures architecturales, va constituer un point d'attraction en hébergeant les résultats de l'expérience et des aspirations de ceux qui ont deployé ou deployent encore leur activité dans ce lieu, étant eux-mêmes les continuateurs des remarquables traditions industrielles roumaines.

Arch. Iulius Rădulescu

L'association „PRO-FAUR" prie toutes les personnes physiques et morales en Roumanie ou à l'étranger, qui se considèrent amies de „FAUR-S.A." de participer à la souscription publique pour l'édification de ce musée **en déposant des fonds, en lei compte 45.10.659.2 ou en dollars USA, compte 47.21.3.16.45.59.0., Banca Comercială Română, Bucarest, Sector 3.**

Il s'agit d'un geste de soutien pour les traditions économiques roumaines.

„FAUR-S.A." ein Projekt für das Museum

Ich war durch Herrn ing. Henry Holbans Artikel über die „Malaxa" Werke tief beeindruckt. Ich bedaure dass die FAUR - A.G. noch nicht eine veröffentliche Geschichte, ein Museum, ein modernes Gebäude für Projecktiorung und Forschungsdienst hat.

Deshalb schlage ich den Aufbau eines Museums vor, mit permanenten Austellungs Möglichkeiten, historischer Darbietung, Konferenz-Räumen für Besprechungen, Protokolle und Verhandlungs-Abschlüsse.

Es sollte die Form einer Glass-Pyramide haben mit einer Basis von 300 m². Das Projekt wurde von dem Architektur und Design Kollektiv der INTEGRAL PROJEKT-A.G. verfasst. Der Bau solite inmitten der Industriellen Platform FAUR-A.G. erhoben werden, als ein symbolischeg Element durch seine Ausdruckskraft und Schlichtheit. Er würde sich der architektonischen Vision eines der grössten rumänischen Architekten Horia Creangă (1893–1943) der Enkel des Erzählers Ion Creangă, sehr gut integrieren. Horia Creangă behauptete sich zwischen 1932–1942 durch das ARO-Gebäude und Kino (Patria) in Bukarest und das Hotel Aro (Carpați) in Brașov. Er war ein naher Mitarbeiter in Architektonischen Problemen und Raum-Organisierung von Nicolae Malaxa, und hat die Fabrikhaupt Hallen erbaut.

Die Harmonie der Architektonischen Formen des Baues auf dieser industriellen Platform, wird ein Attraktions Punkt werden und eine Unterkunft für die Ergebnisse der Erfahrung und des Bestrebungen jener, die ihre Aktivität hier entwickelt haben oder heute noch hier arbeiten, die Fortsetzer der höchsten rumänischen industriellen Traditionen.

Arch. Iulius Rădulescu

„PRO-FAUR" bittet alle natürliche und juristische Personen aus Rumänien und dem Ausland, welche sich als Freunde der „FAUR-A.G." betrachten, an der öffentlichen Subskription für die Errichtung dieses Museum teilzunehmen **durch erlegen vise Geld-Summen in Lei: Konto 45.10.659. 2 oder in USA dollars, Konto 47.21.3.16.45.59.0, Banca Comercială Română, Bukarest, Sector 3.**

Dass ist eine Unterstützungs-Geste gegenüber der rumänischen ëkonomischen Traditionen.

„FAUR-S.A." un proyecto para el museo

Me ha impresionado el articulo del Sr. dr. ingeniero Henry Holban, sobre las empresas „Malaxa". Siento mucho que la Firma FAUR - S.A. no tiene todovia una historia publicada, un museo, un edificio moderno para los servicios de proyección e investigación.

He aquí porque propongo la construcción de un museo con funciones de exposición permanente, presentación histórica, espacios para dar conferencias, sostener debates, protocolos para concertar negocios, en forma de pirámide de vidrio con una superficie construida en el suelo midiendo 300 metros cuadrados.

El proyecto ha sido realizado por el Colectivo de Arquitectura y Design perteneciente al INTEGRAL PROIECT - S.A. El edificio será colocado en el recinto de la platforma industrial „FAUR - S.A." como un elemento-símbolo por la simplicidad y la expresividad de la forma. El mismo se integraría a la visión arquitectural modelada por uno de los mas grandes arquitectos rumanos, Horia Creangă (1893-1943), nieto del narrador Ion Creangă. Horia Creangă se ha distinguido entre los años 1932 y 1942 con el proyecto y la construcción del bloque de viendas y el cine „Aro"(hoy día „Patria") de Bucarest, el Hotel „Aro" (hoy „Carpați") de Brașov y ha sido colaborador cercano a Nicolae Malaxa, en problemas de arquitectura y organización del espacio, al construir las naves principales de la Empresa.

'La construcción y armonización con las formas arquitecturales realizadas de manera unitaria sobre esta platforma industrial constituirán un punto de atracción al abrigar los resultados de la experiencia y los anhelos de aquellos que han desarrollado o desarrollan su actividad en este lugar, continuadores de las tradiciones industriales máximas de Rumania.

Arq. Iulius Rădulescu

La asociación „PRO-FAUR" ruega a las personas fisicas y juridicas del país y del extranjero que se consideran amigos de la Sociedad „FAUR - S.A.", que participen en la subscripción pública abierta para la edificación de este museo, **mediante depósitos de dinero rumano en la cuenta 45.10.659. 2 o en USA dollars en la cuenta 47.21.3.16.45.59.0 del Banca Comercială Română, Bucarest, sector 3.**

Se trata de un gesto de apoyo para con las tradiciones de la economia rumana.

UN PROIECT PENTRU MUZEUL TEHNIC SI ISTORIC AL SOCIETATII COMERCIALE „FAUR sa" BUCURESTI-ROMANIA

arh RADULESCU IULIUS

PROIECTUL DE EXECUTIE, INTOCMIT SUB COORDONAREA COLECTIVULUI DE ARHITECTURA & DESIGN ICSIT CMR, POATE FI REALIZAT CU MIJLOACE EXISTENTE IN ICM „FAUR S.A." URMIND A DEVENI IMAGINE SIMBOL A PERENITATII INDUSTRIEI ROMANESTI

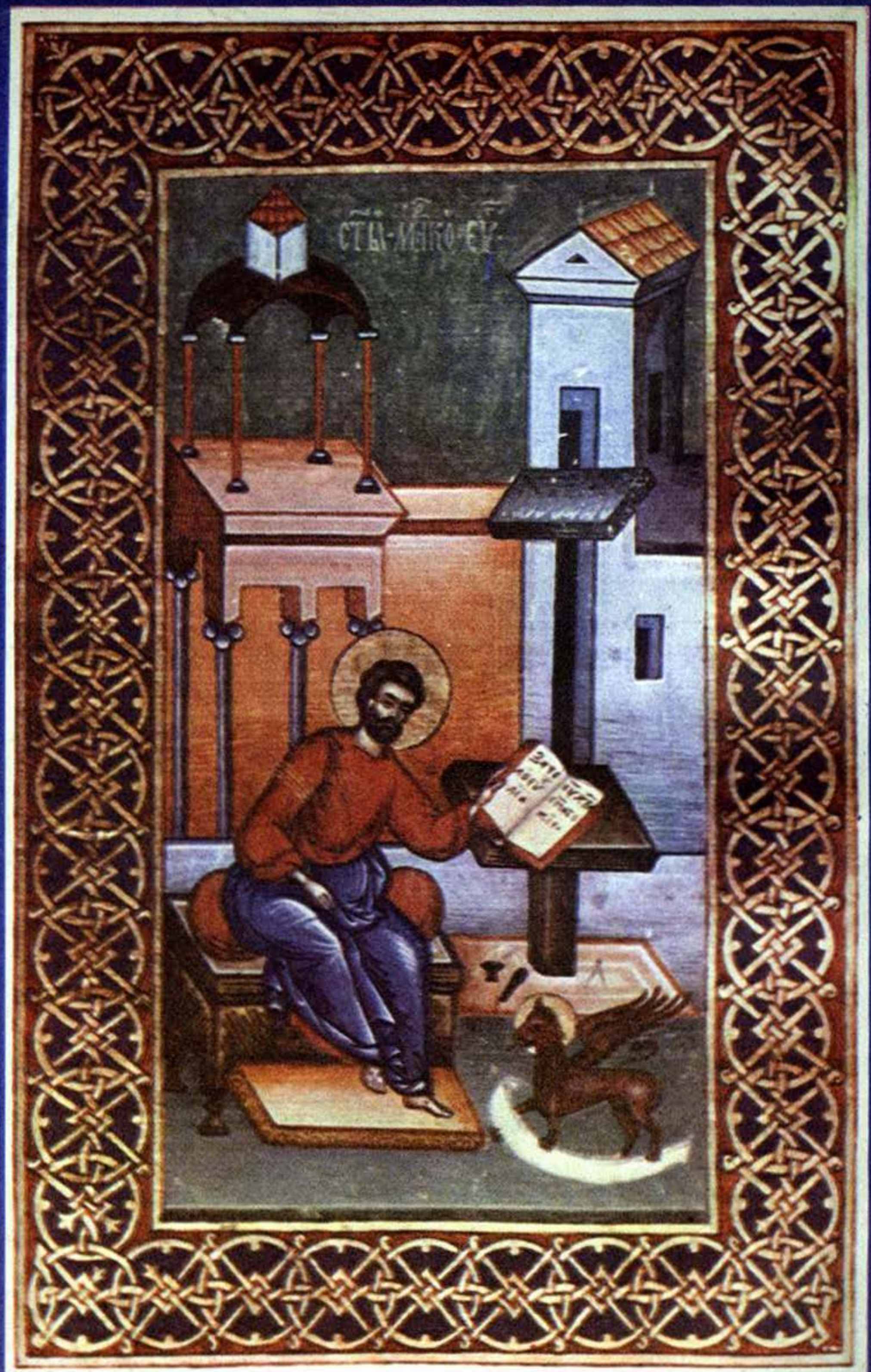
СТЫ-МЕНКО-ЕУ